$3.00

ב"ה

לוח יומי
הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

לתשעת הימים

בין המצרים חלק ב'

ראש חודש מנחם-אב - ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ד

יו"ל על ידי
בד"צ דק"ק קראון הייטס
כאן צוה ה' את הברכה

מהדורת קאבאטשניק

לזכות
הרה"ת ר' **מנחם מענדל** וזוגתו מרת **מלכה** שיחיו
ובניהם: **אברהם, ארי' זאב וישראל איסר** שיחיו
קאבאטשניק

להצלחה רבה ומופלגה בכל
ולנחת יהודי חסידי מכל יוצאי חלציו שיחיו

לזכות
הבחור התמים **לוי יצחק** שיחי' לרגל היכנסו לעול מצות ביום הבהיר כ"ח סיון
שיגדל להיות חי"ל – חסיד ירא־שמים ולמדן
ולזכות אחיו: **מנחם מענדל ויוסף** ואחותו: **חי'** שיחיו
והוריו: הרה"ח הרה"ת הרב **צבי הירש** וזוגתו **בת־שבע**
שיחיו **סטאליק**

לעילוי נשמת
הרה"ח הרב **שניאור זלמן**
בן הרב **יהודה אייזל** ע"ה
נפטר עש"ק ב' אייר תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
מרת **חי' רחל** ע"ה בת ר' **ישכר דוב הלוי** שיחי'
נפטרה י"ג מנחם אב תשס"ח
ו"הקיצו ורננו שוכני עפר" והיא בתוכם תיכף ומיד ממש

לזכות
הבחור התמים **יוסף יצחק** שיחי'
בן **חי' רחל** ע"ה
לרגל יום הולדתו ט' באב ל"שנת הצלחה"

לזכות
הרה"ת ר' **יהודה ליב** שי'
ולזכות זוגתו מרת **חנה** שתחי'
ובניהם ובנותיהם
רבקה, יצחק אלחנן, נתן, אהרן, מאריאשא, מרים מושקא ובת־שבע
שיחיו **מרזוב**

לעילוי נשמת
הרה"ח השליח הרב **יוסף יצחק**
בן הרה"ח הרה"ת הרב **מאיר** ע"ה
איטקין
נפטר ו' טבת תשפ"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
האשה החשובה מרת **רבקה** בת צבי הירש ע"ה
שפריצער–יוסטמן
נפטרה כ"ט תמוז תשס"ב
ת.נ.צ.ב.ה
ע"י ולזכות בניה הרה"ת ר' **שמואל ויעקב** שיחיו **שפריצער**
ובתה מרת **גיטל לאה** שתי' **סטאליק**
ומשפחתם שיחיו

לזכות
החיילים בצבאות ה'
מנוחה רחל ושמואל שיחיו
בן ובת שרה פעסל
לרגל יום הולדתם ט' באב וכ"ה באב ל"שנת הצלחה"

ה'לוח יומי' יו"ל ע"י הבד"צ דק"ק קראון הייטס תשע פעמים בשנה
הכולל הלכות ומנהגים בקשר להמועדים וכו' במעגל השנה

רוצה שהקהילה שלך תהנה מהלוח היומי בקביעות?
צור קשר בטלפון: 347-465-7703 או באיימייל **daytodayguide@gmail.com**

ההשתתפות בהוצאות הרבות של ה"לוח היומי", אפשר באמצעות האתר
www.daytodayguide.com

משרד הבד"צ 718-604-8000

לשעות המשרד המעודכנות
www.chcentral.org/resources/rabbonim

כמו כן אפשר לפנות לאתרא דרב
www.asktherav.com
תחת פיקוחו של המד"א וחבר הבד"צ הרב ברוין שליט"א

לוח יומי

הלכה למעשה

עם ליקוט שיחות-קודש ופתגמים קצרים מדא"ח

לתשעת הימים

ימי בין המצרים חלק ב'

ראש-חודש מנחם אב - ט"ו מנחם-אב ה'תשפ"ד

מאת

המרא-דאתרא וחבר הבד"צ

הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א

בשיחת ר"ח מנ"א תשמ"ח (מסרט הקלטה): "וכאן אויך המקום להזכיר אז בנוגע צו לימוד התורה איז דאך אויך דא דער ענין שהזמן גרמא, וואס בכלל איז דאך דאס די הלכות אין שולחן ערוך, וויסען די הלכות וועגן אט די טעג. וואס לפלא הכי גדול וואס מ'האט וועגן דערויף ניט געמאכט קיין טומעל, איז געבליבן דער טומעל וועגן הלכות בית הבחירה, און קיינער דערמאנט ניט, אז לכל לראש, הלכות שהזמן גרמא איז דאס **מערער ווי הלכות בית הבחירה** – די הלכות ווי זיי שטייען אין שולחן ערוך, הלכות פון די ט' ימים, און פאר דערויף – די הלכות פון די ג' שבועות, כמובן וגם פשוט"[1].

בשיחת ש"פ דברים תנש"א: ס'איז נהוג צו מקדים ומוסיף זיין . . "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן", ווארום "אחכה לו" שיבוא ביום זה ממש . . במילא באווארנט מען אז די החלטות טובות (פארבונדן מיט דער עבודה בזמן הגלות) איז "טאמער משיח וועט זיך ח"ו פארהאלטן". ובאמת, איז אויך נאך ביאת המשיח, וועט בלייבן און עס וועט זיין א המשך פון תורה ועבודה (והחלטות טובות) בזמן הגלות.

---

1) וראה בשיחת ש"פ מסעי תשד"מ (חלקה הועתק להלן): ישנם דינים מיוחדים בנוגע להנהגה דבין המצרים, אבל דינים אלו כתובים כבר בשולחן ערוך, ספר שבודאי ישנו אצל כל יהודי, ועכ"פ יכול להשיגו בקל, ויש להעמיד כל יהודי בחזקת כשרות שבודאי לומד בשו"ע את פרטי הדינים השייכים לכל זמן וזמן, הלכות החג בחג, וכיו"ב בנוגע ללימוד הדינים המיוחדים לבין המצרים.

תוכן ומפתח

פתח דבר ..... ו

דיני תשעת הימים ..... ח

משא ומתן

קניות

בנין ונטיעה של שמחה

סעודות

כיבוס בגדים

ללבוש בגדים מכובסים

אכילת בשר ושתיית יין

גזיזת צפרניים

רחיצה

לתפור בגדים

סיומי מסכתות ..... כג

יום שני, א׳ מנחם־אב, ראש חודש ..... כה

יום חמישי, ד׳ מנחם־אב ..... כח

יום ועש"ק פרשת דברים, ה׳ מנחם־אב ..... כח

יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ו׳ מנחם־אב ..... ל

שבת חזון

הבדלה

יום ראשון, ז׳ מנחם־אב ..... לו

יום שני, ח׳ מנחם־אב, ערב תשעה באב ..... לז

דיני סעודה המפסקת

סדר סעודה המפסקת

דברים האסורים בתשעה באב ..... מא

אכילה ושתיה

רחיצה

סיכה

נעילת הסנדל

תשמיש המטה

לימוד התורה

שאילת שלום

טיול והיסח הדעת
ישיבה על הארץ
עשיית מלאכה

ליל שלישי, ט' מנחם־אב, תשעה־באב ..... נ
מאה ברכות

סדר ליל תשעה באב .....נג

יום שלישי, ט' אב – תשעה־באב .....נה
סדר תפילת שחרית
סדר תפילת מנחה

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב .....סו

יום רביעי, יו"ד מנחם־אב .....סח

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ב מנחם־אב .....עא

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"ג מנחם־אב.....עא

יום ראשון, י"ד מנחם־אב .....עג

יום שני, חמשה עשר באב.....עג

קיצור דיני שכחה וטעות ראש חודש ותשעה באב – טבלא .....עו

הערות וציונים להטבלא .....פא

פתח דבר

על־פי בקשת רבים, מגישים אנו לוח הלכות ומנהגים עם ליקוט שיחות קודש ופתגמים קצרים בדא"ח, לימי בין־המצרים ח"ב, הכולל תשעת הימים, תשעה באב וגם שבת נחמו וחמשה עשר באב שבהם העלי' כהמשך להירידה של ימי בין המצרים, שיהפכו לששון ולשמחה, במתכונת של לוח יומי.

מקורות להמובא בפנים ניתן למצוא בשולחן ערוך ונו"כ. ספר המנהגים־חב"ד. לוח כולל חב"ד. שיחות מאמרים ואגרות קודש. **ועוד ועוד**.

בכל מקום (בהערות) שצויין ל"שו"ת באתרא דרב", הכוונה לאתר www.AskTheRav.com בפיקוח הרב ברוין שליט"א. בכדי למצוא את התשובה המצוינת יש להזין באזור החיפוש שבדף הבית של האתר את מספר השו"ת במספרים (לדוגמא לסי' טו'צב יש לכתוב 15092), ואז בעזה"י תמצא את מבוקשך. נערך ע"י הרה"ח הרב **מנחם מענדל** שי' **ראטנברג**.

כל הלכה הוזכרה בהזדמנות הראשונה המתאימה, אם כי כמה פעמים רלוונטית גם לימים הבאים, כפשוט.

* * *

בשיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב נאמר: "יש לעורר ע"ד לימוד ההלכות הצריכות לימים אלו, שבהם ישנם כמה וכמה שינויים בתפילה וכמה מנהגים וכו' – שילמדו הלכות אלו בשו"ע, או כפי שמצינו לאחרונה, שמדפיסים בלוחות השנה כמה וכמה הלכות השייכות לאותו הזמן, הלכות הצריכות, **שתועלת מיוחדת בזה בפרט לאלו שאין להם ספרים מאיזו סיבה שתהי', או שיש להם ואינם יודעים היכן לחפש וכיו"ב**, שע"י העיון בלוחות אלו – ע"ד לוח כולל חב"ד (ובב' האופנים או כפי שהוא תלוי על הקיר, או בתור ספר קטן) שמלוקטים בו המנהגים וההלכות הצריכות – מוצאים בנקל את ההלכות האמורות. **ולכן דבר נכון ביותר הוא שכאו"א יעיין בלוחות הנ"ל, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזכרונו**, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו – לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

* * *

כרגיל בכגון דא, נדפסו כמה תזכורות מענייני "הלכתא למשיחא"[2], מתוך ציפיה ותשוקה לגאולה

2) במדור "הלכתא למשיחא" נזכרו לפעמים גם דיני טומאה וטהרה, והוא ע"פ המבואר בתניא (אגה"ק סכ"ו – קמג, א) שלימות המשיח יצטרכו לידע הלכות טומאה וטהרה. (ומצות בטלות לעת"ל – היינו בתחה"מ דוקא. ואכ"מ). וכ"מ מזה שהובאו הלכות אלו ברמב"ם ביד החזקה, דאל"ה מאי דהוה הוה (וכפי שהוכיחו עד"ז בכ"מ – ראה לדוגמא שו"ת הרי בשמים ח"ג סע"ה. ולהעיר, שמשה"ק שם בדין תק"ש בכ"מ שי"ב בי"ד שהביאו הרמב"ם – יש ליישב ע"פ שיחת ליל ג' דחה"ס תשמ"ח). ולהעיר גם מצורת הבית להתוי"ט (יחזקאל מב, כ) בטעם התרחבות גבולי הר הבית לעת"ל. וזכר לדבר, מארז"ל (פסחים נ, א) שדיני נגעים ואהלות יקרין בעוה"ז, וקפויין – היינו קלים להבנה (חדא"ג מהרש"א שם. בניהו שם) – לעוה"ב. (אבל ראה מה שפי' במאירי שם. וראה גם הגהות יעב"ץ ומלא הרועים שם). ועפ"ז, קיום היעוד "את רוח הטומאה אעביר וגו'" (בשלימות עכ"פ) הוא בתקופה שני' דימוה"מ, בתחה"מ, וכמובן מכ"מ. וראה גם לקו"ש ח"א ע' 221. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רפ. סה"ש תנש"א ח"ב ע' 576 ובהערות 9–108. ועוד. ולהעיר מאג"ק חי"ז ע' שנז. ואכ"מ בזה. (ומש"כ בלקו"ש חכ"ה ע' 263 שלא יצטרכו ללמוד גם הל' שבת – בפשטות קאי בתקופה שני' דוקא. אבל, לפ"ז צ"ע הכוונה בהע' 51 שם, שכפה"נ ר"ל שהל' שבת ונדה לא נז' בתניא שם. ועצ"ב החילוק). כן להעיר מדין נט"י בזה"ז בכדי שיהיו רגילים לאכול בטהרה לעת"ל (שו"ע אדה"ז סי' קנח ס"א). וראה גם ב"ח יו"ד סוסי' קפג – לענין נדה אחרי שיבנה המקדש. (אבל באג"ק ח"ג ע' קנג שגם בתקופה ראשונה דימוה"מ ל"ש טומאת נדה, משא"כ שאר טומאות. וראה גם לקו"ש חי"ד ע' 27 הע' 59. וי"ל). וראה זה פלא, בס' שערי ג"ע (אורח צדיקים דרך ז) שבסוף אלף הששי יתנוצץ אור תוש"ש ויעביר רוה"ט ויהיו קצת מצות בטלות כגון פרשיות טומאה וטהרה וכו'.

[והנה, בתניא שם (קמה, ב) שהנגלות יהיו גלוים וידועים לכל איש ישראל בידיעה בתחלה בלי שכחה וא"צ לעסוק בהם. ומשמעות הדברים, שצ"ל הלימוד בהם תחילה, פ"א עכ"פ, אבל א"צ עסק. וכן פי' בלקוטי ביאורים (קארף). וכ"מ גם בסה"ש תנש"א (שם. וכן לעיל שם ע' 575, שהדגיש תיבת "לעסוק"). וכ"ה להדיא בר"ד משיחת ש"פ צו תשמ"ח. וראה גם ר"ד אחו"ק תשמ"ח).

אמנם, בהמשך הענין, ש"גם אפשר וקרוב הדבר שידעו מפנימיות התורה כל גופי התורה הנגלית כמו אברהם אבינו ע"ה ולכן א"צ לעסוק בהם כלל". (ורק ערב רב שלא יזכו למטעם מאילנא דחיי שהוא פנימיות התורה צריכים לעסוק במשנה להתיש כח הס"א הדבוק בהם). ור"ל, שלפי בי' זה, ת"ח א"צ **כלל** ללמוד הנגלות לעת"ל, והיינו גם ללא התעסקות. (עיי"ש בסה"ש בהערה 89. לקוטי ביאורים שם. וראה בשער האמונה פנ"ו בארוכה. וצע"ק שבכ"מ מבואר להדיא ע"ד לימוד הנגלה לעת"ל – ראה לקו"ש חט"ז ע' 39 בשוה"ג להע' 45.

האמיתית והשלימה תיכף ומיד ממש[3] , שאז אפשר יהיה לקיימן כפשוטן להלכה למעשה מיוסד על הוראות כ"ק אד"ש בריבוי שיחות, ומהן:

"מדובר כמ"פ לאחרונה, אז לויט אלע סימנים שטייען מיר היינט אויף דעם שוועל פון דער גאולה, ווען "הנה זה (משיח) בא", ותיכף ומיד רגע לאח"ז – כבר בא. דערפון איז אויך מובן בנוגע צו דער עבודה פון אידן וואס פאדערט זיך . . אז א אידן'ס אויפפירונג אין אלע ענינים אין זיין טאג טעגלעכן לעבן אויך בזמן הזה תיכף ומיד פאר דער גאולה – איז מען ובדוגמת דעם לעבן און הנהגה פון אידן בימות המשיח ממש. [וואס דאס איז אויך די **הדגשה המיוחדת בתקופה האחרונה בהנוגע דעם לימוד פון "הלכתא למשיחא", די הלכות וואס זיינען נוגע צו דעם לעבן פון אידן בזמן הגאולה**[4]]".

"מוסיפים גם בהתשוקה והגעגועים להגאולה . . שענין זה נעשה גם ע"י ההוספה בלימוד התורה בעניני הגאולה וביהמ"ק, אשר, הלימוד בענינים אלו ממהר ומזרז עוד יותר קיומם בפועל ממש, כך, שמהלימוד יוצאים תיכף ומיד לפגוש את משיח צדקנו, ואומרים לו שזה־עתה סיימו ללמוד כמה הלכות הקשורות עם ביאתו! נוסף לכך שכיון ש"אחכה לו בכל יום שיבוא", נכללים ב"הלכות הצריכות להן" [לנשים] בכל יום כו"כ דינים דהלכות קרבנות וכיו"ב"[5].

"דער אויבערשטער **בעט** זיך ביי אידן אז זיי זאלן זיך עוסק זיין ב"סדר קרבנות" . . ובכלל זיך עוסק זיין בתורת עולה כו' (וואס דורכדעם איז כאילו הקריב כו') – און דאס וועט ברענגען דעם הקריב עולה וכו' **כפשוטו** – המלך המשיח כו' בונה המקדש כו' וחוזרין כו' מקריבין קרבנות כו' ככל מצותה האמורה בתורה במהרה בימינו ממש, וכנ"ל – ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו כו' כמצות רצונך"[6].

* * *

הערה כללית: הזמנים שנכתבו כאן הם לשכונת קראון הייטס. כיון שאי אפשר לצמצם, וישנם כמה גורמים היכולים להשפיע על הדיוק בזה, לפיכך ראוי להקדים [או לאחר, לפי הענין] את הזמן במידת־מה – ולא לחכות לרגע האחרון[7].

מערכת "לוח יומי"

י"ט תמוז תשפ"ד

ברוקלין נ. י.

ר"ד משיחת יום שמח"ת תשמ"ח. כ"ח חשון תשנ"ב. וכ"ה בכמה מאמרי דא"ח – ד"ה והמשכילים יזהירו תש"כ. הבאים ישרש תשל"ח. השמים כסאי תשמ"ח. ואולי הדיוק בתנויא שם רק **"גופי** התורה הנגלית" (וכמ"ש לפנ"ז בתנויא שם, ש"יהי' גם **עיקר** עסק התורה ג"כ בפנימיות המצות וטעמיהם הנסתרים". ועד"ז הוא בכ"מ (ראה גם סה"ש תש"ד ס"ע 107 ואילך. סד"ה והי' ביום ההוא תשכ"ב. ועוד). ולהעיר מהמבואר בכ"מ (ראה דרך חיים סח, ד. חיים אדם לברך תרל"ח פכ"ג. סה"מ מלוקט ח"ה ע' עדר) במעלת לימוד הנפלאות דתורה מתוך גליא דתורה, בבחי' "ותלמודו בידו"), משא"כ הפרטים המסתעפים, וכן שקו"ט ופלפולא דאורייתא, לאפשא לה בנגלה דתורה (ראה לקו"ש חכ"ז ע' 240. ולהעיר מד"ה הנה ישכיל עבדי תשל"ב בתחילתו. ולהעיר גם מסה"ש תש"נ ע' 357. וצ"ע בסה"ש תשנ"ב ס"ע 27 (ואילך), ששקו"ט בתושבע"פ יבטל לעת"ל. ובפשטות י"ל, שהכוונה שם לעמל ויגיעה ("במחשכים הושיבני") לברר ההלכה, שזה ל"ש לעת"ל – ראה גם מאמרי אדמו"ר האמצעי דרושים לפסח (ע' קד). ואולי קאי בתקופה שני' דוקא. וע"ד הנת' בסה"ש שם ע' 510 – ראה בכ"ז קובץ העו"ב לך וחיי"ש תשע"ה. ועצ"ע, שבשער האמונה שם מפורש שמשיח לא ישפיע נגלה. וצ"ע. וראה גם שיחת אחש"פ תשמ"ו. ולהעיר משיחת ליל ח"י אלול תשמ"ב).

ועוד כתב באו"א בתניא שם (לפנ"ז), ש"למעשה יהיו צריכים [ערב רב] לפרטי הלכות איסור וטומאה **יותר מישראל** שלא יארע להם פסול וטומאה ואיסור כי לא יאונה כו'". ולכאו' לפי בי' זה, עדיין צריכים לפרטי ההלכות, אבל לא כמו בערב רב. וילע"ע].

3) ובס' שערים מצויינים בהלכה עמ"ס זבחים (מכת"י אאמו"ר, ובתוספת נופך מאחמו"ר הרה"ג הרמ"ש שליט"א) בפתיחה, האריך מאד בגודל החיוב ללמוד דיני הקרבנות הנהוגים לעת"ל. ובתוך הדברים הביא פרפרת נאה מס' אמרות טהורות (תהלים קיט, קסו) על מארז"ל (שבת לא, ב) שבשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו' צפית לישועה פלפלת בחכמה כו', וצ"ב מה ענין זל"ז. וגם למה לא אמר "פלפלת בתורה". אלא דשניהם ענין אחד, שאם ישיב שציפה לישועה, ישאלו אותו "פלפלת בחכמה", דחכמה זה סדר קדשים (כמבואר בשבת שם), דהיינו אם למד סדר קדשים, שהמצפה לישועה מפלפל בסדר קדשים, כי זולת זה על כרחך לא ציפה לישועה, דהא בהא תליא, והמצפה לישועה מפלפל בחכמה.

4) שיחת שמח"ת תשנ"ב – סה"ש תשנ"ב ע' 39. – חלק מההדגשות אינן במקור.

5) משיחה לנשי ובנות חב"ד, ספר השיחות ה'תש"נ כרך ב ע' 485.

6) לקוטי שיחות חלק יח ע' 341.

7) נתבאר בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770", חוה"מ פסח תשע"ח.

ברכת מזל טוב!

למרא דאתרא וחבר הבד"צ הרב **יוסף ישעי' ברוין** שליט"א וזוגתו הרבנית תליט"א
לרגל בוא בנם מו"ה **לוי יצחק** שליט"א בקשרי שידוכין
עם ב"ג הכלה המהוללה מרת **מנוחה** תי' בת ידידנו
הרה"ח **מאיר שמחה** שליט"א **קלמנסון (אויבערווויליע)**
יה"ר שיזכו לבנות בנין עד עד, מתוך הרחבה בגו"ר ושמחה וטוב לבב.

בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ח[8]: נוסף ללימוד ההלכות ד"בין המצרים", הן פרטי ההלכות השייכות לכל שלשת השבועות והן פרטי ההלכות השייכות לתשעת הימים, כדי לידע את המעשה אשר יעשון (כל זמן שמשיח צדקנו עדיין לא בא), וכללות האבילות על החורבן והגלות כמארז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" – צריכה להיות הוספה מיוחדת גם בחלקי התורה שעוסקים **בעניני הגאולה ובנין ביהמ"ק השלישי**, כמדובר כמ"פ בארוכה. ונקודת הענין – שביטול החורבן והגלות הוא (לא כ"כ ע"י התבוננות בחומר ירידת הגלות) אלא **בעיקר** ע"י התבוננות במעלת הגאולה . . לעורר הכוסף והתשוקה והגעגועים, ובמילא, הבקשה והדרישה כו', להגאולה העתידה, שעי"ז ממהרים ומזרזים את הגאולה בפועל ממש, ולא עוד אלא שמגלים את הפנימיות והטוב שבענין החורבן והגלות, אתהפכא חשוכא לנהורא.

דיני תשעת הימים

משנכנס אב ממעטים בשמחה.

בר"ד משיחת ש"פ משפטים תשט"ז (חלקה הוגהה ונדפסה בלקוטי שיחות[9]): זעען מיר אז בהנוגע לפועל איז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה באגרענעצט. ניט אין אלץ איז מען ממעט. עס זיינען פאראן עניני שמחה אויך אין אב . . ווייל שמחה דארף זיין אלע מאל, אפילו בחודש אב, עס איז דאך אלע מאל דא דער ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה[10] . . דער ממעטין איז באגרענעצט, ווייל אויך דעמאלט דארפן זיין געוויסע עניני שמחה, ובפרט מצד דעם ציווי פון עבדו את הוי' בשמחה . . עס שטייט דאך עוז וחדוה במקומו, דארטן וואו דער אויבערשטער געפינט זיך איז שמחה. במילא בכדי עס זאל זיין דירה בתחתונים, מוז מען האבן עוז וחדוה, וואס דעמאלט קען עס זיין מקומו ודירתו יתברך. דערמיט איז פארשטאנדיק וואס מען דארף זיין שטענדיק בשמחה. אפילו אין די צייטן וואס עס שטייט אויף זיי ממעטין, דארף מען אויך דעמאלט זיין בשמחה, אין א געוויסער מאס, וויבאלד אז די דירה לו יתברך מוז מען מאכן שטענדיק, בכל רגע ורגע, ווארום דאס איז דאך כל האדם, אני (לא) נבראתי (אלא לשמש) את קוני, במילא ליגט דער חיוב צו זיין שטענדיק, יעדע רגע, בשמחה. דאס וואס אמאל דארף זיין דער סדר עבודה אין צווייטן קו, אין פארקערטן קו פון שמחה . . דאס איז די עבודה פון חודש אב, ממעטין בשמחה, בכדי ארויסצונעמען די ענינים פון ומפני חטאינו גלינו מארצנו. דאס איז אבער מער ניט ווי א הכנה צו א דירה. די דירה אליין מאכט מען דורך שמחה. און דאס איז אויך די טעם פארוואס חסידים זיינען ניט מהדר אין דעם משנכנס אב ממעטין בשמחה, ווייל דאס איז מערניט ווי א טפל צו עבודה . . וואס דאס איז מתאים צו דעם וואס איז איינגעשטעלט געווארען אז דער משנכנס אב ממעטין בשמחה איז בהגבלה, ווארום נוסף לזה אז אויך יעמאלט דארף זיין דער קו השמחה, כנ"ל אז שמחה דארף זיין אלעמאל, נוסף על זה איז דער ענין פון קו שהיפך השמחה איז דאס ניט קיין עיקר בעבודה.

עס איז פאראן גרויסע מחמירים וואס טענה'ן אויף דעם וואס מען מאנט שמחה פון דעם וואס עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה? איז ערשטענס, איז נאך פאראן פיר און צוואנציק אדער זעקס און דרייסיג שעה צו אב. און דערצו, איז אפילו אויף אב גופא שטייט נאר דער לשון **ממעטין**

8) בספר השיחות ע' 560.

9) ח"א ע' 194 ואילך.

10) להעיר ממקור חיים בטור ברקת סתקנ"א סק"ב: ואין זה הענין נוגע לעבודת הקב"ה שהרי נאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה כי עיקר העבודה הוא השמחה אמנם השמחה הגופנית היא מנועה.

בשמחה, ד.ה. אז לגבי די שמחה פון אדר, און לגבי די שמחה פון ביאת המשיח וואס יעמולט וועט זיין אז ימלא שחוק פינו, איז לגבי די שמחה דארף מען אב ממעט זיין, אבער שמחה דארף זיין. און דער שיעור פון דעם מיעוט וועט מען אפלערנען פון דעם וואס דער רבי האט אמאל דערציילט, וועגען די וואס האלטן ניט פון עבדו את ה' בשמחה, אז בא זיי איז דער סדר שמחת תורה, מען טרינקט מילך וואס ע"פ דין איז דאס משכר, און מען קנייפט זיך אין די באקן כדי עס זאל אויסקומען לעין הרואה אזוי ווי מען לאכט. היינט וויבאלד עס איז מרובה טובה, איז מובן דער שיעור אין דעם ממעטין בשמחה – וועט מען קנייפן פון דער צווייטער זייט[11].

בכמה שיחות קודש נזכר הפתגם הידוע[12] ש"ממעטין" הענינים הבלתי רצויים דתשעת הימים ע"י "בשמחה", ע"י ההוספה בשמחה[13]. ומובן שהכוונה לשמחה באופן המותר ע"פ שו"ע[14], ע"י תורה – "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכן מצוות, "פקודי ה'" כפשוטו, כולל ובמיוחד – צדקה – שמשמח העני כפשוטו. ובפרט, ע"י עריכת סיומי מסכת (בצבור) בכל מקום מקום, ובכל יום מימים אלו, שזהו שמחה למטה, ועי"ז נעשה שמחה למעלה.

הקדמה: שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור בהרבה דברים מעיקר הדין, ויש מהם רק מחמת מנהג, כדלהלן. וכתב הרמ"א, שאנו נוהגים להחמיר כבר מתחילת החודש[15] עד אחר התענית. והמנהג בפועל שנמנעים מ**שקיעת החמה בליל ראש חודש** עד חצות יום עשירי באב.

בן ישראל[16] שיש לו דין עם גוי, ישתמט ממנו עד ר"ח אלול, ועכ"פ עד אחר ט"ב, שמזלו רע[17].

אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב[18], שאז שרויים באבלות, שקידוש לבנה נחשב קבלת פני שכינה ואין מקבלים אותה אלא מתוך שמחה[19].

משא ומתן

בזמנינו נהגו להקל במשא ומתן, משום שהכל נחשב כעת כדי פרנסתנו[20].

קניות

אסור לקנות כלי כסף ושאר כלי בית ותשמיש החביבים[21] כגון רהיטים חשובים וכיוצא בזה[22], אבל סתם כפות וקערות ושאר קניות של צרכי הבית מותר. קניות של שאר צרכי הבית שאינם דחופים, ימתין עד לאחר ת"ב. ולילך לחנות לידע המחיר מותר בכל אופן.

---

11) משיחת ש"פ מטו"מ תשי"ג (שיחו"ק ע' 354).

12) בשיחות קודש נזכר בשם הרה"צ וכו' ממונקאטש. [ולע"ע לא מצאתי כן בספריו. וראה בספרו נימוקי או"ח סתרפ"ו סק"א, וכן בשער ישכר מאמר חודש אדר אות ב, שרק במה שיצוו חז"ל ממעטין, ובשאר דברים יתחזק בשמחה].

ולהעיר, שנמצא כעי"ז במאור ושמש פ' וישב (עה"פ לט, ב). ובכ"מ בשם החוזה מלובלין – ראה תורת שמעון השלם לפורים (בשם רבו החוזה מלובלין). בית יעקב (זאלשין) פ' פינחס לשבת שמברכין מנ"א (סד, א). ועוד. ובשם הרה"צ מרוזין – אהבת ישראל ר"פ עקב.

13) וראה סה"ש תשנ"ב ע' 380 שהמיעוט בשמחה הוא באותו תוכן דריבוי השמחה שבחודש אדר, שהכוונה והתכלית דמיעוט השמחה בחודש אב היא שנהפך אותו מחשוכא לנהורא ומנהירו למיתקא.

14) ראה מקור חיים בטור ברקת – נעתק לעיל בהערה.

15) נוסף על המנהג להחמיר בתספורת ונישואין וכו' מי"ז תמוז ואילך, כדלעיל.

16) ראה בפמ"ג סתקנ"א בא"א סק"ב בדיוק לשון המחבר "משנכנס אב" דהיינו מן המולד דריע מזלי' (משא"כ מה שממעטין במשא ומתן שמחה הוא דוקא מר"ח. ומצינו שחלוקים גם לגבי סוף זמנו, שממעטין הוא רק עד אחר התענית, משא"כ הא דלישתמיט מיני' י"א שהוא עד ט"ו באב או עד ר"ח אלול. וראה לקמן), והב"ד בתוס' חיים על חיי"א כלל קלג סק"כ ובכה"ח סתקנ"א סק"ה. ועוד. [ולהעיר מדוגמתו משנכנס אדר, שלכמה דעות הוא מזמן המולד (אדרת אליהו להבא"ח ס"פ משפטים. שפתי חכמים בפתיחה למס' מגילה. ועוד)]. אבל דברי הפמ"ג הושמטו במשנ"ב ועוד.

ולהעיר מדעת י"א (יפ"ל ח"ה סתקנ"א סק"ב. והב"ד בכה"ח סק"ד, וכתב שמדברי הפוסקים לא משמע כן) דלישתמיט מיני' הוא מי"ז תמוז.

17) ראה אג"ק ח"ט ע' רכה. שם ע' רכח. חט"ז ע' רב. חי"ט ע' שצ. לקו"ש ח"ט ע' 78 ובהערה. חי"ט ע' 66. סה"ש תש"נ ע' 667 הערה 6. ד"ה אני לדודי הב' תשל"ו. וראה קובץ העו"ב ש"פ ראה תשס"ב.

18) ומקדשין אותה במוצאי תשעה באב – ראה שם אצלנו בלוח.

19) ובאוה"ת ואתחנן ח"ו ע' ב'קצז לפי שחורבן בית המקדש זהו פגימו דסיהרא.

20) משנ"ב סתקנ"א סקי"א.

21) וכן יש להמנע מקניית מכונית, מכונת כביסה וייבוש וכדומה, כשאין צורך גמור בדבר. אמנם, במכונית שלצורך פרנסה ה"ז רק מדין ממעטין במשא ומתן, שבזמננו נהגו להקל.

22) ואף לדידן שאין מברכים עליהם שהחיינו, מ"מ י"ב משום ממעטים בשמחה.

מי שקנה רהיט חדש לפני תשעת הימים והגיע לביתו בתשעת הימים, לא יכניסו לביתו, ועכ"פ לא ישתמש בו, עד אחרי חצות של עשירי באב[23].

אסור לקנות[24] בגדים חדשים[25] ומנעלים חדשים (אפילו אינם חשובים) בתשעת הימים[26], אפילו במקום הפסד (כגון שיש מבצע[27]), ואפילו דעתו להניחו ולא ללובשן עד אחר תשעה באב.

חפצי מצוה: לקנות תפילין חדשים מותר כיון שהוא רק למצוה. אבל טלית וט"ק[28] אף שלובשין

---

23) שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

24) מותר להזמין רהיטים אם המשלוח מגיע אחרי תשעה באב. (שפשוט שאיסור משא ומתן של שמחה היינו רק כשמקבלו. וע"ד דין ברכת שהחיינו שאינו מברך עד שמקבלו. וגם אם נאמר שבדין משא ומתן תוכן האיסור היא גוף ההתעסקות בדבר ולא המכירה והקני', ואפי' את"ל שהאיסור לא משום שמחה אלא משום היסה"ד מאבלות, כמשמעות ל' הטור "שאסרו כל משא ומתן כמו שאבל אסור בכל כדי שיהו נראין כמתאבלין על ירושלים" – עדיין יש לצדד להקל, שבהזמנה גרידא, בפרט בטלפון או באינטרנט, ליכא היסה"ד. ותו, שבאמת גם בטור משמע שיהא רק בכדי שיהא נראה כאבל, ולא דין היסה"ד. ובכלל, מעיקר הדין נאסר רק במו"מ של שמחה ממש ולא בשאר משא ומתן. וג"ז עיקר, שבקונה מגוי קונה רק במשיכה. וגם בישראל – מדרבנן אינן מעות קונות (רק לענין מי שפרע) רק במשיכה. ומה גם שבד"כ אינו קונה בגד מסויים, והו"ל כפוסק על השער או הפירות, שלכמה דעות אפילו בקנין גמור לא קנה (ראה ש"ך חו"מ סר"ט סקי"ג ובנו"כ השו"ע שם). וגם אם קנה מדין סיטומתא, הרי אינו מקבלם בפועל.

ומה שאין לסרסורים להראות כלי כסף בעיר, היינו דאוושא מילתא ושמחה היא אצל הרואים. וראה מזה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' טו'תתכח.

ואפילו בבגדים, נראה שעיקר האיסור לקנות הוא רק כשמגיע לביתו, כמו בדין שהחיינו. אמנם, בהא לא דמי לשהחיינו, שאסור לקנות גם בגד חדש הדורש תיקון אף שעדיין אינו מברך שהחיינו (אבל מותר לקנות סחורה [היינו בד] לעשות מלבושים – מקו"ח סתקנ"ד ס"ז). וה"ט, שאיסור קנין בגדים אינו מדין מו"מ אלא משום דין עשיית ותיקון בגדים, או ע"ד איסור כיבוס. ועכ"ז, נראה שלא אסרו הקני', כשלא קיבלם ולא זכה בהם, ול"ד לנתינה לאומן לעשות בגד (שהאיסור מצד הנותן – ראה להלן מזה), שגדר איסור תפירת בגדים (אף למ"ד אומן קונה בשבח כלי) חל כשנותנו להאומן, אבל הקני' היא רק כשנתקבל אצלו. ולפנ"ז ל"ש גדר שמחה. ואדרבה, מיצר הוא על נתינת המעות ועל ההמתנה. וראה הגהות יא"פ לרמ"א ס"ז בטעם איסור קניית בגדים, דאין היסח הדעת בקני', וצ"ל דס"ל דכיון דאיכא שמחה בקני' הוה כמו תחלת עשיה בבגדים שיש לו שמחה.

וגם בנתינה לאומן – הרי קיל"ן (רמ"א סתקנ"א ס"ז) שמותר ליתן לאומנים גוים לתקן כלים חדשים כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית, ובלבוש ס"ח: שאין בנתינתם לאומן כ"כ שמחה בעוד שהם ברשות האומן ואינו רואה אותן. ובמג"א סקט"ו: שעדיין המלבוש אינו שלו ולא נקרא שמו עליו. (וראה מחה"ש. ובהגהות אמרי ברוך, דאומן קונה בשבח כלי). אלא שכתב הרמ"א שטוב למעט בזה במקום דאפשר דלא עדיף משאר משא ומתן דממעטינן. ומשמע שג"ז בגדר מו"מ. אלא שגם בזה הוא רק בגדר "טוב" (ראה פמ"ג בא"א סק"ז), וג"ז – רק "למעט". ועוד, שבפמ"ג (שם) מפרש דקאי רק בשל שמחה. ועוד, שיש לחלק כנ"ל, דשאני נתינה לאומן מקני'. ועוד, של"כ שזהו בגדר מו"מ, אלא למדו במכ"ש ממו"מ (ראה בערוה"ש ס"כ, שראוי למעט בכל מה דאפשר שהרי אפילו במו"מ אין להרבות לכמה פוסקים וכש"כ בכה"ג). [ובדוחק גדול יתכן בפירושו שגוף ההתעסקות בדבר שהוא בשביל אחר התענית כמוה כמסיח דעתו. והכי איכא לפרושי גם בגדר האיסור לכבס ולהניח (ראה מג"א סקי"ב ויא"פ לשם). ומ"מ, גם את"ל הכי – ואין שום ראי' והכרח לסברא זו (עכ"פ לגבי איסור קני') – היינו כשי"ב משום שמחה (כדמוכח מזה שיש חילוקי דינים בכיבוס כבשל פשתן וכו', ויש שהותר גם לכבס ולהניח. ולהעיר, שגם בכיבוס, יש מתירין ליתן לכובס נכרי לכבס אחר ת"ב – ראה א"ר סק""ח, הובא בפמ"ג בא"א סקט"ו. וביא"פ למג"א שם כתב בדא"פ להגי' במג"א כדעת הא"ר), ובהזמנה גרידא שכהבגדים שאינן שלו עדיין ליכא שמחה].

ובמשי"ם חפש"י אצל אחרוני זמננו, ראיתי שכ"כ בהליכות שלמה פי' סכ"ב (להזמין רהיטים במקום הצורך). וראה בשם בעל שבה"ל בס' ולא שבט לוי בלבד ע' שעב. וכ"מ בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ספ"ב. וראה שם אה"ע ח"ד ספ"ד סק"א. גם אני אודך תשובות הגרח"ק ח"ג סי' קטו. [ובשו"ת ארחותיך למדני ח"ב סמ"ד כתב לחדש יתר על כן, שמותר אפילו לקנות אחר ר"ח אב בגד חדש אם הוא כבר מתוקן מלפני ר"ח וברצונו להניחו הניח אצלו עד לאחר ת"ב, עיי"ש שנעמו ונימוקו. ואין דבריו מוכרחים, כנראה למעיין].

אבל ראה שו"ת אול"צ ח"ג פכ"ו ס"א. וכן בפסק"ת שתקנ"א סקי"ג הע' 125 כתב לאסור ע"פ משנ"ב סקנ"א. ולפענ"ד ל"ד כלל. וגם לדידהו אם יש חשש שהמחירים יעלו, או שלא יהא בנמצא, ודאי מותר.

כל קבל דנא, ראיתי בחוט שני שבת ח"ב בקובץ ענינים אות כו (ע' שכה) דאזיל בתר איפכא, שבהזמין לפני ר"ח א"צ לסרב מלקבל אחר ר"ח, שעיקר המו"מ נעשה כבר בשעת הקני'.

25) וכן אין לקנות משקפיים, אא"כ יש צורך בדבר. (וראה כעי"ז בהליכות שלמה סי"ד בדבר הלכה סכ"ב. קובץ הלכות קמינצקי פי"ב סי"ח. ועוד. ואף שיש להנדז קצת, תלוי במציאות אם הוא לצורך חיוני או שמחה לו, ואם אפשר לתקן או לא. ויש לחלק גם בין המסגרת לעדשות. ובעיקר הדבר אם יש שם בגד על משקפיים האריכו בכמה דוכתי, לענין יתור בגדים, כניסה לבית המנוגע, בגדי שבת, שהחיינו ועוד (וראה הנסמן בכרם אליעזר נגעים סמ"א וסמ"ג. שו"ת בית מתתיהו ח"ג סמ"ז), ועכ"פ יש גדר דרך מלבוש לענין הוצאה. ול"ש ממנעלים למ"ד שאינו בגדר מלבוש. וגם אם אינו מלבוש, ה"ז עכ"פ בגדר כלים חדשים).

26) יש מקום להקל לקנות בגדי קטנים עד גיל ו' שנים עד שבוע שחל בו ת"ב – שו"ת באתרא דרב סי' תשמח. וש"נ.

27) אמנם כשיש מבצע מיוחד שאינו רגיל, והי' קונה בגד זה גם לולא המבצע, והמבצע מסתיים לפני סוף תשעת הימים, יש להקל עד שבוע שחל בו ת"ב. ולא ילבשנו עד אחרי ת"ב, וגם בשבת אסור ללבשו – שו"ת באתרא דרב סי' ה'לח. וש"נ.

וכ"ש אם לא יהי' בנמצא כלל אח"כ יש להקל. ואם אפשר, ישלם עליו לפני ר"ח ולא ישתמש בה עד לאחר ט"ב – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקכז. וש"נ.

ולצורך חתונת קרוב לאחר תשעה באב, מעיקר יש להמתין ולקנותן רק לאחר תשעה באב. ואם ימתין לאחר תשעת הימים להזמין, ספק אם המשלוח יגיע בזמן בשביל החתונה, יש להקל – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'קמז.

28) לצורך קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימים אלו – מותר (וה"ה כיפה). ובאם אפשר, ראוי להרגילו בנשיאת ט"ק כבר לפני ר"ח.

אותו רק למצוה, כיון שהן בגדים אסור לקנותן[29].

נעלי תשעה באב: נעלי בד שלובשים בתשעה באב משום אבלות, מותר לקנותם וללובשם בפעם הראשונה בתשעה באב, אם אין לו אחרים.

מתנה: מותר לשלוח מתנה לחבירו בתשעת הימים ולא נאסר אלא בתשעה באב[30].

בנין ונטיעה של שמחה

מר"ח אב ממעטים בבנין של שמחה היינו בנין של ציור וכיור. ולמעשה, כל בנין שאין צריך לו לדירתו[31] ורק שעושה כן להרווחה בעלמא אסור לעשות בימים אלו. וכן אין לצבוע ביתו, וה"ה להדביק נייר טפט (וואל–פייפער) על הכותל לנוי[32], בימים אלו. אבל לתלות תמונה על הקיר אינו בכלל. [יש נוהגים שלא לשטוף הרצפה בימים אלו. וע"פ דין מותר גם בשבוע שחל בו תשעה באב. ובמקום לכלוך, אין מנהג להחמיר וכל שכן אם הוא לצורך שבת. אבל אין להבריק הרצפה, שהוא לתענוג ואין בו צורך, ודומה לציור וכיור[33]].

אין לקנות או להניח שטיח חדש על הרצפה בימים אלו.

איסור בנין קיים אפילו ע"י נכרי. אמנם, אם שכר נכרי קודם ר"ח בקבלנות מותר, ואפילו בט' באב עצמו, דנכרי אדעתא דנפשיה עביד.

וה"ה אם קצץ עם הנכרי בקבלנות לצייר ביתו, מותר לצייר (מטעם הנ"ל). ומ"מ אם יכול לפייסו בדבר מועט שימתין עד אחר ט"ב תבוא עליו ברכה[34].

לצורך פרנסה מותר לבנות ולצבוע ביתו של נכרי בימים אלו.

מותר לבנות ולצבוע בית הכנסת ובית המדרש בימים אלו. וכן מותר לעשות מצות מעקה בימים אלו, ואפילו בתשעה באב.

היה כתלו נוטה ליפול, אפילו שאין בו משום סכנה אלא שיש לחוש להפסד ממון, אף על פי שהוא של שמחה, מותר לבנות בימים אלו, שהרי אינו עושה בשביל שמחה כ"א בשביל הפסד.

אסור לנטוע בימים אלו אילנות שנוטעים לצל ולנוי, או כל מיני פרחים והדס וכדומה. אבל, מותר להשקות מה שנטעו מקודם.

מותר לקנות פרחים לכבוד שבת, ובפרט אם קונה כל שבוע.

סעודות

מותר לבוא בקשרי שידוכים ולעשות "ווארט" ("לחיים") בתשעת הימים, אבל לא יעשו סעודה[35] (ואפילו בשבת), רק מיני מרקחת.

---

29) כשנקרעה טליתו ואין לו אחר, ואי אפשר לו לשאול טלית מאחרים, או שאיסטניס הוא, מותר לקנות וללבוש חדשה.

30) ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טו/תתכח.

31) היינו אם ביתו ראוי לדירה, רק שרוצה להרחיב מן הצדדים או למעלה. אבל מי שהי' לו בית קטן וסתר המעזיבה כדי להרויחו ולבנות עלי' על גבו, וכעת אינו ראוי לדור בו, ולא כיון מלאכתו לימים אלו, ונתעכב בבנין עד ר"ח אב מחמת ריבוי גשמים, מותר לבנות גם מר"ח אב ואילך עד יום ז'. וכש"כ אם יש לו הפסד מרובה שאם לא ימשיך בבני' יתקלקלו קירות הבית.

32) בהדבקת נייר: בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' פב מתיר **לגמור** עד שבוע שחל בו תשעה באב.

33) וה"ה שטיפת רכב אם אינו מלוכלך מדאי. וכבר מצינו בדומה לזה בפסקי חמו"ד מכת"י הל' ט"ב סכ"ח.

34) וזהו דוקא בציור לנוי, שאסור לכו"ע, ולא בבנין להרוחה (וכמ"ש במהרי"ל הובא במג"א סי' תקנא סק"ז. והרי למהרי"ל ציור חמור מבנין להרווחה, שציור אסור גם מי"ז תמוז (ובמהרי"ל משמע קצת, דהא בהא תליא, שמה"ט נכון לפייסו בדבר מועט), משא"כ בבנין שהיקל עד שבוע שחל בו ת"ב (אבל י"ל דקאי בכל בנין ולא רק של שמחה או להרוחה, כפשטות לשונו. וצ"ע). ועוד שבבנין שהוא להרווחה לאו כו"ע מודו שאסור מדין בנין של שמחה (וכפשטות השו"ע. וראה מטה יהודה עייאש סתקנ"א ס"ב. וגם בדעת הרמב"ם – מרכה"מ אלפאנדרי תעניות פ"ג ה"ח. ועיי"ש שהוכיח מפיה"מ להרמב"ם. שושנת המלך על הרמב"ם שם. מחה"ש סק"ז. ועוד) משא"כ בציור וכיור. ולהעיר מדעת המקו"ח בקיצור הלכות ס"ב, שגם ציור וכיור אסור רק בבנין ולא ציור וכיור לחוד. וכדברינו שהחומרא לפייסו הוא רק בציור וכיור, כן עולה מד' הא"ר סק"ג וסק"ד, ובחיי"א כלל קלג ס"י. ועוד. ודלא כמשמעות כמה אחרונים. אבל ראה בלקט יושר ע' 107 דמיירי בבנין).

35) וכן אסור לעשות סעודת מרעים בימים אלו (ראה ס' האורה לרש"י סס"ד ובפרדס הגדול סי' קסה. ר"י מלוניל (הובא במלאכ"ש תענית פ"ד מ"ו) ומאירי תענית כו, א. ואף שבדוחק איכא לפרושי שהכוונה למעט ולא לאסור לגמרי, אבל אנן קייל"ן שאין שמחים בו כלל, כמ"ש במג"א סתקנ"א סק"א. וכ"כ באחרונים להדיא בענין זה – ראה מל"ח ס"י ס"ט. ערוה"ש סתקנ"א ס"ח. ועוד).

אבל מסיבת יום הולדת ללא סעודה בודאי מותר, וכש"כ לקטנים, ואפילו לחברים וידידים.

מי שנעשה לו נס, טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס ולעשות סעודת הודי' להשי"ת[36]. ואם נעשה לו נס בתשעת הימים, יש לו להתבודד ולהודות וכו' בו ביום, אבל הסעודה והשמחה יש לו לאחרם עד שבת נחמו או חמשה עשר באב.

אף שנוהגים שלא לעשות סעודת חנוכת הבית בכל בין המצרים דלא מסמנא מילתא, אבל בימים אלו אסור מן הדין אפילו בלא בשר, לפי שהוא בכלל ממעטין בשמחה.

כיבוס בגדים

אסור לכבס בגדים, גם על ידי גוי, ואפילו אינו רוצה ללובשו עתה אלא להניחו לאחר תשעה באב[37], ואפילו אם יוצא לדרך מיד לאחר תשעה באב[38].

אסור ליתן בגדים לניקוי יבש (קלינערס), אף שאינו כמעשה כיבוס במים, אלא מנקים ע"י שאר חומרים.

איסור זה שייך לא רק למלבושים[39], שאסור לכבס בין ללבוש בין להציע, ואפילו במטפחות הידים והשלחן הכל אסור.

אסור לישראל לכבס בגדי נכרים בשבוע שחל בו ת"ב.

אסור ליתן לכובסת נכרית לכבס מראש חודש ואילך, אבל קודם ראש חודש מותר לתת, אף על פי שתכבס אחר ראש חדש. אמנם, כשאין לו כתונת לשבת, מותר לכבסו ע"י נכרי[40].

כמו"כ אסור לכבס פאה נכרית [שייטל], ובמקום צורך יש להקל, חוץ משבוע שחל בו תשעה באב. אך מותר לסדר, לסרוק (אף בעזרת חומרים) ולקצר[41] (ובפרט שמוסיף בצניעותה) את

36) ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' א'תפז וש"נ.

37) והנמצא במקום נופש, ובשבוע שחל בו ת"ב נוסע משם וצריך לכבס הסדינים שבדירה – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כט'שנז שכתבנו להתיר לכבס ע"י גוי. עיי"ש.

38) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ט'תשמה. וש"נ.

39) ואפילו בדבר שאינו משמש להנאת הגוף כגון תיק, מגבות כלים, וכדומה (ראה בפת"ש סתקנ"א סי"ד והב"ד בכה"ח ס"ק קפב ובפ"ע סקנ"ד ועוד, במכבסת שקים של מלח וכך פרנסתה. ובפשטות, יליף לה ממטפחות הידים ומטפחות ומפות השלחן, אף שיש לחלק כדלקמן. ולהעיר מהשקו"ט בצחצוח מנעלים – ראה לקמן בהערה מזה).

אבל רק בדבר שהוא מין בגד ושייך בו כיבוס, ולא כלי.

(והרי שטיפת הרצפה אינה אסורה מדינא. וראה חמו"ד הל' ט"ב מכת"י שיש נמנעין מלרחוץ השולחן והספסלים ולחוף המנורות. ועיי"ש שד"ז לא מצינו איסור אפי' באבלות, ואפשר שמדמין לציור ביתו, או לכיבוס. ובהדחת כלים לא נהגו מעיקר איסור.

ולהעיר מל' הב"ח רסי' תקנא, באיסור תספורת וכיבוס "מפני שהיא מלאכה לצורך תענוגי הגוף". ויל"ד דלאו דוקא קאמר, ועוד שיל"פ שעיקר כוונתו לכבס וללבוש המכובסין.

גם בתוה"א לרמב"ן (בשם הראב"ד) ורא"ש מו"ק פ"ג סנ"ג ובמרדכי מו"ק סתתק"ה ועוד "משום הנאת הגוף", והוב"ד בד"מ סשפ"ט סק"ב, אבל התם קאי באיסור הצעה תחתיו ולא בהכיבוס (אף שברמב"ן גופא משמע שדעתו שאיסור כיבוס גופא הוא מצד הנאת המכובס, שכתב שכשאמרו אסור בכביסה לא לכבס בלבד אמרו שלא מפני איסור מלאכה נגעו בה אלא שאסור ללבוש וכו' ולא מצינו מותר ללבוש ואסור לכבס בשום מקום אלא בימים של שביתה ומשום איסור מלאכה אבל משום אבילות עיקר איסור אבילות בלבישה הוא). ולחנם נדחק בזה בדברי סופרים בשפ"ט ס"א בירור הל' ד"ה וכן המטפחות. ולהעיר, שבמטפחות גופא י"א שהאיסור רק הכיבוס ולא ההשתמשות בהן – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. אלא שאין דבריהם עיקר, ראה שם אצלנו.

ומה שנאסר גם להשתמש במטפחות מכובסות אף דליכא הנאת הגוף – צ"ל, שנקיון ידיו ג"ז בכלל הנאת הגוף. ולפ"ז במפת שולחן, שבימינו אין דרך להשתמש בהם לניגוב ידים (ראה שו"ע יו"ד סש"א ס"ט. וראה שו"ת רבבות אפרים ח"א סש"ע) לישתרי. אבל י"ל שהנאת הגוף לאו דוקא, ועיקר דבריו לשלול הסברא דבעינן הנאת ראי' עם הנאת הגוף, יעו"ש, וה"ה בשאר הנאות (וכל' המאירי מו"ק כב, ב: אף הנאת סדינים המגוהצים למשכב וכן כל הנאה אף שלא בדרך לבישה). ודוחק. עוי"ל, דדברי הרמב"ן שם בדעת הראב"ד אמרה, אבל לדינא שגם מפת השולחן אסור לא בעינן הנאת הגוף. והיותר נראה, שברמב"ן ורא"ש קאי באבילות ל', שמותר לכבס ולהניח, והאיסור רק בהנאת הגוף לחוד, אבל באבלות ז' שהאיסור גם לכבס ולהניח, וכ"ה גם בשבוע שחל בו, אסור גם בדליכא הנאת הגוף. והדברים מפורשים בחי' תל' הרשב"א מו"ק כג, א: דבגזירת שלשים מקילים שלא לאסור אלא בהנאת כל הגוף. וכת"ש עפ"ז לבאר מש"כ בה"ג הל' אבל (מג, ג) להתיר בפונדא ואנפליא וכובע של ראש (ראה להלן בדין בגדי זיעה בהערה), שאינו סותר האיסור דמטפחות הידים, דהתם קאי תוך ל'. ויסיים עלה "ואינו נראה נכון", והיינו שהחמיר גם תוך ל'. וראה בהערת המהדיר בקובץ ראשונים מו"ק בפי' אחד הקדמונים על הרי"ף ע' רכג שנתקשה בזה).

ויל"ע בבגדי בובה לתינוקות. ונראה עיקר לאיסורא.

40) ומכל מקום נכון ליזהר שלא לעשות כן בבית ישראל, דאיכא משום מראית העין.

41) שתיקון בגדים ישנים אסור רק ממנהגא, ולכמה פוסקים מותר וכסתימת המחבר והרמ"א, וה"ז לצורך מצוה וצניעות, וגם הוא בכלל קישוטי אשה. ובפרט, כשאין לה פאה אחרת ראוי' ללבישה, וגדול כבוד הבריות, שה"ז כמי שאין לו בגד אחר (בגדי ישע שתקנ"א ס"ח). ועוד, שי"א שגם להאוסרים תיקון בגדים ישנים מיירי לפרום ולתפור מחדש.

הפאה[42].

כיבוס במקום הפסד – ראה בהערה[43].

אסור לגדולים לכבס כסות קטנים[44]. אמנם, בקטנים[45] שתמיד מלכלכים בגדיהם[46], מותר לכבס בגדיהם בצנעה. אבל אסור להוסיף בגדים אחרים למכונת כביסה[47].

מה שהותר הכיבוס בשבילם הוא דוקא כשצריכים לזה כעת, אבל לכבס ולהניח פשוט שאין להקל[48].

גיהוץ (פירוש, שמעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו) אסור, בין לגהץ וללבשו ובין לגהץ ולהניחו[49].

---

42) ראה שו"ת באתרא דרב סי' תרעט.

43) יש להתיר לכבס למנוע הפסד בבגד, כגון שאם לא יכבסו יעלה עובש וכדומה, שאי"ז היסח הדעת מאבילות – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'לז. וש"נ.

44) ולכמה דעות (וכן נראה עיקר) אפשר להקל עד שבת חזון.

45) בגדר קטנים לענייננו: למעשה נוהגים להתיר עד גיל חינוך דהיינו ו' שנה, אבל במלוכלך ביותר יש לסמוך על הדעות להתיר עד גיל בר מצוה. ואם אפשר, יעשה על־ידי נכרי או קטן (שעיקר האיסור על הגדולים לכבס בגדי הקטנים. ולהעיר מרמ"א סרנ"ט ס"ז דכל היכא דאפשר ע"י קטן לא יעשה גדול) – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שטו. וש"נ.

46) בנוגע לגדולים הסובלים מברחית־שתן – ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ.

ובנוגע כיבוס כתמים בודדים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'עא. שם סי' טו'תתמב. וש"נ.

47) בס' הפרנס למהר"ם סרמ"ח כתב (בנוגע לאבל): ואם בני ביתו אינם מתאבלים עמו נותנים בגדיו עם בגדיהם לכבס ולהניח.

[אמנם, שם סער"ב כתב שלקטנים מכבסין סמרטוטין שקורין ווינדלין א' ולא הרבה ביחד, והובא במג"א סתקנ"א סקל"ט ועוד. והחילוק פשוט, דהתם הוא משום אוושא מילתא, אבל הכא קאי במי שהותר לו לכבס בגדי עצמו].

וראה בי' רמ"ב שם שתמה שהרי אסור גם לכבס ביד אחרים, כמפורש בשו"ע יו"ד סשפ"ט ס"ז. ובפשטות צ"ל (אף שבביאור רמ"ב לא ניחא לי' בהכי), דס"ל דטעמא מאי משום מלאכה (ש"ך שם סק"ז), והכא שאני שאינו עושה מלאכה לאבל במיוחד. או"י שאצל ב"ב ליכא דין איסור כביסה ביד אחרים משום מלאכה, ורק ביד אחרים שאינם מב"ב, שאצל ב"ב דמיא לקבולת ביד אחרים (אף שגם בזה הותר רק בבית אחרים). וראה גם שד"ח אס"ד מערכת אבלות סל"ט, שהביא משו"ת תפארת אדם סס"ב, שמותר לב"ב לכבס בגדיהם, ואינו בגדר מלאכת אבל. אלא שבשו"ד כתב שכן המנהג שמכבסים בגדי כל בני הבית חוץ מהאבל, אבל להנ"ל מותר גם לאבל אם מכבסם ביחד. אבל ראה שו"ת כפי אהרן עפשטיין סמ"ט שנהגו שכשהאשה אבלה אין מכבסים שום בגד שה"ז מלאכתה. (ויש שכתב לדון שאם ההיתר בבגדי קטנים לפי שהכל רואים שהן בגדי קטנים משמע דאל"ה איכא חשדא גם במי שאינו אבל. ויל"ד).

[וצ"ב בד' הש"ך, דהא גם בלאו איסור מלאכה אסור משום כיבוס גופא, ראה בב"י שם בנוגע קובר מתו ברגל. אלא שנראה פשוט בכוונת הש"ך דקאי רק אכיבוס ביד אחרים. וגם בזה צ"ב, שגם לולא איסור מלאכה ליתסר, דמאי שנא משבוע שחל בו, שאסור ליתן לכובסת א"י. וצ"ל, דעדיפא מינה קאמר, שאסור מדינא, והתם מנהגא קאמרי – ראה ב"ח סתקנ"א ד"ה כתב רשב"ט בסופו, שלפי הדין אין איסור אלא שלא יכבס הישראל בעצמו שהרי עיקר הטעם דנראה כמסיח דעתו מלהתאבל על ירושלים כשעוסק בכיבוס בגדים. וכ"כ שם ד"ה וכתב בס' המצות. אבל במט"י שם סקי"ג שהאיסור הוא משום ישראל הנותן דבתנינתו הכלים לאומן לכבסם הרי הוא מסיח דעתו. ובפמ"ג בא"א שם סקי"ב באו"א: דשמחה היא לו כשנותן בגדיו לכובס ומה"ט אף לכובסים עכו"ם אסור ליתן ולא משוש דמסיח דעתו מהאבילות. וראה גם להלן בההערה בענין צחצוח מנעלים בגדר איסור כיבוס. ואכ"מ].

ובימינו דחד טירחא הוא, לכאורה קיל טפי, ואתיא בק"ו. וגם אם האיסור משום היסה"ד, הרי אינו עוסק בכביסה.

ובכל אופן, כ"ז באבל, אבל אינו שייך לכיבוס דשבוע שחל, שאין איסור מלאכה. ואיסורו רק משום היסה"ד לחוד. וכשעוסק בלא"ה בכביסה המותרת ליכא היסה"ד. ואכן כ"כ להתיר בנט"ג ביהמ"צ לה הע' כב בשם הגרא"א יאלעס.

אלא שיש לחלק לאידך, שבאבל קאי באופן שהמכבס אינו אבל, ומאן לימא לן להתיר לאבל עצמו להוסיף בגדים אחרים, שי"ל שבבגדים אחרים שמוסיף מסיח דעתו. ובמכ"ש מזה שיש אוסרים לאבל עצמו לכבס בגדי קטנים (ראה בה"י יו"ד סשפ"ט ס"ב. וכ"כ במנחת פתים שם מד"ע). ואף שבאבלות ישנה מותר לכבס בגדי קטנים, הרי י"א שהוא רק בבגדים שמתלכלכים וכו', וטעמא דאיסורא משום היסה"ד – ראה גבורת ארי תענית ל, א. ועוד.

48) אא"כ בקטנים ביותר המלכלכים בגדיהם (דמעיקרא לא נאסר, וגם אא"פ להשאירם כך).

וכבפנים, כ"כ בס"מ באחרוני זמננו, אף שיש להנדז, דלכבס ולהניח קיל טפי, ואם כל האיסור בקטנים משום עגמ"נ, שייך רק במה שרואים שלובש בגדים שאינם מכובסים. ומ"מ, יש מקום לדון לאיסור, לא מיבעיא להסברא שאיסור כיבוס הוא על המכבס שמסיח דעתו מאבילות, אלא גם אם האיסור הוא על הנותן בגדיו לכבס (ראה להלן בדין מנעלים בהערה), הרי הגדול נותן בגדי הקטן לכבס וחל עליו האיסור בדליכא צורך. (ומה שנזקקו הפוסקים לאסור משום חינוך, ולא אמרו שהוא כבגדי עצמו שנותן לכבס, הא גופא הסברא, שמשום חינוך נאסר לגדול לכבס בגדי בנו, שה"ז כבגדי עצמו, או דקמ"ל לאסור גם בכובס דעלמא שאינו אביו, שגם בזה שייך חינוך, אף שהכובס גופא אינו מתחייב בחינוכו). וגם בלא"ה, שייך האיסור משום חינוך (כנ"ל). וגם משום עגמנ"פ (בלא הגיע לחינוך), מסתבר שגם בזה שייך עגמ"נ במה שבגדיו אינם מכובסים.

איברא, שבדין בגדי גוים מפורש במג"א סקי"ט הטעם משום מראית עין, והיינו דליכא איסורא בגוף מעשה הכיבוס משום היסה"ד בבגדי גויים, ולפ"ז אפ"ל דהה"נ בבגדי קטנים. וי"ל שבמכבס בגדיהם ללבוש ליכא היסה"ד שהוא לצרכם, משא"כ בדליכא צורך. ובלבוש כתב בבגדי קטנים לאסור מחמת היסה"ד, אבל במלכלכים בגדיהם מסתבר שגם להניח ל"ש היסה"ד.

49) ובגיהוץ שבימינו, יש מקום להקל כשראוי ללבישה ללא גיהוץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי'תשסו.

לצחצח מנעלים – נחלקו הפוסקים אם הוא בכלל כיבוס, ולכבוד שבת בודאי אין להחמיר[50].

ללבוש בגדים מכובסים

אסור ללבוש בגדים מכובסים[51] או מגוהצים בתשעת הימים[52], אפילו המכובסים מקודם, ובין ללבוש בין להציע בהם המטה[53] ואפילו מטפחות הידים והשולחן, אסור[54].

אם לבשן פעם אחת קודם תשעת הימים, מותר ללובשם בתשעת הימים.

נהגו להקל ללבוש בגדי זיעה הסמוכים לבשר מכובסים, כגון לבנים וגרביים וכיו"ב, בימים אלו, ובפרט בזמננו שכולם איסטניסים בענין זה[55].

---

50) בפשטות אינו בכלל כיבוס, שאין כאן מעשה כיבוס, וגם ל"ש כיבוס בעור (ובשבת איסורו משום ממרח או צובע. ובשבת הותר ליתן מים לשכשכו אבל לא לבבסו, דהיינו שמשפשף צדו זע"ז). ועוד שהוא רק להסיר האבק והלכלוך ואינו בכלל הגזירה, נוסף לזה שהוא רק מבחוץ וע"ד ניקוי כתם (ובאו"א שהוא רק להעמיד שחרוטו ולא לייפותו). וגם י"ל דדמיא לבגדי קטנים שמתלכלכים תדיר, וכשאין יותר מזוג אחד דומה למי שאי"ל אלא חלוק א' דעכ"פ קיל טפי (ראה לקמן, והארכנו יותר בלוח לת"ב נדחה לגבי דין שחל בו). ואולי איכא לדיוקי הכי ממה שבתפירה וקני' נתפרש להדיא דקאי גם במנעלים חדשים, משא"כ בכיבוס. והחילוק פשוט, דהתם ה"ט משום אבן שתי' או מיעוט בשמחה, אבל כיבוס איסורו שלא יסיח דעתו מאבלות, ולא גזרו אלא בכיבוס ממש שי"ב טורח והתעסקות. (אבל י"מ באיסור כיבוס כדי למעט בשמחה – ראה שו"ת תרוה"ד סי' קנב. פמ"ג בא"א סקי"ב. אמנם מש"כ בארו"ח ובכלבו שהוא כדי למעט בשמחה, הוא רק במה שמתחילים מר"ח, אף שאיסורו רק בשבוע שחל בו ת"ב. ותלוי גם האיסור על המכבס או על מי שנותן לכבס, שי"מ במכבס בגדי קטנים משום היסה"ד של המכבס – ראה לבוש סתקנ"א סי"ד. מט"י סתקנ"ד ס"א. גבורת ארי תענית ל, א. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' תקנח. אבל בכ"מ שהאיסור הנתינה לכבס ולא הכיבוס (ושלכן בבגדי נכרים האיסור רק משום מרא"ע. אבל ראה ביהגר"א סקל"ז) – ראה הגהות יא"פ סתקנ"א ס"ה. מחה"ש סקט"ו. ויל"ע לדידהו בנותן בגדיו לכובס ישראל קודם ר"ח, אם מותר לו לכבס אחר ר"ח). ואף שיש שכתבו גם באיסור תיקון בגדים משום כיבוס (ראה משנ"ב סתקנ"א ס"ו בבה"ל ד"ה ונהגו בשם ביהגר"א) – אנן לא קיילי"ן הכי (שהרי מה"ט כתב הגר"א לפקפק בההיתר לתפור לגוים או לתת לאומן נכרי). ועוד, שלדבריהם באמת אין הכרח דטעם זה קאי נמי על מנעלים. וכ"כ כמה אחרונים (ראה שו"ת אול"צ ח"ג סכ"ז ס"א. שו"ת יבי"א ח"ג סל"א סק"ד. שבה"ל ח"ו סרמ"ד סק"ג. מבית לוי בענייני ביהמ"צ ע' כג. ובשם הגרישי"א – שו"ת רבבות אפרים ח"א סשע"ה הליכות והלכות ביהמ"צ ע' 9, והל' ומנהגי ביהמ"צ ע' נג. אבל ראה שו"ת שלמת חיים סשי"ב שהחמיר ללא טעם. וכ"כ בשבילי דוד סתקנ"א ס"ז. ובס' זה השולחן ח"ב סתקל"ד כתב לאסור בשבוע שחל. וראה מוע"ז ח"ה סשל"ח. ח"ח לקוטי הערות לשם. ויש שהביאו מחיי"א כלל קלג סי"ד שאסור לתקן מנעלים חדשים "וכן לנקותם", ופשוט שטה"ד נפלא כאן וצ"ל "לקנותם", כברמ"א סתקנ"א ס"ז. וכ"ה בדפוסים אחרים). וכש"כ בהשחרת המנעלים לחוד ללא הברקתם (ראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ. ושם, שמסתבר שאין להבריק אף שאינו שייך לכיבוס. אבל לענין חוה"מ כתב להתיר לצחצח כרגיל אם אינו צחצוח היותר יפה – אג"מ או"ח ח"ה סל"ו סק"ד). ולכאורה השחרתו היא בגדר לבישת בגד ישן שצבעו (ראה שקו"ט מזה בדע"ת למהרש"ם סתקנ"א ס"ו) ולא מדין כיבוס, וגם בזה אין מקום לאסור כשהצביעה אינה מתקיימת, והצביעה רק מבחוץ.

וכ"ה הכרעת כמה פוסקים לענין חוה"מ. וכבר העירו מזה שלר"י אין משלחים מנעלים שחורים ביו"ט מפני שצריך לצחצחם (ביצה טו, א) ומיירי בנשלח לצורך חוה"מ (ראה הגהות אשר"י), ונמצא שלדינא שמותר לשלוח, עכצ"ל שמותר לצחצח בחוה"מ (ראה שו"ת יבי"א שם). וגם להמחמירים במועד – התם חמיר טפי שלא יכנס כשהוא מנוול, אבל הכא ליכא הך טעמא. ואדרבה.

ומ"מ י"א שגם בזה שייך גזירת כיבוס מטעם שלא יסיח דעתו מאבלות. ואולי דמיא קצת להשקו"ט בענין הדחת והברקת הרצפה.

51) נתערבבו בגדים מכובסים בבגדים שאינם מכובסים (שלבשם לפני ר"ח) מותר לו ללבוש כולם. (כ"נ פשוט, שספיקו לקולא, ובכלל בספק אבילות יש להקל. ול"ש לדון מדין דשי"מ, כדלקמן. ועוד, שכל שספק אצלו שוב ליכא שמחה בלבישתם. ויש שדנו בנתערבבו ברוב שאינם מכובסים מדין ביטול ברוב. ונחית לדון מדין דבר שבמנין, אף שבפשטות כשהשמתשו בהן כבר אינם בגדר דבר שבמנין. וכן מדין דשי"מ, אלא שכאן נולד בתערובת (ותלוי אם בעינן שגוף החפצא נולד בתערובת או האיסור. ולכמה דעות גם בדבר שבמנין בטל בנולד בתערובת). ושקו"ט גם מצד הפלוגתא בדשי"מ שיחזור לאיסורו. (אלא שמהרה יבנה המקדש ולא יחזור. ועוד שאינו חוזר לאיסורו אלא לאיסור מחודש בשנה הבאה אם ח"ו תתעכב הגאולה). וכן מצד סברת הצל"ח שבדבר שרוצה להשתמש גם עכשיו וגם אח"כ ל"ש דשי"מ. וכן להסברא דל"ש דשי"מ כשאין איסורו שוה בכל (שיש מתירין עד שבוע שחל). וכן בדין ביטול כשאין התנגדות בין הרוב למיעוט).

52) אשה הלובשת לבנים מותר לה לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה. אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים, רק לובשת חלוק בדוק ויפה. ואם אין לה, מותרת ללבוש חלוק לבן, שלצורך מצוה לא גזרו. וכן מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים.

53) במקום אורחים, יש להתיר לכבס מצעות המטה, כיון דלאו אורח ארעא להשתמש במצעים שישנו עליהם אחרים (שו"ת מנח"י ח"י סי' מד. ועוד). כמו כן מותר לכבס מגבות של המקוה – ראה שו"ת אתרא דרב סי' ה'ח. וש"נ.

ועצ"ע ההיתר להציבור להשתמש במגבות המכובסים ולא להביא מביתם. ויש ליישב בדוחק, כיון דטריחא להו מילתא וחשו שיתבטלו מטבילה, וזימנין דאיתרמי טבילת עזרא, ויש כאן ביטול מצוה. ועוד, שיש שמחמת הטירחא ישתמשו במלוכלכים שהשתמשו אחרים, ולאו אורח ארעא למיעבד הכי, שבמקום ציבורי יש חשש למחלות מידבקות רח"ל. וחזי לאצטרופי, דאעיקרא דמילתא יש שכתבו שנהגו היתר להשתמש במטפחות הידים המכובסים. ובנדו"ד, שמתלכלכים תדיר, יותר ממטפחות הידים גרידא, דמיא למטפחות האף שהתירו הפוסקים. וראה גם אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תשצו. וש"נ. ומ"מ ראוי בדאפשר להחמיר בכך, ועכ"פ להניח תחילה על הרצפה וכדומה.

54) לצורך רפואה כגון למנוע זיהום, או כשיגרם גירוי בעור אם לא יחליף, וכן בבתי רפואה, מותר.

55) ויש המחמירים בזה (וס"ל דשאני כתונת בשבת חזון שהותר רק לכבוד שבת כדמוכח בכ"מ, וכן ה"ר מבגדי פשתן כדלקמן, וכן מהא דבטלי קצרי דבי רב לגמרי אף שזהו רק לענין כיבוס ולא לגבי לבישת המכובסים) עכ"פ בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדינא דגמרא, ועכ"פ להניחו תחילה ע"ג קרקע עולם, אא"כ נתמלא זיעה שמותר להחליף, שגם למחמירים, אם נתמלא זיעה ואינם ראויים ללבישה שוב, ודאי מותר להחליף. והכל לפי הענין. וכ"מ בשו"ת מהרש"ל סכ"ז. וראה שו"ת שלמת חיים סשל"א (וראה שם סש"ל.

ולהעיר ממש"כ שם סשל"ד). ועוד.

אמנם, כנזכר בפנים, המנהג להקל בכל גווני. וכ"כ כמה אחרוני זמננו. וכבר כ"כ בחקר הלכה אות א ערך אבילות סקכ"ב. וראה משנת יעקב סתקנ"א. ובנוגע לגרביים – ראה שבילי דוד סתקנ"א סוסק"ו.

ואף שבכ"מ משמע שרק בשבת חזון התירו להחליף משום זיעה, וכבר חקרוה שרים אם טעם ההיתר משום זיעה או משום שבת, או דבעינן תרווייהו. וגם בכ"מ כתבו להדיא שאין ללבוש פוזמקאות ושאר בגדי זיעה מכובסים בתשעת הימים – הרי הטעם שהותר בשבת חזון הוא גם לפי שאין לך עני בישראל שאינו לובש כתונת מכובסת לשבת, והה"נ בימינו בשאר ימי השבוע (אף של"ש בזה הביאור משום אבילות בפרהסיא. וילה"ע, שהמנהג להחליף כל הבגדים בשבת חזון, הוא כקולי דמר ודמר, שכבר נחלקו קדמאי בפי' "כתונת" (שבמרדכי ועוד), אם הכוונה לבגד התחתון ומשום זיעה, או לחלוק ומשום אבלות בפרהסיא, ובשו"ת מהרש"ל דלקמן נראה שתפס החבל בשני ראשים. וצע"ק).

ומצאתי שכ"כ להדיא בפסקי חמודי דניאל מכת"י (ע"פ המג"א סתקנ"א סק"ד שאינו לבוש רק מפני הזיעה): לפ"ז אפילו בחול מותר ללבוש כיון דהיתר שאינו אלא לזיעה. והאחרונים שהחמירו (ראה שו"ת רב פעלים ח"ד סוסי' כט. ועוד) לא ראו דבריו.

[ולהעיר שגם לבעל ברית בת"ב לכמה דעות הותרה כתונת לבנה (וראה לקמן מזה). ואת"ל שלברי"מ לא הותר רק מה שאסור ממנהגא (ואכ"מ) – מוכח שבגדים שעשויין לזיעה מותרים מעיקר הדין. ואפרש שיחתי, שבמשנ"ב סתקנ"ט בבה"ל לס"ו ד"ה ומותר, הביא בשם בגדי ישע, שלבעל ברית אסור לנעלו מנעלים, דשינוי בגדים הוא רק מנהג ומותר לבטלו לפי שעה לכבוד המילה אבל חלילה לבטל אחד מחמשה ענויים שהוא מדינא דגמרא. וצ"ב, הא גם לבישת מכובסים הוא איסור מדין המשנה, ומה פשר דבריו שאינו אלא מנהג. ויל"פ ברתרתי:

א. שכוונתו רק אבגדי שבת ולא אבגדים מכובסים. וכ"נ בשו"ת זרע אמת סע"ו שלבנים וחדשים שאסור מדינא לא הותר. ועכצ"ל דס"ל בפי' לבנים שבשו"ע (שנתחבטו בזה טובא. והארכנו מזה לקמן) דקאי על מכובסים. ב. שגם במכובסים כשמחליף מפני הזיעה אינו מדינא. ואף שהראשון נראה עיקר, וכ"מ בבגדי ישע (שמשמו הביא המשנ"ב), שפי' בדעת הגהות מרדכי, ושכן מנהג העולם, שבמילה מחליפים רק בגדים עליונים שלובשים בגדי שבת ובגדים תחתונים אין מחליפים – בדעת המשנ"ב מוכח דס"ל להתיר גם מכובסים בכתונת, שהרי כתב שם סקל"א, שהוא כבשבת חזון להתיר להחליף הכתונת (ובבה"ל סתקנ"א לס"ו ד"ה כלים שמותר גם כתונת חדשה בשבת חזון). ובהכרח לפרש כפי' השני].

וכ"מ קצת בשו"ת מהרש"ל שם בסו"ד. ואף שי"ל דקאי התם לענין מנהג שינוי בגדים ולא לענין איסור כיבוס שמדינא מותר מפני כבוד השבת, וגם אינו שבוע שחל בו – הרצאת דבריו משמע קצת דתרתי קאמר. (ובתי' הראשון דמהרש"ל, קמ"ל להתיר לכבוד שבת גם כשלא נתמלא זיעה).

ועוד, שידוע שבימיהם לא החליפו הכתונת רק פעם בשבוע (ראה פתיחתא איכה יז. איכ"ר ג, ה. שו"ת מהרש"ל שם. נוב"י תנינא אה"ע סי ס ד"ה וע"ד הכתונת. וראה הגהות השואל ומשיב סתקנ"א ס"א. הגהות ברוך טעם למג"א סתקנ"ט סק"י. וראה בנוגע לפוזמקאות בהגהותיו לסתקנ"א ס"א. והאריך בזה בשו"ת קנין תורה ח"א סי' קט סק"ג).

וי"ל, דעדיפי מבגדי פשתן הסמוכים לבשר שבזמנם ("שהם קרובים לגוף ומתמלאים זיעה תמיד" – טור סתקנ"א, שמתוך שדבקים לבשר מזיעים תמיד" – מאירי תענית כט, ב לענין חוה"מ. וראה ק"נ מו"ק פ"ג סק"ס), המותרים בגיהוץ ואסורים בלבישה, לפי שידוע שנעשו רק בכדי להציל מזיעה, ולא נעשו כלל לשם מלבוש (ראה דמשק ליעזר לביהגר"א סתקנ"א סקי"ג), וגם אינם נראים כלל בחוץ. (ודוגמא לדבר (ראה שו"ת דברי נחמי' יו"ד סוסי' כז): אפרקסותו שפטור מקריעה דלאו בגד הוא. ולפי אחד – היינו בגד הזיעה. והה"נ לעניננו. וראה מג"א סתקנ"א סק"ד. הגהות יד"פ למג"א סתקנ"ט סק"י. אבל בהגהות ברוך טעם גרס "שאינו לובש", ולא "שאינו לבוש", וא"ש משה"ק בהגהותיו למג"א סתקנ"ט סק"י). ועיקרי הדברים לחלק בין בגדי פשתן לבגד העשוי רק לזיעה נתבאר בשו"ת דברי נחמי' שם. (אלא שלדבריו ד"ז תליא בפלוגתא אם הוא בגדר בגד, ולגבי ע"ש חזון מקילים כיון שהוא רק ממנהגא, וחזר בו ממש"כ בתחילת הדברים לבאר באו"א).

ועוד שריחן רע, ואין משום שמחה (אפילו בכיבוסן וכש"כ) בלבישתן. וכעין – ולא ממש – ההיתר בבגדי קטנים.

ועוד טעם, לפי שמחליפם גם לצורך אחרים המצטערים מחמת הריח. וגדול כבוד הבריות שדוחה גם איסורים חמורים יותר.

וי"ל שדומה לההיתר לאבל להחליף בגדיו כשנתלכלכו או משום כנים (ראה פת"ש יו"ד סשפ"ט סק"ב שהביא בשם שו"ת לחמי תודה ס"ל. ומקורו מהגהות ערך לחם למהריק"ש שם. וכבר העירו שבלחמי תודה כתב גם שילבשנו אחר. וכן העתיק בקיצור שו"ע סרי"א ס"ח.

והפת"ש קיצר בהעתקת דבריו. ואולי רמזו במש"כ "ע"י כך". וראה שו"ת מנח"י ח"י סמ"ד. אמנם, שאר האחרונים לא החמירו בדבר. ולהעיר מהדעות שכשפוסק כותב כמה סניפים אפשר לסמוך על טעם א' לחוד. ובנדו"ד, מתוכו מוכח קצת, דממנ"פ בחדא מינייהו תיסגי. ועכצ"ל שגם מה שהוא מלוכלך לחוד טעם כעיקר לסמוך עליו. אלא שבלחמי תודה מוכח דלדיוקא נחית, אף דיליף לה מרחיצה שאינה של תענוג, ולכאו' תיסגי גם בהך טעמא לחוד. ונדחק בזה בד"ס יו"ד סשפ"ט בעמ"ד סק"נ. ולהוסיף, שבלחמי תודה נזקק לזה רק בכדי לחלק בין תוך ז' לתוך ל', שבתוך ז' הותר רק בדאיכא תרתי מלוכלך ולבישת אחר, אף שבתוס' מו"ק כד, ב ובמרדכי שם רמז תתקה (שהביא מהריק"ש ולחמי תודה) לא נרמז כלל דקאי במלוכלך. (אבל בהל' שמחות להמהר"ם ב"ב בסופו (והובא גם בשו"ת מהר"ם ד"פ סתקמ"ט) קאי בבגדיו צואים. וברוקח סשט"ז כתב כשרבו ימי אבלו בימי הקיץ וטורח לו הזיעה). ופשטות דבריהם להתיר בלבישת אחר גם ללא שהוא מלוכלך, אלא שבמרדכי קאי אחר ז', ובתוס' – תוך ז'. וראי' לד"ז, דהא אנן קייל"ן דלבישת אחר מהני גם לענין גיהוץ תוך ל' (ראה ב"ח יו"ד סשפ"ט. ש"ך שם סק"ג), אף שהוא מדינא דגמ', וא"כ הה"נ לענין תוך ז'. והשתא דאתאן להכי, שא"צ להעמיד דבריהם במלוכלך, איכא למימר שבמלוכלך סגי להתיר גם בלא"ה. ובגשה"ח פכ"א ס"י סק"א כתב להתיר לאבל גם ללא שיחליפנו אחר. ויש שר"ל דשאני אבל שאין בידו להכינם קודם. ודוחק. וראה גם חמו"ד שהובא בפת"ש סשפ"א סק"ג (שמי שיש לו ערבוביא שרי בכיבוס). וכ"כ להתיר בפשיטות בברכ"י יו"ד סשפ"ט סק"א. והאריך להוכיח כן בנהר מצרים אבלות סי' קלג שא"צ שילבשנו אחר. וראה גם ערוה"ש שם ס"ז. וראה שם ס"ו. (ואיהו מיירי תוך ל', אבל כבר הובא לעיל (בער"ח בהערה) דעות הפוסקים, שדין שבוע שחל בו, כדין תוך ל'. ועוד שבערוה"ש פי' להדיא שסברתו קאי וקיימא גם לריב"א שאסור מדינא כל שלשים).

ונראה, שבנדו"ד דל"ש שילבשנו אחר (מחמת שטבע בנ"א לקוץ בזה) הותר גם בל"ז משום כבוד הבריות.

וי"ל שגם בלחמי תודה מודה לזה, וקאי בדאפשר שילבשנו אחר, שהרי יסוד ההיתר דדמיא לרחיצה וסיכה שהותר להעביר הזוהמא, שאינו לתענוג. ודעת הלחמי תודה שכל שאפשר באחר, שעי"ז אינו בגדר מכובס, אי"ב צורך כ"כ ולא הותר לו. ודוגמא לדבר, שגם ברחיצה שאינה של תענוג לא בכל גווני הותר, שהרי לדידן דטבילה בזמנה לאו מצוה אסור לטבול אף שאינה לתענוג, וכן בהולך לשמור פירותיו בחזרתו, ועוד דוגמאות, גם רחיצה ללבישת הליבון לרמ"א כיון שהוא ממנהגא (א"ר סתקנ"א סק"ט) ואינו צורך כ"כ. (וראה שו"ת שואל ונשאל ח"ג סרי"ט בנוגע להחליף לבגדי שבת תוך ז' במה שא"צ שילבשנו אחר: דבאסטניס שאינו יכול ללבוש מה שלבשו אחרים אין להכריחו

מי שאין לו אלא חלוק אחד[56] מותר לכבסו וללבשו. אבל בשבוע שחל בו ת"ב, אפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו[57], והיינו שגם כשנתלכלכו כל בגדיו אסור לכבס[58].

קטנים שהותר לכבס בגדים בשבילם (ראה למעלה) מותר גם להלבישם בגדים מכובסים[59].

לעבור על טבעו ומדתו וכן אם מתבייש הוא לתת מלבושיו לזולתו מאיזה סיבה וכן אם יש לו טורח בזה להטריח על אחרים). ועוד, דהתם מיירי בכתונת ולא בבגד הסמוך לבשר. והכי נמי איכא לפרושי בשאר הראשונים שכתבו עד"ז, ראה בשיטה לתל' ר"י מפריש מו"ק כג, א שבצריך להחליף בימי אבלו מפני שמאוסים וגרועים ביותר (או שמא יש בהן רימה) נותנים לאדם אחר ללבוש. ועוד, שבזמננו רבו האיסטניסים, וגם מזיעים הרבה, ולא אשכחן בימינו למי שילבש בגד של זיעה שלבשו אחר, וכמ"ש בערוה"ש שם. ופשטות סברת הערוה"ש היא, שכיון שקצים ללבוש כתונת שלבשן אחר, ומה שמחליף אינו משום תענוג רק משום זיעה, ששא"פ לילך בישנה מפני הזיעה, על כרחך הותר לו, שהרי אא"פ לחייבו להישאר בבגדים הספוגים בזיעה. וסברא זו מבוססת על אדני השכל הישר.

והדבר פשוט, שאם מותר לרחוץ מקום המולכלך בזיעה, אין סברא שיצטרך ללבוש בגדים הספוגים בזיעה, וכפי שהארוך בלחמי תודה שם, "דודאי תוך ז' אית לן למישרי להחליף כשהוא צריך לכך משוש טינוף, שהרי רחיצה וסיכה כל שהיא להעביר את הזוהמא מותר, וא"כ אף בחילוף הבגדים כשהוא משום לכלוך וערבוביא ודאי מותר, והסברא מכרעת, דתכבוסת לתא דרחיצה היא אלא שזה בבגדים וזה בגוף, אבל שתיהם לצורך נקיות, ומה שלא בא הדבר מפורש באמתחת הפוסקים ז"ל אין זה אלא לרוב פשיטותו לפי שהוא דבר הלמד מדין רחיצה וסיכה".

וכבר העירו מזה (מס' שמחות פ"ז מ"י, הובא בבה"ג הל' אבל ורא"ש מו"ק פ"ג סנ"ג ובקיצור פסקי הרא"ש ובב"י יו"ד סוסי' שפ"ט. והביא שם מרי"ו נכ"ח ח"ב שמותר ללבוש כובע מגוהץ. וראה תפל"מ יו"ד שפ"ט ס"ה. אבל אינהו קאי רק תוך ל', ולא תוך ז'. וראה תל' הרשב"א מו"ק כג, א, הובא לעיל בהערה בענין כיבוס) שאין איסור גיהוץ באנפיליא (להפי' דהיינו אנפלאות), אף למ"ד שגיהוץ היינו כיבוס בנתר. וכן בפסיקיא, שכורכין סביבות השוקיים (פירש"י פסחים יא, א. אלא שלכאו' פי' שהוא כאזור, ראה מה שפי' בשבת קיא, ב. שם קיג, א. מנחות כט, ב)), ובפונדא, שהוא בגד שלובש על בשרו לקבל הזיעה שלא יטנף שאר בגדיו (ראה פיה"מ ורע"ב ברכות פ"ט מ"ה. כלים פכ"ט מ"א – אף שלענין נדרים בכלל כסות הן, נדרים נה, ב). ובפי' בנין יהושע למס' שמחות: דלאו בגד חשוב הוא. והביא כ"ז לענייננו בשו"ת דברי נחמי' שם ד"ה והנה לעיל במוסגר בתור דוגמא "דיש מיני בגדים שאינו בכלל וכו' משום דלאו מלבוש ניהנו", ולדברינו אכן קאי בבגדים העשויים לזיעה. [ובפי' בני דוד (פאלקן – קושטא, תצ"ח): ולפי זה מה שקורין ריזא"ש יוכל להניחם מגוהצין כיון שאינו מלבוש שלובש ממש. והב"ד בפרי האדמה ח"ג שם. (אבל בכסא אליהו שפ"ט ועוד מוכח דקאי אמטפחות ידים ואף. ואכן כך נק' בכ"מ בשם "ריז"ה". וראה גם תפל"מ שם). ובחיים ביד יו"ד סקכ"ה סקכ"א (קכו, ב) הוסיף: וכן בתי יד בזמן החורף. והב"ד פה"א בשם בני דוד לענין כובע במסגה"ש קאסטלנובו שפ"ט ס"א. וכן בחסל"א יו"ד אבלות שפ"ס–שפ"צ סט"ז (ע' תתקלו) פסק כן לדינא (והביאו מד' זכל"א ח"א יו"ד הל' אבל אות ל) שמותר ללבוש כובע מגוהץ (כבריי"ו שם) וה"ה הריז"ה. וראה הערת המהדיר שם. ואסף הדעות בשד"ח אס"ד מערכת אבלות ס"מ].

אמנם בד"מ יו"ד שפ"ט סק"ה הביא משו"ת הריב"ש סוסי' שנהגו בו איסור [וכפה"נ פי' כן במש"כ שם ע"ד חלוק, שהוא סמוך לבשר. וראה מה שהעירו בהגהות והערות במהדו"ח] אפי' במכובסים. אלא שהוא רק ממנהגא, וגם לא הביאו במפה. ועוד, דשאני הכא שכל עיקרו לאצולי מזיעה ואינו בגד גמור. וברי"ש קאי בבגד שעשוי גם ללבישה.

ועוד איכא בגווה, שידוע שההחלפה מונעת כמה מחלות (וראה גם נדרים פא, א) והוי כלרפואה. וגם יש צער וגירוי העור. וכמו שמותר לרחוץ במקום לכלוך וזיעה, וכמ"ש בלחמי תודה שם. (וזכר לדבר, מש"כ בשו"ת בית דוד לר"י משאלוניקי סשל"ג, שכשמצטער לילך יחף מפני הקרירות והוא איש זקן מותר לנעול בת"ב בתי רגליים מכובסות או חדשות שבמקום צער לא גזרו, ומדמה לרחיצת רגלי הבא מן הדרך ורגליו כהות, ונעילת הסנדל לחי' וחולה משום צינה).

וחזי לאצטרופי דעת הראשונים דס"ל דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו, ובפרט בכיבוס שלנו. ובלב מבין נבארו תעניות פ"ה ה"ו (נ, ד ואילך) הביא שלא נהגו במקומו באיסור ללבוש בגדים מכובסים, יעו"ש.

ולמעשה, כ"ד כמה מגדולי הפוסקים בדור האחרון, שקטנם עבה ממתנינו, ונקטו שבימינו אלה שכולם איסטניסים בד"ז א"צ להחמיר כלל. (וראה שו"ת שבה"ל חי"א סי' קלה בכללות האיסור דלבישת בגדים מכובסים: מי שהוא איסטנס באמת דמתירים בזה גם רחיצה לצורך גדול גם בזה יש היתר וכו' והלב יודע. ועד"ז במסורת משה ח"ג סש"ח בשם הגרמ"פ. הליכות והנהגות ע' 8 בשם הגרישא. ועוד. והוא כעין מה שכתבו בכ"מ להתיר החלפת כלי מטה בבתי מלון, ובמגבות שבמקוה). ולהעיר שכיו"ב מצינו בכמה דיני אבלות שנשתנו במשך הדורות מחמת הרגלי הזמן ומקום, כעטיפת הראש וכפיית המטה כיו"ב. וכבר הבאנו שהדבר מפורש להדיא בחמודי דניאל, ויש בידינו אילן גדול לסמוך עליו גם שלא בשעהד"ח.

אלא שמתוך עיון בדבריהם נראה שדרכו בב' אופנים שונים, אם הוא מדין מיוחד של בגדי זיעה או היתר מחמת ההכרח להחליף מפני הזיעה. ולמעשה הנפק"מ, הוא רק במי שאין דרכו להחליף בתדירות מפני הזיעה. אבל אין נפק"מ כ"כ במי שיודע מראש שיצטרך להחליף מחמת הזיעה, שהרי לא ידוע על חיוב להכין מראש.

56) הארכנו מאד בעיקר דין מי שאי"ל אלא חלוק א', ובצדדי ההיתר, בלוח לת"ב נדחה, אם להחמיר דין שבוע שחל בו.

57) אבל יש להקל לכבס כתם בודד וכל שכן בכתם הבולט ומכוער – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'עא. שם סי' טו'תתמב.

58) ואם מצטער **מאד** (ולא רק איזה אי–נוחות), כבבגדי זיעה שדרך להחליף כל יום וכולם מצטערים, או אפילו בבגדים עליונים אם מתבייש לילך כך בשוק, יש להתיר המוכרח לבד, ולא יותר. ובפרטיות:

* **בבגדים תחתונים** – עדיף לקנות חדשים וישימם על קרקע עולם. ורק אם אי אפשר לקנות חדשים, אפשר לכבס המוכרח בלבד, וישימם על קרקע עולם. ואם מכבס ע"י נכרי, עדיף לכבס מלקנות.
* **בבגדים עליונים** (חליפה מכנסיים) – אסור לקנות, ויכול לכבס רק בגד **אחד**.
* **בחולצה** (שמרובה בזיעה) – יש מקום בדוחק גדול להתיר לכבס הנצרך, והיינו בצמצום, וישים על קרקע עולם.

ובכ"ז, עדיף שיכבס רק ע"י נכרי. (וראה בשו"ת באתרא דרב סי' י'רכג בטעם ההכרעה כנ"ל).

59) ראה לעיל בדיני כיבוס. ובלבישת בגדים מכובסים יש להקל עוד יותר (דכיבוס גרע מלבישה, ובכיבוס בגדי קטנים איכא נמי משום היסח הדעת דגדול המכבס, וכן משום עגמ"נ, ועוד דאיכא צער לקטן. וכל שאינו יודע להתאבל על ירושלים (ראה להלן בדיני מוצ"ש בהערה) אפשר להקל).

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[60]). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

ללבוש בגדי שבת: אסור ללבוש בגדי שבת בתשעת הימים. בברית מילה נוהגים שהמוהל ובעל ברית [היינו הסנדק] האשה המכנסת התינוק[61] ואבי הבן והיולדת ואבי אבי הבן ואבי היולדת הם ונשיהם וכן גם שאר קרובים (אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת בברית מילה של קרובים אלו) לובשים בגדי שבת. וכן בפדיון הבן, אבי הבן ואמו[62] והכהן לובשין בגדי שבת. והוא הדין בסעודת בר מצוה (בו ביום), שחתן הבר מצוה ואביו ואמו לובשין בגדי שבת. אבל בלאו הכי, אסור[63].

---

60) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

61) אבל המכניס והמוציא התינוק [שקורין קוואטער] וכן שאר המכובדים אינם בכלל זה.

62) וכן הסבא והסבתא, אם דרכם בימים אחרים ללבוש בגדי שבת.

63) לצורך שידוכים אם אין להם בגדים נאים אחרים, יש להתיר ללבוש בגדי שבת בפגישות. ואפילו בגדים מכובסים, כשאין להם בגדים שאינן מכובסים. וראה הליכות שלמה פי"ד הע' 25, שכל אלה שהותרו להם בגדי שבת הותרו גם בבגדים מכובסים.

(וכ"ה בשו"ת פנים מאירות ח"ג סל"ז בנוגע לבעל ברית. אבל ראה שו"ת זרע אמת ח"א סע"ו דלא ברירא לי' להתיר בגדים מכובסים לבעל ברית, רק בגדי שבת. והביא משו"ת בית יהודה לאיסור. וכוותי' פסק במח"ב סתקנ"א סק"ב. (וראה שם סק"ה).

ובאמת, כ"ה להדיא לגבי מילה בת"ב, בשו"ע ורמ"א סתקנ"ט ס"ח, ללבוש בגדי שבת ולא לבנים. ובפשטות הכוונה להתיר רק בגדי שבת ולא בגדים מכובסים האסורים מדינא. וכמו שבת"ב אסור ללבוש חלוק לבן לצורך לבישת הליבון (רמ"א סתקנ"א ס"ג), שבפשטות הכוונה לחלוק מכובס. וכ"נ קצת בביהגר"א סתקנ"א סקכ"א וסתקנ"ט סקכ"א. וכ"נ שפי' בפנים מאירות שם דלבנים היינו איסור כיבוס. וכ"נ שפי' בזרע אמת שם. וראה גם בשד"ח פאה"ש מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"א.

ובערוה"ש שם ס"ח נדחק בזה, ומשו"ה כתב של' "בגדי שבת" ברמ"א שם לאו דוקא. והוא מחודש. גם בשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סק"ח סק"ג נקט שאינו לובש בגדי שבת. וכתב שמדוייק ל' השו"ע "בגדים אחרים" ולא "בגדי שבת". ותמוה שהעלים עינו שברמ"א שם מפורש "בגדי שבת". (ורק כשהם עדיין חדשים שגיהוצן ניכר יש להחמיר – מג"א סתקנ"ט סק"י. והביאו ביא"פ למג"א סתקנ"א סק"כ, והב"ד במשנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ו. וצ"ל שהחומרא בבגדי שבת שע"פ רוב ניכר הגיהוץ, וכאן הותר בגדי שבת בסתמא אא"כ חדשים וניכר להדיא).

ובמג"א שם מוכח דס"ל להתיר במכובסים. ולא פי' לנו החילוק בין "לבנים" ל"לבנים ממש". ובשו"ת מהר"י מברונא סי"ח, והב"ד בשכנה"ג שם בהגה"ט סקטו"ז, פי' "ולא לבנים", שלובשים רק הקוטא וסרבל, ולא כתונת לבנה כיון שכתונת הוא דבר שבצינעא. וצ"ע שבמרדכי ועוד הובא בהמשך לזה שכמו"כ בשבת חזון אין מחליפים כליהם רק הכתונת. ובשו"ת מהר"י מברונא העמיס פי' אחר במרדכי, שאין משנים משום שבת אחר, ורק הכתונת אין לובשים. אבל שאר הפוסקים כתבו איפכא שרק הכתונת מותר להחליף, לפי שהוא מפני הזיעה. (ודלא כהמפרשים דכתונת כאן היינו מעיל. ובשו"ת מהר"י מברונא מוכח דלא ס"ל הכי. וראה שו"ת הרדב"ז ח"א סתרצ"ג).

ולכאורה איכא לפרושי באו"א, שהכוונה למעיל בצבע לבן שהיו לובשים בשבת. וכן נהגו ללבוש בברית. וא"ש הל' "לבנים ממש". ומה"ט אסור, דלאו כו"ע לובשים בגד לבן בשבת – ראה או"ז הל' אבלות סתל"ז. וראה הנסמן בהערת המהדיר בס' קושיות ע' כד הע' 170. וכן ראיתי שפי' בטור ברקת סתקנ"ט סק"ט, עיי"ש ע"ד הסוד. גם י"ל שמצינו כה"ג באיסור לבישת בגד מגוהץ תוך ל' שהאיסור רק בלבן וחדש (שו"ע יו"ד סשפ"ט ס"ה) וה"נ איכא לפרושי הכא. וא"ש בקל.

ועכ"פ, גם אם נפרש שהכוונה לשלול מכובסים – היינו רק בת"ב, אבל בשבוע שחל בו, קיל טפי, והותרו גם בזה. וכ"כ במט"י סתקנ"א סק"א שלבנים לא נאסרו רק בת"ב עצמו. גם בשו"ת נוב"י או"ח מהדו"ק סכ"ח נקט בפשיטות להתיר לבנים לבעל ברית (אף שהחמיר בתספורת, ודלא בשו"ת פנים מאירות שם. ולפלא שהרי כתב שם שכל מה שנאסר מדין התלמוד לא הותר לבעל ברית. ואולי גם בנוב"י לא מיירי לענין מכובסים. אבל ראה שו"ת נוב"י יו"ד מהדו"ת סרי"ג לגבי אבל תוך ל'. ונזכר גם דין שבוע שחל. ומשמע שמחלק בין לבנים ומגוהצים ממש ללבנים גרידא). וכ"מ בשע"ת סתקנ"א סק"ג שהמנהג ללבוש לבנים. וכן המנהג גם בימינו ללבוש מכובסים. ולכאורה לפמש"כ במג"א שם שאין להחמיר בברי"מ יותר מבשבת חזון, נמצא דלדידן שלובשים בשבת חזון בגדים מכובסים אין טעם להחמיר.

ונראה, שצורך שידוכין עדיף מבעל ברית, דהתם ההיתר מפני שיו"ט שלו הוא, אבל אין בלבישת הבגדים צורך מצוה, וגם אינו יו"ט גמור, ומשו"ה מקום לומר שלא הותרו לו בגדים מכובסים האסורים מדינא דגמרא. אבל כאן ה"ז צורך מצוה וחשש ביטול פו"ר. (ואף שנהגו איסור בנישואין דלא מסמנא מילתא). ודמיא ללבישת הליבון שהותר נמי מחמת צורך מצוה. וכמו שהותר לכבוד שבת).

[ולהעיר שגם בתוך שבעה שאסור מדינא בבגד מכובס כתב בגליון מהרש"א יו"ד סשפ"ט ס"א, ואמור רבנן בכפילא – שם סי' ת ס"א, בשם שו"ת מהרש"ל סכ"ז, ש"בשבת של אבילות מי שאינו לובש כתונת מכובס הוא חסידות של שטות". וכבר ראו כן תמהו בדבריו, שבמהרש"ל מיירי רק בשבת חזון, שאינו בשבוע שחל בו ואינו מן הדין, וכן באותם שמראים אבלות על קרובים המתאבלים, שהוא רק מנהג. וכן מפורש בט"ז יו"ד סשצ"ט סק"ב שבקובר מתו ברגל שאיסור גמור מן הדין ללבוש מכובסים ברגל. (ולמעשה נהגו להתיר בחולצה, שדומה קצת לבגדי זיעה וגרביים, שבזה בלא"ה התירו. ובמכנסיים – בד"כ לובשים של שבת שאינו מכובס). וראה ציוני הלכה אבילות ע' שפה בשם הגריש"א. והנה נדו"ד בשבוע שחל בו הוא איסור מן הדין (ול"ד לשבת חזון שאין איסורו מדינא דגמרא), ולדברי גליון מהרש"א שהותר גם בכה"ג לכבוד שבת גם באבילות חדשה, כש"כ שיש להתיר במקום ביטול פו"ר. וגם להחולקים – אכתי יש לחלק, דשאני הכא באבלות ישנה, ובמקום ביטול מצוה רבה כה"ג. וכנ"ל (בהערה בענין בגדי זיעה), חזי לאצטרופי גם דעת הראשונים דליכא איסור לבישת בגדים מכובסים בשבוע שחל בו. ולכאורה דומה ממש ללבישת הליבון שהותר לה. ועכ"פ, בשעהד"ח כשאין לה בגדים שאינם מכובסים, יש להתיר].

אכילת בשר ושתיית יין

נוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מראש חודש עד התענית, וי"ח בכלל. ואע"פ שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד (שאפילו בערב הצום בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין), אף על פי כן כן מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, פורץ גדר של ראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש של דבריהם[64].

איסור אכילת בשר כולל בשר עוף, בשר מלוח ותבשיל של בשר[65]. ודוקא בתבשיל של בשר אבל אם רק נתבשל בקדרה של בשר, אפילו אם היא בת יומא, פשיטא דמותר.

מותר לאכול מרק שיש בו בצלים שנחתכו בסכין בשרי[66].

ילדים מתחת לגיל שש[67] רשאים לאכול בשר בתשעת הימים.

איסור שתיית יין כולל מיץ ענבים[68] וכן תבשיל שנתנו בו יין[69].

מותר בחומץ של יין.

מותר לשתות שכר, והוא הדין שאר משקין חריפים המשכרים.

נוהגין להחמיר שלא לשתות יין בברכת המזון בימות החול, אלא נותנים לתינוק שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, ולא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים[70]. וישתה התינוק מלוא לוגמיו. ואם אין תינוק יברך בלא כוס. ואם בירך על הכוס ואין תינוק, יניח ולא ישתה ממנו.

64) חולה (אפילו במקום מיחוש וחולי קצת, אא"כ יודע שחלב לא יזיק לו), וכן מי שמאכלי חלב מזיקין לו (אלרגי' וכדומה), ומעוברת או מינקת שתינוק שלה חולה עד שרש לו כשאמו אינה אוכלת בשר, מותר לאכול בשר עוף. ואם אין בשר עוף יאכלו בשר בהמה. כיום שישנם הרבה אופציות של מאכלים בריאים, יש להעדיפם, וכמובן רק באם לא יזיק. כמו כן, אפשר לשמוע סיום.

יולדות (כל שלשים יום מהלידה) שצריכה לכך, מותרת בבשר ויין. ונכון למנוע מז' באב ואילך אם אפשר (והינו שלא במקום חולי).

מי שבירך על בשר או יין, יאכל או ישתה משהו כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, שאין במשהו לא משום שמחה, ולא משום ביטול המנהג.

65) נפל בשר לתבשיל, אם יש שישים מותר.

66) שו"ת אתרא דרב סי' י'קטו. וש"נ.

67) ויצא עת"ק מה שכתבנו להגאון בעל עיטורי מרדכי שליט"א בטעם ההכרעה בכפנים:

ד"ז תליא בפלוגתא אם הוא משיודע להתאבל (וכבר העירו מקיצור של"ה מס' תענית לענין אכילה ביום התענית שהוא בקטנים בני עשרה שנים), או כשהגיעו לחינוך בכלל. ולמ"ד כשהגיעו לחינוך, וכ"ה במקו"ח סתקנ"א ס"י (ושם "כמו פחות מבן ט". ואולי נקטי' רק לגבי עינוי ביו"כ, עיי"ש) – ה"ז בד"כ מגיל שש, כדין תספורת, ראה פמ"ג בא"א סקל"ח בסופו. משנ"ב בשעה"צ סקצ"א. (וכבר הקשו דידי' אדידי', דא"כ לא משכחת לה קטן שהגיע לחינוך ברכות ואינו יודע להתאבל, שהרי נקט בשיעור כבן שש או שבע, והרי לדידי' גם לגבי ברכות כ"ה – ראה משנ"ב סרס"ט סק"א. וכ"ה בסידור דרה"ח ליל שבת. אבל בפמ"ג סרס"ט בא"א סק"א וכן בפתיחה כוללת ח"ב סק"י שהוא כבו חמש או שש). וראה שו"ת יבי"א ח"ט או"ח ס"נ. תשוה"נ ח"ה סי' קסח. דברי יציב או"ח ח"ב סרל"ז. חנוך לנער פכ"א הע' ה.

אמנם, יש שהחמירו גם בפחות מגיל חינוך, אבל באמת לא נתפרש כן להדיא בדגו"מ סתקנ"א ס"ט ובמשנ"ב שם סק"ע, אף שהוכיח בדגו"מ מדין שמצניעין הסכין. ועוד, דכש"כ הוא מכיבוס ותספורת שאסור מדינא דגמרא שמותר בלא הגיעו לחינוך. ועוד, שבבשר ויין ליכא לא משום עגמ"נ ולא משום חינוך, ומאיזה טעם נחמיר. ועוד ועיקר, דכיון דהוא רביתי' א"צ להחמיר כ"כ. ובדוחק אולי סברי רבנן להחמיר משום ספי'. וג"ז דחוק. אבל גם לסברא זו, כשהוא לצרכו ובדרבנן ובאיסור שהזמ"ג יש כר נרחב להקל. ואולי סברי שיש גם בזה משום עגמ"נ. וכ"מ קצת בלבושי שרד למג"א סקל"א. וראה בשם הגרגיש"א באשרי האיש ח"ג סס"ט סכ"ח, שהוא רק מגיל חינוך (ולדידי' מבן תשע), עכ"פ בנוגע לבשר עוף או תבשיל של בשר . וראה מה שהארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' תקנח בדין כיבוס ורחיצה לתינוק.

ואעתיק כאן השייך לדין בשר ויין משם, ואף שפרשה זו נשנית ואמור רבנן בכפיל"א, לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה, שיש בזה מה שאין בזה: מצאנו ראינו במג"א סקל"א שמותר ליתן לקטן שא"י להתאבל על ירושלים. ובדגו"מ חולק. ורק לצורך מצוה התירו. וכ"כ בא"ר סקכ"ד שה"ז כתספורת וכיבוס. ובחיי"א סט"ז הכריע כמג"א. וכ"נ בפמ"ג שם בא"א. אבל במשנ"ב סק"ע כ' כדגו"מ. (וצ"ע בדעתו, שא"כ מאיזה טעם כתב להטעים רק לקטן שאינו יודע להתאבל, שהרי לא"ר ההיתר משום מצוה, ולדגו"מ כיון שיש מתירין אפי' לגדול). וראה מקו"ח. וטעם החילוק בין זה לכיבוס ותספורת (ראה בפמ"ג) – דבשר ויין קיל טפי למג"א, שהוא רק ממנהגא. והרי אפי' אבל תוך ז' מותר בבשר ויין. ועוד, דהיינו רביתי' דתינוק. ועוד איכא בגווה, שטעם המנהג הוא רק שיזכור ויצטער מחורבן ירושלים – ראה לבוש ס"י. וא"כ ל"ש גדר צער בקטן, ראה חכ"א כלל קנב סי"ז. שו"ת דברי יציב ח"ב סרל"ו סק"ב.

ועייש"ע שבמג"א ציין לסרס"ט. ובדגו"מ העתיק רק הטעם להתיר כיון שי"א דלגדול מותר. אבל במג"א כ' גם דהוא רביתייהו דתינוק. והכי קיי"ל דבאיסור מד"ס והקטן צריך לכך יש להקל אפי' להאכילו (אדה"ז שמש"ג ס"ו). וכך הובא בשו"ע אדה"ז ס"ג (ובאו"א קצת – ראה שו"ת הצ"צ מהדו"ח בהוספות חאו"ח ספק למי ס"ד – יד, ב. הנסמן במהדו"ח דשו"ע אדה"ז – דהוא איסור התלוי בזמן. וה"ה הכא). ועוד זאת, שאי"ב עגמ"נ כשלא יאכל הקטן בשר ויין.

68) לצורך רפואה יש להתיר לשתות יין או מיץ ענבים שנתערב במים יותר מכדי מזיגה עד שאין ראוי לברך עליו בורא פרי הגפן. אבל שלא לצורך רפואה אין להקל (שע"ת סתקנ"א סקי"א. משנ"ב סקס"ו).

69) שו"ת באתרא דרב סי' ה'קמו. וש"נ.

70) ראה להלן בדיני הבדלה במוצ"ש בהערה.

לענין הבדלה, ראה לקמן בדיני מוצש"ק.

מותר לאכול בשר ולשתות יין (וכן כוס של בהמ"ז) בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה (ואפילו שלא בזמנו)[71], פדיון הבן, סעודת בר־מצוה (דוקא ביומו) וסיום מסכת (ראה להלן פרטי דינים ומנהגים בנוגע לסיומי מסכתות). והיינו, כל השייכים לסעודה, כלומר כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו (ואפילו נשים), הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו[72]. וכן נשים השייכות לסעודה, ודוקא במקום שמזמנים נשים לסעודה זו. אבל מי ששולחים לו לביתו אסור לו לאכול. (ובשבוע שחל בו תשעה באב אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם לבד בעלי המצוה ולבד הקרובים הפסולים לעדות[73]). ויש שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בזה, וכל הבא ברוך הבא.

שחיטה: ברמ"א מובא שמצניעים מראש חדש ואילך הסכין של שחיטה, שאין שוחטים כי אם לצורך מצוה, כגון לחולה או שבת או מילה (או פדיון הבן) וכיוצא בו. בימינו אלה שאנו דרים בעיירות גדולות, שיש בהן תמיד כמה חולים וכמה יולדות והרבה חלושי הבריאות, וכן צריכים שיהי' בשר מצוי לשבת, לא נהגו להצניע הסכין[74].

גזיזת צפרניים

מותר ליטול צפרניים בתשעת הימים, ואינו אסור[75] אלא בשבוע שחל בו תשעה באב[76].

רחיצה[77]

אסור לרחוץ כל גופו לתענוג, אפילו בצונן, בתשעת הימים, אבל מותר להתקלח ולשטוף ראשו[78]

---

71) לענין לשתות מכוס של ברכות המילה, נחלקו הפוסקים. ולמעשה נוהגין ליתן לקטן לשתות. (ואף שפסק המחבר סתקנ"ט ס"ז שאפי' בת"ב עצמו מותר ליולדת לשתות מיין ברכת המילה – כבר האריכו לבאר בכמה אנפי, והארכנו מזה בדיני הבדלה לחולה בת"ב שחל ביום א' (ובת"ב נדחה). ובכל אופן, המנהג בת"ב אינו כן אלא שנותנים לתינוק). וכשאין קטן, ישתה המברך בעצמו. ולא יתן לתינוק הנימול. אבל מכוס של ברכת המזון מותר לשתות. וראה שו"ת באתרא דרב סי' י'פח. וש"נ.

72) אבל ההולכים רק לשתות, ובלאו הכי לא הין הולכים ה"ז מצוה הבאה בעבירה.

73) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'י.

74) ומותר לבשל בשר בכדי שיהא מוכן בשביל אחר ת"ב – ראה שו"ת באתרא דרב כט'תקלב. וש"נ.

75) בכלל זה, אסור לעשות מניקור ופדיקור.

76) וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תרפה וסי' ה'לה. וש"נ.

ולצורך טבילה וכן כשיש חשש חציצה לנטילת ידיים, מותר.

77) יש שכתבו לחדש שבתשעת הימים אסור גם בסיכה, שרחיצה בכלל סיכה (מו"ק טו, ב. רמב"ם אבל פ"ה ה"ג), ובכלל סיכה חמורה תמיד יותר מרחיצה, שביו"כ אסורה גם להעביר הזוהמא משא"כ ברחיצה. וכן באבלות נאסרה סיכה אפילו כל שהוא ואילו רחיצה רק בכל גופו או רובו. וכ"כ בהליכות אבן ישראל ע' שלב. שם ע' שמ. נחמת ישראל פט"ו סי"ח בשם הגרח"ק. ציוני הלכה אבלות ע' שסג בשם הגריש"א.

אבל לא מצאנו כן בשום מקום. וצע"ג לחדש איסור חדש מעצמנו. ועוד, שהרי לכמה פוסקים הותר רחיצה בצונן, ולדידיהו עכצ"ל שאין לאסור סיכה, וא"כ גם לדידן אין לאפושי פלוגתא. וכן כיחול ופרכוס שנאסר לאבל וכל שלשים הותר בתשעת הימים. ועוד, שלא אמרו אלא שרחיצה בכלל סיכה, ובל' הראשונים (תוה"א ענין האבלות. ר"ן מו"ק שם. ועוד) שלא מצינו שאסור בסיכה ומותר ברחיצה. וכ"כ בב"י יו"ד סשפ"ד. אבל איפכא לא שמענו. ובפרי האדמה הל' אבל העתיק הפכו. וצ"ע. וגם לפ"ז מיירי רק במה שאסור מדינא ולא ממנהגא, כבשבוע שחל בו. וראי' מרחיצה כל שלשים באבל שהותר בסיכה. וכבר כתבו הפוסקים שאין לנו ללמוד לאסור בת"ב מאבל, וכש"כ בשבוע שחל בו. (וי"ל שאיסור רחיצה בשבוע שחל בו דמיא לאבל תוך ל', שהוא אטו גזירת תספורת וכיבוס, ולא מחמת עצמו. וא"ש שמדינא דגמרא נאסרו רק תספורת וכיבוס, וממנהגא גם רחיצה. אבל סיכה ושאר ענינים שלא נאסרו מן הדין לא נהגו בהם איסור ג"כ. וגם את"ל שאסור מחמת עצמו, אכתי אין לנו להוכיח לאסור בסיכה). וגם ביו"כ י'לפינן להו מתרי קראי ונמנו בעינויים שונים (ונדחק בזה בציוני הלכה שם ע' שסד). וראה תוספת יו"כ יומא עו, ב ד"ה אשכחן. וגם לדבריו דבתר דאתרביא ביו"כ י'לפינן דסיכה בכלל רחיצה (וראה שעה"מ שביתת עשור פ"א ה"ח) – היינו רק בסיכה שאסורה מדינא. ועוד ועיקר, דאכתי אין לנו להוכיח איפכא, שסיכה בכלל רחיצה. וכ"כ בחי' ר"מ מאימראן יומא עז, א, דמה"ט אאפ"ל לרבויי תרווייהו מחד קרא דרחיצה בכלל סיכה ולא להיפך, ומחד קרא לחוד נימא דרחיצה אסורה וסיכה מותרת. וראה גם שדה הארץ תעניות פ"ה ה"י בסו"ד. ובכל אופן, איסור רחיצה וכש"כ בצונן בתשעת הימים וגם בשבוע שחל בו הוא רק ממנהגא. ומה שלא נהגו לא נהגו. ובטעם האיסור בחפיפת הראש בע"ש בבורית – ראה להלן בהערה.

78) כ"ה בדרה"ח סי' קל. ועוד. וראה גם כה"ח סתקנ"א ס"ק קצט. וכ"מ בשו"ת מהרי"ל סט"ו הביאו בב"י סתקנ"א, שהוא בכלל פיו"ר. אבל ראה ד"מ שם סק"ז שהעתיק באו"א. ועד"ז ברמ"א סט"ז. וכבר העיר בזה בשו"ת דברי נחמי' סל"ט. וראה גם במנהגי מהרי"ל שכתב באו"א. ועכ"ז, הותר שאינו רוב גופו. וראה בביהגר"א לרמ"א סט"ז שההיתר כבאבל שהותר בפיו"ר, וכ"ה בשו"ת מהרי"ל שם, ומוכח שראשו בכלל פיו"ר. ומש"כ הלבוש סט"ז להתיר בקטנים רק כשיש להן חטיטין בראש – היינו להתיר גם בחמין. וכן ברמ"א יו"ד סשפ"א ס"א לאסור חפיפת הראש לאבל כל ל' – מיירי בחמין, ראה ערוה"ש שם. [וגם להאוסרים – היינו מחמת רחיצת הראש, אבל בשערות לחוד, כשערות

פניו ידיו ורגליו[79] בצונן (כלומר, שאינם חמים[80]). וכן שאר אברים מותר, באם אינו רוחץ רוב גופו[81].

להסיר לכלוך וזיעה (כשמזיע מאד, שאינו סובל ריחו, ולאיסטניס גם בזיעה קצת) – מותר להתקלח כנ"ל, ובאם אינו מספיק להסיר הזיעה, אזי מותר לשטוף כל גופו, אבר אבר. באם

הפאות והזקן, ודאי ליכא איסורא. ולהעיר בדרך אסמכתא משבת נ, ב בהיתר חפיפת פיו"ר בנתר וחול בשבת משא"כ שערו, שהקשו שמעביר שער הזקן. ומשמע דסתם פניו כולל זקן. אמנם, למסקנא מיירי במי שאין לו זקן].

וראיתי למי שהעמיס בדברי כנה"ג קשכ"ו בהגב"י סק"א שכתב להוכיח לאסור (בשבת) גם ברוב הגוף, "דלא לחנם נקט פניו", שככוונתו מדלא נקט ראשו דבכה"ג הו"ל רוב גופו. ולפענ"ד, אי"ז במשמע דבריו כלל. וכוונתו שכיון שמצינו מחד גיסא דפיו"ר לאו דוקא, ולאידך בגמ' נקטו בל' פיו"ר, עכצ"ל שלא לחנם נקטו דוגמא זו, שר"ל שצ"ל פחות מרוב הגוף, ול' "פניו" בכנה"ג אכולהו קאי.

וח"א שליט"א כתב אלינו שממש"כ בשו"ת מהר"י מברונא סי"ג לדון אי שרי לסרוק את השיער יבש בתשעת הימים, משמע שאין להרטיב את הראש. אלא שלא הבנתי מה רוצה להוכיח משם. ולדעתי כוונתו פשוטה, שגם לולא הדיון בדין חפיפה (שדן בזה בסימן שלפניו, סי"ב) יש לדון גם ביבש מדין תספורת. ותו לא. ואפ"ל דקאי התם בחמין, שהחפיפה בד"כ בחמין, וקאמר שבסריקה אפי' ביבש איכא איסורא מטעמא אחריתי – משום תספורת.

אבל לא נהירא לומר דס"ל למהר"י מברונא שראשו אינו בכלל פיו"ר, וכמשנ"ת בסימן שלפניו בטעם ההיתר בחפיפת הראש בע"ש חזון בצונן, מדין פיו"ר. וכמה אחרונים הב"ד מהר"י מברונא בנוגע לסריקת שער יבש אף דס"ל להתיר בראשו בצונן (כבכה"ח סתקנ"א סקמ"ו, והביא ההיתר לרחוץ ראשו, כנ"ל. ועוד).

והרב הנ"ל שליט"א ר"ל שדוחק הוא, שהרי בשביל זה לא היה צריך לומר לסרוק ביבש שהוא נגד הגמ' בפסחים קיא, ב, שבסריקה יבש איכא סכנת עורון. ומשו"ה טען שמה שהביא דין דפיו"ר הוא רק לענין החילוק בין חמין לצונן, וע"כ כיון שמצוה לחוף הראש בע"ש ממילא בע"ש שוה דין הראש לפיו"ר דשרי בצונן.

אמנם, קשה לפרש שההיתר שבע"ש דמי לפיו"ר משום מצוה, דא"כ העיקר חסר מן הספר, שהרי הביא תחילה דעת המחמירים דמדמה לה לאבל, ונשמט העיקר שהוסיפו המחמירים קולא להתיר בע"ש משום מצוה בראשו. ואי משום מצוה קאתית עלה, לישתרי גם בחמין שכך המצוה, וכפי שהביא בעצמו אח"כ בשלילת דעת המחמירים.

ובכלל, נ"ל דוחק להכריח משם. ובפרט שהביא השאלה כפי שנשאלה אם מותר לסרוק ראשו יבש. ולא נחית לדון אם ראשו בכלל ההיתר או לא שכבר דן בזה לפנ"ז.

[ובמש"כ משום סכנת עורון שבפסחים שם (והובא לדינא בשו"ע אדה"ז הל' שמירת הגוף ס"ט. ס' זכירה ערך סכנה. פת"ע סוסי' סד. וראה ערוה"ש סי' רס ס"ג שלכן בע"ש נהגו לרחוץ ואח"כ לסרוק) – עמד בזה בבי' רמ"ב לס' הפרנס אות ערב. ומצינו שדנו בזה גם בדיני סריקה לאבל שנפסק הדין שמותר לסרוק יבש, ובדיני חפיפה (ראה רשב"א נדה סו, ב. אלא שיל"פ שהוא ביד ולא במסרק. סד"ט סי' קצט סק"ט. ועוד), ובהל' שבת (מחה"ש בכוונת המג"א סש"ג סקכ"ג), ולא נחתי לדון מצד הסכנה. והרי גם האידנא לא נהגו ליזהר. וכנראה משום שומר פתאים (ראה עד"ז בתוס"ש סי' רס סק"א הובא במחה"ש שם סק"א, ובכה"ח שם סק"ג). וראיתי בשם הגרח"ק (לבנימין אמר גרינגרס ע' קנח. עלי שי"ח ע' רכו. קרא עלי מועד ספטימוס פ"ב הע' טז) שמ"מ טוב ליזהר].

79) ובאופן כזה מותר לשחק במתיזי מים – "ספרינקלערס" – בימים אלו.

80) גדר חמין לענין זה – כל שבנ"א רגילין לרחוץ בו, ונהנה מחמימותם, ונקרא בלשון בנ"א מים חמים (ראה שו"ת חכ"צ סי"א: שיעור שיקראו להם מים חמים), משא"כ כשחום המים הוא רק להפיג צינתם (ראה בדה"ש יו"ד שפ"א ביאורים ד"ה בחמין. שם סק"ו. ובכ"מ כתבו כן גם לענין רחיצה בשבת. אבל דעת אדה"ז במהדו"ב סרנ"ט ד"ה והנה ברמב"ן שכל שהופשרו בשבת אסור אפילו במי הנהר בחורף שעמדו קצת בבית. אבל לאידך, בהופשרו מע"ש משמע קצת שכל שאינו חם שהיס"ב הותר. וראה קצוה"ש סי' קלג סק"א שמדברי האחרונים משמע שאפילו אין היס"ב מיקרי חמין. ואאזמו"ר בשעורים מצויינים בהלכה סי' קכב סקי"ב היקל בענייננו בפחות מחמימות הרוק. אבל להעיר מל' הש"ך יו"ד סשע"ד סק"ו: פושרים גמורים. וראה שביתת השבת מבשל בבאר רחובות סוסקכ"ה שלא כל הפושרים שוין).

81) כבכ"מ שפיו"ר לאו דוקא – ראה רמ"א או"ח סשכ"ו ס"א, ובפמ"ג שם במ"ז סק"א דאורחא דמילתא נקט. ולענין רחיצה ביו"ט – נחלקו הדעות במחמם מים לרחוץ שאר אברים, כל שאינו רוב גופו. והארכנו מזה (ובדעת אדה"ז) בלוח ליו"ט, קחנו משם. ועכ"פ, כ"ז לענין חשש דאורייתא ביו"ט שאינו שוה לכל נפש, משא"כ ברחיצה בשבת שמד"ס שמפורש להיתר, וכש"כ באבלות שהלכה כדברי המיקל באבל. ובמכ"ש מזה שיש מתירים (בשבת) אפי' רוב הגוף כל שאינו כל גופו (ראה עו"ש סשכ"ו סק"ד. וראה מקו"ח סשכ"ו בקיצור הלכות ס"א. אבל רוב ככל האחרונים לא נקטו הכי. ולהעיר משבה"ל סדר יוהכ"פ סשי"ג בשם יראים לגבי רחיצה ביו"כ דדוקא רוב גופו אסור מדאורייתא. וראה מנחת ראובן מנוחין סק"א. ובתהל"ד סק"ב שזה דבר פשוט לאיסור. והחידוש בכנה"ג שגם באבר אבר אסור). וכ"מ קצת בל' הרמב"ם אבל פ"ה ה"ד שאסור ברחיצת מקצת גופו בחמין אבל בצונן רוחץ פניו ידיו ורגליו אבל לא כל גופו. ומשמע שמותר במקצת גופו, איזה שיהי', בצונן. ולכאורה הדבר מפורש בל' הריטב"א תענית יג, ב דשרי לרחוץ "במקצת הגוף". ופשוט שממה שדנו אחרוני הזמן בשיעור פיו"ר (ולהעיר מל' הרשב"א שבת לט, ב "לא חילקנו באברים שנאמר רגליו בלבד מותר אבל זרועו או שוקו אסור". וראה בארוכה שו"ת יורו משפטיך ח"א סמ"ז) – אין להכריח שפיו"ר דוקא. וצ"ל, שהאיסור תוך ז' בלבישת הליבון, וכן למתירים מחמת שהוא לצורך מצוה, וכן מה שהותר בתשעת הימים מחמת שהוא לצורך מצוה (אף שא"צ אלא לרחוץ פנים של מטה ובין ירכותי', כמ"ש במג"א בשכ"ו סק"ג ואדה"ז שם ס"א) – דקאי בחמין. וכ"מ במקור הדברים בשו"ת משאת בנימין ס"ה, שעיקר השקו"ט מחמת איסור רחיצת מקצת הגוף בחמין (ומפורש שם לגבי שויו"ט דין שאר אברים. וראה בט"ז שפ"א סק"ב שכתב על דברי המ"ב, שדבריו נכונים אלא שמ"מ למעשה אין לה לרחוץ ללבישת ליבון אלא שתרחץ פני' של מטה. ונראה שהבין שכל השקו"ט מחמת רחיצת שאר הגוף. ולפלא, שהרי במ"ב גופא כ"כ להתיר רק בזה. וכ"ה להדיא בסדר מצות הנשים שלו הל' נדה סס"ב. אמנם, אפשר שבהיות ועיקר סברתו מחמת שהיא של מצוה משמע קצת להתיר בכלל). וראה משה"ק בשו"ת מגידות ס"נ לענין רחיצת ליבון תוך ל', ומשמע שם נמי דנקט להדיא שההיתר גם בשאר אברים. וראה דרכי החיים (מארבעה) הלכות שמחות סי"א בביאור סק"א. דברי סופרים יו"ד שפ"א ס"ה בבירור הלכה. בדה"ש שם סק"ג ובביאורים ד"ה אבל. עו"מ שכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקצה. ומשנה לא זזה ממקומה. ויש בזה מה שאין בזה.

במים פושרים לא מתנקה, מותר גם בחמין ואפילו בסבון[82], שכל שהוא משום נקיות ולא לתענוג מותר, והכל לפי הענין וכפי ההכרח. ויש להתקלח בצנעה במקום הצורך, ולא במקוה ציבורי וכיו"ב. אבל אין להקל מחמת החום לחוד[83], ובכלל יש למעט בזה ככל האפשרי, ולשנות מהרגלו הקבוע, אף שמצטער קצת, ובפרט בשבוע שחל בו תשעה באב, וכדאי הוא בית אלקינו. והדבר מסור ללב יראי ה' מתי להקל.

לפי זה, אסור לשחות בבריכה או בים בימים אלו[84].

מותר לרחוץ ואפילו בחמין לצורך רפואה, כגון חולה, מעוברת או יולדת שצריכה לכך.

---

82) ויל"ע אם עדיף רחיצה בצונן ובסבון מרחיצה בחמין ללא סבון, שבע"ש התירו רחיצת ראשו בחמין אבל ללא סבון, כדלקמן. ולאידך בשו"ת מהרי"ל סט"ו איפכא להתיר בע"ש רחיצה בצונן בסבון אבל לא בחמין. (וראה בלקט יושר ע' 109 בהנהגת התרוה"ד. וכן בהנהגת מהרש"ל אות מד שחפף בלו"ג (סבון) חמין). ונראה פשוט שרחיצה בסבון עדיפא, שאין איסור מעיקר הדין בסבון. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"ז סע"ז סק"א. (ופשוט שלא נאסר מחמת סיכה, כנ"ל. ומה גם דמיירי במימי חפיפה שנעשה מאפר ולא בסבון שלנו. ועדיין יש לדחוק שהמתירים אכן מיירו רק בהכיי. וצ"ע. ולפ"ז נצטרך לומר דבלבוש ועוד שאסרו מיירי דוקא "בבורית ולויג" גם יחד. ודוחק. ובקיצור שו"ע סי' קכב סי"ג: לא בבורית ולא בלויג).

ומש"כ הלבוש סתקנ"א סקט"ז שלא לחפוף ראשו בע"ש בבורית – היינו כיון שי"א שלא לחפוף ראשו בחמין כלל, או שבזמנם לא הי' רגיל לחפוף בבורית. ואולי, שכיון שנזקקו להתיר בחמין מחמת ההכרח כתבו למעט בזה שלא יהא בבורית. ובלבוש גופא לא הביא לאסור בבורית לגבי פיו"ר. ועוד איכא בגווה, שהאיסור רק בע"ש חזון, ולא בע"ש שלפניו כשחל ר"ח בע"ש – ראה הליכות שלמה פי"ד סי"ט. קובץ בית הלל חו' מז.

83) ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב שם. ויש להוסיף, שגם בזמנם כתבו בטעמא דמילתא שרבים המקילים לרחוץ כל גופם בצונן "שמפני רוב החום שבא באב מתמלאים זיעה והו"ל לאינשי כאיסטניס", ועכ"ז לא קיל"ן הכי, "ואילו הי' בידי למחות הייתי מוחה" (שו"ת מהר"י מברונא סי"ב). ובפרט שבימים קדמונים היתה עיקר עבודתם בשדה ועכ"ז נמנעו מרחיצה, וק"ו בזמננו היום, וגם נמצאים בחדרים ממוזגים.

וכבר המליצו בזה גדולי ישראל וחכמיהם, על ריבוי השואלים מדי שנה בשנה המבקשים צדדי היתר, שבנוגע לאבלות על אב ואם רח"ל כמעט שאין באים לבקש היתר, ורק לענין תשעת הימים שנתרופפו הלבבות מהרגשת צער החורבן והגלות מחפשים צדדי קולא. (אלא שבשעת אבילות רח"ל אין יוצאים מהבית).

ועכ"ז, מקום להקל לפי הצורך ברחיצה בצונן כשאינו לתענוג, ובפרט מר"ח עד שבוע שחל בו (דאיכא תרתי לטיבותא, ושניהם לא נתפשטו בכ"מ – צונן ואיסור רחיצה לפני שבוע שחל בו), וכש"כ וק"ו ברחיצה להעביר זיעה שהיא כרחיצה להעביר זוהמא, עכ"פ במזיע הרבה ומפונק (ולכמה דעות, כ"ה אפי' לגבי יו"כ וכש"כ לענין ת"ב – ראה פמ"ג סתרי"ג במ"ז סק"י. מט"א שם ס"ב. משנ"ב שם סק"ב). ובנשים אניני הדעת, עוד טעם להקל, שי"א שהנשים לא נהגו להחמיר שלא יתגנו על בעליהם (ראה ערך לחם להמריח"ש סתקנ"א סט"ז. הגהות מהר"א אזולאי ללבוש ס"ח).

ויש להוסיף, שמקור דברי הרמ"א להחמיר ברחיצת כל גופו בצונן הוא משו"ת תרוה"ד סי' קנ, שכתב "והמחמיר תע"ב", והיינו שגם ממנהגא מקום להקל. וראה כעי"ז בישועו"י סתקנ"א סק"ג בסו"ד.

וראה בשו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט, שר"ל יתירה מזו, שהרמ"א שהחמיר הוא לשיטתו ביו"ד רסי' שפא לאסור רחיצה בצונן גם כל ל', אבל לדעת הש"ך שם סק"א שהותר בצונן תוך ל', ולכמה דעות – היינו גם כל גופו (ראה א"ר סתקמ"ח סק"ט וסתר"ו סקי"ד. פמ"ג סתקמ"ה בא"א סק"י ויג. שו"ת מגידות ס"נ (בדעת הש"ך). תפארת למשה יו"ד סשפ"א. דגו"מ תנינא שם וסשצ"ט (לדינא, אבל לא בדעת הש"ך). ועוד. וראה בפת"ש סשפ"א סק"ב שלאחרים יש להורות לקולא בזה), מקום לומר להתיר עכ"פ באבילות ישנה. ובשו"ת הנ"ל מטו בה הכי משמי דהגר"ח מבריסק. וכ"כ בהררי קדם (להגריד"ס) ח"ב סי' קלט. וכבר קדמו בסברא כעי"ז בישועו"י שם. וכ"מ קצת בדברי שאול יו"ד סשפ"א ס"א דבודאי לא חמור מאבילות ל' (אלא שלדעתו גם בזה אסור). ולהעיר מדע"ק סשפ"א, שבזמננו במדינות אלו שרגילין ברחיצה ביותר אין צד להחמיר כל שלשים. אלא שלמעשה כל האחרונים העתיקו חומרת הרמ"א. ועוד, שבשו"ת מהר"י ווייל סי' קלב מוכח שהמנהג לאסור ברחיצה בצונן מר"ח דמיא לאבלות שבעה, עייש"ה. וכ"ה בראבי"ה סתתפ"ב (ומש"כ שם "בחמין" ונתקשה בזה המהדיר לשם, ור"ל בדעת הראבי"ה להתיר בצונן, ונגרר אחריו בשו"ת יבי"א ח"ח או"ח סמ"א סק"ג – צ"ל דהיינו לגבי פניו יו"ר, ולא להתיר בצונן, וכדמוכח בשו"ת תרוה"ד שהבין בדעת המרדכי והאו"ז (שמקורם מהראבי"ה) לאיסור בצונן. והרי בראבי"ה מדמה לה לאבל, ולאבל אסור בצונן). וכ"ה בביהגר"א סתקנ"א סקנ"ז. ומ"מ, אין ראי' מזה בדעת הרמ"א (אף שכ"מ קצת גם בשו"ת תרוה"ד, מקורו דהרמ"א). ועכ"פ, חזי לאצטרופי להתיר במקום הדחק. ובפרט בימינו שכולנו כאיסטניסים לענין זה.

[ואף שאבותינו ואבותיהם קיבלו חומרת הרמ"א, וחובה עלינו לשמור המנהג משום נדר – ראה גם דברי שאול שם – הרי גם הם לא החמירו ע"ע במקום צער או לאיסטניס, אלא שלדידהו לא הי' צער כ"כ בימינו. ועוד שגם בזמנם היו כאלו שרחצו ולא מיחו בידם מה"ט. ועוד להעיר, שגם במנהג הרבים שקיבלו אבותינו מותר לרוה"פ ללא התרה במקום צורך וחולי, ראה חיי"א כלל קכז ס"ו. ואף למש"כ להחמיר בשו"ת זר"א ח"ג סי' קכה בחולה שזקוק לבשר משנכנס אב שצריך התרה, אינו מדינא ורק משום סלסול נהגו בהתרה, ראה מש"כ הו"ע שם ח"א סס"ט ד"ה ובאמת כן, שבכה"ג לא קיבלו המנהג. ועיי"ע שם ד"ה אכן הואיל, שבמנהג האבות משום סיגוף אין הבנים מחוייבים בכך, אם לא נמשכו מעצמם אחר מנהג אבותיהם. אבל ראה שם שמנהג למנוע מבשר ויין אינו מנהג סיגוף אלא גדר ושייג, כיון שיש לזה שרש איסור מדינא למעט בשמחה אלא שמחמירים יותר מן הדין. וא"כ לכאו' הה"נ לענייננו].

ועוד להעיר שיש שכתבו למיסבר סברא, שבני ספרד לא קיבלו המנהג להחמיר, לפי שבמדינות וארצות שלהם האקלים חם ביותר, ולפ"ז הדר דינא גם לדידן במקומות חמים. ומה גם שי"א שבזמננו יש שינוי האקלים לגריעותא. וג"ז דחוק.

וראה שו"ת ברוך השם או"ח סס"ג, שאף שכתב לאסור איסר כמנהג שנתפשט, הביא בין הדברים שברחיצת ראשו או פניו ידיו ורגליו לכבוד קונו או לתפלה יש קצת מצוה, עייש"ש. (וצ"ע שהרי בצונן בלא"ה מותר בפיו"ר, אא"כ כוונתו בחמין, ולא דייק בלשונו).

84) יש להתיר – באם יש צורך – לקטנים מתחת לגיל ו' שנים. אלא שכבר כתבו שיש להיזהר מפני הסכנה.

מי שלומד לשוט בנהר לצורך פרנסתו וכבר התחיל מקודם בין המצרים, ועדיין לא השלים לימודו, מותר לו ללכת לשוט בנהר גם אחר ר"ח עד ט"ב, שבמלאכתו הוא עוסק, ואין כוונתו לתענוג. אך ודאי נכון להחמיר בזה.

הנזהר בטבילת עזרא טובל כדרכו[85]. כמו כן, הרגילים לטבול קודם התפלה, נוהגים שלא לבטל מנהגם הטוב גם בימים אלו ודעת חכמים נוחה מהם. והמנהג הפשוט לחמם המקוה, ולטבול גם בחמין, אלא[86] שאין לישב ולשהות במקוה רק לטבול תיכף בכניסתו ולצאת מיד[87].

לצורך מצוה (ראה גם להלן בדיני ערב שבת בנוגע רחיצה לכבוד שבת) מתרחצים כרגיל (בחמין ועם סבון)[88].

מותר להיכנס לסאונה להזיע (זיעה יבשה) בימים אלו[89].

לתפור בגדים

אסור לתפור ולתקן בגדים **חדשים** ומנעלים חדשים בימים אלו. אבל לפי מנהגנו לאסור כיבוס מראש חודש אפילו בישנים, הוא הדין בתיקון כלים שיש לאסור אפילו בישנים. וכל זה אינו אלא לענין לתקן תיקון גמור, אבל מותר לתקן בגדים ישנים בתיקון קל שאינו מעשה אומן[90].

לצורך נישואין, למי שאין לו אשה ובנים, מותר לעשות בגדים חדשים לחתן וכלה[91]. ומותר אפילו בט"ב עצמו – ע"י נכרי.

אומן ישראל אסור לעשותן לאחרים, בין בשכר בין בחנם. ואפילו בשביל נכרי יש לאסור משום מראית עין[92], אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של גוים מותר. ואם אין לו מה יאכל, מותר בכל אופן. ונהגו להקל בזה[93], ואפילו אם עושה בשביל ישראל אם נתנם לו קודם ר"ח. וכן

---

85) ויש שכתבו לצדד להיתר גם במבטלה לפעמים, בפרט אם הוא מחמת קור – ראה א"א מבוטאשטש סתקנ"א סט"ז כמה צדדי היתר.

86) ולא מצינו שיזהירו הפוסקים בזה שלא לכוון להנאת רחיצה.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב י'תטו השקו"ט באם שייך בנט"י בת"ב כביו"כ, וכן ביו"כ בידיו מלוכלכות. וכש"כ שאין להחמיר בתשעת הימים. ובפרט את"ל שלצורך מצוה מעיקרא לא קיבלו להחמיר (ראה ביהגר"א סתקנ"א סט"ו. ושם מדמה לה גם לכבוד שבת), ולא רק מחמת שאינה רחיצה של תענוג (כפשטות ל' הרמ"א שם בהיתר רחיצה ללבישת הליבון "הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה". ועיי"ש בביהגר"א), כדמוכח גם מזה דשאני לן דין רחיצה מר"ח מבת"ב בצורך מצוה גופא, לענין לבישת הליבון וטבילת עזרא וכו'.

87) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טו'תתק. ושנ"ת.

88) וכן אשה לצורך טבילת מצוה, עושה החפיפה כרגיל בחמין וטובלת. ואפילו אם טובלת ליל י' באב, מותר לה לרחוץ בערב תשעה באב, ולמוצאי ט"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. והוא הדין לצורך הפסק טהרה, יכולה לרחוץ מעט כדרכה, הואיל ואינה עושה לתענוג רק לצורך מצוה.

89) ראה שו"ת באתרא דרב סי' כב'תריג.

90) כגון שנקרעו – ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'יח וש"נ.

91) וגם לאביו ואמו של החתן ושל הכלה, אבל לא לשאר קרובים. ובמקום צורך גדול, אפשר להקל עד שבוע שחל בו ט"ב.

92) ומשמע, שגם מר"ח יש להחמיר, ולא רק בשבוע שחל בו. ואף למ"ד שבכיבוס בגדי נכרים מותר עד שבוע שחל בו – תפירת בגדים חדשים חמורה מכיבוס, וכדמוכח שגם להמחבר יש להחמיר מר"ח, וה"ט שהוא בכלל ממעטין בשמחה (ראה בב"ח, והב"ד בשכנה"ג בהגב"י סק"י. וראה גם בלבוש ס"ח), וא"כ הוא מדינא דגמרא, משא"כ במנהגא ל"ש מרא"ע. (אבל ראה באו"א – מט"י סק"ו. מג"א סקכ"ג. וגם לדבריהם, י"ל שהחמירו בזה טפי, כיון שהמנהג בתפירה מר"ח הוא ע"פ הירושלמי).

93) כ"כ הרמ"א סתקנ"א ס"ז.

וצע"ק בהמשך דבריו שכתב "אבל אם ידוע ומפורסם שהמלאכה של א"י שרי", דהא בלא"ה נהגו להקל, כמ"ש מיד לפנ"ז. ועוד תיקשי, לגופו של ענין, שלא ביאר לנו הרמ"א מ"ט נהגו להקל בדבר, והמציינים עה"ג לא הראו מקור לדבריו.

והנה, במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ה פי' שור"ל שבזה מן הדין מותר ולא רק מטעם דנהגו להקל. (ואכן בשלחן תמיד ס"ד שינה הסדר הדברים, שתחילה הביא להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, ובסו"ד הביא המנהג להקל בכלל). והנה, אף שהדברים עולים יפה בכללי הרמ"א, של' "ונהגו" מורה שאינו מן הדין, וכמ"ש בשו"ת הרמ"א סל"ה, והב"ד במג"א סת"צ סקי"ט, דהיינו שמעצמם נהגו כן. (אמנם, שם מיירי בל' "והעם נהגו" משא"כ בל' "ונהגו" גרידא, שנחלקו בזה – ראה פת"ש אה"ע סס"ד סק"ה בשם ס' המקנה שם. שו"ת תשובה מאהבה ח"ג יו"ד סשנ"ה בהערות לסי' קעט. מהר"י אסאד סכ"ד. ארי' דבי עילאי סי"ח. שד"ח אס"ד מערכת חו"כ סכ"א. שו"ת דברי חכמים להנ"ל סוסי' סה) – מ"מ לא נתיישב הדבר על לבנו, שכ"ז דחוק מאד בל' הרמ"א כאן, וכמדומה שלא מצינו כדוגמתו במק"א בל' הרמ"א שאחרי שמעיד על המנהג להקל יוסיף לכתוב להתיר רק באופן מסויים. ופשטות הדברים שלמעשה מורים תמיד להקל כפי המנהג. ועוד שעדיין לא נתבאר לפ"ז טעם המנהג להקל. (ובמט"י סקי"ט, והב"ד בבה"ח ס"ק קט, פי' לפי דרכו, דהך "ונהגו להקל" קאי רק אמש"כ המחבר ש"יש להחמיר בזה מר"ח", שעז"כ הרמ"א שבעושה לאחרים נהגו להקל מר"ח, ולא אסרו בזה רק בשבוע שחל בו. וכ"כ לדינא בבא"ח ש"א דברים ס"ט. אבל המג"א בסקכ"ד לא נקט כך, ופי' להדיא שההיתר לאומן לעשות לישראל מיירי בנתנו לו קודם ר"ח).

ולכאורה י"ל באו"א, תרתי קאמר הרמ"א, שהמנהג להקל היינו בנתנו ישראל לאומן קודם ר"ח (כנ"ל מהמג"א), ואח"כ הוסיף שבידוע שהמלאכה של גוי מותר אפילו לקבל המלאכה **אחר ר"ח**. וה"ט שכיון שהאיסור משום מראית עין אסור לישראל לקבל אחר ר"ח, אבל בגוי אין לנו לאסור כיון שידוע שהיא של גוי. אלא שג"ז לא נתפרש בלשון הרמ"א, והדברים באו סתומים וחתומים. ודוחק ליפלוג

נהגו להקל לעשות ע"י נכרי כדי שיהיו מוכנים לאחר התענית. ומיהו טוב למעט בזה במקום שאפשר[94]. [ויש מחמירים בשבוע שחל בו תשעה באב][95].

אריגה: נוהגין הנשים שלא לעשות חוטי שתי מצמר [וה"ה משארי דברים] על שם שבטלה אבן שתיה[96]. טוויית החוטין לתפור בהן בגדים מותר, שאינו בכלל זה. וכן מותר לעשות אריגה בעצים[97] שאינו בכלל בגד.

סיומי מסכתות

יש לעורר ולפרסם בכל מקום האפשרי על דבר המנהג של עריכת סיומים בכל תשעת הימים [והיות שחמשה עשר באב הוא המשך לתשעה באב, יש להמשיך בעריכת הסיומים עד חמשה עשר באב ועד בכלל] (כולל סיומי ההלכות בשיעורים היומיים ברמב"ם), כדי להוסיף בשמחה של תורה באופן המותר, שעל ידי זה מבטלים הענינים דהיפך השמחה כו'[98].

על ידי עשיית "סיום" בתורה, נעשה "סיום" בכל הענינים בעולם, כולל גם ובעיקר – סיום הגלות,

---

וליתני בדידה, דהא כדאיתא והא כדאיתא, כשהכל נזכר בחדא מחתא. ואף שהדברים נכונים מצ"ע שבגוי אין טעם שצריך לקבל לפני ר"ח, עדיין לשונו דחוק. (ועוד, שמש"כ המג"א דמיירי בנתנם קודם ר"ח, לכאורה היינו רק מצד הנותן, ובא לומר שאאפ"ל לאוקמי בד' הרמ"א שהמנהג להקל מיירי בנתן אחר ר"ח, שהרי אסור ליתן, ולא מסתבר שהמנהג קאי בדבר שנאסר לנותן. ולפ"ז, האיסור רק מחמת הנותן ולא מחמת המקבל. וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג סט"ז, הובא כאן בתורת חיים סקט"ז לבנו, שגם למי שאין לו מה יאכל אסור ליתן לו אחר ר"ח, שהאיסור מחמת הנותן. וא"כ אכתי תיקשי מאי קמ"ל להתיר בידוע שהמלאכה של גוי, שהרי אין סרך איסור בקבלת המלאכה, גם בישראל, ומצד המלאכה עצמה הרי נהגו להקל. אבל ראיתי בשלחן תמיד שם שאם נתנו לו הישראל אחר ר"ח אסור לעשותן).

אמנם, בלבוש הרצאת הדברים היא באו"א, שבס"ח הביא בפ"ע האיסור לתקן מנעלים, וכלשונו ש"אפי' מנעלים יש בהם שמחה", ועלה כתב להחמיר באומן לאחרים, ושנהגו להקל **בזה**. ולפ"ז, איכא לפרושי נמי ברמ"א דקאי רק אמנעלים שבדברי המחבר. ואם נפרש כן, א"ש הדק היטב, שלא החמירו כ"כ במנעלים לאסור גם לתקן לאחרים, שאי"ב שמחה כ"כ, ואינו כשאר תיקון בגדים. ולפ"ז נצטרך לומר שבהמשך דברי הרמ"א להתיר במלאכה כשידוע שהיא של א"י מיירי גם בשאר בגדים. אבל ג"ז אינו מרווח בסתימת דברי הרמ"א.

וראיתי בא"ז סק"ח שכתב שמרמ"א משמע להתיר לתקן כלים ישנים. ולא ידעתי היאך ראה כן בדברי הרמ"א. ואולי פי' בדברי הרמ"א, דהך "נהגו להקל" קאי רק אישנים. וג"ז צ"ב בל' הרמ"א. אולם, בעיון בדברי הרמ"א בד"מ הארוך, עולה שהאיסור רק בדבר הדומה לתיקון השתי, "שהוא מתחילת אריגת הבגדים ואית בי' שמחה" (ולכן מותר במלילת הקצוות של הציעיפים, ובטוויית חוטים בכדי לתפור – ד"מ שם, ע"פ שו"ת תרוה"ד סי' קנב). ולפ"ז י"ל שהמנהג להקל קאי רק בתיקון בגדים, משא"כ תפירת בגד חדש, עג"ז דבר שי"ב שמחה, והוא בהתחלת האריגה. (ושקו"ט בנוגע לטווית חוטים כשאינה בשביל התפירה אלא בשביל האריגה – ראה מחה"ש סתקנ"א סקכ"ג. סידור בית יעקב להיעב"ץ הל' ביהמ"צ, הובא במח"ב. שו"ת רב פעלים ח"ד סכ"ט). אבל הניחא בדברי הרמ"א בד"מ, אבל בל' הרמ"א בהגהותיו, במפה שיעל השו"ע, קשה להעמיס הדברים, שלא נרמז כלל חילוק כזה.

איברא, שבהמשך דברי הרמ"א בד"מ כתב להקשות בהאיסור שכתב הב"י לתקן בגדים חדשים גם לאומן (ושם, שכ"מ בתרוה"ד), "דמנ"ל דכש"כ תיקון בגדים חדשים דאסור דילמא דוקא שתי אסור מטעם אבן שתי' אבל שאר תיקונים שרי". ולכאורה משמע שהמנהג להקל מבוסס על דבריו בד"מ, שכיון שלא נתפרש להדיא רק בתיקון השתי, לא נהגו להחמיר כולי האי גם בתפירת בגדים כשעושה בשביל אחרים. וכ"מ גם בביהגר"א כאן. ומעתה, הדרא קושיא לדוכתה, במש"כ להתיר כשהמלאכה של גוי, שבלא"ה נהגו להקל בכל עיקר איסור תיקון בגדים חדשים באומן העושה לאחרים. ועל כרחנו לפרש כדברי המשנ"ב, שבא להתיר גם מן הדין. וכ"מ קצת בביהגר"א. (ובדוחק י"ל שעולה בקנה אחד עם הנ"ל דמיירי בנותן לו קודם ר"ח, שבכה"ג אי"ז דומה לתיקון השתי, שהרי המלאכה נמצאת אצלו עוד לפנ"ז, ואי"ז התחלה. אבל דוחק גדול לומר כן, דמאי אהני הנתינה אם לא התחיל בתפירה עדיין. וגם בהתחיל בתפירה יש להתיישב היטב בדבר. ושו"ר בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ו ס"ב שאכן כתב להתיר בחייט שהתחיל לתפור לפני ר"ח. וכבר קדמו בשלחן תמיד בזר זהב סקל"ב בעושה למכור בשוק).

אולם, מתו"ד הגר"א בביאורו למדתי פירוש מחודש שעולה ברווח בדברי הרמ"א, שמש"כ "ונהגו להקל בזה" קאי רק אמאי דסליק מיני', בעושה בחנם, שבאופן כזה ליכא משום משא ומתן. ויומתק לפמש"כ בד"מ שבאומן ליכא משום שמחה שבמלאכתו הוא עוסק. ומ"מ איכא למימר שבעושה בשכר שדעתו על הריוח איכא שמחה ולא נהגו להקל. וא"ש ההמשך שבידוע שהמלאכה של גוי מותר, דהיינו בשכר. והכל נהיר וצהיר. אבל לפ"ז עולה לדינא שאין מקום כלל להקל באומן העושה בשכר. אבל פשטות דברי כל האחרונים שהמנהג להקל קאי גם בשכרו. ואדרבה, בשכר עדיף טפי שהוא בשביל מחייתו (ראה תרוה"ד שם). וראה גם בערוה"ש ס"כ דאזיל בתר איפכא שאין להקל רק בשכר. וכ"ה בבא"ח שם. וגם בביהגר"א לא נראה שהבין כך בדברי הרמ"א.

94) היינו הן בנתינה לאומן נכרי, והן באומן ישראל העושה לאחרים בשכר – כן נראה.

95) טעם החומרא, לפי שכמה מאחרונים מפקפקים במש"כ הרמ"א להקל. וכבר נת"ל בהערה, שגם לרמ"א מן הדין אסור ורק שנהגו להקל.

אבל אין להחמיר רק בשבוע שחל בו. וכ"כ בבה"ל ד"ה ונהגו. ויש להוסיף עוד, מש"כ המט"י ועוד, כנ"ל בהערה, לפרש בדברי הרמ"א שהמנהג להקל רק מר"ח ולא בשבוע שחל בו. [ובבה"ל נראה שיש מקום להחמיר גם בנידון שהמלאכה ידועה שהיא של גוי, והוא עפ"ד הגר"א. אבל כיון שהביאו רק בתור חומרא ולא מן הדין, והרמ"א כתב בפשיטות להתיר, לא העתקנו כן בפנים].

96) בנות הלומדות חכמת האריגה ותפירה וכיו"ב, יש להן להימנע מזה בימים אלו. וכן יש להימנע ממלאכות אלו במחנות קיץ. וראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'מט. ושם, לענין עשיית ציצית.

אשה חולה הצריכה לרקום להרגעת עצביה, מותרת אפילו בימים אלו.

97) וה"ה שמותר לעשות לאן–יאר"ד (שרוכים).

98) **הלכתא למשיחא**: גם לאחרי ביאת המשיח יצטרכו לעשות סיומים. (וראה עוד להלן בלוח לת"ב).

"סיום" דייקא, לא ביטול הענין, אלא אדרבה, גמר ושלימות הענין, ובנדו"ד – שעושים מהגלות גאולה, על ידי המשכת האל"ף, אלופו של עולם, שאז נעשה מ"גולה" גאולה"[99].

יש להשתדל שהסיומים יתקיימו **ברוב** עם הדרת מלך[100], אנשים נשים[101] (בנפרד כמובן) ואפילו טף[102].

המנהג שמתקבצים אצל המסיים קודם שסיים, והוא מסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו, ואח"כ עושין סעודה.

צדקה: נהוג לקשר הסיום גם עם נתינה לצדקה, ובשבת קודש – ע"י צדקה רוחנית[103], ואחרי ש"ק גם צדקה גשמית. ובספר השיחות תשמ"ז[104]: מ'זאל דערביי האבן א צדקה פושקע וכיו"ב, און פארן "סיום" (אדער באמצע) זאלן די משתתפים דארט אריינווארפן געלט אויף צדקה[105].

יש לקשר (במקום המתאים) את הסיום – "יומא טבא לרבנן" עם סעודה והתוועדות. כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע הי' נוהג "לעשות סיומים" בט' ימים שבין ר"ח לט' באב, אף שלא הי' סועד אח"כ בבשר ויין.

כמובן, מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת הסיום[106], אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות (ראה לעיל בדיני אכילת בשר ויין[107]. ובשבוע שחל בו תשעה באב מותר שיאכלו בשר רק מנין מצומצם לבד הקרובים הפסולים לעדות[108]).

ומכל מקום, אם לא נזדמן בלימודו הסיום, י"א שלא ימהר או יאחר בשביל זה, אם עושה סעודה עם בשר ויין[109]. ויש המיישבים המנהג להקל[110]. אכן אם נזדמן כראוי, מותרים לאכול אף אותם שלא למדו עמהם, אם היו משתתפים גם בזמן אחר משום ריעות. ואם לא היה עושה סעודה בשאר הימים, כתבו הפוסקים שאפשר שלא יעשנה גם עתה. והיינו אם אינו עושה בשאר ימים סעודה כלל, אבל אם נוהג תמיד לעשות סעודה אפילו קצת, רשאי עכשיו לעשות סעודה בבשר ויין[111]. ויש מקילים גם אפילו אם אינו עושה סעודה כלל בשאר הימים[112]. וכבר נזכר לעיל, שיש מקומות שנהגו שלא לאכול בשר ולשתות יין בימים הללו בסעודת מצוה, רק באכילת דגים

---

99) משיחת ה' מנחם אב תשמ"ח.

100) אך כמובן שאפשר לערוך סיום בלי מנין.

101) מעיקר הדין מותר לאשה לסיים מסכת (ולומר ההדרן, וכמובן בלי אמירת קדיש) והסעודה נחשבת לסעודת מצוה, עם בשר ויין. אך למעשה אין לעשות כן, שיש להתרחק מכל דבר הדומה לשיטת הרפורמים ושויון זכויות וכו'. אמנם, במקום שאין חששות אלו (שנעשה בצורה פרטית בביתה בצינעא וכיו"ב) נכון הדבר – ראה שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. והארכנו בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתצג.

102) קטנים המסיימים מסכת נחשב "סעודת מצוה" והמשתתפים בה ראשים לאכול בשר ויין. ואחד מהגדולים יאמר קדיש – שו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקעד.

103) ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 719 הע' 94: באופן המותר, ע"י אכילה ושתי', וכיו"ב.

104) ח"ב ע' 498.

105) ובהע' 86 שם שהוא ע"ד נתינת צדקה קודם התפלה או באמצע התפלה. ולהעיר גם בר"ד כ' טבת תש"נ (בקשר לסיום הרמב"ם), לקשר עם ענין הצדקה, יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, ואכו"כ שבכדי להצליח "בשם שעזרתני וכו'" זקוקים לברכה מלמעלה "כן תעזרני" זקוקים גם לענין הצדקה.

גם נתפרסם מענה בכתי"ק (נדפס במאוצר המלך ח"א ע' 283, וכנראה בקשר לסיומים בימים אלו): "למסור לאנ"ש שי' המתעסקים בהסיומים – לסיים כל סיום בהצעה־התעוררות ע"ד (להוסיף ב) נתינות לצדקה – נוסף על ההצעה לפנ"ז לחתום כל סיום בתיבות (ענין) דאהבת ישראל". וראה גם ליקוט מענות קודש תשמ"ז מענה רטז.

106) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ה'קכט. והטעם שלא אכל כ"ק אדנ"ע בשר – נתבאר בשיחת ש"פ דברים תש"מ. וראה בארוכה אצלנו שם.

107) אבל כמה פוסקים כתבו להקל, דבסיום שאני וא"צ לדקדק כ"כ – ראה שו"ת באתרא דרב טו'תשנט. וש"נ.

108) נתבאר אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'.

109) אבל, אם נזדמן לימודו כראוי, אין לו לאחר הסיום בכדי שלא לעשות סיום בימים אלו – ראה בתורת חיים סופר סתקנ"א סקכ"ז (חלקו הובא בלקו"ש חכ"ו ע' 357 הע' 25. חכ"ז ע' 233 הע' 31. סה"ש תשמ"ח ע' 205 הע' 7), שאם מאחר הסיום משום כבוד התורה שאז יהי' נעשה ביותר הידור ברוב עם ניחא, אבל כשאין טעם זה, כיון שנזדמן לו הסיום בלי שום תחבולה ופעולה שמיהר ללמוד כדי לסיים מהיכא תיתי שיאחר המצוה.

110) ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' יד'תנה.

111) ראה תורת חיים שם.

112) ראה תורת חיים שם.

ושתיית שאר משקים, שלא יצטרכו לדקדק בכל זה.

השתתפות בסיום דרך הרדיו, טלפון או שאר אמצעים, נחשבת כהשתתפות, ואף לאכילת בשר ושתיית יין, אם היו משתתפים בזמן אחר משום ריעות, אך לכתחילה אין לסמוך על כך ונכון להשתתף בגופו[113].

מי שלמד מסכת שלימה עד גמירא, אך טרם ערך מסיבת הסיום (היינו, אמירת ה"הדרן עלך" וכו'), נכון שיעשה מסיבה לגמרה של תורה, אבל אין זה בגדר סיום להתיר אכילת בשר ושתיית יין[114].

אפשר לערוך סיום על מסכת משניות[115] (ועדיף ללמדו עם פירוש, כגון פירושו של הרע"ב) ואף לאכול בשר בסעודת הסיום. ומ"מ, מוטב לערוך סיום על מסכת (ולא רק פרק) בגמרא (ולא רק משנה), כדי שיהא סיום לכל הדעות. אפשר כמובן לעשות סיום על ספר שלם ב"משנה תורה" להרמב"ם[116] וכדומה.

מי שהשתתף בשיעור גמרא (ואפילו ע"י שיעור מוקלט[117]), וסיים כל המסכתא וכדומה, יכול לערוך סיום, אף שלא למד כל המסכתא בפנים ולא הוציא בשפתיו, שהרי העיקר בלימוד תורה שבע"פ הוא ההבנה ולא הלשון[118].

למנהגנו, אומרים אחרי סיום מסכת קדיש דרבנן, ולא הקדיש שנדפס בסוף המסכת[119].

אם נכנס אדם באמצע הסעודה אחרי הסיום, האם נחשב שהשתתף בהסיום לגבי אכילת בשר ושתיית יין, וכן לאידך, אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה האם מותר לאכול בשר אחר כך בביתו – ראה בהערה[120].

יום שני, א' מנחם־אב, ראש חודש

יום ההסתלקות של אהרן הכהן[121].

---

113) שו"ת באתרא דרב סי' ה'יג.

114) נסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ט'תתקסג.

115) שיחת ר"ח מנ"א תשמ"ט. וראה סה"ש תש"נ ח"ב ע' 603.

ושקו"ט מזה באחרונים. ואכ"מ. וראה לקו"ש ח"מ ע' 116. וש"נ. שיחת ער"ח מנ"א תשל"ה. יט"כ תשל"ח. ט"ו בשבט תשל"ט. מוצאי ר"ח מנ"א תשמ"ט. ולהעיר מסה"מ תשי"א ע' 296. וראה קובץ אהלי תורה דברים תשנ"ח שבא' השנים הראשונות אחרי תשל"ה נמסר מכ"ק אד"ש למי שלימד הל' ביהב"ח ברדיו שיעשה גם סיום מסכתא ויערוך הסיום ברדיו, ואמר שכיון שהזמן קצר ילמד מס' מדות.

ע"ד אופן הלימוד – להעיר משיחת ש"פ משפטים תשט"ז.

116) וראה שו"ת באתרא דרב ה'לט. ובחטיבת הלכות ברמב"ם – דמיא לכאו' למס' משניות.

117) שו"ת באתרא דרב סי' כט'תריח.

118) שו"ת אתרא דרב סי' ד'תתקלד.

וכן גם אם שמע דרך הטלפון וכדומה (אף שאינו מקיים מצות ולמדתם אותם, רק מצות והגית, ומצות ידיעת התורה, "ושננתם", ראה בארוכה במקורות ועיונים להלכה יומית אות רס), שהרי בסיום העיקר ידיעת התורה עפמש"כ בשו"ת צפע"נ ח"ב ס"י (לענין קטנים, ראה לעיל).

119) שו"ת באתרא דרב סי' ה'מו.

120) אם לא שמע הסיום: הדבר שנוי במחלוקת. וראה שיחת ש"פ פינחס תשמ"ה. וכתבנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' ד'תתקלד. ולמעשה, לכתחילה יש לשמוע הסיום (וראה דברי יחזקאל החדש ע' שסז. ויש שהביאו משד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ח: אם אינם שומעים. אבל שגגה היא בידם, דקאי לענין מי שאוכל בשר בסיום מסכת שלא בדרך לימודו אלא שמיהר או איחר הסיום דלאו שפיר עבדי (לדעתו, ראה לעיל מזה) ועז"כ "ואם אינם שומעים", היינו שלא ישמעו לנו, "עכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף". והדברים מוכרחים ממקור הדברים בשו"ת הרמ"ץ ח"א סמ"א, יעו"ש), ובפרט לדידן שעיקר הענין להרבות בשמחה ע"י הסיום, אבל בשעת הדחק אפשר להקל בתשעת הימים (משא"כ בערב פסח) ע"י השתתפות בסעודת הסיום. [ולהעיר משו"ת חו"י ס"ע שגם יום שלאחריו נק' סעו"מ. אבל ראה שו"ת מנח"י ח"ח סמ"ה].

אם שמע הסיום ולא השתתף בסעודה: נחלקו גם בזה (וראה שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' קלג), ולמעשה מקילים גם בזה בשעת הדחק (וראה לעיל בנוגע שמיעת הסיום בטלפון וכדומה), ואינו דומה למי ששולחים לו לביתו שאסור לאכול, דהתם מיירי ששלחו לו משיירי סעודת מצוה, אבל כאן שמע עכ"פ הסיום.

כמו"כ, פשוט שמותר לאכול גם לפני הסיום, כגון שהסיום באמצע הסעודה.

וכן

121) כמפורש בפרשת מסעי לג, לח.

בענינו של יום – ראה שיחות ר"ח מנ"א תשל"ה, תשמ"א, תנש"א. ש"מ מנ"א תשל"ט. ועוד.

בשיחת ר"ח מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שר"ח נחשב בנוגע לכמה ענינים כמו יום טוב, להיותו יום נעלה ומיוחד מכל ימי החודש, השרש ומקור וכולל כל ימי החודש, ובזה גופא – עילוי מיוחד בהיום טוב דר"ח בחודש מנחם אב, חודש החמישי, שצום החמישי יהפך לששון ולשמחה ולמועדים טובים, וכיון שהירידה דצום החמישי היא הכי גדולה מכל ד' הצומות מובן שגם העלי' היא העלי' הכי גדולה, שיהפך לששון ולשמחה ויום טוב גדול משאר הצומות. ועוד, שהעילוי ד"חמשה עשר באב", שהוא יו"ט גדול יותר מכל הימים טובים, ועילוי זה כבר מתחיל בראש חודש מנחם אב, כיון שענינו של חמשה עשר בחודש הוא שלימות הלבנה, וכיון שמולד הלבנה הוא בראש חודש, נמצא שההתחלה דשלימות הלבנה היא ברגע המולד, בראש חודש, שמעלת היו"ט דחמשה עשרא באב מתחילה כבר בר"ח מנחם אב.

בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשל"ז: בר"ח אב זאגט מען הלל, וואס דער ענין פון הלל איז פארבונדן מיט דעם ענין הגילוי ווי דער אלטער רבי[122] איז מבאר בנוגע צו דעם ענין פון הלל, אז דאס איז מלשון בהלו נרו – דער ענין הגילוי. וואס אע"פ אז דער ענין הגילוי פון הלל איז לכאורה דער היפך פון די ענינים פון חודש אב. אעפ"כ, זאגט מען הלל אויך בר"ח אב, ווארום דאס איז אין אן אופן אז פון דעם חושך גופא קומט ארויס דער ענין האור והגילוי, וואס דעמולט איז איז דאס כיתרון האור מן החושך וכיתרון החכמה מן הסכלות . . אמירת הלל בר"ח, מצד דערויף וואס דאס איז מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר . . אז פון דעם חושך קומט ארויס דער גילוי אור פון "בהלו נרו", און ס'ווערט אין אן אופן וואס לילה כיום יאיר, אז ס'ווערט אויס חושך, נאר לילה כיום יאיר.

בר"ד משיחת ש"פ מסעי תשמ"א: בר"ח איז דא דער ענין השמחה, ווי מ'זעט אז דעמאלט זאגט מען הלל, וואס הלל זאגט מען נאר אין א זמן פון שמחה, ווי עס שטייט אז הקורא הלל בכל יום איז א הנהגה בלתי רצוי', ווארום אויף הנהגה הרגילה זאגט מען ניט קיין הלל, נאר דוקא אויף אן ענין של שמחה זאגט מען הלל. און דעמאלט איז אדרבה, אויב ער זאגט ניט קיין הלל איז דאס א הנהגה בלתי רצוי', ווי די גמרא דערציילט וועגן חזקי' אז ער האט באקומען אן עונש דערפאר וואס ער האט ניט משבח ומהלל געווען דעם אויבערשטן[123]. און אזוי איז דאס אויך בנוגע צום היינטיקן ראש חודש, ראש חודש אב, אז ניט נאר וואס ער איז ניט פון ימי המעשה כו' נאר מ'זאגט אויך הלל, דאס איז א יום של שמחה. און אין דעם איז דא דער חידוש, אז הגם אז מ'געפינט זיך אין בין המצרים, און נאכמער דאס איז דער ערשטער פון די נייען טעג, אעפ"כ זאגט מען הלל, וואס איז פארבונדן מיט שמחה.

בכמה שיחות קודש נתבאר השם מנחם אב (בכמה אופנים), "אב" – האהבה עצמית של הקב"ה לבנ"י כאב לבן, ו"מנחם" – הנחמה על הגלות, שהאהבה באה בגילוי, והנחמה – שינוי מן הקצה אל הקצה, שכאשר ישנה עלי' מדרגא לדרגא אין זה עדיין ענין של נחמה, וכולל נחמה בפירושו חרטה (על העבר). והנחמה מתחילה (לא רק אחרי תשעה באב, אלא) מיד בראש חודש. וה"מנחם" הוא ע"י "אב", "אב הרחמן" ו"אב(מקור) הרחמים", באופן ש"אב" נהפך ל"מנחם", ועד שמקדימים "מנחם" ל"אב", שהשם הראשון והעיקרי הוא מנחם, ועד שנקרא "מנחם" במקום "אב"[124]. ונתבאר, ש"אב" היינו רחמים גדולים שלמעלה מהשתלשלות, והכוונה – מנחם, שתהא המשכת רחמים בגילוי. ועוד, שהיא גם נחמה להאב (ולכן נקרא "מנחם אב", ולא "אב מנחם"), שהגלות נוגע בעצמות ומהות, והנחמה להקב"ה היא ע"י בני ישראל, שכאו"א מבנ"י גם במצב ירוד ביותר (שמטעם זה זקוק הקב"ה לנחמה) בכחו לנחם אבינו שבשמים, אבל זה גופא "מכח האב", שמבלי הבט על מעמדו ומצבו יש בו את עצם ה"אב". ולאידך, אחרי שניתוסף הענין ד"מנחם", מובן שהשם "אב" (לא זו בלבד שאינו ממעט ח"ו, אלא) אדרבה מוסיף עוד יותר בענין הנחמה, ע"ד כרחם אב על בנים, רחמים הכי גדולים. ונתבאר בזה, ש"מנחם", "דרכה אם לנחם כאיש אשר אמו תנחמנו", מדת הנחמה (אם, בינה, תפיסת מקום לעולמות) – היינו רק נחמה (או חרטה) על העבר, שנרגש החסרון ומקבל בשמחה, ולא מילוי החסרון גופא והפיכתו לטוב, אבל "אב", "דרכו של אב לרחם כרחם אב על בנים", מדת הרחמנות (אב, חכמה, ביטול, שאין העולמות תופסים מקום) – היינו שנתמלא החסרון לגמרי, ונהפך לטוב. ו"מנחם אב" – חיבור ב' הענינים "אנא עביד דאב ודאם", שגם במציאות העלומות גופא, בתחתונים כפי שהם

122) לקו"ת צו יד, ד.

123) ראה גם בשיחת תשל"ז הנ"ל, חלקו הוגה בכתי"ק (נדפס בתשורה פולטורק – ג' כסלו תשס"ה).

124) ראה גט פשוט אה"ע סקכ"ו סקל"ה (הובא בפתחי תשובה שם סקי"ב): הדבר מפורסם וידוע דחודש אב קרו לי' חודש מנחם.

במציאותם (בינה) נמשך אור שלמעלה מהשתלשלות (חכמה) ובפנימיות (יחוד חכמה בבינה, "דירה לו יתברך בתחתונים").

ובפרטיות – בר"ד משיחת מטו"מ תש"ל: עס איז דאך מנהג ישראל תורה היא. וועט דאך דער נאמען אנגערופן מנחם אב, ווי עס איז דער דין לגבי שטרות וכתובות, וואס עס זיינען פאראן דעות אז דער נאמען איז מנחם אב, און אויך פאראן דיעות אז דער נאמען איז מנחם אליין. ואפילו לויט די דיעה וואס זאגט אז עס וועט אנגערופען אב אליין, איז אבער בשעת ער וועט שרייבען מנחם אליין, אפילו לויט די דיעה איז עס גוט, וואורום עס איז נתפרסם געווארן בכל תפוצות ישראל אז מנחם מיינט מען חודש אב. וויבאלד אז דאס איז א ענין וואס איז נתפרסם געווארן און צו אידען, און דאס איז אויך א ענין אין אידישקייט, וואורום רוב שטרות זיינען דאך שייך בלויז לגבי אידען, איז דאך מובן אז עס איז טאקע אזוי, אז בחודש אב איז נוגע בעיקר דער ענין פון מנחם, ענין הנחמה. און ווי מען זאגט עס אויך בברכת החודש, מנחם פאר אב, וואס דא איז א ענין של קדימה, ניט בלויז בזמן, נאר אויך באיכות, ובפרט אז דאס איז א ענין אין תורה, וואס אין תורה איז דער עיקר איכות ניט כמות. וואס לכאורה אין ניט פארשטאנדיק ווי זאגט מען אז דא אין דעם חודש דווקא אין פאראן ענין הנחמה, בשעת לכאורה איז גאר פארקערט אז "בחדשה ימצאונה" וגו', אז עס אין א חודש של היפך השמחה, ווי מען זעט לגבי כמה ענינים טאר מען ניט טאן אין חודש אב, און מען דארף צו ווארטען בין חודש אלול אויף דאס טאן, און דער חודש איז היפך השמחה, ווי עס שטייט משנכנס אב ממעטין בשמחה, און דא זאגט מען אז פון שבת מברכים אן איז שוין פאראן ענין השמחה, ניט בלויז פון ראש חודש נאר פון שבת מברכים אן . . איז דער ביאור בזה: דער דין איז דאך א ג' שנים אין א חזקה, ובפרט אז עס איז אסאך מער ווי ג' שנים, איז דאך לכאורה ניט מובן, לכאורה האט מען זיך שוין געדארפט צוגעווואוינען צום גלות, וואורום עס איז דאך שוין אזוי פיל יארען וואס מען איז בגלות. ולפועל, איז פאראן די געגועים ותשוקה בכל הזמן אויף ארויסגיין פון גלות, וואס דאס איז ניט בלויז במחשבה, נאר אוין בדיבור, ווי מען זאגט ג"פ בכל יום בשמו"ע ותחזינה עינינו בשובך לציון . . די געגועים אליין, דאס אליין אין א ענין של נחמה, אז בשעת מען דערמאנט זיך אז מען איז בגלות, דאס אליין פועל'ט א נחמה אז מען דארף פארענדיקען די עבודה און מען וועט ארויס גיין פון גלות. . איז בשעת עס קומט חודש אב און מען אין מכריז אז מען איז אין גלות און דער ביהמ"ק אין חרוב געווארען, דאס אליין פועל'ט אז מנחם אב, אז עס וועט ענין הנחמה.

ובשיחת שבת מבה"ח מנ"א תש"ז[125]: שם החודש הוא אב וכן כותבים בגט (ראה קב ונקי סנ"א סק"ד), אבל בכתובה וברכת החודש אומרים מנ"א. וי"ל ע"פ המבואר בדא"ח דיש לראות גודל אהבת האב כשמכה את בנו, וזהו בזמן הגלות שאז ישראל כאשה שנתגרשה (יומא פ"ב) לכן בגט כותבים אב (לשון אב, כ"כ בד"ה נחמו עת"ר) אבל בקשתנו היא שתהי' האהבה בהתגלות דוקא ולכן בברכת החודש (וכן בכתובה שהיא כדי שלא תהא קלה כו' היפך דגירושין) אומרים דוקא מנחם.

בראש חודש מתגלה בכאו"א מישראל ניצוץ משיח שבו, בחי' היחידה, שהיא ניצוץ מבחי' היחידה הכללית, נשמתו של משיח, וגילוי זה פועל חידוש בכל מציאותו וכל ענייניו שנעשים חדורים בבחינת היחידה, והעיקר, שעי"ז נעשה התגלות וביאת משיח צדקנו ועד כפשוטו ממש, נשמה בגוף, "מלך מבית דוד כו'"[126].

בתפילה ובברכת המזון: יעלה ויבוא. דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בברכת המזון: הרחמן לראש חודש.

במעין שלש: "וזכרנו לטובה ביום ראש החודש הזה". דין השוכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בשחרית: חצי הלל[127]. ואברהם זקן וגו'. קדיש תתקבל. שיר של יום. הושיענו. ברכי נפשי. קדיש יתום. קריאת התורה.

בקריאת התורה: ארבעה קרואים בפרשה של ר"ח. לכהן קוראים שלשה פסוקים עד "עלה תמיד". ללוי חוזרים וקוראים מפסוק "ואמרת להם" עד "רביעית ההין". לשלישי ממשיכין מן "עלת

125) נעתק מאג"ק ח"ב ע' ריג. ושם: אמרתי בהתועדות דשבת מברכים מנ"א וכו'.

126) סה"ש תשנ"ב ע' 123.

127) בנוגע לברכת הלל כשאין גומרין הלל – ראה בארוכה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשנ.

תמיד" עד "ונסכה". לרביעי מן "ובראשי חדשיכם" עד סוף הפרשה. חצי קדיש. הגבהה וגלילה.

אחר הגבהה וגלילה: אשרי ובא לציון (ואין הש"צ מסיים בקול), אחר כך יהללו, ואחר החזרת ספר תורה להיכל – חליצת התפילין והנחת תפלין דר"ת, [מזמור תהלים ע"י הש"צ לפני קדיש], חצי קדיש, מוסף[128].

הלכתא למשיחא: מוסף ר"ח (2 פרים, איל, 7 כבשים לעולה, ושעיר לחטאת).

הלכתא למשיחא: לעתיד לבוא יעלו לרגל לא רק שלש פעמים בשנה, אלא "מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו".

מצוה להרבות בסעודת ראש חודש.

"מנהג עתיק ללמוד בכל ר"ח פסוק אחד עם פרש"י, ואפשר להוסיף עם עוד פירושים, מהקאפיטל בתהלים שהוא מסומן כמספר שנות חייו, ואם הקאפיטל מחזיק פחות מי"ב פסוקים, וכן בשנת העיבור, אז כופלים שיעלה כמספר חדשי השנה ואם הוא מרובה בפסוקים אזי לומדים שנים או יותר פסוקים בכל ר"ח".

יום חמישי, ד' מנחם־אב

ביום זה התחיל נחמי' והעולים אתו לבנות חומת ירושלים[129].

יום ועש"ק פרשת דברים, ה' מנחם־אב

יום הסתלקות־הילולא של האריז"ל (ה' מנ"א של"ב), שנקרא בכ"מ "האריז"ל[130] החי"[131].

בשלשלת היחס בתחילת לוח "היום יום": "תשל"ו . . להוסיף בנתינת הצדקה לפני תפילות שחרית ומנחה ביחס ליום ה' במנ"א, יום הסתלקות האריז"ל, מעורר ללמוד תורת האריז"ל בימים אלו".

> בכמה שיחות ואגרות קודש[132] מעורר ע"ד הלימוד וההוראה מהנהגת האריז"ל, שיום זה שעת הכושר במיוחד להתבונן בדרכיו "הורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", שהיות ונתפרסמו דרכיו, ומספרים לנו ע"ז, וגם לילדים, מובן שזה שייך לנו, ושזו הדרך בה ילד יהודי יכול לצעוד ומחוייב לצעוד. והיינו, הן בהוספה ב"משפט", לימוד התורה, ובפרט – להוסיף בלימוד פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, ביתר שאת ויתר עוז, וכן בקיום המצוות ע"פ כוונות האריז"ל (שההוספה הנפעלת עי"ז היא לא רק באיכות אלא גם בכמות), והן ב"צדקה", ששניהם (תורה וצדקה) בהדגשה מיוחדת

128) בנוגע להוראה מפי השמועה ע"ד אמירת "קוה" ו"אין כאלקינו" בר"ח מתוך סדר התפלה לשבת בסידור, ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' יט'קצו.

129) במעלת יום זה וההוראות בנוגע לימים אלו – ימי הכנה לבנין בית שלישי – ראה בשיחת ש"פ דברים תשל"ה (שיחו"ק ע' 359 ואילך).

130) בסה"ש תשמ"ז ח"א ע' 336 הע' 71: תואר נפלא "האר"י ז"ל" (ר"ת "האלקי אדוננו רבינו יצחק זכרונו לברכה").

131) בביאור תואר הנ"ל – ראה שיחת ה' מנ"א תשל"ז. ש"פ דברים תשל"ט (ושם, שאף שאומרים "ז"ל" מדגישים מיד "החי", שאף על נשמה בגוף אפשר לומר "זכרונו לברכה"). תשמ"ח (שהתואר ז"ל מצד ההסתלקות, וביחד עם זה מוסיפים ומדגישים "החי", ענין החיים, ואדרבה – שבא אחרי ההקדמה ד"זכרונו לברכה", שהחיים הוא באופן של הוספה וחוזק ועד בתוקף הכי גדול. ושם, שהתואר "החי" הוא בשייכות לענינו המיוחד של האריז"ל – גילוי פנימיות התורה, שכללות התורה היא "חיינו וארך ימינו", ועאכו"כ פנימיות התורה, ה"מעין" שבתורה, "מים חיים". ושם, גם בנוגע לשמו בשייכות לגאולה). שיחת ה' מנ"א תשמ"ט (הועתק בקיצור בסה"ש תשמ"ט ע' 619 הע' 84. ושם, שהתואר "החי" לא נמצא בנוגע לגדולי ישראל, אפילו אלה שעליהם נאמר ש"לא מתו אלא בעטיו של נחש" (להעיר משיחת ה' מנ"א תנש"א שאצל האריז"ל הוא "ותלית אותו על העץ" כמו אצל הרמ"ק (ראה לקו"ש חכ"ד ע' 132 ואילך)), ואפילו על אלו שעליהם נאמר "לא מת" בכלל – מעין הגילוי דחיים נצחיים לעת"ל. ועיי"ש עוד ע"ד השייכות לגאולה המרומזת בשמו (ובאו"א – דגל מחנה אפרים בשלח יד, ח, הובא בלקו"ש ח"ג ע' 872).

ההוראה מהתואר "האר"י" – ראה שיחת ש"פ דברים תשמ"ב (שההנהגה בכל עניני עבודת ה' צריכה להיות באופן ד"גבור כארי", ועי"ז ממשיכים בחינת הגבורה שלמעלה כפי שהיא בבחינת גילוי "יבוא ארי", ונשלל הענין ד"הן הן גבורותיו" באופן של צמצום והסתר, ומתבטל הענין ד"ארי" דלעו"ז, זה נבוכדנאצר, ואדרבה – מגלים הכוונה הפנימית, "עלה ארי' במזל ארי' והחריב את אריאל", שזהו "על מנת שיבוא ארי' במזל ארי' ויבנה אריאל").

132) מכתבים כלליים (וכלליים־פרטיים): ה' מנ"א תשל"ב (לקו"ש ח"ט ע' 251). תשמ"ז (חל"ד ע' 231). תשמ"ח (שם ע' 234). וראה גם מכתב כללי־פרטי ה' מנ"א תשכ"ה (לקו"ש ח"ח ע' 359). תשמ"ג (חכ"ד ע' 338).

אצל האריז"ל. ובפרטיות: שהי' מתגבר כארי בכח בעת שהי' עוסק בתורה עד שהי' נלאה ומזיע, לימוד התורה ביגיעה גדולה, הן בנגלה דתורה והן פנימיות התורה (שלימודו הי' ו' דרכים ע"ד פלפול ודרך שביעי ע"ד הסוד). ובצדקה ובמצוות – לא הי' קמצן כלל, ונתן צדקה בלי חשבונות, שהכניס ידיו לכיס והוציא משם כסף לצדקה או לשלם עבור מצוה, מבלי למנות כמה מטבעות עלו בידו[133]. וכן בשמחה של מצוה, שזכה לרוה"ק מחמת ששמח בעשיית המצות, ובהקדמת אהבת ישראל לפני התפלה, כהוראתו לקבל מ"ע של ואהבת לרעך כמוך לפני התפלה. ובכללות – הפצת המעיינות חוצה, פנימיות התורה, ענינו של האריז"ל, שעי"ז קאתי מר דא מלכא משיחא. [וכמה פעמים הורה ללמוד מתורתו ולהתפלל וליתן צדקה, ובציבור, על הציון שלו, וכן בכל מקום ומקום].

הלכתא למשיחא: זמן הבאת עצי הכהנים והעם - בחמשה באב, בני פרעוש בן יודא (ממשפחת דוד המלך)[134].

העברת הסדרה שמו"ת – פ' דברים.

לכבוד שבת, לובשים בגדים מכובסים כמו בשאר שבתות (ומ"מ בגדים חדשים אסור[135]). ואפשר להחליף הבגדים אחר חצות, בשעה שמחליפים בכל ערב שבת (ואין צריך להמתין עד סמוך לשבת ממש). וכן פורסים מפה מכובסת על השולחנות אבל להחליף סדינים למכובסים נהגו איסור.

מותר ליטול צפרניים היום[136].

באם יש צורך, מותר לטעום את מאכלי שבת הבשריים תוך כדי הכנתם, ובלבד שיפלוט ולא יבלע.

מותר להאכיל בשר לקטנים, אפילו בני שש ומעלה, כל שלא הורגלו לחכות בימי הקיץ הארוכים עד אחר מעריב, ודרכם לאכול סעודת שבת כשעה או שתים קודם קבלת שבת[137].

מתרחצים לכבוד שבת כרגיל (בחמין ועם סבון)[138].

---

133) וכן נתינת הצדקה מעומד ב"ואתה מושל בכל". ואופן הצדקה – כמבואר בכתבי האריז"ל שקשורה עם שם הוי', "כי דבר הניתן (הפרוטה שנותן לצדקה) הוא יו"ד, והיד הנותנו יש בה ה' (אצבעות) הוא בחי' ה"א, וזרוע הנותנו הוא וא"ו, ויד המקבלו הוא ג"כ ה"א".

134) תענית פ"ד מ"ה. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1105 הע' 9.

135) ואם אין לו בגדים מכובסים – מותר גם בחדשים (אם אינם חשובים לברך שהחיינו. וראה משנ"ב סתקנ"א סק"ט) – ראה משנ"ב סתקנ"א בבה"ל ס"ו ד"ה כלים, שכתונת אפילו חדשה מותר בשבת חזון. ובשו"ת אג"מ או"ח ח"ג ס"פ מבאר, דמיירי באין לו בגדים מכובסים. ואף שנזכר שם רק כתונת – היינו למנהגם להחליף לשבת חזון רק הכתונת. וכ"כ בכה"ח סתקנ"א סקפ"ט.

136) ואפי' להאוסרים מר"ח – הותר לכבוד שבת. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' תשפה וסי' ה'לה. וש"נ.

137) כ"ה בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סכ"א סק"ד. וכת"ש, שאין טעם להתיר לפנ"ז אחר חצות. אלא, שמצינו כן בהגמ"נ טירנא סנ"ט, ובלקט יושר ע' 110 להתיר לקטנים לאכול בע"ש אחר חצות כשחל (ערב – כ"ה בהגמ"נ שם) ת"ב בשבת. וראה בא"ר סתקנ"א סקכ"ד שהוא משום קדושת שבת. והב"ד בבגדי ישע סקל"א והגהות אמרי ברוך למג"א סקל"א ובכה"ח ס"ק קנה. ועוד. ומשמע בא"ר להתיר גם כשהגיעו לחינוך. ובהגהות אמרי ברוך שהטעם להתיר כיון שנתבשל בהיתר. והוא מחודש. ולמעשה, קשה להתיר שהרי במג"א שם פי' באו"א בעובדא הנ"ל. וראה משה"ק עליו בא"ר. ובפמ"ג בא"א סקל"ב הביא נוסחא דקאי בע"פ שחל בשבת. וגם בלקט יושר כתב שהניח לקטנים ולא מיחה בידם, ומשמע דלאו שריותא לכתחילה היא. ובסו"ד, שאמר בשם ה"ר אנשיל שמיחה בידם. ואם קאי אריש (ולא אטעימת נשים מהקדירה שלאחריו), נמצא דתליא בפלוגתא.

ועוד, שגם בנוגע לרחיצה כתב בלבוש סתקנ"א סט"ז, שיהא סמוך לשבת. ובאמת, מקורו טהור בס' הפרנס סרע"א, הובא בשו"ת מהר"ל סט"ו, ובב"י סוסי' תקנא ובד"מ סק"ז, ועוד, בנוגע לרחיצת הראש. (והוא דלא כפמ"ג במ"ז סקט"ז, וכ"כ משמו במשנ"ב בבה"ל לסט"ז ד"ה בחפיפת, שבע"ש שחל בערב ת"ב לכתחילה יזהר שיהא קודם חצות. ולא נהגו כוותייהו. ובס' הפרנס מפורש גם בנוגע לעת"ב שיהא סמוך לשבת. וצ"ע מ"ט חשש הפמ"ג להחמיר איפכא שיהא דוקא קודם חצות. ואולי הוא מחמת דעת הרמב"ן בתוה"א, הביאו הט"ז סתקנ"ג סק"א, שאיסור רחיצה הוא מערב ת"ב בסעודה המפסקת, דהנאה דרחיצה היא הנאה דלאחר שעה ונראה כרוחץ בת"ב. (ובט"ז העתיק "כרוחץ לצורך ת"ב". ואינו מובן). וצ"ע, דהא לא קיילן הכי. וגם לרמב"ן, כשחל ת"ב בשבת אין טעם להחמיר. ואיפכא איכא למימר, שכיון שרחיצה הנאה דלאחר שעה היא, עדיף שיהא סמוך לשבת, שתבוא ההנאה בשבת. וגם לדידן שנוהגים בדברים שבצינעא, לא החמירו במקום מצוה כבליל טבילה. וההי"נ שאין להחמיר ברחיצה במקום מצוה דכבוד שבת. ואף דהכא אפשר גם קודם חצות, וליכא ביטול מצוה, מ"מ מחמת כבוד שבת בכלל עדיף שיהא סמוך יותר לשבת).

138) וכבר האריכו בטעמא דמילתא שלא נהגו להחמיר שלא לרחוץ בחמין, אף שבעבר נהגו להחמיר בזה (וראה ליקוטי סיפורים פערלאוו מהדורת תשס"ב – ע' קפד), שבימינו דומה לחפיפת הראש למי שרגיל בכך, שרגילים כולם לרחוץ בחמין כל ע"ש, ואין לך עני מישראל שאינו רוחץ בחמין בע"ש. [ועדיף מזמנם, שלא כולם היו רגילים בדבר. ולהעיר שבמג"א סקמ"א השמיט ל' הלבוש סט"ז באיסור חפיפה בבורית שהוא אפי' להרגיל בכך. ויש שהתירו להדיא גם בזה. ולהעיר מהסברא שבמנהגי מהרי"ל לגבי חפיפת הראש (בצונן), דמאחר דרגיל לחפוף בע"ש מיתקרי חולי אצלו]. וכבר כתבו כמה פוסקים כבר בזמנם שחומרא יתירה היא, ושאין המנהג יאות כ"כ לבטל הרחיצה בע"ש אלא שכבר נתפשט המנהג (ראה שו"ת מהרש"ל סצ"ב. ב"ח סתקנ"א ד"ה ואם – הובאו בט"ז שם סקט"ז). ובפרט, לדידן שלובשים בגדי שבת בשבת חזון, מטעמא שלצורך מצוה לא גזרו (ראה שו"ת תשוה"נ ח"ד סי' קכט).

הולכים למקוה לכבוד שבת.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:42** (18 דקות לפני השקיעה).

יום שבת קודש פרשת דברים, שבת חזון, ו' מנחם־אב

שבת חזון

באור התורה (בסוף הרשימות על מגילת איכה[139]), ונזכר בכמה שיחות קודש: "ומחזון ותחזינה עינינו". ובהערת כ"ק אד"ש שם: "כנראה הכונה אשר משבת חזון יהי' ותחזינה עינינו כו'". והיינו, לא ראיית המקדש **מרחוק** (כדלקמן), כי אם, ראי' חושיית בקירוב מקום ממש דבית־מקדש כפשוטו בעוה"ז הגשמי.

בביאור הפנימי של השם "שבת חזון" (שבפשטות הוא ע"ש ההפטרה), ידוע מה שהביא הרה"ח הנודע ר' הלל מפאריטש "בשם הרב מבאַרדיטשוב נבג"ם"[140], ד"שבת חזון" הוא מלשון מחזה, "שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק" ומביא שם משל לבאר זה וז"ל: "משל. . מאב שיש לו בן יקר ועשה לו מלבוש יקר להתלבש בו ומצד שלא נזהר הבן באותו בגד ועשה מעשים אשר לא יעשו קרע אותו [הבן] לכמה קרעים. ועשה לו פעם שני לבוש יקר וקרע אותו ג"כ. מה עשה האב עשה לו לבוש שלישי ולא נתן לו ללבוש אותו רק גנזו ולפרקים ידועים הוא מראה לו הלבוש ואומר לו ראה שאם תתנהג בדרך הישר ינתן לך לבוש זה ללבוש אותו [ומצד[141] זה מרגילו לילך בדרך הישר עד שיודע בו שנעשה אצלו כמו טבע אז יתן לו הלבוש להלביש אותו כי אז אינו ירא ממנו פן יחזור לסורו מאחר שנעשה כמו טבעית כו'] וזהו ענין שבת חזון ל' מחזה שמראין לכאו"א מישראל המקדש דלעתיד מרחוק כו' וד"ל". ונתבאר בריבוי שיחות קודש[142], כדלהלן.

בר"ד משיחת ש"פ דברים שבת חזון תש"מ: דעם "מקדש דלעתיד" וואס מ'באווייזט שבת חזון, באווייזט מען ניט נאר צו ישעי' הנביא, אדער צו שאר הנביאים, נאר אויך לכאו"א מישראל. אמת טאקע אז פריער האט מען דאס באוויזן צו א נביא, בכדי עס זאל זיין דער פתח את הדרך, אבער דערנאך דורך דעם נביא באווייזט מען דאס לכאו"א. און דאס באווייזט מען לכאו"א ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען לע"ל, יבנה ביהמ"ק במקומו, לשון עתיד (אדער (בלשון הרמב"ם) "ובנה מקדש במקומו", וואס אויך "ובנה" איז לשון עתיד [כנראה, דקאי אלעתיד]), נאר דעם בית המקדש פון דעם אויבערשטן וואס איז "בנוי ומשוכלל", דער "מקדש אד' כוננו ידיך". וואס דער ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען איז אויך א דרגא נעלית ביותר, כמובן דערפון וואס בכלל וועט משיח זיין דער נבחר מכל מין האנושי, און ער איז בחי' יחידה, און דערנאך וועלן אין אים צוקומען די אלע עליות פון "הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו", און "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה", און "ילחם מלחמות ה' וינצח", אתכפיא און אתהפכא, ולאחרי כל זה וועט זיין "בנה מקדש במקומו", איז דאך פארשטאנדיק דער גודל העילוי וואס וועט זיין אין דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. אבער אעפ"כ באווייזט מען לכאו"א בשבת חזון ניט דעם ביהמ"ק וואס משיח וועט בויען, נאר דעם ביהמ"ק בנוי פון דעם

והמנהג להקל הובא כבר במשמרת שלום ס"מ ס"א (שרחיצה מצוה היא מחז"ל ואין למנוע ממנה כיון שלא נזכר בפי' בגמרא ופוסקים לאיסור, ובפרט כי ע"פ הסוד אין לעשות שום שינוי). וראה גם מש"כ הגרי"א הענקין (בהסכמה לס' נחמת יוסף. והיא לו נדפס"ה בתשובות איברא ס"י ובגבורות אליהו או"ח סל"ז סק"ד) שבמדינה זו הכל בגדר איסטניסים בזה, ודיינו להחמיר בשאר ימים ולא בע"ש חזון, ושכן ראה נוהגים חסידים ברייסין. וכן נהגו בצאנז ובקראקא (ראה קובץ עץ חיים באבוב גל' כה). וכ"כ להקל בשערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכב סקי"ג, עיי"ש טעמו. וכן בשם הגרמ"פ (בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סש"נ ובשמעתתא דמשה שמועות סתקנ"א סקל"ו). וראה מסורת משה ח"ג סשט"ז שכ"ד הגר"א. ושם סשי"ז, שכן נהג בעצמו. וכן המנהג בכ"מ, ולא רק אצל עדת החסידים (ראה גם קובץ הלכות קמינצקי ביהמ"צ פי"ד ס"ה. שושנת ישראל פ"י ס"ב. ועוד). וגם בערוה"ש סתקנ"א סל"ו נראה שנהגו להקל במקומו בזה (אלא דלא ניחא לי' בהכי). וראה שו"ת שלמת חיים סשי"ג. והאריך בזה בקובץ בית אהרן וישראל גל' לו וגל' קסח. וראה רשימת הרמ"ז ע"ה גרינגלאס בתשורה רבינוביץ סיון תשס"ד ע' 17.

והנה י"א להחמיר לרחוץ רק סמוך לשבת – ראה בהערה הקודמת. וכ"כ בהליכות שלמה פי"ד הע' 63. אבל לא הובא ד"ז בנו"כ השו"ע בנוגע לחפיפת הראש. ואדרבה, יש שהחמירו שיהא לפני חצות דוקא, כנ"ל שם.

139) אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז.

140) הובא בהערה באוה"ת שם. שינויי נוסח בין כת"י הרר"ה להנעתק באוה"ת – ראה לקוש חכ"ט ע' 18 הע' 3. וע' 19 הע' 14. חל"ט ע' 8 הע' 4. שם ע' 9 הע' 24.

141) הבא במוסגר הוא הוספת הר"ה על משל הרלוי"צ מברדיטשוב.

142) כו"כ שיחות מוגהות בביאור הנ"ל – ראה לקו"ש ח"ב ע' 357 ואילך. ח"ט ע' 24 ואילך. חכ"ט ע' 18 ואילך. שם ע' 241 ואילך. חל"ט ע' 9 ואילך. סה"ש תשמ"ט ע' 608. תש"נ ע' 595. תנש"א ע' 723.

אויבערשטן, "מקדש אד' כוננו ידיך", וואס דער ביהמ"ק איז באין ערוך העכער פאר דעם ביהמ"ק שיבנה משיח. און דאס באווייזט מען לכאו"א דא למטה מיט דער כוונה, אז דאס זאל אים מעורר זיין אז ער זאל טאן דעם "קב שלו" אין אויפבויען דעם ביהמ"ק.

כמה אופנים ופרטים במשל הנ"ל נתבארו בשיחות קודש במשך השנים, ולהלן ליקוט **חלקי** מהמבואר בזה:

המקור: לא הובא בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל נמצא בהשגחה פרטית בביכל דרושי ר' הלל מפאריטש (תשל"ט); נתגלה ע"י הרב מברדיטשוב שהיתה לו שייכות מיוחדת עם אדה"ז וחסידות חב"ד (לקו"ש ח"ט); א"צ "סמיכה" כו', אבל דבריו הובאו בכמה דרושי חסידות החל מלקוטי תורה, והצמח צדק מביאו כמ"פ, וכן בהשיחות, ובפרט של כ"ק מו"ח אדמו"ר בנוגע לגודל מעלתו באהבת ישראל (תש"ל. תשכ"ט בהנחה שנדפסה בקובץ מגדל אור חו' יא); הי' בקירוב עם אדה"ז (עמד לצדו והצילו בעת המחלוקת), ואמר שתורתו היא המשך תורת הבעש"ט והה"מ (תשכ"ט); ידוע ומפורסם גודל מעלתו בענין דאהבת ישראל ולימוד זכות על בני ישראל (תשד"מ); ראה הטוב שבבנ"י ולימד עליהם זכות והכין אותם אל הגאולה, כבפתגם הנ"ל (תשכ"ט. ובהנחה הנ"ל – באו"א); מליץ יושר וממשיך רחמים על בנ"י, ועד שאוה"ע קראו לו "דערבארעמדיקער" (תש"מ); ענינו ועבודתו – לפעול גאולתן של ישראל (תשמ"ט); שמו מורה על העלם הגלות (יצחק – גבורות), אך מזה דוקא (ע"י המתקת הגבורות) מגיע הגילוי דלעתיד (לוי – ילוה אישי אלי) (שם); הגיע אלינו ע"י ר' הלל מפאריטש, מגדולי חסידי חב"ד (ח"ט), ושליח (כמותו ממש) ושייך כל כולו לאדמו"ר הצ"צ (תשד"מ); הרר"ה הי' מסור ונתון לרבותינו נשיאינו, ועד לביטול במציאות לגמרי (תשל"ט); צריך ביאור מה שלא הובא ענין זה בדרושי רבותינו נשיאינו, אבל אעפ"כ כך היא אמיתית הענין (שם); מצוה לפרסם דבר זה, ובשם אומרו (תשמ"ח).

הרואים: ישנם יחידי סגולה שרואים בפועל (תשמ"ז); אלו שרואים בפועל ממש אינם זקוקים להסברת וביאור הענין בעת ההתוועדות (תשמ"ב); אף שמראין לכאו"א, צריכים לחפש אחד (או אחדים) שראו המקדש בפועל בשבת חזון (תשל"ט); "לכאו"א" – נאמר בר"ת, שמתפרש גם "לכל אחד ואחת" (תש"ל); גם לקטנים ולקטנות, הן בשנים והן בידיעות, וממילא צ"ל מובן גם להם (תשמ"ז); גם למי שמאיזה סיבה שתהי' לא שמע ההפטרה (שם); מראין לכאו"א, גם ובעיקר לאלו שהם מלאים מצוות כרמון, שהרי הטעם הוא שייטיב הנהגתו (ח"ט); גם כאלו שלא יודעים ע"ז, ופועל על גופם ונה"ב ללכת בדרך הישר (שם); מחזה הוא ראי' בלשון תרגום, שחודר ונמשך למטה מטה, גם בדרגא שלמטה מלשון הקודש (תשד"מ); מוסבר ע"י משל, שחודר ונמשך גם למי שאינו יכול לתפוס הנמשל (שם); נתגלה ונתפרסם לכל, ובדפוס – לדורי דורות, ובפרט לדור זה שבזמנו נתגלה ונדפס (שם); נתגלה לכל בנ"י דוקא בדורות האחרונים, בזמן חושך החזק דעקבתא דמשיחא מחמת ההתקרבות לגאולה, ובדורות האחרונים – ה"ז בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים, באופן שיוכלו להתבונן ולהעמיק בזה, כיון שאז נמצא בית השלישי (למעלה) יותר בגילוי, שעומד מיד ממש להתגלות למטה (תשמ"ט).

אופנה: מראין המקדש כפי שעומד בנוי ומוכן למעלה (תשל"ג. תש"מ ועוד), ובתכלית השלימות והיופי (עשירי באב תנש"א); לא רק ראיה שכלית, אלא ראיה מוחשית אף שע"י לבוש (תשמ"ב. ובכל השנה היא ראי' שכלית); ראיית ביהמ"ק היא גם מצד העולם, שלכן "חזון" הוא בלשון תרגום, ענין העולם כפי שהוא בתורה (תשל"ג); ראייתו של כאו"א מישראל שייכת וקשורה עם ראיית ישעי' הנביא, גדול שבנביאים (תשל"ט); "מראין" – מלמעלה, פעולת הקב"ה, נעלה שלא בערך ממה שנברא יכול לראות ולהשיג (חל"ט); אין זה "מרחוק" לגמרי שאז לא היתה ראי' זו יכולה לפעול עליו, אלא ע"ד הפסוק "מנגד סביב לאוהל מועד יחנו" ופרש"י "מרחוק", שאי"ז מרחוק לגמרי כי אם באופן שישנה השייכות לאוהל מועד (תש"ל); מה שאינו רואה בעיני בשר – לפי שמראין רק "מרחוק" (תשל"ט); כמה חילוקי מדרגות בענין הראי' דהנשמה – יחידה שבנפש, חי', נשמה, רוח, נפש, אבל לא נפש שבגוף, בעיני בשר (שם); למרות שלא נראה לעיני בשר, ה'יחידה' רואה, וכשמאמין בכך ה"ז פועל אצלו התאמתות כאילו ראה (תש"מ); מה שאינו רואה בעיני בשר לפי שעין הגשמי אינו ראוי לראות ביהמ"ק, כיון שלא הגיע שלימות עבודתו, וכשיגמור עבודתו אכן יראה (תשל"ג); אף שטוען שאינו רואה, המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (שם); אף שאינו רואה בעיניו הגשמיים עליו לדעת שנשמתו רואה, ואין זה אלא שעפעפיו מסתירות על העינים מלראות (תשמ"א);

אף שידע אינש בנפשי' שאינו רואה בעיני בשר – ה"ז כסיפור הידוע, שבגלל שהסוס הוא סוס האם המלאכים אינן מלאכים, וכן כאן – בגלל שנה"ב ועיני בשר אינן רואים מה שמראים לו, היחידה לא רואה?! (תשל"ט, ותש"מ); מה שאינו מרגיש אינו נוגע באמיתית הענין, כיון שיודע שהנשמה שלמעלה רואה זאת (תשל"ט); האם בגלל שלא זיכך גופו, ה"ז אומר שהמציאות לא קיימת (תשל"ג); "כנראה "תפסו" שנאמר **שרוב** בנ"י ראו **בפועל** בש"ק חזון דתשמ"ו, תשמ"ה וכו' ביהמ"ק הג'!!! (מענה משנת תשמ"ז למניחים שרשמו שע"י התבוננות יראו בעיני בשר); תמוה ביותר, שאף שמקדש העתיד "אינו מפורש ומבואר" רואים בזמן הגלות כל פרטי הדברים, אבל "אזוי אזוי איז די מעשה", זוהי המציאות לאמיתתה (תשד"מ); רואים מיד כל הפרטים דמקדש העתיד, אבל אין מבחינים כ"כ בפרטי הדברים בהבנה והשגה עד לעת"ל (שם); אף שטוען שאינו רואה מאומה, ואדרבה – רואה חורבן וגלות, ה"ז רק דבר חיצוני (משל) ולבוש (בגד) והעיקר – המלובש בו (הנמשל), וכשרואה הלבוש מלבד (מאיזה סיבה שתהי') יודע שהעיקר – המכוון הפנימי דהחורבן והגלות, ביהמ"ק העתיד (שם); בכל שנה מיתוסף גילוי חדש, שהרי הראיה דשנה הקודמת לא הביאה המקדש למטה בגאולה האמיתית והשלימה, ולכן צ"ל בשנה הבאה גילוי נעלה יותר (תשמ"ז).

זמנה: ראיית המקדש היתה לפני תקנת אמירת הפטורה ד"חזון ישעיה", משבת חזון הראשון מיד לאחרי החורבן, וההפטורה היא רק ראי' והוכחה (תשמ"ז); דוקא בזמן הירידה הגדולה ביותר בג' השבועות, ושבת שלפני תשעה באב. כי פנימיות הירידה והגלות היא העליה (תשמ"ט); מחזה בלשון ארמי, ענין הרמאות, שמראין לו המקדש גם בגלות, ובפרט בשבת שלפני ת"ב, דרגא הכי תחתונה של רמאות דעוה"ז, כיון שאמיתית מציאות הגלות היא גאולה (תש"מ); כבר ברגע הראשון של שבת חזון מראים (שם); בדורות האחרונים בגילוי יותר ובפנימיות יותר מבדורות הקודמים (תשמ"ט).

סיבתה: מצד עצם ענינו של יום השבת שלפני תשעה באב (תשמ"ז), שאז מתגלה התוכן הפנימי דהחורבן – **העילוי** דבית המקדש השלישי, לפי שבשבת מודגש ביטול החיצוניות לגבי הפנימיות, שהחורבן הו"ע חיצוני שבטל לגבי הפנימיות, הכוונה והתכלית – התחלת בנין חדש (תש"נ); מורה ומדגיש זכותן מעלתן וחיבתן של ישראל (תשד"מ).

פעולתה: פועל יותר מבית ראשון ושני (תשמ"ז. ושם, שאף שבית ראשון ושני ניתנו לישראל בפו"מ ועלו שם לרגל וראו גילוי אלקות במשך ריבוי שנים, ולא רק ראי' מרחוק, לא פעלו שתהא הנהגתם בדרך הישר, וראיית המקדש דלעתיד בשבת חזון, אפילו מרחוק, לפני שניתן בפו"מ, פועלת הנהגת בנ"י בדרך הישר באופן נצחי – ונת' בחל"ט); אף שהגילוי רק "מרחוק" פועל על כל יהודי בפנימיות להיטיב הנהגתו (ח"ט); והתוצאה – שהנהגה זו נעשית אצלו "כמו טבע" (בכ"מ), ובפרטיות – שההתקשרות שלו להקב"ה היא לא רק שייכות כללית, התמסרות בכללות לעבוד ה', אלא גם שייכות פרטית, שחודרת בכל כחותיו הפרטיים, שכל מדותיו נהפכו לקדושה, באופן שכל כח ומדה פרטית קשור לגמרי לה', ולכן נעשה "כמו טבע", שאינו שייך הרגש ח"ו שאינו לה' (חכ"ט); חזון – בלשון ארמי, שפעולתה לא רק בעבודה בתו"צ ובתפלה (ענייני לה"ק), אלא גם בענייני העולם, אכו"ש ושאר ענייניו (לשון ארמי); מכיון שמאמין שהיחידה שלו רואה – ה"ז פועל התאמתות בידיעה שלו כאילו רואה בעיני בשר (תש"מ); כשיהודי זוכה לראות המקדש דלעתיד אין לך שמחה גדולה מזו (תשמ"ז); שמחה והתפעלות בל"ג (שם); ע"י שהנשמה רואה, שהיא חלק אלוקה ממעל ממש, גם מלשון ממשות, ה"ז פועל גם על הגוף שיהי' בשמחה גדולה ביותר למעלה ממדוה"ג (ד"ה ציון במשפט תשמ"ז); ואף שבימי החול נהג ע"פ שו"ע כפי שיש לנהוג בתשעת הימים, מיד בהגיע שבת חזון הנהגתו היא בשמחה, כיון שרואה ביהמ"ק השלישי בנוי (תשל"ה); ואף שגם בשבת בין המצרים צ"ל זהירות בענינים מסויימים בצינעא, אי"ז ענין שבצינעא, כיון שמראין לכאו"א בפרהסיא ובגלוי וממילא נעשית אצלו שמחה גלוי' (תשמ"ז); פועל על האדם לחזק עבודתו לעשות מעצמו וד' אמות שלו "מקדש" לה', הכנה ומעין מקדש דלעתיד, ועד – המקדש עצמו, כביכול, ש"אינו זז לעולם" (תשמ"ז); הראי' דעצם הנשמה פועל גם על כוחות הגלויים, שירגיש התעוררות של תשוקה וגעגועים לגאולה (תש"ל); מעורר להוסיף בלימוד התורה וקיום המצות בהידור, ובפרט בצדקה, מתוך ידיעה שעי"ז יבנה הקב"ה ביהמ"ק בגאולה האמתית והשלימה (תשמ"ט); עי"ז שהראי' היא רק "מרחוק", ולא בעיני בשר, שהוא ענין של ירידה, נפעלת עלי', "כיתרון האור מן החושך", כמעלת בעלי תשובה לגבי צדיקים גמורים (תשל"ט); מגדילה ומגבירה הכוסף והתשוקה כו' שהמקדש דלעתיד ירד ויתגלה בביהמ"ק שלמטה (תשמ"ו); התשוקה כו' היא שלא בערך לגבי התשוקה כו' שנפעלת ע"י שמיעה ודיבור בעניני הגאולה בתפלות כו' שבכל

יום ויום כולל התפלה ותחזינה עינינו (שם).

העבודה: לא להסתפק בזה שנשיא דורנו רואה את המקדש דלעתיד, אלא על כאו"א להשתדל לראות בעצמו (תשמ"ב); המזל שלו רואה, ועבודתו לקשר עצמו עם שורש ומזל נשמתו (תשד"מ); במקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא, ובכחו לגלות המקדש דלעתיד בעוה"ז הגשמי בפועל ממש (שם); להתבונן בשכלו בגודל העילוי דמקדש דלעתיד, ושזה מה שמראים לו בשבת חזון, וההתבוננות תביא בדרך ממילא שיראה בעיני (שכלו ועד לעיני) בשר התוצאות (תשמ"ז); באמרו מודה וכו' שהחזרת בי נשמתי יודע ומתבונן שהנשמה שהחזיר לו הקב"ה ביום השבת קודש בהיותה למעלה ראתה ביהמ"ק דלעתיד (שם); ע"י התבוננות המתאימה מיתוסף חידוש בעבודתו ועד לעלוי והוספה באין ערוך לגמרי כפי שהי מיתוסף אילו ראה המקדש דלעתיד בעיניו ממש! (שם); לא די שעצם הנשמה למעלה רואה, אלא צריך שיבוא בהבנה והשגה כדרישת תורת חסידות חב"ד, ע"י התבוננות בפרטי הענינים דמעלת ביהמ"ק השלישי (בית ראשון – בחי' בן, בית שני – עבד נאמן (דרגת משה), וביהמ"ק השלישי – עבדי דוד (משיח)), עד שנעשה זיכוך המוח, ופועל במדות שבלב, ועד לעבודה בפועל ממש (תש"ל); התבוננות בזה ש'מראין . . מרחוק', שהוא עצמו רחוק מזה (ורק מראין מלמעלה) גורמת לו תנועה של ביטול, שעושהו כלי להגילוי מלמעלה, גילוי שלא בערך ממה שנבראו יכול לראות ולהשיג (חל"ט); הכוונה היא שיפעל עליו גם באכילתו ושתייתו שיהיו חדורים בראיית המקדש העתיד (תש"מ).

המשל: נמשך לאדם באופן גלוי, ע"ד לבוש שקרוב יותר להאדם (תנש"א); לא רק "מרחוק", אלא גם מקרוב, כמודגש בהמשל מלבוש דוקא (אף שלכאורה מתאים יותר משל מבית כמו בהנמשל) לרמז העילוי דלבוש לגבי בית, שלבוש הוא באופן של קירוב, מקיף הקרוב (תש"נ); שחודר בכל כוחותיו הפרטיים, בדוגמת לבוש המותאם למידת המלובש (חכ"ט); בלבוש (משא"כ בבית) רואים מיד כל פרטי המלובש, אורכו ורחבו, כיון שהוא לפי מדת המלובש (תשד"מ), כמו שבביהמ"ק דלעתיד יראו בגילוי פרטי מדרגות "המלובש" במקדש שלמטה, בכל חלקי המקדש, ואפי' בעולם – כח הפועל בנפעל, דרגת האלקות הפרטית המלובשת בכל פרט ופרט בעולם (חכ"ט).

מצינו בכמה ספרים, ששבת חזון יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה[143], ושכל השבת הוא בבחינת רעוא דרעוין.

קבלת שבת: מנגנים לכה דודי כבכל שבת[144]. ואדרבה, מתוך שמחה יתירה[145].

הנוהגים לטבול במקוה בכל שבת מותרים לטבול גם בשבת זו.

סימן לקריאת הפרשיות – "צומו וצולו", שתשעה באב לעולם קודם פרשת ואתחנן. והטעם הוא כדי שיקראו פרשת דברים שמתחלת בתוכחותיו של משה קודם ט' באב, כדי להפטיר בה בחזון שהוא תוכחות ישעיה על חורבן.

בספר המנהגים־חב"ד: "בפרשת דברים – הקריאה לכהן מפסיקין פסוק אחד לפני שני, בכדי שלא להתחיל פרשה שני' בפסוק איכה". אבל זה כמה שנים שאין נוהגים כן בבית חיינו[146].

בר"ד משיחת ש"פ ויק"פ תשמ"ג, שלעת"ל יתהפך "איכה אשא לבדי טורחכם גו'" למעליותא, שמשה רבינו, "גואל ראשון הוא גואל אחרון", אכן ישא לבדו, לא בתור טענה ושאלה כי אם בניחותא, כללות עם ישראל, שיהיו אז בריבוי גדול ביותר, לאחרי תחיית המתים.

הרב או החשוב שבקהל מפטיר חזון ישעיהו.

ההפטורה קוראים בניגון הרגיל של כל השנה[147].

143) וראה בר"ד משיחת שבת חזון תשד"מ, ששבת חזון הוא באופן נעלה יותר מסתם שבת בשבתו (מצד העילוי דראיית המקדש בשבת חזון). ובר"ד משיחת שבת חזון תש"ל, שנעלה יותר מכל הימים טובים (מטעם הנ"ל).

144) ראה גם שיחת ש"פ מטות תשי"ד (שיחו"ק ע' שסג ואילך), חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

145) ראה גם שיחת ש"פ מטו"מ תשל"ג, חלקו הובא לעיל בשבת מברכים מנ"א.

146) ראה מזה בשו"ת באתרא דרב סי' י'כה. וש"נ.

147) ודלא כמנהג לקרותה בניגון קינה (ראבי"ה סתקצ"ה – הובא בלקו"ש חכ"ט ע' 9 הע' 11. וראה גם מגן אבות למאירי ענין כד) – ראה שער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד סוסק"ד. נהר מצרים הל' ת"ב ס"ג. כתר ש"ט (נאגין) ח"ד ע' 72. זה השולחן ח"א סתקנ"א ס"א. שם ח"ב סתקנ"א ס"א. וכן נהגו בכמה ק"ק הספרדים ותימנים ועוד. וראה לפי ספרי ערך שבת (הח'. ושם, דאיסורא קעבדי). שו"ת בית ישראל (הורוויץ) סס"א (והבין כן בכוונת מורה באצבע ס"ח סרל"ד (ובפשטות לא מיירי בהכי)). ולהעיר מלדוד אמת סכ"ד ס"א. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סתתר"ע.

בכמה שיחות קודש הובא פירוש רלוי"צ מבאדיטשוב בפסוקי ההפטרה למעליותא, ונזכר שר' לוי"צ מבאדיטשוב "האט זיך געקענט איינקערן" עם הפסוקים שבהתחלת ספר ישעי', ולדוגמא, בפסוק "עם כבד עון", שישראל הוא עם שכל ענין של "עון" הוא כבד לו (ס'איז אים שווער טאן עון), כי אין לו כחות וכלים לזה. והיינו, שתמורת "עם כבד עון" כפשוטו ח"ו, נעשה ה"עם" במעמד ומצב שענין ה"עון" (אפילו המחשבה על זה, ועאכו"כ העשי' בפועל ח"ו) הוא "כבד" אצלו, היינו, שקשה (כבד) לו להבין איך יתכן מציאות של עון בעולם.

אומרים אב הרחמים.

עושים סיום גם ביום השבת[148]. ויש לקשר הסיום בש"ק עם סעודה[149].

פרקי אבות פרק ג'[150].

מוצאי שבת קודש בשעה **8:45**.

במוצאי שבת, אם נמשכה סעודתו עד הלילה, ולא התפלל תפילת ערבית עדיין, מותר בבשר ויין, דכיון שאומרים רצה בברכת המזון שייך אצלו שבת[151]. וכל זה כשמתפלל ערבית עם הציבור, אבל אם מתפלל ביחידות, ורוב הקהל כבר התפללו ערבית, נגרר היחיד אחריהם, ויפרוש מבשר ויין[152].

---

148)) סה"ש תנש"א ח"ב ע' 708 – בנוגע לשבת ת"ב.

149)) שיחת שבת חזון, ת"ב נדחה תנש"א – שם ע' 733.

150) ראה לעיל בלוח לש"פ חוקת בהערה שנהוג להחמיר שלא לבטא האזכרות שבפסוקים בשעת הלימוד כשאינו פסוק שלם. ובפרק זה – במשנה ג פסוק "וידבר אלי", ובמשנה ז – פסוק "אלקים נצב" ו"בקרב אלקים", ופסוק "אז נדברו", ובמשנה יד – פסוק "כי בצלם" ופסוק "בנים אתם" אינם בשלימות.

151) אבל אם אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול, שאינו אומר רצה (מספק), לא יאכל בשר ולא ישתה יין. (ובשש"כ פנ"ט הערה עה נסתפק בדבר. ולכאורה פשוט כנ"ל).

152) הנה, במג"א סתקנ"א סקכ"ו כתב שנגרר אחר הציבור שהתפללו ערבית. ואם מתפלל ערבית במנין אחר, נגרר אחר המנין שמתפלל בו (ראה מחה"ש ועוד).

והנה, פשטות ד' המג"א מיירי שהתפללו הציבור מבעו"י, וקאתי עלה מדין "עשאו לילה", כדמוכח מכל המ"מ שהביא עד"ז (ראה בפי' המ"מ בהגהות לבו"ש, גליון מהרש"א ומחה"ש). וכ"מ בהמשך דבריו שכתב עד"ז שה"ה בר"ח, כלומר שהתפללו הציבור ערבית, שבפשטות ר"ל שאסור גם ביום מה"ט (דלא מסתבר לומר דקמ"ל לאסור בליל ר"ח באמצע סעודתו, דלכאו' מילתא דפשיטא היא. וראה שער המפקד הל' ט"ב בנהר פקוד סק"א ד"ה ולדידי). וכ"מ גם בפמ"ג בא"א שם. וכן מוכח מקושיית האחרונים דמ"ש מתפילין, שכתב המג"א (ס"ל סק"ז) שאין היחיד נגרר אחר הציבור (ראה חיי"א כלל קלג סט"ז. פת"ש על אתר, הביאם במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז. ערך שי למג"א כאן. ילקוט הגרשוני כאן סק"ה. ס' החיים דלקמן. וכ"מ שהק' בהגהות רע"ק או"ח ס"ל. וראה הגהות הגר"י קאפף מכת"י לס"ל ס"ה, נדפס בקובץ אור ישראל גל' ה. **ועוד**. וראה גם משה"ק באו"א בעזרת ישראל תענית כט, א ד"ה במשנה על המג"א). וכ"ה להדיא במשנ"ב בשעה"צ סקנ"ז "כיון שבעצם יום הוא והוא לא התפלל עדיין". (וצ"ע במש"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סרפ"ו דנראה דקאי במשנ"ב במי שנמשכה סעודתו לתוך הלילה. וי"ל, דקושטא קאמר, שבדעת המתירים צ"ל דמיירי בתרווייהו, גם כשהחשיך כבר, כדלקמן). וכן פי' בשו"ת עדות ביהוסף דלקמן. וכ"נ שהבין בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סקי"א. ומצינו כבר כגון דא, בס' המחלוקת לבעל שלה"ג הל' תפלה סל"ג, שאם התפללו ערבית בביהכ"נ אע"פ שעדיין היום גדול אסור לאכול בשר. אבל שם כתב לאסור רק כשענה ברכו עם הקהל. (אלא, שי"ל דלא קאי לענין סעודת שבת, שלענין שבת שאני משום תוס"ש, וסעודת מצוה). ולפ"ז, גם דעת המתירים בכה"ג מיירי (ראה לקמן), ואין ראי' להתיר במשכה סעודתו לתוך הלילה.

לאידך, גם אם נפרש במג"א כפשוטו, דמיירי בהתפללו מבעו"י, אין לומר ולהוכיח לאיסור מדבריו בכה"ג שנמשכה סעודתו לתוך הלילה, ובמכ"ש וק"ו, שהרי לילה ממש גרע מדין "עשאו לילה" – שי"ל דהמג"א קאי במי שאינו עומד בסעודה, אבל כשהתחיל בסעודה אינו מפסיק. וכ"ה להדיא בס' החיים למהרש"ק סתקנ"א (ונדפס בהשמטות – ז, ד) שגם להמג"א מותר בכה"ג להמשיך בסעודה. ועוד, שגם אם נאמר שהמג"א מיירי במי שעומד בסעודה (וכ"ה במשנ"ב בסקנ"ו), היינו רק בהתפללו הציבור ערבית, כיון שכולם אסורים בבשר ויין, ואין לו לפרוש מהציבור (ראה משנ"ב בשעה"צ סקנ"ז), אבל כל שלא התפללו ערבית, שאין כאן דין גרירה דהיחיד אחר הציבור, מותר לו להמשיך בסעודה, וע"ד סעודת מצוה. (וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים שם בדעת המג"א).

אמנם, בפמ"ג בא"א סקכ"ז כתב בפי' ד' המג"א באו"א, שמתחילה כתב שבמו"ש אחר הסעודה גם להמג"א מותר בכוס של ברהמ"ז כל שלא התפלל ערבית. ונראה שהבין שהמג"א מיירי מבעו"י, ושלא בעת הסעודה, ואילו כשעומד בסעודה ונמשכה סעודתו עד הלילה הותר גם בכוס שבבהמ"ז. ושוב כתב שז"א, ושדוחק לומר דהמג"א מיירי בהתפללו מבעו"י. ולפום סברא בתרייתא מיירי בהתפללו בלילה, אלא שנמשכה סעודת היחיד אחרי שחשיכה (כצ"ל בכוונתו), ועכ"ז אסור. (וכת"ש, דש"מ לאסור גם בכוס ברהמ"ז. וצל"ע, היאך הכריח לאסור בכוס ברהמ"ז, שהרי י"ל דכוס ברהמ"ז עדיף, ולא נאסר. ואף שלפני הבדלה בלא"ה אסור לשתות, ועכצ"ל דמיירי בכוס ברהמ"ז שמותר לפני הבדלה ברגיל לברך על כוס – הא בורכא, שהרי נזכר גם בשר, ובהכרח דקאי בתוך סעודתו, ומינין לנו לאסור בכוס של ברכה). וכן בכה"ח סקכ"ב פי' להדיא בדעת המג"א דמיירי שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובהגהות אמרי ברוך נראה נמי שפי' דקאי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה, שבכה"ג אסור רק בהתפללו הקהל ערבית. [ועיי"ש, שעז"כ המג"א אח"כ ש"יש נמנעים משקיעה"ח", והיינו מסוף שקיעה (לפי א' האופנים שם), כלומר שיש נמנעים גם בלא התפללו ערבית, וגם הוא לא התפלל ערבית (כצ"ל לכאו' בכוונתו), אף שכתב רק שהוא לא התפלל ערבית). ועד"ז הוא בשד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סקי"א. ובהגהות שלישית יש שפורשים משקיעה"ח ואילך (אלא, שלדידי' מיירי בתחילת שקיעה (כפי שפי' בפמ"ג בא"א. אבל לא פי' להדיא דמיירי בסעודה

הבדלה

מבדיל על היין ונותנו לתינוק [ולא לתינוקת][153] שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין והבדלה ונתכוון לצאת ידי חובתו בהבדלה זו[154], אבל לא הגיע עדיין להתאבל על ירושלים[155]. ומכוון להוציא התינוק גם בברכת בורא פרי הגפן, וישתה התינוק לפחות מלוא לוגמיו[156]. [אבל בנשים, כיון

שלישית), ורק כשהתפללו ערבית. ולדבריו צ"ל שתחילת ד' המג"א היינו משחשיכה (עייש"ה)). איברא, שבשו"ת עדות ביהוסף (בן סאמון – ליוורונו תק"ס) פ' להיפך ממש, דמיירי במתפללים מבעו"י, וקולא אתא לאשמועינן, שיש המקילים ונמנעים רק משקיעה"ח ולא לפנ"ז, אף שהוא אחר ערבית].

ומצינו כבר בשו"ת יפה נוף לבן דורו דהרמ"א או"ח סצ"ח, שאין להקל בנמשכה סעודתו לתוך הלילה בבשר ויין, מחמת תוס"ש וסעודת מצוה, שהרי אומרים רצה לפי שהסעודה שייכת עדיין לשבת, וטעמו שתוס"ש היינו לעילויא דשבתא ולא לאכחושי שאר מצוה. אמנם, אין הכרח שכ"ה מסקנתו להלכה למעשה, ותו"ד רק שאין ראי' להקל. ועוד, שלפנ"ז כתב בסגנון של פס"ד, שיש להורות שאם מכוונים לשם מצוה בודאי הותר להם. וצ"ע אם חזר בו מזה למעשה.

אלא, שד' הפמ"ג סותרים מש"כ בס"ק שלפנ"ז (סקכ"ו). וי"ל, שלהפמ"ג בדעת המג"א, צדקו שניהם יחדיו, שאסור בבשר ויין גם מבעו"י וגם בלילה. וצ"ע. ואולי תרתי מילי נינהו, שבר"ח קמ"ל מג"א לאסור גם ביום כשהתפללו הציבור ערבית ועשוהו הקהלילה, ואילו בשבת כל שעדיין יום הותר אף שהצבור התפללו ערבית, ור"ל שבהתפללו בלילה אסור אף שמשכה סעודתו לתוך הלילה. ובס"ק שלפ"ז קאי בר"ח. וכ"ז דחוק ביותר. ועצ"ע.

והנה, במשנ"ב הביא דעת החולקים על המג"א, א"ר ודה"ח (נוסף לד' הפמ"ג סקכ"ו שהקשה מדיני אבלות). והנה, בדה"ח (הל' ביהמ"צ ס"ט) משמע להדיא דקאי בהתפללו מבעו"י, ממש"כ לחלק בין ר"ח לשבת, שבר"ח אם התפללו הקהל ערבית **ער"ח** אסור בבשר ויין, אבל במו"ש מותר (ועד"ז כתב לדייק בשד"ח שם בל' החיי"א, ועיי"ש לשלול הדעה שבר"ח מותר). אלא, שי"ל, שבמו"ש עדיף מר"ח בתרתי, הן מבעו"י, והן משחשיכה בעומד בסעודה. (וראה ביוסף אומץ (האן) דיני ביהמ"צ סתתס"ג, שלענין סעודת מילה נקט שהספק הוא באופן שהתפללו הקהל ערבית, ואילו בסעודת שבת כשנמשכה הסעודה עד הלילה. ועיי"ש מש"כ לחלק בין מנהג היחידים שנזהרים כבר אחר י"ז בתמוז, למנהג אחר ר"ח). אמנם, בא"ר סתקנ"א סקכ"ג תלה הדבר להתיר מחמת שעדיין אומר רצה, ול"כ עדיפא מינה מחמת שעדיין יום הוא, ומשמע דקמ"ל שכיון שאומר רצה גם משחשיכה ה"ז בגדר סעודת שבת. וגם אם נדחוק דקאי מבעו"י, הרי טעם זה דאמירת רצה אהני גם לענין מי שנמשכה סעודתו עד שחשיכה. וכן מוכח ממש"כ שמותר לו גם לברך ברהמ"ז על היין, ועכצ"ל דקמ"ל שהותר אף שגמר סעודתו וכבר חשיכה. ודוחק לומר, שלפנ"ז מיירי בעומד בסעודה, וכאן קמ"ל להתיר כשגמר סעודתו, אבל עדיין יום. וכן מפורש בבגדי ישע סקכ"ו שתפס על הא"ר, שאין לו לשתות קודם הבדלה כיון שהוא כבר לילה. וכן מוכח במשנ"ב בשעה"צ סקע"ה (אמנם, לא מיירי שם בהתפללו הקהל ערבית). וראה גם תורת חיים סופר סקי"ז.

ובעיוני בספרי המלקטים דדרא בתרא, ראיתי דלא נחתו לכ"ז כלל. ושו"ר בקובץ בית אהרן וישראל גל' קלב שהעיר לנכון במש"כ בשש"כ פנ"ט סי"ט ובהערות לשם. ומה שהשיב המחבר שם על דבריו – אינה ממין הטענה. ובחלק מהדברים, דברינו עולה בקנה אחד עם דברי הרב הכותב בגל' הנ"ל, ושנינו מתנבאים בסגנון אחד. אלא שנטינו קו מדבריו בכמה פרטים, ומה גם בדברים שהיו בהעלם דבר אצלו, וכאשר עיני המעיין תחזינה מישרים.

ולמעשה, המנהג להקל בכל הנ"ל. וכ"כ בתורת חיים סופר סקכ"ד דנהוג עלמא כא"ר (ולא נחית לחלק בין מבעו"י למשחשיכה. ושם סקי"ד מיירי ודאי משחשיכה). וכש"כ הוא משיורי סעודת שבת שיש שהקלו משום הואיל ואישתרי אישתרי (ראה שד"ח פאת השדה מערכת ביהמ"צ ס"א סק"ג ובשער המפקד הל' ת"ב בנהר פקוד שם סוסק"א ששקו"ט בדעת המג"א בהנ"ל. וראה גם שו"ת שערי עזרה (טאראב) ח"א או"ח סכ"ד בד' שלחן גבוה שרצה לה"ר מהמג"א). וראה עד"ז בשו"ת יבי"א ח"י או"ח סוסי' מ (ונראה שתפס במג"א דמיירי בנמשכה סעודתו לתוך הלילה). ואף שלא קיי"ל הכי, הבו דלא לוסיף עלה בנדו"ז שעומד עדיין בסעודה, ושפיר יש להקל. ומ"מ, כשכבר פנה יום, וכבר התפללו רוב הקהל ערבית, ואיהו נמי מתפלל ביחיד, דאיכא תרתי לגרייעותא, אף שעומד עדיין בסעודה, קשה להקל נגד ד' המג"א. וראה בקדש פנימה (בעלזא) ח"ב פ"ז.

153) ויש שנהגו סלסול בעצמם לשתות בעצמם ולא ליתן לקטן. וכפה"נ סמכו עמש"כ בשו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד. ולדבריהם, י"ב גם משום מעשה רב.

ומועתק בזה מש"כ במענה לשואל בענין זה:

1. כן נתקבל בכל תפוצות אנ"ש.
2. וכן הוא בלוח כולל חב"ד.
3. וכן הורה כ"ק אד"ש כמ"פ – הוראה ברבים ו(ממילא –)לרבים (וחילוקם – שברבים שאני – אי"מ כלל). ויתירה מזו, גם במוצאי ת"ב נדחה (בשנת תשמ"ה, כהוראת שעה עכ"פ – ראה בלוח למוצאי ת"ב נדחה בהערות).
4. וכן המנהג הקבוע בבית חיינו.
5. וכן פסק הרמ"א – ובנ"י יוצאים ביד רמ"א – להלכה למעשה, ורובם ככולם דהפוסקים.
6. וכן דעת אדה"ז בשו"ע בכ"מ.

ומה שנהגו כמה באופן אחר, כנראה נשתרבב מנהגם: א. ממצבים כשלא הי' ילד לשתות ומזה סמכו בטעות לעשות כן בכל פעם. ב. מזה שכן נהג הרבי, אף שכנ"ל אין הנדון דומה כלל. ג. מפס"ד אדה"ז בשו"ע סרצ"ה – אבל: 1. הוא במוסגר. 2. סותר לפס"ד אדה"ז בכ"מ. 3. סותר לפס"ד דכל הפוסקים 4. נראה ברור דמיירי בקטן שלא הגיע לחינוך. (וראה גם מה שכתבנו במ"מ וציונים להלכה יומית אות רצט).

154) כ"ה ע"פ שו"ע אדה"ז סרצ"ה ס"ד במוסגר. וראה בפרטיות בשו"ת באתרא דרב סי' לג'תתקעב.

155) וכבר העירו מקיצור של"ה מס' תענית שיודע להתאבל היינו בני עשרה שנים ויותר.

ובא"א מבוטשאטש כתב "אולי גם כשיודע קצת כשאינו יודע מהאבלות שיש ביין מצד ביטול נסכים בביהמ"ק יש ליתן לו. וכן, מספק יש ליתן לו שהוא מ"מ תרי דרבנן וגדול חד דרבנן". ומפי השמועה בשנת תשל"ח במעשה רב ליתן לילד שהי' אז בן י"א.

156) אמנם, טוב לשתות רביעית לצאת מידי ספק ברכה אחרונה, שמכזית עד רביעית יש מסתפקים אם צריך לברך ברכה אחרונה.

שי"א שאשה אינה חייבת בהבדלה, וא"כ יתכן שהקטן אינו יוצא יד"ח הבדלה ממנה[157], ולכן תתן לקטנה]. ואם אין קטן – יכול המבדיל לשתות בעצמו[158], ואין צריך לדקדק שלא לשתות רק רביעית דוקא, ויכול לשתות כל הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות.

אם נתכוון להוציא התינוק בברכה, ושוב לא רצה התינוק לשתות, יברך שוב הגדול וישתה[159].

מלוה מלכה – סעודתא דדוד מלכא משיחא.

אפילו הנוהגים לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בכל מוצ"ש אין להם לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה בט' הימים, ואין צריך התרה למנהגם.

יום ראשון, ז' מנחם־אב

בר"ד משיחת ז' מנחם אב תשמ"ט נתבאר, שאודות שבעה במנחם אב איתא בגמרא ש"בשבעה נכנסו נכרים להיכל כו'", ומובן בפשטות שאין כוונת הגמרא לגרום ח"ו צער ועגמת נפש ליהודי, אפילו בענין פרטי, ועאכו"כ בענין שנוגע לכלל ישראל, ובזה גופא באופן שנמשך כבר יותר מאלף ותשע מאות שנה מהפעם הראשונה שנכנסו נכרים להיכל, אשר הימים האלה נזכרים ונעשים גו' בכל שנה ושנה. וכוונת הגמרא היא לעורר ע"ד השתדלות נוספת במעשינו ועבודתינו למהר הגאולה ובנין ביהמ"ק, נוסף על ההשתדלות המיוחדת במשך כל ג' השבועות דבין המצרים, ובפרט החל מר"ח מנחם אב, מוסיף והולך מיום ליום, ככל שמתקרבים יותר לתשעה באב, ועאכו"כ החל משבעה באב שבו נכנסו נכרים להיכל. וע"ד המבואר במדרש, בנוגע לכללות ענין החורבן "עלה ארי' כו' והחריב אריאל על מנת שיבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", כן הוא גם בנוגע להזכרת ענין החורבן, החל משבעה באב שנכנסו גוים להיכל, בכל שנה ושנה: כשהימים האלה נזכרים ונעשים, ורואים שעברה עוד שנה, ועובר עוד יום ועוד יום, ועדיין לא זכינו כו', ולא רק שעובר יום סתם, אלא שמגיע יום שניתוסף בו ענין מיוחד בלתי רצוי, כבנדו"ד, שבעה באב, שנכנסו נכרים להיכל – הרי זה **על מנת** (כלשון המדרש) ליתן לכאו"א מישראל תוספת כח וחיזוק בתביעה הנפשית מקרב ולב עמוק, שתקויים כבר בפועל ממש ההבטחה ד"יבוא ארי' כו' ויבנה אריאל", בנין ביהמ"ק, בגאולה האמיתית והשלימה ע"י דוד מלכא משיחא.

בפוסקים הובאו כמה דינים הנוהגים מז' באב ואילך – ראה בהערה[160].

---

157)) ראה מש"כ שש"כ פנ"ח הע' פב. אבל בגליון ההלכה היומית לש"ק בהו"ב תשע"ה (אות רצט) הארכנו שאף שיכולה להשקות לקטן, שלפי הסברא שחייבת, יוצא גם הוא ממנה – מ"מ, משום חינוך, אין לקטן לצאת יד"ח ממנה, ע"ש באורך.

158) ועדיף להבדיל בעצמו על היין מלהבדיל על מיץ ענבים וליתן לקטן.

159) שכיון שלא הי' דעת הגדול לשתות ברכתו הראשונה אינה מועילה לו, וה"ז כנמלך. (ול"ד למש"כ בשו"ע אדה"ז סתע"ז ס"ז בנוגע לאפיקומן "שאין האפיקומן תלוי בדעתו כלל שבעל כרחו חייב לאכלו לפיכך אף אם הסיח דעתו מהאכילה אין בכך כלום כיון שאין הדבר תלוי בדעתו", ונימא גם הכא דאתכא דרחמנא סמיך, שבבע"כ חייב לשתות ואינו תלוי בדעתו – דשאני הכא שמעיקרא לא נתכוון לברך לעצמו וה"ז כנהנה בלא ברכה, אבל התם כבר בירך אלא שהסיח דעתו, ולהכי נקטינן שאי"ז היסח הדעת מאכילה שאינו תלוי בדעתו. ודוק).

כמו כן, אם הקטן לא שתה מלא לוגמיו, יברך הגדול וישתה כשיעור. ואם לא שתה הגדול, בדיעבד אין צריך לחזור ולהבדיל. ונכון אם אפשר שישמע הבדלה מאחר. ואם לא שתה הקטן כלל, וכן לא הגדול, לא יצא (שצ"ל טעימה ובל"ז אינו מועיל. וראה לקו"ש ח"מ ע' 206). ואם הסיח דעתו או הפסיק, צריך להבדיל שוב (ראה שו"ע אדה"ז סרע"א סכ"ו. סי' קצ ס"ד).

הפסיק הקטן בין ברכה לטעימה, חוזר הקטן ומברך וישתה כשיעור. ואם אינו רוצה לשתות, ישתה הגדול.

אם חזר הקטן ובירך בפה"ג בעצמו, אין כאן חשש ברכה לבטלה, ואין להגדול לשתות, ויתן לקטן לשתות (שאין לגדול לטעום מחשש ברכה לבטלה, לפי שאין ברכת הגדול לבטלה שהרי נתכוון להוציאו (וראה א"א מבוטשאטש או"ח סרס"ט) ורק ברכת הקטן לבטלה כיון שכבר יצא ע"י שומע כעונה מהגדול. ואף גם אם הקטן לא ידע שצריך להתכוון לצאת ברכת בפה"ג מהגדול, אין לגדול לטעום כיון שבשעת הברכה לא נתכוון לצאת בעצמו רק להוציא הקטן).

160) נוהגות קצת יולדות (שלא במקום חולי, כמובן) להמנע מבשר ויין מז' באב ואילך, ונכון [המנהג] שבאותו היום נכנסו העכו"ם להיכל (מג"א סתקנ"ד סק"ט. ועוד). וכן במי שיש לו מיחוש וחולי קצת, יש לו להמורה להודיעו שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב ואילך (שע"ת סתקנ"א סקי"ב). ובכלל, אף אותן שאינן נוהגין לאסור בשר ויין מר"ח ראוי להם לפרוש מהן מז' ואילך, שבו נכנסו גוים להיכל בראשונה ובשניה וקלקלו בו (סידור יעב"ץ).

ויש מקומות שנהגו איסור בחומץ של יין מז' באב ואילך (וכשחל ת"ב ביום שלישי (כקביעות שנה זו) לא בישלו בשבת שלפניו דגים בחומץ של יין שיהא מותר לאכול הדגים בחול – יוסף אומץ סתתס"ח במנהג פרנקפורט, והב"ד במקו"ח סתקנ"א בקיצור הלכות ס"ט).

ויש שהחמירו שלא לאכול בשר בסיום מז' באב ואילך (ראה דרכי חו"ש סתרס"ז. שו"ת דברי יציב שאם אינו קשה לו הרבה יש למנוע מז' באב וכד' המג"א ועיין בשו"ת דברי יציב או"ח סרל"ח סק"ב במנהג צאנז. וכן מנהג כמה ק"ק. וראה גם בשם הגרמ"פ שמעתתא דמשה סתקנ"א סל"ב. וכן בשאר סעודות מצוה – ראה הליכות שלמה פי"ד בארחות הלכה הע' 28 לענין סעודת ברמ"צ).

יום שני, ח' מנחם־אב, ערב תשעה באב

המאמר ד"ה ציון במשפט שבלקטי תורה נאמר אור ליום ב', ערב ט' באב, תקע"א (כקביעות שנה זו).

לא יטייל ערב תשעה באב[161].

נוהגים שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך [**1:00** בקראון הייטס], רק דברים המותרים בתשעה באב. [פרטי הדינים, להלן בדיני תשעה באב]. וכמובן, כ"ז רק כשאפשר בכך[162].

בנוגע לשיעורים הקבועים – יש להשלים שיעורי חת"ת, רמב"ם וכדומה לפני חצות היום. באם לא השלים יכול ללמוד חת"ת כל היום עד שקיעת החמה[163]. ונראה שכן הדין גם בנוגע ללימוד הרמב"ם[164].

וכן יש להחמיר בכל בנין, אפילו בצריך לו (מקו"ח שם ס"ב. וראה גם שו"ת עולת שמואל (קרוידר) ס"פ).

161) ובפמ"ג סתרנ"ג במש"ז סק"ב כתב דהיינו כל היום. וכ"ה ביוסף אומץ סי' תתעב דאיך יעלה על לב שום בר ישראל או בת ישראל לילך לטיול ביום שנעשו לאבותינו צרות גדולות וחזקות ועוד היום הזה אנחנו סובלים את הצרות בגלות המר הזה בעוונותינו הרבים ושכינה הולכת עמנו בגלות. אבל בכה"ח סק"כ משמע שהאיסור הוא רק אחר חצות.

162) להעיר ממש"כ במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב (הועתק בחלקו ובשינויים קלים במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה ולכן, והובא בלקו"ש חי"ט ע' 43 הע' 53): הוראה זו תמוהה היא בעיני הרבה, וכבר מצאתי לקצת מן האחרונים דצווחו עלה. אמנם הרב מגן אברהם קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו'. ואיך שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד [בערב תשעה באב שחל] בשבת כלל. ומש"כ הרב מגן אברהם להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים ע"כ, אומר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. ועיינינו הרואות דכמה ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב, משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעו"ה כאחד מהם. ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו [בערב תשעה באב שחל] בחול עד סמוך לבין השמשות. ואי לאו דמסתפינא מחברותא הוה אמינא דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להתיר, דבעו"ה נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה. ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי וכו' א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה"מ כלום אסרו אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה כדון אינון אוכלין ושתין ופוחזין ע"כ. אף אנו נאמר כלום אסרו [הלימוד] אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבלות ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול. אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול כדלקמן סי' תקנ"ד סכ"א, והשם יכפר בעד השוגגים. אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול, וסמיכנא בהא על רש"ל ז"ל, עיין ט"ז. ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו. ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל. ובמועד לכל חי ס"י סקכ"א: והעיקר הוא שלא יהא בטל מדברי תורה וכבר אפשר ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמי' ומדרשי רז"ל ופרק אלו מגלחין ובהלכות ת"ב ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי דשייכי לאותו היום. אך מה יעשה עם הארץ דאינו יודע כאלו, ולהיות בטל הוא יותר רע ואין דנין אפשר משאי אפשר, ואם יוכל לילך ולשמוע מוסר ואגדה מפי חכם מה טוב ומה נעים . . ומש"כ במטה יהודה לענין אבל וערך השולחן לגבי ת"ב דאם רוצה להיות בטל רשאי יעו"ש, לי הפעוט צריכה רבה, ואני מצטער על הנשים דהם בטילות, והם באו להוסיף על האנשים זה דבר תמוה.

וראה גם עד"ז בערוה"ש שם ס"ד, שיש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה, ומה שיכול ללמוד דברים המותרים אין זו טענה שאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד.

וראה עד"ז במשנ"ב שם סק"ח. (וראה המסופר בס' החפץ חיים חייו ופעלו ח"ג ע' תתמח. קונטרס ורפא ירפא בתשובות הגרח"ק ע' נט. בדידי הוי עובדא פרידמאן ספמ"א. שאלת רב ח"ב פל"ג סמ"ב).

163)) ראה לקמן בנוגע לימוד שיעורי חת"ת בתשעה באב עצמו.

164) כיון שהעדר הלימוד בעת"ב הוא רק ממנהגא, ולא מדינא (אף שהובא ברמ"א סוסי' תקנג, וכן בקדמוני אשכנז, ונתקבל אצל רוה"פ), וחומרא יתירה היא (כמ"ש בביהגר"א שם. ובחיי"א כלל קלד ס"י שהוא חומרא בעלמא, והובאו במשנ"ב סק"ח), ויש שכתבו בכלל לפקפק בדבר (ראה ט"ז סק"ב בשם מהרש"ל. ובדרישה רסי' תקנד בשמו: חלילה לי לנהוג כוותייהו. וראה גם בהערה לעיל). ואיכא נמי דעת הט"ז שתקנ"ד סק"ג ברגיל לחזור הפרשה דהו"ל כסדר היום, ושרי גם בת"ב גופא. וראה גם ברכ"י שם סק"ג בשם זקנו מהר"א אזולאי (אף שכתב לחלוק עליו). וכן התירו כמה פוסקים אפי' לאבל בשיעורים קבועים בשבת שבתוך השבעה – ראה לחה"פ הובא בבל"י יו"ד סי' ת סק"ג, ערוה"ש שם ס"ו. (אבל חלקו עליהם). וראה הנסמן אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תנג. ונהגו כך בת"ב שחל בשבת – ראה כה"ח שתקנ"ג ססקי"ח. ועוד. וכש"כ בעת"ב דקיל טפי. ויש לצרף הסברא להתיר בלהוט אחר התורה, עכ"פ לענין עת"ב שהוא מנהג בעלמא – ראה הגהות אמרי דוד סתקנ"ג שם, הובא באר"ח ספינקא שם סק"ג. וכעי"ז בשיעור חוק ולא יעבור דאא"פ בלא"ה, ודין נדר עליו (ראה מג"א סרל"ח סק"א). וגם דבר האבד הוא, ול"ש להשלים, שהרי תשלומין לשיעור קבוע שייך רק בלילה שלאחריו (שו"ע או"ח סרל"ח ס"ב. ובפמ"ג בא"א שם, שאם לא השלים בלילה ה"ז מעוות לא יוכל לתקון כי ביום שלאחריו מחויב בפ"ע. וראה משנת חכמים, הובא בפת"ש יו"ד סרמ"ו סק"א. אבל במאירי עירובין סה, א, שכל שצריך לפעמים לפי ההכרח לבטל ולחסר ממה שהתנה ישלים ביום הבא או בשבוע הבאה ואולי היינו בתור דבר נוסף, להשלים חוק לימודו, ולא מחמת גוף הנדר, וגם בזה מיירי באונס דוקא, "לפי ההכרח". ובכלל, אפשר דלא קאי בחוק לימודו מידי יום ביומו, דרך נדר, אלא באמר אשנה פרק זה בכלל לכשיזדמן. ודוחק. ומחוורתא, כדמעיקרא, שב' פרטים בנדרו, ללמוד בקביעות מדי יום, וגם ללמוד איזה דפים בכ"י, ראה גם עד"ז משנת חכמים שם, ולענין מספר הדפים עדיין חובת השלמה עליו, אף שביטל נדרו ללמוד ביומו, ועבר זמנו). וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב שם, שיש שצידדו להקל גם בימי אבלות, ואף שכתבנו שם לשלול הדברים – מסתיין לסמוך ע"ז באבלות ישנה בת"ב, לגבי ערב ת"ב שהוא רק ממנהגא.

ברמ"א הובא שהמנהג לאכול סעודה קבועה קודם מנחה ונוהגין להרבות קצת[165] בסעודה ראשונה[166]. ובמגן אברהם כתב הטעם (נוסף לטעם שברמ"א שלא יזיק להם התענית): מפני שבזמן בית שני הי' יום טוב והיו מרבין בסעודה[167], ואף עכשיו לא זזו ממנה להיות לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה[168]. ובסידור יעב"ץ: ויש בזה ג"כ בטחון ואמונה בנחמה וצפוי לישועה, שאנו מקווים שיהפוך אותו הקב"ה לששון ולשמחה במהרה בימינו, על כן אין לבטלו, מ"מ יזהרו שלא יאכלו וישתו יותר מדאי, שלא יבואו לידי קלות ראש ביום שיש לנו להתאונן ולא לשמוח כל עיקר, לכן צדיק אוכל לשובע נפשו בלבד בדאגה ובתוגה וברוח נמוגה.

נוהגים להקדים זמן תפלת מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה המפסקת. [כאן בשכונה מנחה גדולה החל מהשעה **1:36**].

אין אומרים תחנון ערב תשעה באב במנחה, משום דאיקרי מועד.

האבלים ר"ל אומרים משניות לאחר מנחה כרגיל.

מאמר דא"ח שנאמר בסעודה **בערב** תשעה באב [בחול] – ראה בהערה[169].

יש להפסיק בין סעודה ראשונה לסעודה המפסקת בברכת המזון ותפלת מנחה, אבל בהפסק ברכת המזון לחוד לא סגי[170]. ואם יש זמן מופלג[171], כגון שהתפלל מנחה גדולה ותיכף אכל ובירך ברכת המזון, ואחר כך עד סמוך לערב אוכל סעודה שנית סעודת קבע, מותר לאכול תבשיל אחר [כלומר הביצים שאוכלים] בסעודה המפסקת.

דיני סעודה המפסקת

"כך היה מנהגו של רבי יהודה ב"ר אלעאי: ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור בין תנור לכיריים [ופירש"י: מקום מנוול שבבית] ואוכל ושותה עליה קיתון של מים [וברמב"ם: בדאגה ובשממון ובכיה] ודומה כמי שמתו מוטל לפניו".

גם אם יודע שלא יתענה בתשעה באב יאכל סעודה המפסקת[172].

---

165) אך טוב לאכול אותה סעודה קודם חצות, או שלא יאכל כדי שבעו ויהא בדעתו לאכול עוד סעודת קבע. והמדקדקים נזהרים גם בסעודה זו למעט באכילתם. וכן הביא המגן אברהם שיש ליזהר שאף קודם מנחה לא יאכל רק תבשיל אחד. (ואע"ג שאחר מנחה אוכל ביצים לא מיצטרפי השני תבשילין כיון שהפסיק בינתים. ומשמע קצת דסגי בהפסק דמנחה ובהמ"ז (או חד מינייהו) לחוד. אבל ראה פר"ח סתקנ"ב בלקוטים ס"ה. חיי"א כלל קלד ס"א. משנ"ב סתקנ"ב בשעה"צ סקט"ז. כה"ח סקמ"ז. ויש להעמיס כן גם בפמ"ג בא"א סקי"ב. אבל ראה מש"כ ללמד זכות בטהרת המים בקונטרס שיורי טהרה מע' הט' סק"י. ודחה דבריו בשד"ח פאת השדה אס"ד בין המצרים סי' א אות ו. וראה לקמן בפנים).

166) ולהעיר מטור ברקת סתקנ"ב סק"ט, במה שא"צ ליזהר בדיני סעודה המפסקת בשאר סעודות היום: כי כל הדברים הללו הנעשים לזכרון א"צ להיות כמ"פ, רק אחת מזכרת עון. ומה גם שמעשה האדם כך הוא מעורר למעלה ולא נכון להרבות הצער. ומה גם כי ענין האכילה האדם אוכל וכו' נעשה בערך קרבן וכו' מפני כי המאכל הוא גורם כל השבח והיחוד הנזכר אין ראוי למנוע עצמו מענין זה רק בסעודה המפסקת.

167) ובנו"כ (עט"ז על אתר ועוד) הביאו ד' המדרש שהיו אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב.

ובמג"א סנ"א סקי"א (ובשו"ע אדה"ז שם ס"א) שבזמן המקדש הי' יו"ט גדול והיו מקריבין תודה.

וידוע, שדעת הרמב"ם בפיה"מ ר"ה פ"א מ"ג שהיו מתענים בזמן בית שני. אבל פשטות הפסוקים זכרי' ז, א (ראה פירש"י ורד"ק שם), וכן בגמ' ר"ה יח, ב שלא התענו. ואדרבה, בכ"מ שהיו עושים אותו יו"ט. וי"א שט"ס נפלה בדברי הרמב"ם – ראה שו"ת תשב"ץ ח"ב סרע"א. אלא שבידינו היום גוף כת"י הרמב"ם ונמצא כנ"ל. והאריכו בזה האחרונים – ראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. שו"מ מהד"ק ח"ג סקע"ט. וראה הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א או"ח סל"ג ואילך וח"ב או"ח סכ"ח. וראה לקו"ש חי"ד ע' 185. חט"ו ע' 416 ובהע' 43. ואכ"מ.

168) ומציין שם לב"י סוסי' תקנד. וראה במחה"ש שפי' הכוונה, דשמעינן דיש לעשות זכר לגואל במהרה בימינו היכא דליכא איסורא ולכן עושים זכר בערב ט' באב ע"י ריבוי סעודה.

ערב יו"כ גם הוא זכר ליו"ט שהיה בזמן בית שני כו' עכ"ל ובהגהות הגר"ב פרענקיל הקשה על דברי המגן אברהם צ"ע האיך שייך לזה

169) ד"ה מורי זלה"ה הי' נוהג – נדפס במאמרי אדה"ז הקצרים ע' תסד. וש"נ. ונז' גם בשיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ה. ושם, שלא נתברר אם הי' בסעודה המפסקת או בסעודה שלפנ"ז. ועיי"ש השייכות לת"ב.

170) משום ב' תבשילין בסעודה. וגם הוא בכלל גורם ברכה שאינה צריכה (ראה פמ"ג בא"א סקי"ב. משנ"ב שם בשעה"צ סקט"ז. כה"ח שם סקמ"ז. וראה שו"ע אדה"ז סרצ"א ס"ג).

171) ויש שכתב להמתין כשיעור עיכול.

172) ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלה: משמע דאיכא קצת מצוה להקדים סעודה מרה של אבלות ובין תנור וכירים דרך הבראה שעושין לאבל, ועוד דאיקרי מועד ויהפכנו הקב"ה ליו"ט, וכשם שנותנין אפר מקלה על הראש זכר לאבל ובמקומה לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר כך כיון שאי אפשר לאכול בט' באב יש לאכול בכניסתו מאכל אבלים מה שהיה ראוי לעשות בט"ב עצמו אם לא היה מפני התענית, ותחתיה תעמוד סעודה של לויתן העתידה בזמן גאולתינו במהרה בימינו אכי"ר וכו' בזמן גאולתינו במהרה בימינו אכי"ר, ויש להביא

בסעודה המפסקת (אחר חצות), לא יאכל שני תבשילין, כדי להרבות אבל ולזכור חורבן הבית ויצטער עליו. [ולמנהג שאוכלים ביצה מבושלת, כדלקמן, אין לאכול שום תבשיל אחר].

מי שאפשר לו לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים. ומכל מקום אל ימעט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית וכן בשתיית המים.

בישל מין אחד בשתי קדרות, אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה מקרי שני תבשילין. אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לאכול משתי הקדירות.

יש להחמיר וליזהר מלאכול שני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון מאכל שכל השנה נותנים עליהם בצלים, אבל לאקשי"ן עם גבינה כיון שרוב פעמים אין עושים כן[173] ה"ז ב' תבשילין.

מרק ירקות אע"פ שיש כמה מיני ירקות, מותר לאכלו בסעודה זו.

פת עם גבינה שחממו בתנור נקרא תבשיל לענין זה[174].

תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, נקרא תבשיל לענין זה. וכן מאכל צלי או מעושן או מטוגן נקרא תבשיל לענין זה. אבל מותר לאכול פת עם תבשיל[175].

מותר להוסיף תבלינים להמאכל שמבשלים לסעודה זו.

לכמה דעות קפה נחשב תבשיל. (וכן נחלקו בחלב מפוסטר, ובמוצרי חלב בכלל). ויש שנהגו להקל, וכתבו ללמד עליהם זכות, שמשקה אינו נקרא תבשיל, וגם אין בקפה משום שררה ועונג, שמקרוב נתפשט בעולם מאד לשתותו ואפי' העניים רגילים בו (ואינו דומה למשקאות של תענוג ומנהג עשירים). ולמעשה יש להחמיר בשתיית קפה ותה, אא"כ לזקוקים לכך, ובכל אופן לכתחלה

סמך מדאמרינן כל האוכל ושותה בתשיעי מערב יוה"כ כאילו התענה ט' וי' שההכנה הנעשית לדבר גדול תחשב גם הוא לצדקה וכו' וכן גבי ט' באב שהוא יום ענות אדם נפשו ולהתאבל על חורבן בית מקדשנו ואי אפשר להתקיים בלא שיאכל האדם, ואם לא היו גוזרין תענית בט' באב האכילה בו היה ראוי לאכול תמרוזין, וכיון שצריך להתענות בו ואין היכולת לקבלו בלא אכילה ראוי הוא שיעשנה כמו שהיה ראוי לעשות בט' באב עצמו, והו"ל כאילו התאבל ח' וט'.

והנה, פשוט לדינא שגם במתענה אין חיוב לאכול סעודה מפסקת (שהרי יכול לאכול קודם חצות ולהפסיק בה וא"צ ליזהר בדיני סעודה המפסקת ואז אוכל כל מה שירצה). ומנהג ישראל תורה היא ואין לבטלה בחנם. (וכ"כ במקור חיים לחו"י סתקנ"ב בקיצור הלכות ס"א, דאי בעי לא אכיל לה כלל ומ"מ מנהגן של ישראל תורה. וכן מוכח גם בסידור יעב"ץ דיני עת"ב ס"ח–י. ודלא כשו"ת שבה"ל ח"י ספ"ג, שנראה שנקט שחובה בדבר). ומ"מ, יש בזה קצת מצוה. (ויש שה"ר משבה"ל סרס"ה בשם גאונים, וכ"ה באו"ז הל' ת"ב סוסי' תטז, ובכ"מ, בנודר להתענות שבעת"ב ועיו"כ אא"פ להשלים. אבל לדינא הוא רק מחמת שקשה לו לישב בתענית ב' ימים – ראה מג"א סתקנ"ב סקט"ו–טז. ביהגר"א סי"א שם. וגם בדבריהם נראה עיקר שכך כוונתם. ולהעיר מא"ר סתקנ"ב סקט"ז).

[ונראה שבשו"ת הלק"ט שם שכתב דאיכא קצת מצוה דרך הבראה שעושין לאבל, נראה דטעמא דמנהגא קאמר. ובעובר אורח להאדר"ת סרע"ג כתב שיש בזה מצוה מדרבנן כבערב יו"כ (כעין מש"כ בהלק"ט שם). ודבריו תמוהים. ומ"מ, אם אין ראי' לדבר, רמז לדבר איכא. (ולהעיר מסה"ש תנש"א ח"ב ע' 726. אבל שם מיירי כשחל בשבת)].

אבל אין הכרח לאכול פת דוקא, בפרט אם קשה לו. ומ"מ, נכון שלא יהא דרך עראי, אלא בדרך סעודה קבועה, שאל"כ יש לחוש שסעודתו לפני מנחה היא סעודה המפסקת אצלו, ונמצא שאכל ב' תבשילין בסעודה המפסקת (זולת לפירש"י תענית ל, א ד"ה המפסיק, שסעודה המפסקת היינו "דשוב אינו אוכל עוד מאותה סעודה ואילך").

173) אבל במקום שדרכו בכך כל השנה הרי הוא תבשיל אחד.

וכן מותר לאכול תבשיל עגבניות וביצים (שקשוקה) ותבשיל עדשים עם אורז במקום שהדרך לבשלם כן כל השנה.

174) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' כט'תרנז.

175) כפשוט. וכן נהגו בפת וביצה. וכן מבואר בפוסקים שאוכלים פת, ועכ"ז נהגו בביצים או בעדשים (והזהירו רק שלא לאכול גם שניהם – לבוש סתקנ"ב ס"ה. משנ"ב סקי"ג). וראה גם משנ"ב סתקנ"ב סוסקכ"ב. והטעם, מחמת שפת אינו בכלל תבשיל, כבדין עירוב תבשילין, לפי שהוא אפוי. וראה מאירי ביצה טז, א: הבישול הוא שם כולל כל מיני הכנות של מאכל חוץ מן הפת הן מעשה קדרה הן צלי הן בשר על גבי גחלים הן תיקון כל מאכל. וכפי שמצינו בראשונים שלמדו מדין ע"ת, ראה מרדכי הל' ת"ב סתרל"ד. ועוד. (ואף להסברא שדג וביצה שעליו כתבשיל א' חשיבא דלא ילפינן מע"ת – אכתי יש ללמוד בעיקר הענין שהאפוי אינו בכלל). ובראשונים סתמו וכתבו רק תבשילין, ותו שבראה"ה סוף תענית כתב שאינו אסור אא"כ שם תבשיל עליו. וכ"כ לדינא בא"א מבוטשאטש רסי' תקנב, הובא באר"ח ספינקא. רבבות אפרים ח"א סשע"ו. אול"צ ח"ג פכ"ח ס"ג. אשרי האיש פ"ע ס"י. והאריך בזה בארחותיך למדני ח"ו סצ"ד.

ויש שפירשו באו"א, לפי שהוא עיקר קביעות סעודה (ולפ"ז, שאר מיני מאפה בכלל תבשיל. וכ"מ קצת בלבוש סתקנ"ב ס"ט: אפוי ומבושל. ויל"ד. וראה שו"ת התעוררות תשובה ח"ג סשמ"ט. וראה שו"ת בצה"ח ח"ד סנ"ה. ואולי טעמם, שיסוד האיסור בריבוי תבשילין מחמת שי"ב כבוד ותענוג, והוא דרך חשיבות, כמ"ש בראשונים (רא"ש תענית פ"ד סל"ד), משא"כ פת שכיחא לפי שבכ"י יש לחם, ראה ביצה טז, א וברש"י שם. וא"כ תלוי בחשיבות, ושאר מיני מאפה דרך תענוג הם. ובלבא"ה, מחמת פרישות יש לימנע משאר מיני מאפה. וראה שו"ת עמק הלכה להר"ז וואלף או"ח סי' קמח).

ראוי למי שאפשר לו שלא לשתות אלא מים בלבד.

מותר לאכול פירות לא מבושלים, אפלו כמה מינים. ומכל מקום נכון למעט הנאותיו בסעודה זו ולא ירבה בפירות ורק יאכל פרי הצריך לו בשביל התענית, וכן לא יאכל סלט ירקות לתענוג. ולא יאכל אחר סעודתו לקינוח דברים שנוהג בהם בשאר פעמים כדי שיתנהג בפרישות.

בסעודה זו אסור **מן הדין** לאכול בשר ולשתות יין (אבל נוהגין לאסור מר"ח וכדלעיל בדיני תשעת הימים).

אפילו בשר דגים נהגו לאסור בסעודה זו.

אף ממשקים [חשובים] אחרים ממעט בשתייתם ממה שרגיל לשתות.

אין לשתות שכר ויי"ש בסעודה זו.

אין לאכול מלפפונים חמוצים[176] (או שאר ירקות שכובשים אותם במלח או חומץ) בסעודה זו.

אסור ללעוס שורש מתוק שקורין לאקרי"ץ (וכל כיו"ב) בערב ט"ב לפי שישאר המתיקות בפיו וכשבולע הרוק בולע המתיקות[177].

סדר סעודה המפסקת

יושבים על גבי קרקע[178] (ויפסיק בינו לקרקע בדבר שאינו לבוש בו) וגם יוכל לישב על ספסל נמוך[179]. ואינו צריך לחלוץ מנעליו[180].

יש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. ובדיעבד אף אם ישבו שלשה ביחד לא יזמנו שאינה חשובה קביעות.

אוכלים פת[181] וביצה קרה[182] ושקשה. והמנהג לאכול פת עגולה שקורין בייג"ל[183]. לכן לא יאכלו תבשיל אחר כיון שאסור לאכול שני תבשילין בסעודה זו, כדלעיל.

יש מחמירין לטבל אחר אכילה [בסיום סעודה המפסקת[184]] פת באפר ולאכלו על שם ויגרס בחצץ וגו'. ואומר זו היא סעודת תשעה באב. וכן המנהג לטבול הפת, וגם הביצה[185], באפר.

טוב להתנות בפירוש שאינו מקבל עליו התענית בגמר הסעודה, ואז מותר לאכול ולשתות עד השקיעה.

אומרים שיר המעלות ואין מזמנים, ומברכים ברכת המזון.

---

176) שכנה"ג (הגה"ט אות ב) הו"ד בא"ר סי' תקנב סק"ז. שע"ת שם סק"א. שלחן גבוה שם סק"ג. כה"ח שם סקט"ו.

177) אבל משום בליעת הרוק לבדו אין איסור.

178) ובהגהות רעק"א הביא ממהריק"ש בס' ערך לחם, שצריך לשנות מקום שהוא רגיל לאכול בו. אבל ציין ללבוש (סתקנ"ט ס"א) שכתב (בנוגע ישיבת בית הכנסת) שאין צריכים לשנות מקומם בתשעה באב כאבלים כי ישיבת הקרקע היא עצמה השינוי. ויש שכתבו, שאם אינו יכול לישב ע"ג קרקע בסעודה המפסקת לפחות ישנה מקומו.

179) ראה לקמן בדיני תשעה באב.

180) שאין אבילות נוהגת עד הלילה ומטעם זה מותר לישב אחר הסעודה על כסא רגיל.

181) ומטביל הפת במלח, ואחר האכילה [בסוף הסעודה] מטבלה באפר. וראה א"א מבוטשאטש סתקנ"ב ס"א ד"ה עוד מצאתי, שמלח מבושל אינו בכלל תבשיל לענין זה.

182) קרים – כך הובא בהגמ"י תעניות פ"ה סק"צ וכן בסוף הפרק. והביאו בב"י סתקנ"ב. וכן בד"מ הארוך שם סק"ה. וכ"ה במט"מ סתשט"ז. אלא שהרמ"א במפה השמיטו. ושוב הביאו המג"א שם סק"ו. וכן הובא בכמה פוסקים, באה"ט שם סק"ז, בדרה"ח סי' קלב, ס"א, קיצור שו"ע סי' קכג ס"ג, כה"ח סתקנ"ב סקל"ג. ועוד. ובמשנ"ב השמיטו שוב. (וראה בשאלת רב ח"א ע' שסו בשם הגרח"ק: לא ראיתי מקפידין. וצ"ע).

ובטעם הדבר – ראה פמ"ג שם בא"א סק"ו. הגהות אמרי ברוך שם. וי"ל גם משום פרישות וצער.

ונראה דבמנהגא תליא והכל לפי המנהג.

183) כ"ה בערוה"ש סתקנ"ב ס"ה. וכן נהגו בכ"מ. ונזכר גם בשמועסן מנ"א תש"ו ע' 2. ומפי השמועה, שכך מעשה רב. ובערוה"ש שם: שם, שבזה מברים אצלינו לאבלים מפני עיגולן לרמז שהאבלות והמיתה גלגל החוזר בעולם.

184) כלומר אחר אכילת הביצה. וכ"כ במסגה"ש על קיצור שו"ע סי' קכג סק"ז.

185) המנהג להטביל הביצה באפר נזכר בכ"מ – מזבח אדמה הל' ט"ב (ח, א). לב מבין נבארו תענית פ"ה ה"ז (נא, ד), והב"ד במל"ח ס"י סכ"ט. דה"ח דיני ערב ת"ב ס"א. וראה טעם למנהג בא"א מבוטשאטש סתקנ"ב ס"ו. ונזכר גם בשד"ח פאת השדה מערכת בין המצרים ס"א אות ו. לוח כולל חב"ד. ועוד. ובפשיטות בכל ספרי דור האחרון (וכ"ה בשמועסען מנ"א תש"ה ע' 4. מנ"א תשט"ו ע' 8).

באם שותה מים שלא בסעודה, שלא לצמאו, רק כדי שלא יצמא אח"כ, אינו מברך עליו[186].

צריך להפסיק לאכול ולשתות **לפני**[187] **שקיעת החמה** [כאן בשכונה בשעה **7:56**], כי מיד בשקיעת החמה אסור בכל מה שאסור בתשעה באב (כדלקמן).

אם שכח מלברך ברכת המזון עד שחשיכה, לא יאמר נחם בברכת המזון[188].

מותר ליטול מים אחרונים כדרכו, גם אם הוא כבר אחרי השקיעה.

כשחולץ מנעליו יזהר שלא יגע בהם בידיו[189]. ואם נגע בהם (או בנעלי בד שלובש עתה באם אינם חדשים[190]) נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[191].

דברים האסורים בתשעה באב

בתשעה באב אסור בכל אלו הדברים כל היום משקיעת החמה עד צאת הכוכבים במוצאי התענית[192].

אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אסור אפילו במשהו, אבל ליגע באוכלין מותר.

עוברות ומיניקות מתענות בט' באב, ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור. אולם אם הריונה בסיכון או הריונה קשה או שמרגשת חולשה יותר מן הרגיל או שיש חשש שתפסוק החלב תאכל ותשתה כצרכה[193].

יולדות כל שלשים יום אינן מתענות.

חולה שהוא חלוש וחש בגופו וצריך לאכול אע"פ שאין בו סכנה מאכילין אותו.

קטנים פטורים מלהתענות.

בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושין בלילה.

אין שוטפים את הפה ביום התענית[194].

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקרה התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

186) כ"ד רוה"פ. ותלוי גם אם בא לשלול דוקא בדחנקתי' אומצא או שצ"ל דוקא לצמאו. ועכ"פ שיהנה מהמים בעת השתי'. וכן הוכיחו מכ"מ. וכ"ה פשטות ל' אדה"ז אדה"ז בשו"ע סר"ד סי"ג ובסדר ברה"נ פ"ז ה"ז "שאין הנאה לאדם בשתיית המים אלא בשעה שהוא צמא". ואף אם לא יצא מכלל ספק, סב"ל.

187) בענין תוספת לת"ב, ראה בתוד"ה לקביעא – פסחים נד, ב שת"ב תוספתו מותר. וכ"ה במ"מ תעניות פ"ה ה"ז. והובא לדינא במג"א סתקנ"ג סק"ג. וכן נקטו כל הפוסקים.

אמנם, בפיה"מ להרמב"ם תענית פ"ד מ"ו כתב שמוסיפין בת"ב מחול על הקדש. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ד בלשונות הרמב"ם סי' א'תעז שהשיא דבריו לכוונה אחרת, דהיינו שביה"ש שלו אסור. ועדיין צ"ב בפשטות לשונו. ועמדו בזה במנ"ח מ' שיג. שפ"א תענית יב, ב ד"ה במשנה. ועוד. ואולי י"ל, שבאמת ספק דרבנן מותר, ונתחדש בת"ב להחמיר בביה"ש מספק מדין תוספת. [ומש"כ בל' "על הקדש" אף שאי"ב קדושה – שיגרא דלישנא הוא, ואגב גררא נקטי'. ועוד, שנק' מועד, ולעת"ל יהפך לששון ולשמחה וליו"ט. ושו"ר עד"ז בשו"ת שם משמעון פולאק או"ח סכ"ד]. וראה שו"ת צפע"נ דווינסק ח"ב סל"ב. שיחת ש"פ אחרי תשל"ח. ליקוט מענות קודש תשל"ח ע' 80 ואילך.

188) שע"ת סתקנ"ב סקי"ג (וחולק על הלק"ט ח"ב סקל"ו, והביאו בנו בלקט הקמח הל' ת"ב (נג, סע"ד). והב"ד בשו"ג סתקנ"ז סק"ו ובשת"ז סתקנ"ב סקי"ט). וכוותי' דהשע"ת – כ"פ בכה"ח סתקנ"ב סקס"א. ולדידן, ודאי דינא הכי, דאנן קיי"ל אפי' באוכל בע"ש וקידש עליו היום ולא אכל משחשיכה שאינו מזכיר של שבת. וכש"כ בנדו"ד (שהרי אפי' בת"ב גופא נסתפקו בזה, והבו דלא לוסיף עלה. ואף למ"ד לאומרו בת"ב – אי"ז מדין "מעין המאורע", שהרי בת"ב אין קרבן מוסף ואי"ב חובת הזכרת מעין המאורע).

189) מג"א סתקנ"ג סק"ו. ולהעיר משו"ע אדה"ז סקכ"ח סכ"ז.

190) כה"ח סתקנ"ד סקע"ג.

191) מחה"ש סתקנ"ג סק"ו. כה"ח סקי"ג. ודלא כמשנ"ב סק"ו. והארכנו מזה בשו"ת באתרא דרב סי' טו'קמב. ורק באין לו מים יטול בכל מידי דמנקי.

192) ואין מועיל לזה מה שיתפלל מעריב מקודם.

193) ראה הליכות שלמה פט"ז, א–ב ובהערות שם.

194) מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמי–פה וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב סי' א'תתקפח.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה[195]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

הנוסע מקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן[196]. גם מי שפטור מלהתענות, וכן קטן שיש בו דעת להתאבל, לא יאכל מעדנים[197] רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

מי שאינו מתענה, יאמר נחם בברכת המזון לפני ובנה ירושלים, ויחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"[198]. שכח ולא אמר נחם, יצא ואינו חוזר.

אף שמן הדין מותר לעשן בתענית ציבור למי שרגיל בזה[199], בתשעה באב ראוי להחמיר בדבר.

195) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

196) באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב טז'מה.

197) ולא בשר ויין (ראה בלוח לת"ב נדחה לענין הבדלה. ובפס"ר שהובא שם משמע להדיא גם בנוגע לבשר. ובלא"ה, גם בשאר תעניות אין לחולה לענג עצמו בבשר ויין רק כפי מה שצריך, בכדי להשתתף עם הציבור).

יש שכתב שאין לו לאכול ב' תבשילין בדאפשר, דלא גרע מעת"ב (ראה עד"ז בביהגר"א סתקנ"ה סק"ד בנוגע לזה שימעט מכבודו ומהנאתו בת"ב (שם ס"ב), שאף בסעודה המפסקת אמרו ימעט וכו'). ולא נהיגי הכי. (ול"ד ליין שא"צ לו, ועוד שבשר ויין אסור גם לאונן, משא"כ ב' תבשילין שהותר למי שמתו מוטל לפניו, ואין לנו לחדש איסורים מעצמנו. ועיקר איסור ב' תבשילין בסעודה מפסקת (לא מדיני אנינות ואבלות אלא) שתהא סעודה עני' ושפלה. וכבר העיר בזה בהגהות אמרי ברוך לט"ז רסי' תקנב שבאיסור שני תבשילין חמור סעודה המפסקת מאנינות. איברא, שמצינו כעי"ז באונן, ראה בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה "ולא אוכל כל צרכו". אמנם, בב"י יו"ד ששמ"א כתב שהשמיטוהו הפוסקים (אף שנזכר בתוה"א לרמב"ן) דכיון דלא אידכר בברייתא דתלמודא דידן משמע דלא קיימא לן הכי. ועוד, שמ"מ אינו דומה לאונן, שבאונן לא אסרו ב' תבשילין. ובכלל, שאני סעודה המפסקת שהאיסור שוה בכל ולא גזרו לחולה בת"ב שהוא רק ליחיד.

198) כבתפילה – רמ"א סתקנ"ז ס"א ובמג"א ס"ק א. וראה בבירור הלכה ח"ד סתקנ"ז שהביא מכו"כ מקורות שכך נקטו לדינא.

וראה גם פסקי הסידור (להגרא"ח נאה) אות קפה (לענין יו"כ), שהשיג על שעה"כ פל"ד ס"ט, ודבריו הובאו בקיצור בהגהות לסידור רבינו הזקן ע' ע. והרי גם למאי דחש לדעת החולקים בשו"ע אדה"ז סקפ"ח סי"א – היינו רק לגבי ברכת אשר נתן, משום ברכה לבטלה, אבל אין חשש בהזכרה באמצע הברכה. ובת"ב – קיל טפי מיו"כ, שהרי הוא ממש מתוכן וענין הברכה גם בשאר הימים, וכנוסח הרמב"ם בברכה שלישית דברהמ"ז שאומר "נחמנו ה"א בירושלים עירך", וחותם "מנחם עמו בבנין ירושלים". וכ"ה בטושו"ע (ודאדה"ז) סקפ"ח ס"ד: "מנחם ציון בבנין ירושלים". וידוע מתלמיד האריז"ל שאמר נחם בכ"י (וראה שיחת ש"פ בהו"ב תשט"ז. ל"ג בעומר תשכ"ב ותשל"ה. ש"פ תצוה תשכ"ז. אחו"ק תשכ"ח. ש"פ אמור תשל"ז. פסח שני תשמ"ג. ובלקו"ש ח"ג ע' 1003 מפורש שהכוונה לברהמ"ז. אבל ראה לקו"ש חל"ז ע' 138 הע' 67. לקו"ש חכ"ב ע' 330 ואילך. ואיך שיהי', ברהמ"ז אתיא בק"ו מתפלה). וראה שו"ת אג"מ או"ח ח"ג ספ"ד שהאומר נחם בתפלה בכל יום אין מחזירין אותו בדיעבד. ואף גם בט"ז סתרי"ח סק"י שחולק הן בנוגע ליו"כ והן בנוגע לת"ב, איכא למישמע מיני', דת"ב עדיף, ממש"כ בסו"ד "ואף לענין ת"ב נראה כן", ומשמע שאינו כביו"כ.

הן אמנם שבשו"ת בעי חיי סע"א (הביאו בברכ"י סתקנ"ז סק"ב) כתב הכנה"ג לחלק בין יו"כ לת"ב, כיון שבת"ב אומרים נחם רק לעת המנחה. אבל כבר כתב במג"א סתקנ"ז סק"א, שמדינא אומרו בכל התפלות (וכ"ד רוה"פ, וכפי שהעיר בברכ"י שם על הכנה"ג), ורק ממנהגא אומרים רק במנחה, ובברהמ"ז שאין מנהג אומרו כל היום (ראה מג"א ומחה"ש סתקנ"ז סק"א). ובברהמ"ז יש גם טעם אחר לאמירתו – ראה שו"ת דברי יציב או"ח סרמ"ד. [אבל להעיר שבמל"ח ס"י סקפ"ג, וכן בבא"ח דברים ש"א סכ"ז, כתבו לומר נחם רק אם אכילתו מזמן מנחה גדולה. אבל שתיקת כל הפוסקים מוכיחה דלא כ"ל הכי. ואדרבה].

ואף גם מש"כ בביהגר"א סתקנ"ז סק"א, דשאני ת"ב שאי"ב קרבן מוסף וממילא אין חובת הזכרת מעין המאורע – אה"נ, שאי"ז מדין מעין המאורע (ראה שפ"א שבת כד, א. ובס' החיים סתקנ"ז, מדין ברכת האבלים בברהמ"ז. ושוב דחה וכתב שהוא מדין מועד. וכבר ביארו בכ"מ, שההזכרה בברהמ"ז הוא "מעין הברכה" ולא מעין המאורע" – ראה ברכת מרדכי חנוכה סכ"ז. נזר המלך גולדברג ס"ה. דביר הקודש מועדים ע' קלט. אגרות הגרי"ד ע' מג). וראה עוד בדמשק אליעזר לביהגר"א שם. שדה אליהו שבת כד, א. ועוד.

ומש"כ בט"ז סקפ"ח סק"ג שלא לשנות חתימת הברכה בשבת, שהפתיחה והחתימה צ"ל שוות (והביאו עה"ג בשו"ע אדה"ז שם) – אינו שייך לנדו"ד, שבאמת רחמים ונחמה היינו הך, ורק מי שמקפיד לשנות החתימה בשבת, ואינו אומר "בונה ברחמיו" דס"ל שאין לבקש רחמים בשבת, גילה דעתו דרחמים שאני מנחמה, אבל כשמשנה בת"ב בכדי להזכיר נחמת ציון לית לן בה. וכמו שחותמים בברכה שלישית בבית האבל (ראה ש"ך יו"ד סשע"ט סק"ד).

199) וראה במאורי אור ח"ה בספר עוד למועד פסחים סתע"ח (לא, א – העתיקו בשו"ת זכר יהוסף או"ח סקצ"ח): דברי המחבר ההוא [שכנה"ג] שמנדין אותו מי נתן רצועה ומקל בידו על דבר שאינו כלום ואולי במדינתו שיושבין בביהכנ"ס כל היום כמ"ש בשו"ע לכך החמיר ואיים במקומו בשעת אמירת הקינות . . ומי ביקש זאת ממנו והבו דלא לוסיף כי הטפל משכח העיקר מן ההמון שעומדים בט"ב אחר ביהכנ"ס כל היום בנעילת הסנדל שאיסור גמור.

והוסיף על דבריו בשו"ת זכר יהוסף סקצ"ח: אין להחמיר במה שאין בו חשש מדינא . . [ד]היכי שסובר שהוא מעיקר הדין אסור להחמיר . . ועל המדפיסים מוטל להסיר מ"ש בקיצורים בבאר היטב וחיי אדם, ולכל הפחות להזכיר דברי התשובות בזה, ושאין להחמיר בזה יותר ממשא ומתן דמקילין מדינא אחד חצות . . [ושוב העתיק מש"כ במאורי אור שם] ועל כיוצ"ב נאמר ולא תוסיף ולא תגרע, כי ריבוי חומרות נוספות שאינם לסייג גורם לגרוע גם במה שמחוייבים מהדין, ואולי שהחמיר השיורי [בעל שכנה"ג] במקומו בפרהסיא למזלזל על דרך שאמרו מנדין על כבוד הרב, ובפרט כנודע שהשיורי נכשל אז לבטל לגמרי התענית בט"ב, שהאמין לשמועת שקר שהגיע הזמן שיהפך לשמחה, וכנודע שמינהו אז ש"ץ שר"י לרב באיזמיר . . ולזה החמיר השיורי לשנה הבאה גם בשאר עיניניו שאין מחוייבין מהדין להוציא מלבן של צדוקים הנתעים באותה העת.

ובא"א מבוטשאטש ססי' תקסז (לענין עישון בתענית ציבור בכלל): פשיטא שאין שום פתחון פה על הנוהגים להתיר, וגם אותם שכתבו

ועכ"פ גם מי שדחוק לו מאד כיון שמורגל בו ביותר, יעשן רק בצינעא בתוך ביתו. ויש שכתבו גם בזה להתיר רק אחר חצות. ונקיי הדעת אינם מעשנים כלל בתשעה באב. אבל אם אינו צריך בכך, אין להקל (שיש שכתבו ששומר נפשו ירחק מזה אפילו בד' צומות, וכ"ש בת"ב, והחמירו מאד עד שכתבו שמי שמעשן בת"ב ראוי לנדותו). ובזמננו שנתפרסם גודל הסכנה בעישון, יש להימנע מהעישון גם במשך כל השנה.

רחיצה

רחיצה אסורה בין בחמין בין בצונן; אפלו להושיט אצבעו במים[200].

בבוקר נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[201]. ולאחר שנגב ידיו ועדין לחות קצת, מעבירם על עיניו. ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו.

מותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת – עד שאין בה טופח ע"מ להטפיח[202] (ובלאו הכי אסור) – ומקנח בה פניו ידיו ורגליו[203].

גם הנוהגים לטבול במקוה בכל יום אסורים לטבול בתשעה באב.

נגע במקומות המכוסים נוטל עד קשרי אצבעותיו. היוצא מבית הכסא יגע במקומות המכוסים ויטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו[204]. באם עומד לפני תפלה – נוטל ידיו גם בלי לגעת במקומות מכוסים.

אם נגע בנעליו, ואפילו בנעלי בד (באם אינם חדשים), נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו.

נתלכלך בטיט או בצואה רוחץ מקום המלוכלך לבד.

חולה רוחץ כדרכו.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת לרחוץ פניה.

נשים המבשלות וצריכות לרחוץ את הבשר מותר אף שממילא רוחצת גם ידיה. וכן בהדחת כלים[205].

הצריך לאכול לחם בת"ב יטול ידיו עד פרק הזרוע[206]. ונוטל מים אחרונים כדרכו כל השנה.

סיכה

סיכה בשמן ובמשחות וכדומה לתענוג אסורה.

בכלל זה, בושם וכל אבקות וחומרי קוסמטיקה שונות.

להחמיר היתה כוונתם רק וכו' משא"כ במדינתנו אין שום פתחון פה כל שהוא לחשוש בזה וכו' והמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ובשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח סמ"א (לענין תענית בכלל): דבר זה יהי' גיאות גדולה להשיב בו מה שכבר נתפשט בעולם להתיר וכו' אני מחמיר מנעורי נהגתי כן לעצמי, אבל מי ישער לאחרים בשתיית טאבאק, טבע אנשים אינו שוה בו, יש שהוא אצלו חצי חיות ויש שיכול למנוע עצמו וכו' אך לא נאה ולא יאה לשאול עליו לדינא כלל. וראה בארוכה שו"ת יבי"א ח"א סל"ג ובחזו"ע דיני ארבע תעניות ע' לב.

ועכ"ז, בהיות שכמה אחרונים החזיקו בתוקף בדעת המחמירים ואף כתבו דברים חריפים למאד (וראה גם במח"ב סר"י סקי"ג מה שגילו מהשמים להר"י אזולאי בדבר), ראוי להחמיר בדאפשר, כבפנים.

200) לצורך הפסק טהרה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

201) אף שהטומאה מתפשטת עד מקום חיבור היד לקנה הזרוע "י"ל אשר בת"ב מפני החלישות שבקדושה אינה מתאווה כ"כ לשרות, וע"ד מש"כ בשו"ע רבנו מהדו"ב בסופה, ומתפשטת רק עד קשרי אצבעותיו. וטעמא דמסתבר הוא" (אג"ק ח"ג ע' קמח).

202) פירוש, כשמניחין דבר אחר עליו אותו דבר הוא טופח ויכול להטפיח אחרים.

203) מטעם זה מותר להשתמש בממחטות לחות כל זמן שאינן טופח ע"מ להטפיח.

204) והנוהגים בכל השנה ליטול ידיו ג"פ, יכול ליטלן גם היום ג"פ אבל רק עד קשרי אצבעותיו.

אבל אם נכנס לבית הכסא קבוע ולא עשה צרכיו שם ויצא לא יטול ידיו אם נשארו נקיים כבתחלה, רק יש לו לנקותם בצרור או בכותל וכו' אפילו אם מחמיר בכל השנה ליטול ידיו בכה"ג.

205) ומותר להדיחם גם בחמין.

כמו כן, מותר לרחוץ הקטנים שלא הגיעו לכלל חינוך אם רגילים לרוחצם כל יום. ויש שהחמירו להלביש כפפות כשרוחצים אותם, שלא ליהנות מהרחיצה. וראה שו"ת באתרא דרב י'תטו. וש"נ.

206) כה"ח סתקנ"ד סקנ"ג.

להעביר זוהמא מותר[207]. ולכן מותר להשתמש בדאודורנט בלי ריח.

כלה אחר נשואיה כל שלשים יום מותרת בסיכה[208].

סיכה לרפואה מותר.

מותר להתיז על גופו דבר נוזלי נגד יתושים[209]. והוא הדין קרם הגנה מהשמש.

נעילת הסנדל[210]

אסור לנעול נעלי עור ואפילו מחופים בעור. [ובספר המנהגים חב"ד: "הולכים בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור. ודלא כהמחמירים"].

יולדת כל ל' יום וחולה שהצינה קשה לו ומי שיש לו מכה ברגליו מותרים בנעילת הסנדל. וטוב שיחליפו מנעל של שמאל בימין וכו' (באם אפשר). ובזמנינו שמנעלים שאינם של עור מצויים, כתבו הפוסקים שאין להקל. והוא הדין לקטנים אפילו לא הגיעו לחינוך כיון שמנעלים שאינם של עור מצויים, ראוי לחנכם באיסור נעילת הסנדל.

אם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מביהכ"נ או להיפך והוא איסטניס[211] (דהיינו איש מצונן וה"ה אם הוא איש חלש ויכול להזיק לבריאותו כשילך במקום הגשמים בלא מנעלים) מותר לנעול מנעליו של עור (אם אין לו מנעלים שאינם של עור) – עד שמגיע למקומו.

תשמיש המטה

לבני זוג – אסור בתשמיש המטה.

יש לנהוג כל ההרחקות בין בלילה בין ביום[212].

לימוד התורה

אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב. והוא הדין אגדת החורבן בפרק הניזקין ובפרק חלק ולקרות בחורבן הנזכר ביוסיפון מותר.

---

207) ולא כיוהכ"פ שאסור, ראה שוע"ר סי' תריד ס"א. וראה בשו"ת באתרא דרב סי' כב'תתצט.

208) ואפילו להמחמירים ביוהכ"פ, ראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר זצ"ל סימן קל"ג ס"ק ב, דשאני הכא שרואה אותה. ויש להביא קצת ראי' מזה שבסתרי"ג סקכ"ו (לגבי יוה"כ) כתב המשנ"ב שבזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא שמעתי שנוהגין בזה היתר, ומשמיטו בסתקנ"ד סקכ"ט (לגבי ת"ב).

209) שאינו לתענוג ואדרבה אין בו ריח נעים – שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קצא סק"ד.

210) באג"ק ח"ד ע' ת, שאף שהאיסור דנעילת הסנדל ביו"כ ובת"ב הוא מטעמים הפכים (וראה אג"ק ח"ג ע' קמח), מ"מ גם בת"ב הענין דחליצת סנדל שהוא למעלה מסנדל. ולהעיר שכעי"ז הוא בזכר דוד מ"ג פנ"ג, עיי"ש.

211) ובערוה"ש סתקנ"ד סט"ז דאע"ג דגבי יוה"כ אין היתר רק לאסטניס, מ"מ בת"ב דרבנן מותר לכל.

212) כ"ה ההוראה המקובלת. וראה ד"מ סתקנ"ד סק"ז. מג"א שם סקי"ט. מחה"ש שם סקי"ט. משנ"ב שם בשעה"צ סקמ"ד. בא"ח ש"א דברים סכ"ג, והב"ד בכה"ח סתקנ"ד סקפ"ה.

וכ"מ קצת בשוע"ר יו"ד סקפ"ד קו"א סק"ב (בדין פרישה בעונת הוסת, לענין שינה במטה אחת וחו"נ, ד"לא דמי ליו"כ ות"ב", כיון שבת"ב האיסור הוא מדינא ולא משום גזירה. ואולי סברתו שהשוו דין ת"ב שהוא מד"ק ליו"כ (וראה שו"ע אדה"ז סתרט"ו ס"א) בכל מילי, וכעין דאורייתא תקון, ומשו"ה ל"ד נמי לאבלות. וראה שם סק"א. ועצ"ע. וראה שו"ע אדה"ז ס"מ ס"ח (והוא במוסגר שם, וידוע בכללי רבינו שכל ספק העמיד במוסגר – ראה שו"ת שארית יהודה או"ח ס"ו, הב"ד בשעה"כ פ"א ס"ב, והובאו באג"ק ח"ב ע' קמ, והל' נדה חיבר לעת זקנותו), ובקו"א לשם (שאין לחלק בין יום ללילה. אבל קאי רק לענין שינה במטה אחת). ולהעיר שלאחרונה יש שהנדזו אם הדברים אכן מוכרחים לגמרי בכוונת ודעת אדה"ז בקו"א סקפ"ד שם, ועכ"ז כתבו שמצינו שהמג"א החמיר (עכ"פ בליל ת"ב) גם לענין שאר ההרחקות, ודרכו של אדה"ז לפסוק כוותי' בכל מקום (ראה בארוכה בקובץ חדו"ת כפ"ח י"א ניסן תשע"ה). וראה שאילת משה קליין סכ"ו פ"ג. ואכ"מ).

ואם חל ל"ט בליל ת"ב תטבול במוצאי ת"ב, ולכתחלה תרחוץ ותחוף מעט בערב תשעה באב ולמוצאי ת"ב חופפת עוד הפעם וצריכה ליזהר מחציצה ושלא תלך יחף לגמרי שידבק בה טיט ורפש. ואם לא רחצה וחפפה בערב תשעה באב יש לה לרחוץ ולחוף במוצאי ת"ב ותשהה שעה אחת בעסק החפיפה. ראה שו"ע שתקנ"ד ס"ח. מ"א סק"י. שע"ת סק"ח. כה"ח סקמ"ג.

מותר להפסיק בטהרה בת"ב אבל הרחיצה צריך לשנות קצת שלא תרחץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן.

אפילו תינוקות של בית רבן בטלים בו ותינוק שמבין מה שהוא אומר מותר ללמוד עמו דברים הרעים.

יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור[213].

אפילו במקום שמותר ללמוד היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. וכן אסור ללמוד איזה דרוש או בדרך קשיא או תירוץ אפילו בדברים הרעים מפני ששמחה היא לו.

מותר לקרות כל סדר היום, דהיינו ק"ש וברכותיה וכל מה ששייך לברכת התפלה, ופרשת הקרבנות, ומשנת איזהו מקומן, ומדרש רבי ישמעאל. ובעל קורא מותר לחזור על הפרשה[214].

גם בתשעה באב יש לערוך סיומים באופן המותר ע"פ שו"ע[215], בעניינים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מסכת מועד קטן או מסכת שמחות[216]. [ולהעיר, שבר"ד משיחת ער"ח מנ"א תשל"ה, שגם אחרי ביאת משיח יצטרכו לעשות סיום בתשעה באב. וכ"ה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ג, והסיום יערך בנוכחותו של משיח צדקנו, ובאופן של שמחה גדולה ביחד עם בשר ויין, כסעודת שלמה בשעתו ועוד יותר מזה. ובספר השיחות תש"נ[217]: כיון שמשיח צדקנו בודאי יבוא לפני תשעה באב, ותשעה באב יהי' יו"ט הכי גדול, יערכו בתשעה באב "סיום" באופן של משתה גדול ושמחה גדולה. ובהערה: ויש לומר – "סיום" על כללות לימוד התורה בזמן הזה, שהוא הבל ("זכר") בלבד לגבי תורתו של משיח].

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' לומד בכל שנה ושנה בתשעה באב איכה רבה וסוגיית רבי יוחנן דפרק הניזקין[218].

חסידות: בלקוטי שיחות[219]: "מהנכון שהלימוד במעל"ע זה יהי' בעניני דיומא וכמחז"ל שואלין ודורשין בעניני של יום כו' – ברשימות כ"ק אדמו"ר הצ"צ למגילת איכה". ועיי"ש במעלת הלימוד בפנימיות התורה בת"ב[220].

---

213) אף דהרהור לאו כדבור דמי שאני הכא דעיקר טעמא משום שמחה – מג"א סתקנ"ד סק"ה.

214) ואפילו הקריאה שיקרא במנחה או בשבת – ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'תיא.

215) ונת' בארוכה בר"ד משיחת ש"פ מטו"מ תש"מ הטעמים בדבר – שהמוכרח לאכול מחמת בריאות, לכה"פ ישמע סיום. ועוד, שעצם הענין דעשיית סיום פועלת שמחה, וממילא בת"ב שהוא זמן שבו נמצא בגלוי הענין ד"מפני חטאינו וכו'" רוצים לפעול שיהי' כמה שפחות עצבות ומרירות, ולכן דבר נכון לעשות סיום בדברים המותרים בלימוד, וע"פ תורה נפעלת בזה ענין השמחה עד כמה ששייך בת"ב (וע"ד אמירת נחם בת"ב אחר חצות בכדי לנחם בנ"י מאבלותם). ועוד זאת, שעי"ז שיעשו סיום יתוסף שילמדו עוד ענין בתורה.

ובר"ד שיחת ש"פ דברים תש"מ נתבאר, שאין להקשות איך אפשר לערוך סיום בתשעה באב והרי יש בזה משום שמחה – לפי שאינו דומה להאיסור בת"ב ללמוד בתורה "במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות" שהם עצמם בגדר "פקודי הוי' ישרים משמחי לב", ובת"ב אסור בשמחה, משא"כ כשלומד בדברים המותרים ומסיים מסכתא בת"ב, אין כוונתו לשמחה שבלימוד זה, שהרי אין לו שמחה מיוחדת ממימרא פרטית זו הנלמדת בסיום, וכוונתו היא רק להסיום כשלעצמו, והשמחה שיש בזה אינה אלא תוצאה הבאה לאחר מעשה אחרי הסיום, ולכן הסיום עצמו אינו נחשב לענין של שמחה. ועיי"ש דוגמא לדבר בהלכה (לחלק בין התוצאה הנגרמת מהדבר לעצם הענין), מהמובא בס' החקירה להצ"צ (סד, א) בענין עדות שתחילתה בדיני ממונות, ובדיני ממונות העדים אינם צריכים דרישה וחקירה, אבל יש לה תוצאה בדיני נפשות, ובדיני נפשות צריכים דרישה וחקירה, שכיון שתחילתה של העדות בדיני ממונות אין העדים צריכים דרישה וחקירה, "ואי משום שיכול להביא לד"נ אין להחמיר בו כ"כ, דהיינו רק גורם לדבר דד"נ ואינו כהדבר עצמו, דכל גרמא אין בו חומר כמו עצמות הדבר". וראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, בקשר להסיום בכותל המערבי בת"ב. וכן בליקוט מענות מילואים ח"ד ע' 396 (לאחרי ת"ב תשל"ה). וראה צילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה ("הוראות כ"ק אדמו"ר שליט"א . . שהגיעו אמש" – התקשרות גל' שסה).

וראה יתירה מזו במאמ"ר סלאנים ח"ב ע' רו (ונדפס בס' שני המאורות (קאמינקא) מהדו"ח ע' 61) בשם הרה"צ מרוזין (אבל בכ"מ נדפס בנו"א). ואולי ילה"ע מדוגמתו בשו"ת מהר"י מברונא סי"ד, שמשמע מדבריו שאפשר לקדש הענין ד[ליל] ת"ב גופי' (אף שאין מקדשין הלבנה אלא מתוך שמחה. – כמה מהמלקטים העתיקו מדבריו בזה"ל "שנוהל לקדש הלבנה בת"ב גופי'", אבל ל"כ כך בפנים, עיי"ש. ועכ"ז, כ"מ בלשונו). וראה לקו"ש חל"ט ע' 232. ואף שלכאו' יש לקבוע סיום בשעת הכושר וזמן שמחה – ל"ג משאר תשעת הימים שמפורש שמותר לעשות בהם סיום מסכתא, ואפי' בעת"ב.

216) אבל לא עמ"ס מכות – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' לו'רסד. ושנ"ת.

217) ח"ב ע' 579 ובהע' 190.

218) מסכת גיטין דף נה ע"ב – נח ע"א.

219) ח"ט ע' 250 (משנת תש"ל. וראה שם בפרטיות ע"ד משמרות ללימוד. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו ששייך גם השנה (תשל"ה). ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), דהיינו שאר הפרטים שם ולא ע"ד המשמרות ללימוד).

220) וראה סה"מ מלוקט ח"ה ע' של הע' 14 במעלת הלימוד בפנימיות התורה, ובפרט בענין האור, בשבת ת"ב נדחה.

בספר השיחות תר"צ[221]: [כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ] ראה את אדנ"ע לומד דא"ח בט' באב, וכנראה למיגרס בעלמא[222].

בנתיב החיים[223]: שמעתי מהרה"צ המפורסם בשמו ר' הלל פאריטשער שמותר ללמוד בחכמת הקבלה[224] בט"ב שאין מוסרין רזי תורה אלא למי שלבו דואג בקרבו עכ"ל[225].

בשנת תנש"א אמר כ"ק אד"ש שיחה ביום א', עשירי באב (לפני תפלת ערבית), ונדפסה בספר השיחות תנש"א[226]. וראה שם בהערת המו"ל (בשוה"ג): בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה וכו'.

אפילו בתשעה באב, שעד שנה שעברה היו בו הגבלות בנוגע ללימוד התורה, ש"**אסור** לקרות בתורה כו' משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב" – **חייבים ללמוד תורה בכל רגע ורגע**, אלא שהלימוד הוא בחלקי התורה המתאימים ליום זה[227]. [ובר"ד משיחה הנ"ל (פינחס תש"נ): ולא כפי שהעלו כמה (מספרי האחרונים) "א מאדנער איינפאל פון א גדול ישראל"[228] שבת"ב אין את החיוב של לימוד התורה, ומה שכתוב שישנם דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, אין הכוונה שחייבים ללמוד בהם, אלא כשאחד כבר אמר את כל הקינות וכו' ואינו יכול להירדם, התירו לו ללמוד ענינים מסויימים בתורה... ומביאים ראי' לדבריהם – דאם לא כן היה צריך להיות כתוב בפירוש שהם דברים ש(מותרים, וממילא) מחוייבים ללמוד בהם בתשעה באב... ובהנחה אחרת: שסברא זו לא כתובה לא בראשונים ולא באחרונים[229]].

---

221) ע' 134.

222) ובסה"ש תורת שלום ע' 202: יום א' תשעה באב (נדחה) בשעה 4 נכנסתי לכ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א מצאתיו כותב דא"ח, וכפי שראיתי התעסק אז בתיקון הדרושים שהגיד, והיינו לא שכתב כדרכו בהתעסקות בהענין שעומד בו, כ"א בקונטרס ההגהות, ואפשר דהוי דבר האבוד.

ולהעיר שבתורת מנחם "מנחם ציון" ח"ב עמ' 370, שמה שאירע (בשנת עדר"ת) שנמשכה החזרה (במוצ"ש ת"ב נדחה) בלילה (כנ"ל) הוא "דבר פלא".

וראה המסופר בלשמע אזן (מהדורת תש"נ) ע' רטו: א"ז רמ"י נ"ע פלעגט דערציילן, אז ער איז איינמאל געקומען פון ליובאוויטש פון אדמו"ר צ"צ, ער איז נאך געווען א יונגער בחור, האט ביי אים הרה"צ ר' אייזיק האמליער ארומגעפרעגט דעם סדר הנסיעה וכו' . . אז עס איז געקומען צו תשעה באב, פרעגט ער: וואו ביסטו געווען? זאגט ער אין קארמע. נו, און וואס האם מען געטאן? זאגט ער: גע'חזר'ט חסידות. זאגט ר' אייזיל: אזוי גרויס ביסטו ביי זיך, ת"ב ריידן חסידות?

223) לדרה"ח סרנ"ח. ובס' המנהגים ע' 77 (ומציין לשם): אבל בימי האבלות, ר"ל, לומד פנימיות התורה. וראה שלחן מנחם ח"ו ע' רעג (ונדפס בשלימות בליקוט מענות תשמ"ח ע' 35) במכתב השואל, שלומדים בימי אבלות שיעור חת"ת [ובפשטות כוונתו לשיעור תניא היומי] ושאר פנימיות התורה.

ולהעיר משעהמ"צ פ' ויחי: ועניין עסק התורה בימי האבלות ע"ד הסוד הי' מגמגם בהם לפי שהם משמחי לב וע"י ההפצרה שהיינו מפצירין בו הי' מתחיל להתעסק בהם והי' פוסק באמצע הדרוש. אבל בטעמי המצות שם כתב "ענין עסק התורה **בדיני** האבלות". וכ"ה בגוכתי"ק מהרח"ו. ואינו סותר, דאכן מיירי בימי האבלות שהותר אז ללמוד בדיני האבלות, ועכ"ז הי' מגמגם בענין עסק בהם ע"ד הסוד, כנ"ל.

224) ראה המסופר ביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה (נדפס בהתקשרות גל' תיט), ופרטים נוספים בס' לשמך תן כבוד ע' 55, ובצילום המכתב שי"ל מטעם צא"ח ז' מנ"א תשל"ה (הנ"ל), בנוגע לחזור מליקוטי הש"ס להאריז"ל עמ"ס ברכות ושבתניא באגה"ק סי"ז, בהסיום עמ"ס מו"ק בת"ב (בכלל ו)בכותל המערבי (בפרט).

225) וראה המסופר בתשורה שמולביץ–לרנר כ"ד טבת תש"ע ע' 22.

ולהעיר מל' שו"ת מהרי"ל סר"א (הביאו בב"י רסי' תקנד) דמשמע מיניה להתיר ללמוד עניני תוכחה. וכ"כ המאירי מו"ק כא, א, שלא זו בלבד אלא שראוי לעשות כן. וכל שהכוונה לא לשם לימוד אלא להתעורר מזה מותר – ראה שד"ח אס"ד אבלות סוף סקכ"ה בשם נוה שלום סשפ"ד. והביאו בדרכי החיים סט"ו בהגה סק"ד. [וראה מאירי תענית ל, א (בנוגע לפסוד"ז): כל שהוא נאמר דרך שבח ודרך שיתעורר האדם בהם להכניע לב האדם לתפלה אין בהם משום שמחה ומותר]. ומה שאין אומרים פרקי אבות – לפי שנאמר לשם לימוד. וכן הותר תהלים דרך תחינה. והה"נ בדא"ח.

226) ח"ב ע' 721.

227) סה"ש תש"נ ע' 574 ואילך. וראה שיחת יום שמח"ת תש"מ. מקץ תשמ"ה. ועוד.

228) ובר"ד שנדפס בהערות וביאורים ספר היובל ע' תמט: מ'האט געשריבן א סברה משונה ומוזרה. ועיי"ש הרקע.

229) וכן נקטו רוב ככל האחרונים. ודעת החולקים, דחוי' קרינן לה. ובכמה פוסקים נזכר להדיא בנוגע לעת"ב שהוא ביטול תורה. ויל"ד. ולהעיר משו"ת חת"ס אה"ע א"א סוסי' קכא בשם בעל ההפלאה. וכן מוכח בדגו"מ למג"א סתקנ"ד סק"ב שגם לקטנים איכא משום ביטול תורה. ובשו"ת ציון סס"א בנוגע לקטן שהגדיל תוך שבעה, דל"ש חינוך לאבילות שא"כ אתה מבטלו מת"ת. (וראה חכמ"א כלל קנב סי"ז). וראה גם שו"ת ר' טיאה ויל סי' קיא להתיר שלא להודיע לבן תורה שאמו נפטרה בכדי שלא יתבטל ז' ימים מלימודו.

[והרי מברכים ברכה"ת גם בת"ב, (ובשבה"ל סרס"ט מחמת הלימוד ברבים הרעים). וגרע מנשים, גם להסוברים שלימודם בגדר רשות, ושיכולות לומר "וצונו" כיון שעכ"פ אנשים חייבים בתורה, משא"כ בת"ב. ואפי' את"ל ובדוחק שאפשר לברך על ההיתר ללמוד, אף כשאין חובה – יצטרך לברך בכל פעם שמסיח דעתו מלימוד (ראה לקו"ש חי"ד ע' 154 לגבי נשים).

ויש מהאחרונים שצידדו בראיות קלושות שהוא רק רשות. וכבר נדחו דבריהם בקל. וגם בערך השלחן סתקנ"ד ס"א שכ"כ – תיקן

בר"ד משיחת יום ב' דחה"ס תשנ"ב: ההגבלות – מפני חטאינו – שבתשעה באב שאינם אלא בנוגע ללימוד ענינים מסויימים בתורה, אבל מעצמו מובן שאותם הענינים שישנו היתר גמור ללמדם, הרי לימודם נעשה חיוב גמור, וזכות גמורה. ואדרבה, דוקא בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל ענייני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון.

בר"ד משיחת ש"פ דברים תשל"ד[230]: לכאורה יש להקשות איך ממלאים מה שנחסר ע"י העדר לימוד התורה בתשעה באב? ואין לומר וליישב הענין, שמותר ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, שהרי א. ישנן הגבלות בהלימוד המגבילים את הלימוד רק לדברים המסויימים, וממילא חסר ב"בלעולם ילמד אדם במקום שלבו חפץ". ב. גם בדברים המותרים גופא יש לעסוק ללא פלפול וכו', וממילא ישנה הגבלה באיכות הלימוד. (וההגבלה בכמות ואיכות – ג"ז בגדר "ביטול תורה"). והביאור בזה על דרך המבואר בענין האיסור דנטילת ידים בתשעה באב ויום כיפור, שגם בזה מצינו הגבלות "עד קשרי אצבעותיו", ולכאורה מכיון שהנטילה ענינה הסרת הטומאה, איך אפשר לומר שבתשעה באב ויום כיפור חסר בזה. ונתבאר במק"א, שיש בזה ב' אופנים: א. שביו"כ מאירה הקדושה ביותר, ומצד קדושת היום אין צורך בנטילת ידים. ב. ולהיפך, בתשעה באב – הקדושה דבני ישראל היא בחלישות, וממילא אין ה'לעומת זה' מתאמץ להשיג יניקה. (ומה שצריך ליטול ידיו "עד קשרי אצבעותיו" עכ"פ – מפני שבענינים מסויימים דרושה נטילת ידים דוקא). וישנו אופן שלישי: שכיון שהקליפות הם מעשיו של הקב"ה, והרי "רחמיו על כל מעשיו", לכן נתנו להם יניקה, שמזה יש להם קיום. וזהו הטעם לכך שמצינו שניתנו להם כמה ענינים. ולדוגמא: שחמץ מותר במשך כל השנה, וגם בפסח – ישנן הגבלות מסויימות בפרטי דיני בדיקה וביעור ושריפת חמץ, והטעם – בכדי שתהי' יניקה לחיצונים לצורך קיומם. ועד"ז, מה שבית הכסא פטור ממזוזה (שאין לומר שענין המזוזה נפעל שם מצ"ע ח"ו, ע"ד הביאור בנוגע לתקיעת שופר בר"ה שחל בשבת, שהענין דתק"ש שבר"ה נפעל בשבת ע"י השבת, אלא הביאור בזה הוא), שכיון שענין המזוזה לבטל יניקת החיצונים ולעו"ז, לכן בביה"כ ששם מקומם – לצורך יניקתם וחיותם – א"צ במזוזה, ואדרבה. ועד"ז בנוגע ללימוד התורה בביה"כ. (ומה שמותר לפעמים ללמוד תורה בביה"כ, לאפרושי מאיסורא או לאונסו – שכיון שרואה שישנו ענין שצריך לפעול ע"י לימוד התורה, מוכרח שבמצב זה חייב לעשות כן. ועיי"ש, שזהו הטעם מה שהזכיר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ענין המזוזה, בדרך שלילה, בבית האסורים, שאז הי' צורך בכך – "לאפרושי מאיסורא"). ועד"ז, הוא בנוגע לההגבלות בת"ב בלימוד התורה, שההגבלות הן – לצורך יניקת וחיות הקליפות, והחובה ללמוד תורה – שבענינים אלו, כיון שרואה אפשרות ללמוד תורה, מוכרח שבפרטים אלו חייב בכך.

שאילת שלום

אסור ליתן שלום בתשעה באב. ואלו שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבין אותם בשפה רפה ומודיעים להם שהיום אסור ליתן שלום.

הדברים לאחמ"כ במילואים בסוה"ס (תיקון ערך השלחן לשם – קכד, ב), וכתב להוכיח משו"ת חכ"צ סי' ק (שהתיר ללמוד משניות לאבל שלא ישב בטל) שאינו כן. ומה שיש שה"ר מהריטב"א מו"ק טו, ב והרמב"ן בתוה"א ענין אבלות, שהקשו דאבל אסור בת"ת וכ"ש שמותר בדברים המותרים – חדא, התם מיירי לאבל ולא בת"ב, ובא ליישב גם להשיטות שאבל אסור גם בדברים הרעים, אבל לדינא שאבל מותר בדברים הרעים ודאי חובה גמורה היא (ערוה"ש יו"ד סשפ"א ס"א). והרי י"א שבאבל דין בפ"ע דהאנק דום, ולא רק משום צער החורבן כבת"ב, שלכן אסור לגמרי גם בדברים הרעים (ראה מאירי מו"ק טו, א. המכתם מו"ק כא, א. הגהות הרמ"ך לרמב"ם אבל פ"ה ה"א. ועוד). ועוד, שהריטב"א עצמו נסתפק בדבר (בחידושיו למו"ק כא, א) אם ההיתר שבת"ב ללמוד דברים הרעים קאי גם באבל. וכ"מ בדעתו ממשה"ק (שם טו, א), בטעם האיסור לאבל בת"ת, אף שאינו בדין לפרוק ממנו עומ"ש. וכן גם ברמב"ן שם הביא שנחלקו בדבר ולא הכריע. ובשמחת יהודה (שמחות פ"ו) כתב שדעת הרמב"ן נוטה יותר שאבל אסור בדברים הרעים. ויתירה מזו, שבריטב"א (שם כא, א) כתב שההיתר דלימוד הלכות אבלות לאבל הוא רק "כדי שידע מה לעשות" (ובהערת המהדיר לשם הביא מפי' אחד הקדמונים: "כדי לקיים אבלותו כדינו"), ולא כהדעות שהותרו לגמרי. ועוד שגם להמתירים י"ל שאבל שאני מת"ב בגדר ההיתר. וכבר כתבו לדייק בל' הכלבו, שבאבל כתב "יכול לעסוק", ואילו בת"ב "קורא הוא", שהיא חובת קריאה ומצות ת"ת. ושו"מ שדרך עד"ז בשו"ת דברי יציב או"ח סר"מ לחלק בין ת"ב לאבל, אבל לא נחית לכל הנ"ל.

ובאמת, גם באבל אא"פ להוכיח מד' הריטב"א, שיל"פ בכוונתו שפטור מת"ת בנוגע לשאר חלקי התורה. (ושו"ר עד"ז ובארוכה בתשובת הגרי"א בציוני הלכה אבלות ע' שלד). ובסגנון אחר, שחייב בתורה אבל לא בגדר "משמחי לב" שבת"ת (וא"ש גם לתי' בתרא, שבק"ש הותר אף אם "משמחי לב"). ועוי"ל דמיירי במי שאין לו אפשרות ללמוד דברים הרעים (קובץ תשובות ח"ג סקס"ח. וראה ציוני הלכה אבלות ע' שלג ואילך בהנ"ל, ועוד כמה אופנים, ושעפ"ז סרו גם שאר הראיות). ועכ"פ, גם אם מצינו סברא כזו (וכ"מ דעת הגאונים בשבה"ל הל' שמחות סכ"ו, שא"א ברכה"ת בת"ב ובאבל, אלא שדחה דבריהם) – אי"ז להלכה למעשה, דאנן קיי"ל להתיר דברים הרעים לאבל, ושחייב בברכה"ת. ומינה, שגם באבל וגם בת"ב חובה גמורה ללמוד תורה. ושו"ר שהאריך בכעי"ז בקובץ העו"ב גל' א'מ, עיי"ש].

230) התוכן דלקמן – ע"פ המובן מההנחה בלתי מוגה שנכתבה בקיצור נמרץ.

גם לומר צפרא טבא, שבוע טוב וכדומה אסור בת"ב.

מותר לברך לחברו בשאר מיני ברכות כגון אריכות ימים ורפואה והדומה, ואפי' ברכת מז"ט לא מצינו שיהא אסור, דהא רק בשאלות שלום אסרו.

אסור לשלוח מתנה לחבירו בתשעה באב[231]. אבל לעני ובפרט כשהוא תלמיד חכם, לא רק שאין איסור, אדרבה מצוה בדבר, וכל שכן אם שולח מעות להוצאת בני ביתו וכו' ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב.

טיול והיסח הדעת

לא ילך ויטייל בשוק, כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[232].

לא יקח תינוק בחיקו שמא יבא לידי שחוק[233]. אבל כשבוכה וצריך להרגיעו הותר[234].

ניחום אבלים: אין לדבר דברי תנחומין[235] לפני חצות היום, ולכן אין ניחום אבלים לפני חצות[236].

ישיבה על הארץ

ליל תשעה באב ויומו יושבים לארץ עד חצות (**1:01**).

ע"פ הקבלה אין לישב ישר על הקרקע רק יפסיק בדבר שאינו לבוש בו בינו להקרקע.

מותר להניח תחתיו שק או כר קטן. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך[237].

אם צריך לפסוע בין היושבים רשאי לעשות כן, ובלבד שלא ידלג מעליהם ויפסע מעליהם ממש שנחשב כזלזול בכבוד הציבור[238].

מי שהוא חלוש בבריאותו וכן מעוברת ומינקת בשעת הנקה מותרות לישב על כסא רגיל[239].

מי שנוסע ברכב מותר לו לישב כדרכו[240]. וכן בבית הכסא.

בעל הגבהה וכן סנדק יושבים על כסא רגיל.

בספר אמרי פינחס בשם הר"פ מקאריץ: בתשעה באב כשיושבים על הארץ יכולים לפעול אצל השי"ת מה שצריכים כיון שהשי"ת שורה ג"כ בבחינה זו.

---

231) שזהו בכלל שאלת שלום.

232) שו"ע סתקנ"ד סכ"א. וראה כה"ח שם ס"ק צה.

233) כ"ה בשו"ע יו"ד סשצ"א ס"א לגבי אבלות. והה"נ בת"ב. וכן להרמב"ם אבל פ"ה הכ"א, שנקט משום טעמא דהאנק דום – הה"נ בת"ב שאסור בש"ש. וכן מובן מביהגר"א סתקנ"ד סכ"א בדין טיול שסמכה לאיסור לקיחת תינוק בחיקו. ומצינו כן להדיא בראשונים – בס' מנהג טוב שאין ליקח תינוק בחיקו בת"ב. וכ"כ בפלא יועץ ערך ת"ב. והרי כל המצוות הנוהגות באבל נוהגות בת"ב, עכ"פ ל"ת שבאבל. ואף למש"כ בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין ללמוד ת"ב מאבל – היינו באיסורים ככפיית המטה וכדומה, אבל בנדו"ז דמיא ממש לטיול וכביהגר"א הנ"ל. וכן העלה בתשוה"נ ח"ב סרנ"א.

234) ובזה נדחית הסברא דשאני ת"ב מאבל, שכולם אבלים, ומי יקחנו – דאה"נ בצריך לכך הותר גם לאבל.

235) ונוסח "המקום ינחם" יכול לומר גם לפני חצות.

236) אא"כ לא יהיה בעיר אחר חצות, שאז צריך לילך לפני זה, שבזה שבא להאבל והאבל יודע שבא לנחמו יש בזה ג"כ מצות ניחום אבלים אף שלא יאמר דברי תנחומין, ולכן עליו לקיים מה שאפשר. וראה בשו"ת אג"מ או"ח ס"כ סקכ"ב.

237) כ"מ בירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה: סמוך לארץ. והובא בבל"י יו"ד סשפ"ז. וראה בפס"ד להצ"צ או"ח סתקנ"ט סק"א, אפי' לענין אבל. וכש"כ בת"ב שהוא רק ממנהגא (וראה פמ"ג סתקנ"ט בא"א סק"ב. וראה פס"ד להצ"צ שם בארוכה). ובמס' סופרים פי"ח ה"ז (לגבי ת"ב): ויש שיורדים מספסליהם למטה. ומשמע שאין העיקר שיהא על הארץ. וכבר העירו מרש"י יומא יא, ב ד"ה ולא כלום. תוס' כתובות לא, ב ד"ה רב אשי. ועוד. וראה ילקוט הגרשוני סתקנ"ט סק"א. חיים וברכה שמחות אות י סמ"ז. ערוה"ש סשפ"ז ס"ג. (ובערוה"ש סתקנ"ט ס"ד: לאו דוקא על הארץ וכו' ספסל קטן נמוך לארץ). דע"ת שם ס"ב. שם סתקנ"ט ס"ג. (ועיי"ש שהביא מפירש"י ישעי' ג (כצ"ל שם), כו: לארץ תשב מגובה לשפלות ישבו וכו' בת"ב. וראה חיים וברכה שם). אמנם לדעתו אסור שיהא חלל אויר טפח בינו ובין הקרקע (ראה גם חיים וברכה שם), ולא ראינו מקפידים בזה. וברוח חיים פלאגי סתקנ"ב ס"ח ובבא"ח ש"א דברים וכה"ח סתקנ"ב סק"מ החמירו יותר שצ"ל נסר שאינו גבוה טפח. ונראה שהכל לפי הענין, שיהא שינוי דמינכר. וראה גם רוח חיים יו"ד סשפ"ז ס"א. וראה גם בדה"ש סשפ"ז בציונים סק"כ.

ונהגו שיהא פחות מג' טפחים. והרבה מקילים גם בגבוה יותר, כל שנמוך מהרגיל.

238) ראה שו"ת משנת יוסף ח"ח סכ"ז. יוסף לקח פרץ מועדים ח"ג סכ"ח ואילך. שבות עמי מימון ח"א סט"ז. ה' אור לי בקובץ טובים השנים תשע"ד סי"ח (ושנית לו בקובץ ועתה כתבו לכם הל' שוויו"ט חולון ע' תפג ואילך).

239) ראה ערוה"ש יו"ד סשפ"ז ס"ג.

240) ויש שהחמירו לישב ע"ג קרש המונח ע"ג המושב ברכב. וכן ראינו במעשה רב.

עשיית מלאכה

אין עושין מלאכה עד חצות (**1:01**). מי שהוא ירא שמים יש לו להחמיר כל היום. אף שמותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות[241].

נהגו להחמיר בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפילו מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, מותרת.

כתיבה מותרת בתשעה באב[242].

מלאכת דבר האבד מותר אבל לא יעשה זה בפרהסיא.

אפילו קודם חצות מותר לעשות מלאכות[243] אפילו בביתו על ידי גוי.

כל העושה מלאכה בתשעה באב, ואפילו לאחר חצות, אינו רואה סימן ברכה מאותן מעות שמרויח מאותה מלאכה. ודוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות.

אין מציעין המטות ולא מכבדין הבית עד אחר חצות היום, ומהראוי שלא לכבד כל היום כולו[244]. באם אפשר, אין להדיח כלים עד אחר חצות[245]. ואפשר לשרותם במים.

---

241) ואף את"ל שהטעם משום היסח הדעת באבלות ל"ש כ"כ אחר חצות היום, איכא נמי לשאר הטעמים (ראה לעיל לפני "דברים האסורים בת"ב" בהערה).

242) אבל המעתיק ספרים בשכר נחלקו הפוסקים, "ובמג"א מסיק דאסור". (כ"כ בא"ר סקכ"ו. וכוונתו עפמש"כ במג"א סקכ"ו שאף שמותר לישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו, כך פי' בתורת חיים סופר סקי"ט).

בנוגע כתיבת סת"ם – מותר בערב תשעה באב, אבל לא בתשעה באב (ע"פ שע"ת סתקנ"ד סק"ה, עייש"ה. ואף שנראה שאינו בגדר ת"ת דבעבידתי' טריד, אבל הוא בגדר מלאכה ומלאכת אומן והיסח הדעת גמור, ודלא כמלאכה גרידא שרק גורמת היסה"ד).

243) ויש שכתבו רק בנוגע מלאכות צרכי ביתו. ושאר הפוסקים סתמו.

אכן לבנות בנין דאוושא מילתא, אסור.

244) כשעוזרת נכרית מנקה הבית, אפשר ליתן לה לנקות כדרכה, אם אין היסח הדעת לבעלים מזה (כגון שצריך להראות לה בכל דבר מה לעשות).

וראיתי למי שנסתפקו בדבר. ולדידי ברירא מילתא דליכא איסורא, שהרי גם מלאכה ממש מותר ע"י גוי. וכש"כ בצרכי ביתו. (והרי בלבוש התנה להתיר מלאכה ע"י גוי דוקא בצרכי ביתו דקילא טפי, כדלעיל). ובתנאי דליכא היסח הדעת עי"ז (ראה בביהגר"א סתקנ"ד סכ"ב ד"ה ואפי. משנ"ב שם בבה"ל סכ"ב ד"ה ע"י עכו"ם. כה"ח שם ס"ק קא).

ואף את"ל שסידור הבית והצעת המטה לאו משום היסה"ד נגעו בה, אלא להראות אבלות (וע"ד הדין שימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר, והה"נ בכבוד הבית) – אדרבה א"כ אינו מדינא (וכדמוכח גם מזה שהותר לאבל, כמפורש בשו"ע יו"ד סש"פ סכ"ב. וראה זה השולחן ח"א סתקנ"ד סכ"ב (ע' מה). אבל בברכ"י סתקנ"ז סק"ז משמע קצת דאיסורא איכא. וכנראה מדין מלאכה. וכ"מ קצת ביוסף אומץ שבהערה הבאה. ואולי לישנא ד"לא מיחו" לאו דוקא, שמעיקר הדין היתר גמור הוא אלא שנמנעו עד חצות, ולאחר חצות הניחום על מנהגם. וכ"כ בשו"ת יצחק ירנן ח"ג סכ"א), ואין להחמיר כולי האי במנהג זה.

ויותר נראה ש(אם נאמר שאינו רק משום היסה"ד, עכצ"ל ש)משום סרך מלאכה נגעו בה (כהדחת כלים, שבשו"ת שמלת בנימין שבהערה הבאה), וכ"מ מסמיכות הענינים בערוה"ש סתקנ"ד סכ"א (אבל ראה סוסי' תקנט דמשמע מחמת היסה"ד כשאר צרכי אכילה), ושאני באבל שלא החמירו כולי האי במשך ז' ימים (ראה עד"ז בשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ט סי"ד), והתירו רק מחמת הצורך (ראה גם לבוש יו"ד שם סכ"ב: הוי להו גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה לפיכך לא גזרו עליהם והתירו לעשות מהם כל הצריך לו ולא יותר. אבל בשו"ת מהרי"ק שרש לה מוכח איפכא, דאף דליכא בהו צורך כולי האי שאפשר בלא כיבוד הבית ובלא הדחת הכוסות כשיש לו כוסות אחרים מודחים ונקיים אלא דניחא ליה להשתמש באלה אפ"ה שרי). והדר דינא כשאר מלאכה שמותר ע"י גוי. [ויש שהביא ממל"ח ס"י סס"ב "להציע המטות בליל ת"ב", ופשוט שאינו שייך לנדו"ד, ומיירי בהצעה שיוכל לישון, ולא עלה על הדעת להחמיר].

ומש"כ במקו"ח (שבהע' הבאה) לאסור הדחת כלים גם ע"י שפחה, אם לא נפרש שכוונתו למשרתת יהודי' (וכ"נ פשוט בכוונת יוסף אומץ שם במש"כ "משרתת", וכל' השו"ע בענייננו יו"ד סש"פ סכ"ב, ושבקי' דאיהו דחיק ומוקים אנפשי', שהרי כתב לאסור מה ש"מבערת המשרתת אש לבשל לילדים קטנים אכילתן", וקרי לה "איסורא רבה", וכנראה היינו על צד ההפלגה) – נצטרך לומר שהכוונה באופן שגם בעה"ב מסיח דעתו מחמת זה, ואף גם זאת, דקאי בהדחת כלי שבת שאינן בהם צורך כלל כעת. ויותר נראה שהוא להרחקה בעלמא. ובכלל קשה ללמוד הלכה למעשה מדבריו בקיצור הלכות שנכתבו בקוצר אמרים ור"פ בלבד, ורב הסתום על הגלוי, ושמא כתב סברא בעלמא ורצה להשיג ע"ז, ובפרט שלא מצינו כדוגמתו בפוסקים. ולהעיר שבלבוש שם בהיתר כיבוד הבית הדחת הכוסות והצעת המטות לאבל כתב בטעמא דמילתא "דלאו כולי עלמא עשירים נינהו שיש להם משרתים שיעשו להם מלאכות אלו בימי אבלותם", והרי לנו שבמשרתת מעיקרא לא עלה על הדעת לאסור איסר. והעיקר, ששגם בגוף הענין לסדר הבית בעצמו לא ברירא מילתא לאסור, ששתיקת וסתימת כל הראשונים דלא אישתמיט חד מינייהו לפרש לאיסור מוכיחה שאינו איסור מן הדין.

245) ראה יוסף אומץ (מנהגי פראנקפורט) סתתפ"ג. ובמקו"ח להחו"י סוסי' תקנד – גם ע"י שפחה.

ומשה"ק בפת"ש (איסרלין) שם (על שו"ת שמלת בנימין ס"ב שאסר) מהדחת כוסות לאבל שביו"ד סש"פ סכ"ב – הרי מפורש שם שמותר גם לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, משא"כ לענין ת"ב כבשו"ע סתקנ"ט ס"י. ועוד דשם מיירי בצריך להכוסות.

ליל שלישי, ט' מנחם־אב, תשעה־באב

"אין שמחה בא אלא בתשעה באב"[246]

תשעה באב חמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש.

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות יום טוב וימי ששון ושמחה[247].

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית): ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי שיחות, שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

בכמה מקומות[248] שלעתיד לבוא יהי' תשעה באב יום טוב הכי גדול, יותר משאר הימים טובים, ויותר

---

246) פס"ר פי' על נהרות בבל בסופו. ושם: לפי שקבעו אבל בזמן הזה ועתיד לפני הקדוש ברוך הוא לעשותו יום טוב שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ובמדב"ר (פי"ג, ה בסופו): אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם.

ולהעיר מפי' הידוע (קדושת לוי ועוד) במאחז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה וזואה בשמחתה", שזוכה הוא מלשון הזדככות שמזדכך וזואה עתה בשמחה, קצת משמחת ירושלים איך יהי' לעת"ל, שע"י שמצטער ומתאבל על חורבן ירושלים מעורר הגאולה, ולכן זוכה מיד לראות בעוה"ז הנחמות של עתיד, שמראים לו תיכף הנחמות העתידים. וראה פרי צדיק דברים טז.

247) רמב"ם סוף הל' תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבזה"ז, שהרי המועדים שבזה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד חיוב סעודה לעת"ל (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירש"י ר"ה יח, ב ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשקו"ט בסעודות חנוכה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א סי' תקנ"ב סקי"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבים בסעודה הראשונה בעת"ב לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים בכלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלין שלום ואמת סקט"ו – רסג, א). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב הל' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בבשר ויין). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

ע"ד איסור מלאכה (שבלשון הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, "יו"ט", ובכמה מקומות "יו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"כ להוכיח נתן העזתי שר"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית): הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק בפי' "ששון ושמחה"). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' (שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח)). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל סס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סרע"ג בהגהות לשו"ע או"ח סי' תקפ (בשם הר"י איידליץ) שאסור במלאכה כבחוה"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש לז' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ ויגש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ה בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד חנוכת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, לג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל סס"ד. מג"א (ושו"ע אדה"ז) סנ"א סקי"א (ס"א). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השמיט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ר, ומה"ט לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים פ"ב, ח. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשירי באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סי' קנז. הנסמן בשו"ת יבי"א ח"א סל"ד סק"ג). [ולהעיר מהפכו – שקו"ט בנוגע הקרבת קרבנות יו"כ בזמן חנוכת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו – ראה לקו"ש ח"ח ע' 56 הע' 42]. ולהעיר מהרמז הידוע בברכת אשר גאלנו "יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום", דקאי על ביטול הצומות לעת"ל, שבזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה.

כשמשיח בא באמצע התענית: ראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צו"ג תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמקום לשקו"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה הנ"ל).

248) ראה ד"ה ציון במשפט תשל"ה האי (סה"מ מלוקט ח"א ע' קנד) הע' 41*. לקו"ש חי"ח ע' 313. סה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 611 הע' 27. ר"ד משיחת ש"פ דברים תש"נ. ובכ"מ.

משאר הצומות שיהפכו לימים טובים.

באגרות קודש[249]: עס איז באוואוסט דער חסידישער וואַרט[250], עבדו את ד' בשמחה, אז אפילו תשעה באב – יהפך במהרה לששון ולשמחה – בביאת משיח צדקנו, דארף דער תענית און זאגען קינות, בשעת מעשה זיין אויך בשמחה–געפיל, וואס מען האט דעם גרויסען גליק און מעגליכקייט צו מקיים זיין דעם ציווי מלך מלכי המלכים הקב"ה, און לויט ווי עס [איז] אפגע'פסק'נט געוואָרן אין רמב"ם סוף הלכות לולב, אז דער וואס פארמיידט זיך פון שמחה, ראוי להפרע ממנו וכו' און דער וואס טוט דאס עבודה גדולה היא כו' עיין שם.

איתא בירושלמי שביום שחרב הבית (ת"ב) "יליד מלכא משיחא". ובפרט ע"פ הידוע שביום הולדתו של אדם מזלו גובר, דלפי זה נמצא, שביום ת"ב מתגבר מזלו של משיח צדקנו, והוא יום מסוגל לענין של ישועה וגאולה. וענין זה נוגע להלכה למעשה, וכמ"ש הרח"ו בשם האריז"ל שזהו מהטעמים שאומרים "פסוקי נחמה" "ביום ט"ב במנחה . . כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם", וי"ל שזהו הטעם הפנימי שנק' ט"ב בשם "מועד"[251].

בכמה ספרים נזכר שכ"א ימי בין המצרים מי"ז בתמוז עד ערב תשעה באב הם כנגד הימים מראש השנה עד הושענא רבה, ותשעה באב – כנגד שמיני עצרת (ושמחת תורה)[252]. ועוד מצינו, שתשעת ימים הראשונים של חודש מנחם אב כנגד ימי חג הסוכות, ותשעה באב – כנגד שמחת תורה.

אף שאין להסיח דעת מהאבילות[253], וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה

249) חי"ב ע' רצז.

250) ראה גם שיחת כ' מנ"א תשל"ד. ולהעיר משיחת ש"פ ואתחנן תשכ"ח בנוגע לשון המאמר בד"ה נחמו תרכ"ו ע"ד "ההפרש . . בין ט' באב לשמח"ת", שלכאורה ה"ז לשון מוזר. ועיי"ש הביאור שט"ו באב דומה לשמח"ת, וממילא גם ט' באב שעל ידו בא העילוי דט"ו באב דומה לשמח"ת, רק שבת"ב הוא בקו הירידה והעלם, ובט"ו באב ושמח"ת הוא בקו העלי' והגילוי.

וכ"ה בס' תורת שמעון השלם (תשע"א) ע' קלא בשם הר"ש מיערוסלאוו, **עיי"ש**. וכן מסופר על הר"ד לייקעס תלמיד הבעש"ט (אדמור"י טשרנוביל ע' צה). וראה ייטב פנים אבני זכרון לר"ה אות י, הובא בשיח השדה ס"פ דברים אות קצד.

ולהעיר מעבודת ישראל פ' מסעי (חלקו הועתק באוה"ת, כנ"ל אצלנו בדיני בין המצרים): אפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא מכל מקום יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה שבו יולד מנחם ויגאלנו במהרה וישמח ה' במעשיו.

ובס' מגן אברהם (מטריסק) ס"פ מסעי, שאע"פ שהם ימים הנמוכים בשנה, עכ"ז בת"ב נולד משיח שאז הלידה והתגלות אורו של משיח, ולכן אדרבה היא שעת הכושר שע"י שיתאמץ ויסיר מאתו החשכות יזכה לאור גדול להרגיש האור של מלך המשיח.

251) לקו"ש חל"ט ע' 8 (משיחות ש"פ דברים תשמ"ז–מ"ח).

252) כן מצינו בספרים, שעשירי באב כנגד שמחת תורה. ובאו"א קצת, ששלשת השבועות על הסדר כנגד שבעת ימי פסח שבועות (וימי תשלומין) וסוכות, ות"ב – כנגד שמע"צ. [ובכ"מ דקודם מ"ת הי' יו"כ בעשירי באב].

253) וגדר היסח הדעת – שקובע עצמו לדבר אחר (ולכן מותר במלאכה שאי"ב שיהוי). אבל בשעת הקינות, לא יפסיק לבו מהאבל בכלל. (כן מוכרח מזה, שבשעת הקינות אסור אפי' לספר דבר ולצאת חוץ, משא"כ בשאר היום).

[והנה, מה שאיסור מלאכה משום היסה"ד הוא רק ממנהגא, וכן נהגו שלא לשחוט ולהכין צרכי סעודה עד חצות מחמת היסה"ד, ואינו מדינא – י"ל של"ש להטיל איסור מלאכה והכנת צרכי סעודה שהם דברים המוכרחים. וראה בהגמי"י תענית פ"ה ה"י סק"ש שהביא מהל' שמחות להרמב"ם דהוי דומיא דקניבת ירק שהותר ביו"כ משום עגמ"נ. וגם אינם היסה"ד בעצמם אלא שגורמים (וחשש שיגרמו) להיסה"ד. ומה"ט גם ממנהגא הותרו אחר חצות. (וסדה ראיית שו"ת משיב נבונים ח"ב סמ"א).

אבל, באמת משמע שהיסה"ד גופא אינו אסור מדינא, ורק בדבר שנהגו בה, כדמוכח מזה שאיסור ת"ת הוא רק משום משמחי לב או האנק דום כמפורש בראשונים, ולא משום היסה"ד. וכ"כ להוכיח בשו"ת הר הכרמל סי"ט. וכת"ש לשלול דעת האוסרים עישון משום היסה"ד. [ובדעת האוסרים העישון משום היסה"ד – ראה שו"ת דרכי נעם או"ח ס"ט, שנקט בלישנא שמשום חומרו ואבלו של יום וראוי למנוע מלשתותו שלא להסיח דעתו מן האבל, הרי לנו שלא אסרו (לפי טעם זה) מן הדין. וראה גם בא"א מבוטשאטש (לענין ת"צ בכלל) שהמחמירים היתה כוונתם רק למיגדר מילתא מקלות ראש. ויש שאסרו מטעמים אחרים והארכנו לקמן בענין זה. ובסידור יעב"ץ בשער הדלק ארובה ד' (וכן בספרו מו"ק סתקנ"ד) כתב דלא גרע מטיול ותענוג ומסיחין דעתן מאבלות. ואין הכרח בדעתו שהיסה"ד אסור מדינא, שהרי התיר שם ארובה ה' כשאינו נעשה לתענוג. ויל"ד דבכה"ג אי"ב היסה"ד. וי"ל במש"כ באיזהו מקומן להחמיר בשעת התפלה דייקא, לפי שבשעת קינות חמור טפי, כנ"ל].

אמנם, במהרש"א תענית ל, א כתב בטעם איסור ת"ת שלא ישכח מאבלו, וכ"נ בין השיטין בשו"ת דבר שמואל ס"ט לענין לימוד עם אחרים. וכ"מ גם בל' שו"ת דרכי נעם סוסי' ט. וכ"מ קצת במאמ"ר סתקנ"ג סק"ב. וכ"ה בחכמת שלמה סתקנ"ד ס"א. וכ"כ ביסוד"ה ש"ט פי"ב. אבל אין כן דעת כל הראשונים. (ולהעיר שבאוה"ח עקב ז, יב משמע בטעם האיסור לפי שת"ת צ"ל בשמחה. ויל"ד). ובחלקם, אולי י"ל, דס"ל שאיסור שמחה גופא הוא משום היסה"ד. ודוחק. והרי לת"ק מותר בדבר שאינו רגיל לקרוא ולשנות. וגם מותר לדבר בעסקי שלא בשעת הקינות (ובמהרש"א שם אכן חידש שם שבשאר עסקים נמי אסור). וכן טיול נאסר רק שלא יבוא לידי שחוק והיתול ולא משום היסה"ד. (אבל ראה שו"ת גן המלך סי' קמה). וגם במלאכה גופא שנאסר ממנהגא משום היסה"ד, מצינו גם טעמים אחרים בראשונים (מתורת אבלות גופא – מאירי פסחים נד, ב. ס' הבתים שערי תענית ש"ז. או שאינו מרגיש בתענית בשעת מלאכה – אר"ח הל' ט"ב סי' ב. כלבו סס"ב. שו"ת תרוה"ד סי' קנג. או לאידך גיסא שמחת טורח המלאכה לא יוכל להתענות – אר"ח וכלבו שם. ועוד. וי"א משום דאיקרי מועד – לבוש סתקנ"ד סכ"ב. וראה ליקוטים אשכנזיים מכת"י, נד' בירושתנו ז ע' נג. וכ"מ במרדכי תענית רמז תרלו, שהביא בתרוה"ד שם, שהוא כיו"כ. וברש"י תענית יג, א ד"ה כשאמרו, משמע שהוא ככל ת"צ, מדין "קדשו צום קראו עצרה" (ראה שם יב, ב – בגמ')). ומש"כ המשנ"ב סתקנ"ט סקמ"א שלא לילך בכנופיא על הקברים משום היסה"ד – הביאו מהשל"ה מס' תענית, ואינו איסור מדינא (זולת משום

בשמחתה[254], כמ"ש שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה[255], אסור ליפול בעצבות ח"ו, שהרי כתיב עבדו את הוי' בשמחה[256].

בספר השיחות תש"ג ע' 41 (שפעם באה קבוצה של יהודים מליטא לאדמו"ר הצמח צדק, ואמרו שיש להם קושיות וכו'): האבן זיי געזאגט, אז זיי האבן געזעהן א גרויסן חסיד האט ער שמח"ת געווייגט און תשעה באב געזונגען, און האבן מסיים געווען: מילתא דמתאמרא באפי מארי' לית בה משום לישנא בישא. האט הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק זיי געענטפערט, אז ביי א חסיד איז דער ניגון ניט קיין שמחה און די בכי' איז ניט קיין עצבות. די בכי' איז מרירות . . תשעה באב בעת החורבן אז ער זעהט ווי עס איז נתקיים געווארן דער חורבן, איז דאך בכל עצב יהי' מותר און גלויבט בקיום יעודי הגאולה, איז פון דעם זינגט ער, דער ניגון איז להתענג על הוי'.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה[257]. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו

טיוטל), עיי"ש. ואין לה"ר מל' הלבוש סתקנ"ד סכ"ג לגבי פרקמטיא שאסור שלא יסיח דעתו, שכ"ז בכלל מלאכה למנהג שנהגו.

אמנם, באבל מצינו שאסור במלאכה ובמו"מ מדינא, והטעם משום היסה"ד – ב"ח יו"ד סשפ"ו ואפילו דבר. לבוש שם ס"ב. חכמ"א כלל קסד ס"ב. (וצ"ע מש"כ בשו"ת צבי תפארת סי"ג סק"א שלא נמצא בהדיא שטעם האיסור במלאכה לאבל משום היסה"ד. ואולי כוונתו שלא נמצא בראשונים. אבל כ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א סש"ו: כדי שיהא יושב ומחשב באבלה של ירושלים ולהתאונן ולהתעסק בנהי וקינות כאבל. וכ"ה להדיא ברש"י כת"י (רש"י על הרי"ף) ובנמוק"י מו"ק יא, ב ד"ה דברים: כדי שלא ישכח אבילותו. וכ"מ בתוה"א לרמב"ן ענין האבלות: כדי שיתאבל על מתו. וכ"מ ברי"ו, הביאו הב"י יו"ד סש"פ, לגבי ג' הראשונים). וכן אסור לו לצאת מביתו שלא ישכח אבלו – שו"ת תרוה"ד סר"צ. וכ"ה ברדב"ז אבל פ"ה הט"ו, שמותר לאבל לקרוא בדברים הרעים שע"י קריאה זו לא ישכח אבלו ולא יהי' שמח. (ואולי היינו הך, ומשום שמחה נגעו בה). וראה ערוה"ש יו"ד סשפ"ד ס"ט שאסור ללמוד שאר חכמות או כתבי עתים משום היסה"ד. וכבר כ"כ בר"ן מו"ק יא, ב שאסור לעיין בספרי הרפואות להתלמד דחכמה היא. אבל בת"ב שמותר מעיקר הדין (לולא בהמנהג) במלאכה, ומותר לצאת מפתח ביתו – אין לנו להכריח שאסור לו להסיח דעתו מאבילות. וכבר כתב בשו"ת מהר"ם חלאווה ס"י שאין לנו איסור בת"ב אלא מה שמנו חכמים בפירוש ואין ללמוד מאבל. ושו"מ שכ"כ בקצרה בחזו"ע בין המצרים ע' שטו. וראה בשו"ת פאר עץ חיים סכ"ד שהאריך מאד ביסוד החילוק בין ת"ב לאבלות בכמה אנפי', ולידידי' בשניהם איכא איסורא דהיסה"ד, אבל גדרם שונה עיי"ש. ואף שהאריך לבסס יסודו, לא נחית לכל הנ"ל. אבל להעיר שבחכמה ומוסר להה"א ענתיבי הל' יו"ט סקע"ח אזיל בתר איפכא, לענין שתיית טוטין שאף שבת"ב יש לאסור שלא יסיח דעתו מהאבלות, באבל אין לנו להוסיף צער על צערו. אבל נראים הדברים שדבריו אינם מדינא, אלא שכדאי בית אלקינו שיצער עליו, עיי"ש. וראה רץ כצבי אבילות סי"ד. ודבריו צ"ע.

ואולי יש מקום לקרב הדבקים, שכל עיקר איסור היסה"ד בת"ב, את"ל דאסור כבאבל, אינו כפשוטו, שלא יסיח דעתו מזה, שכמעט אא"פ לעמוד בו, וכן גם באבל דל"ש לומר שלא יסיח דעתו מזה כל ז' ימים. ופי' היסה"ד היינו כבתפילין (ולהעיר מאמרי פינחס השלם להר"פ מקראיץ סשפ"ב), שנקטו כל הפוסקים (ואדה"ז בכללם – בשו"ע סכ"ח ס"א) כדעת תר"י ברכות יד, א (בדפי הרי"ף) ד"ה ולא והרא"ש הל' תפילין סכ"א שאינו נק' היסה"ד אלא כשעומד בשחוק או בק"ר, אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו אע"פ שאין דעתו ממש אין התפילין אי"ז נק' היסה"ד. ומה"ט אין דין היסה"ד בשינה (ראה רשב"א וריטב"א סוכה כו, א. תי' בתרא בתו"י יומא ח, א ותוהרא"ש שם). וההסברה בדבר, שהיסה"ד היינו עקירת הדעת לענין הפכי, ולכן נק' בל' הירושלמי "הסיע דעתו", המורה על העקירה ממקומו הקודם, ולגבי תפילין – העקירה משעבוד המוח והלב (ראה לקו"ש חי"ד ע' 152. חכ"ג ע' 226). ובענינו, עקירת דעתו היינו שחוק וק"ר ולא רק העדר המחשבה בעניני אבלות. (ולפ"ז י"ל דת"ב שאני מתפילין, שבתפילין אסור גם במטריד עצמו בצרכיו עד שלבבו פונה מיר"ש מחמת טרדתו כמ"ש אדה"ז שם במוסגר (ואולי דמספק"ל בד"ז), אבל בת"ב ל"ש ד"ז כל עיקר). וא"ש שמלאכה והכנת צרכי סעודה נאסרו רק ממנהגא, מחששא שעי"ז יבוא להיסה"ד לגמרי (וע"ד שגם בתפלין מצוה מן המובחר שלא להסיח דעתו כלל). ולפ"ז מובנת גם דעת הסוברים שת"ת נאסר משום היסה"ד, דכיון שהם משמחי לב ה"ז בגדר היסה"ד גמור. ויש להוסיף, שמצינו דין היסה"ד בפרה אדומה קדשים וטהרות וכו', והיינו שמירה שלא יבוא לידי פסול. וגם בתפלין איכא לפרושי דהיינו שמירה מבזיונם ומהאיסורים השייכים בו (שלא יפיח וכו'). וכ"נ בתו"י יומא ח, א, וכ"מ באו"ז סתקפ"ה וביראים סרס"ט וסשצ"ט. ועפ"ז י"ל, שבת"ב ואבלות היסה"ד הוא השמירה שלא יבוא לשחוק וק"ר ושאר איסורין הנוהגים באבל, וכל שנזהר ונשמר אי"ב משום היסה"ד.

וראה זה פלא, בשיעורי הרב עניני ת"ב סכ"ז ע' נד בהע', שאין איסור היסה"ד באבל, שהרי מותר לו לשתות יין שישכח רישו, ורק באנינות אסור בהיסה"ד. ולפ"ז, את"ל שאחר חצות הוא כמי שנקבר מתו (ואכ"מ) אין למנוע היסה"ד. וא"ש גם מה שאחר חצות לא נהגו באיסור מלאכה. וכ"כ באגרות וכתבים להגרח"ק ע' קז בשם החזו"א שאין איסור היסה"ד לאבל, וה"ר מזה שאיסור לקיחת תינוק בחיקו הוא רק שמא יבוא לידי שחוק. ויל"ד, דמיירי כשאינו מסיח דעתו עי"ז. וראה בקיצור דברי סופרים הל' אבילות פל"א סק"א שתפס עליו כעין הנ"ל].

254) והובא **לדינא** בשו"ע או"ח סוסי' תקנד.

255) ובלקוטי תורה פ' נצבים מז, ב ואילך, משמע שע"י הבכי' בת"ב מעוררים רחמים להיות נמשך אח"כ יגמה"ר באלול.

256) ראה אצלנו בשו"ת אתרא דרב סי' ה'קפג. וש"נ. ולהעיר מהסיפור דהר"ש מונקעש, הובא בלקוטי ספורים (פערלאוו, תשכ"ו)) ע' נג, ובשינוי נוסח – בשמועות וסיפורים ע' 38. וראה בכיו"ב אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשצט.

257) וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר וידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הרי"ף, הובא בתוויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת ברייטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב (אבל לכאו' קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העיניני. ומצינו כעי"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סשע"ח).

באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה[258]. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם[259].

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו שכינה, כן יתהנה גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם[260].

מאה ברכות

להשלים מנין מאה ברכות[261], יכוון לברכות העולים לתורה ולברכות המפטיר בשחרית ומנחה, או אפילו לחזרת הש"ץ. ואין לברך על בשמים בת"ב[262].

סדר ליל תשעה באב

מסירין הפרוכת מלפני הארון הקודש[263].

אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פי"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פי"ג הי"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישובו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם הנ"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כנ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו'", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ קלז, ז. ילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמו"ר סי' קכא סק"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ווידוי (וכבר הקדימו בענין זה בשו"ת חת"ס כנ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש שתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 159 ואילך, שיש בתעניות אלו שני הענינים, שהחפצא דהיום שהוא בעצם "יום רצון לה'" גם ללא פעולת האדם (ראה שם הע' 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביום זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

258) ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

259) וראה פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבה רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עשי"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שיכנע לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישוב אל ה' ויחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם [כנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה] כי מה יתן ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוה אלא עיקר התענית הוא כדי שניתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין לא הטהרנו ומעשינו כמעשיהם ועל כן לא נושענו ובכן נשוב אל ה' ויחמנו.

260) ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנוד עבירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה, על כן יגבור על הכעס.

[ומקרא מפורש הוא (ישעי' נח, ד): הן לריב ומצה תצומו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפנינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יהי' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה ויהי' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך ליזהר ביום התענית מכל מכשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בנטיעות וביותר צריך ליזהר מן הכעס שביום התענית הוא מעותד מאד לכעוס על עילה כל דהוא ומאחר שהכועס הרי הוא כעוע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדר טוב ממציאות הרע אם לריב ומצה יצום לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקותו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יהא באמונה ובנחת וימהר לחזור לדבקותו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחד התענית לא ירבה בעונגין, וביום התענית לא יבדר מענין אכילת הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היום שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתיה.

261) בסדר התפלה, אם מניח טלית ותפילין, מברכים רק 89 ברכות במשך ת"ב.

262) ראה שו"ת באתרא דרב סי' טז'עו.

263) רמ"א סתקנ"ט, ס"ב. ויש שנהגו גם להוריד המפה. ונהרא נהרא ופשטי'. וכמדומני שהמנהג בפועל אצלנו להשאיר המפה של בימת קרה"ת. בנוגע ל770 – בווידיאו מתשעה באב שחרית תש"נ רואים שהשאירו המפה. אבל בסטנדר הורידו המפה. וכן מעשה רב בעצמו (יומן משנת תשכ"ז).

אין מדליקים האורות בבית הכנסת רק מה שצריכים כדי לומר קינות ואיכה[264].

כתב הרמ"א: מתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים וכן עושים בקריאת איכה.

אחר שמו"ע אומרים קדיש תתקבל[265], יושבים לארץ[266] וקוראים איכה[267] (בלחש עם החזן) וקינות. אחר קריאת איכה וקינות אומרים ואתה קדוש[268], קדיש שלם בלא תתקבל.

בספר גירושין להרמ"ק[269]: בליל תשעה באב להיות שאנו מראים אבלות ועצבות היה באפשר שיתעוררו הקליפות, ואבל הוא מקום סכנה ונתן רשות למזיקים, לכן אנו מבטלין אותם, וזהו טעם הזכרת הגאולה בסדר גאולה (וי"ג קדושה) זו [ואתה קדוש[270]], מפני שאז בטול הקליפות באמיתות בה.

בקריאת איכה יפסיק בין כל פסוק מעט ובין כל פרק יותר מעט ופסוק האחרון שבכל איכה אומר בקול רם.

כשמגיע החזן לפסוק "השיבנו", אומרים אותו הקהל תחילה בקול רם, ואחר כך קורא החזן שני פסוקים אחרונים, וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו" תחילה בקול רם, ואח"כ החזן.

כתב הלבוש[271]: וכל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בצבור . . מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו כדין הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בצבור . . ואפשר שנהגו כן מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו משא"כ במגילת פורים כי ימי פורים לא יהיו בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין.

בכמה שיחות קודש הובא שברשימות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על מגילת איכה[272] נתפרשו כו"כ פסוקים במגילת איכה שבח ולמעליותא ("ע"ד שהקללות יהפכו לברכות וכו' י"ל ג"כ איכה לעליות"), שהם ברכות נעלות ביותר[273].

מובא בשם הרלוי"צ מבארדיטשוב[274] שלעתיד לבוא יברכו שהחיינו על מגילת איכה, ויקראו המגילה בנחת, למעליותא, בתענוג גדול, מה שאין הפה יכול לדבר[275].

264) וראה יומן הרש"ז לבקיבקר תשכ"ט.

265) טעה ולא אמר תתקבל – ראה בטבלא שבסוף הלוח.

266) כ"ה בכל בו (סדר התפילה) ובהג"מ מנהגי ט' באב. ובפתיחתא דאיכה רבתי (פתיחה יז): "יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה".

267) ואין מברכין עליו.

268) טעם אמירתו, דכתיב בה "יושב תהלות ישראל", שבתשעה באב (וכן בפורים) לא נשתייר שריד ופליט משונאיהם של ישראל לולא הקב"ה יושב תהלתם – סדר טרוייש ע' 38. ובערוה"ש סתרצ"ג ס"א שכל ענינו ית' תהלות ישראל ולכן בעת שצר לנו ח"ו, עמנו הוא בצרה ובכל צרתנו לו צר. ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלט שהעולם מתקיים בזכות קדושה דסידרא והיא במקום תורה שאסורה בת"ב. וראה עוד לקמן בהערה.

269) ספ"ט.

270) ואולי קאי לשיטת הראשונים שאומרים גם פסוק ובא לציון גואל בליל ת"ב, ראה שבה"ל סרס"ז לבקש רחמים על הגאולה. וכ"ה בתניא רבתי הל' ט"ב. ועד"ז באבודרהם דיני אשרי ולמנצח – משום נחמה. אבל בשו"ע סתקנ"ט ס"ה נפסק שמתחילים מואתה קדוש. ואולי כוונתו לסיום הענין שנזכה ונחי' ונראה וכו' לשני יומה"מ. וראה שלחן גבוה סתקנ"ט ס"ב שהביא בשם הר"י מולכו שכתב שאומרים ואתה קדוש רמז לגאולה שלא יתייאשו העם ובפרט לרמוז לידת משיח.

271) סתקנ"ט ס"א.

272) נדפס בפ"ע, ולאח"ז – באוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'לד ואילך.

ובסה"ש תשמ"ט ח"ב ע' 617 הע' 70: ראה בספרו [של הרלוי"צ מבארידטשוב] קדושת לוי שמפרש כו"כ פסוקי איכה למעליותא.

ולהעיר שבס' קול בוכים למהר"א גלאנטי (ספר שהובא כמ"פ באוה"ת. ובתורת שמואל הובא בשם קינת סתרים) מפרש ג"כ פסוקי איכה ע"ד הסוד ולמעליותא. ויתירה מזו, שנראה במוחש שרשימות הצ"צ הם הגהות לס' הנ"ל.

כן מצינו ספר נחמת ציון (להבא"ח – שי"ל מכת"י בשנת תשד"מ) עד"ז.

273) בתורת כ"ק אד"ש – ראה ד"ה איכה תשל"א (סה"מ מלוקט ח"א ע' קיט ואילך). ד"ה ציון במשפט תשל"ד. ועוד.

274) קדושת לוי השלם ח"ב לקוטים חדשים לת"ב ע' תקכו.

275) וראה גם מדרש אליהו (מאיזמיר) על מגילת אסתר (בד"ה וגדולה – בהוצאת ווארשא תרל"ח: פ, א) שתשתנה קריאתן לטובה דרך ישועה ונחמה.

וראה פירוש בעלי התוספות (איכה א, כב): לכן נכתב ספר קינות [מגילת איכה] להודיע כשם שהוא כל הקללות שנכתבו בידי נביאים הראשונים כן כל הטובות שאמר המקום ע"י הנביאים יבואו וכו' וזש"ה וכו' טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' לכך נכתב ספר זה באלף בית להיות רגיל בפיהם כשירה.

בזמן בית שני, קראו מגילת איכה בשמחה לזכרון לפניהם על בית ראשון – ראה פתיחתא דאיכ"ר יז. איכ"ר ג, ה. עט"ז סתקנ"ב. פרי

המתפלל ביחידות אומר איכה וקינות.

בהנוגע ללימודי יארצייט [משניות שלאחר התפלה] בתשעה באב (וכן לאבל תוך י"ב חודש), הנה עד חצות היום הרי לימוד משניות דאחרי התפלה הוא בפרקי דתענית ומועד קטן הידועים [ואין אומרים משנה דר' חנניא בן עקשיא וכו'], ולאחר חצות היום הרי נוהגים בזה כמו בשאר השיעורים היינו שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב[276].

ילכו לביתם כאבלים וכמנודין לשמים במרירות לב ואנחה וכובד ראש[277].

אומרים כל סדר קריאת שמע של המטה כרגיל, מלבד הוידוי (מדלגים מאו"א תבא לפניך וכו' עד אנא בכח ולא עד בכלל).

ימעט אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר. אבל אין נוהגין לישן על הארץ או לשום אבן תחת מראשותיו.

יום שלישי, ט' אב – תשעה־באב

בנטילת ידיים בבוקר נוטל ידיו רק עד קשרי אצבעותיו ומברך "על נטילת ידיים".

אין מברכים "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.

מי שאינו לובש טלית, אינו מברך על טלית קטן בבוקר. וכדי שלא יכנס עצמו לספק חיוב ברכה[278] לא יחליף את הטלית קטן[279] עד לפני מנחה ואז יברך עליו.

בשחרית משכימין קצת לבית הכנסת[280]. ואם יש חשש שעי"ז יגמרו לומר קינות ויצאו זמן הרבה קודם חצות מבית הכנסת טוב שלא ישכימו כל כך.

אין אומרים תחנון משום דמיקרי מועד[281]. ולכן מדלגים כל חלקי התפלה שאין אומרים בימים שאין אומרים תחנון.

> הטעם שנקרא מועד[282] לסימן כי אנו מובטחים מה' יתברך שעוד יתהפכו הימים האלה למועדים ושמחה וימים טובים. ועוד, שכיון שהחושך גורם ליתרון האור, הרי ט' באב בעצמו גורם מועד גדול לעתיד. וגם, לפי שבו ביום נולד משיח[283].

אין מדליקין נר תפלה בביהכ"נ בט"ב שחרית.

סדר תפילת שחרית

אין מתעטפים בטלית ואין מניחים תפילין. ולכן אין אוחזים הציצית ב'ברוך שאמר' ובק"ש[284].

צדיק דברים אות יז. ובפרי צדיק שם, שכמו כן לעתיד לא תתבטל מגילת איכה שהיא מכ"ד ספרים אך אז יהי' להם פירוש אחר שיהי' מורה על טובות ונחמות.

276) אג"ק חי"א ע' שו.

277) מהרי"ל מנהגים הל' ת"ב. סידור יעב"ץ. סדה"י סדר ט"ב. ועוד.

278) ראה משנ"ב סי' תקנה ס"ק א.

279) בשו"ע הלשון ש"לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה". וכ"ה בכמה ראשונים. ובמרדכי תענית סתרל"ז (ועוד): ובבוקר לובש ט"ק לפי שאין נראה לעולם. אבל המנהג אצלנו (וכן בכ"מ) שלובשים כרגיל, ובאופן שהציציות נראים (אף שיש שנזהרו בזה עד חצות). ואכן, בכמה אחרונים השמיטו התיבות "תחת בגדים", וכנראה ס"ל שתלוי במנהג, ובזמנם נהגו בכלל בלבישת ט"ק תחת בגדים. (ראה לדוגמא במרדכי מנחות פ' התכלת סתתקמ"ג. וגם בזמן השו"ע, ראה ב"י או"ח ס"ח, אף דלא ס"ל הכי, כמ"ש בשו"ע שם סי"א. והעתיק כאן כפי שמצא הלשון בראשונים, כנודע בכללי השו"ע. ועוד, שגם בזה אפ"ל שהכוונה להבגד, ולא להציציות. (אלא שבפשטות כיסו גם הציציות, כדמוכח בכ"מ. וראה הנסמן בעוזר ישראל זילביגר ציצית ע' לג ואילך. ובכללות הענין, ראה בארוכה לקו"ש חל"ג ע' 95 ואילך. ואכ"מ). וראה דעת נוטה ח"ב ע' פד. קובץ אור ישראל מאנסי גל' כח ע' קע).

280) והוא אחד מחמשה ימים שמשכימים לתפלה: ר"ה יו"כ הושע"ר פורים ות"ב.

281) וכן א"א צדוק הדין.

282) וראה לקו"ש חכ"ט ע' 376 בהתיווך עם מה שתיבת "מועד" קאי על ר"ח אב (תענית כט, א).

283) מועד ע"ש העתיד – ראה סדה"י סדר ט"ב. של"ה פ' בלק תורה אור. מאמ"ר סתקנ"ז סק"ד. ערוה"ש סתקנ"ב סי"ד. שת"ב גורם המועד – של"ה פ' ויצא תורה אור. שבו ביום נולד משיח – שו"ת יד אפרים סי"ט. וכ"ה בלקו"ש חל"ט ע' 8. ועוד טעמים מצינו, ששפך חמתו על העצים ואבנים (וכ"מ בסה"ש תנש"א ח"א ע' 23 הע' 77), וכן שהאבלות מראה שלא נשתכח מן הלב ושיש תקוה.

284) כן המנהג. וכ"כ כמה אחרוני זמננו, והוא מטעם שלובשים תחת הבגדים (כדלעיל בהערה). ולפ"ז, למנהג שלובשים בגלוי (עכ"פ הציציות) אין טעם בדבר. ואולי האחיזה גרע טפי. (הדעות בזה – ראה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סשפ"ג. תורת המועדים סתקנ"ה ס"א.

מתפללין שחרית לימי החול כרגיל ואומרים מזמור לתודה[285]. רק הש"ץ אומר עננו[286] בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. (שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח). הש"ץ אינו אומר ברכת כהנים[287]. לאחר חזרת הש"ץ – חצי קדיש. ואין אומרים תחנון ולא סליחות ולא א–ל ארך אפים. מוציאים ס"ת וקורין ג' גברי[288] בפרשת 'כי תוליד בנים'[289]. חצי קדיש[290]. מפטירים 'אסוף אסיפם'. יהללו ומחזירים הס"ת. קוראים כל הקינות[291] ומאריכין עד מעט קודם חצות. אשרי ובא–לציון, ומדלגים את הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם בלי תתקבל. עלינו. קדיש יתום. משניות (המותרות בתשעה באב). קדיש דרבנן.

אין מלבישים הס"ת בשחרית בתכשיטי כסף[292].

אין אומרים מי שברך לעולה לתורה בשחרית[293], אבל לחולה עושים מי שבירך.

מברכים ברכת הגומל גם בשחרית[294].

נער שנעשה בר מצוה נכון שיעלה לתורה במנחה[295].

קרא עלי מועד ספטימוס פ"ח הע' לה).

285) שהרי בזמן שבית המקדש היה קיים היו מקריבין תודה גם בט' באב – שו"ע אדה"ז סנ"א ס"א.

286) באם אין עשרה מתענים: הש"צ אומר עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א סתקס"ו סק"ז).

287) בתשמ"ה היתה הוראה שיאמר הש"ץ (הריב"ק) ברכת כהנים. ובמענה לשאלת הריל"ג אח"כ, כתב כ"ק אד"ש בנוגע לגוף הענין "כמנהג המקובלים בירות"ו עתה, הרע"ג **ועוד**". ועל השאלה "אם ההוראה היום בעת חזרת הש"ץ שחרית . . זוהי רק הוראת שעה", ענה (בסימון בחץ ובעיגול התיבות מלשון השאלה): "זוהי רק הוראת שעה". וכ"כ ביומן הריב"ק שמאז.

288) ואין נוהגין לברך דיין האמת.

289) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא בתורה אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת).

ובאמת, בת"ב בשחרית אפשר להקל יותר ולקרוא גם כשאין אפי' ג' מתענים. (וכל עיקר השקו"ט בפוסקים הוא לענין קריאת ויחל בד' צומות. ובשו"ת רעק"א פסקים סכ"ד אכן כתב לחלק כה"ג בין שחרית יו"כ למנחה. וכ"ה בכ"מ. וכבר העירו שכן מדוייק ברמב"ם הל' תפלה פי"ג הי"ח, גם לענין ת"ב. ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קנז כתב להקל בת"ב שחרית ומנחה (לענין להעלות לתורה מי שאינו מתענה. ומ"מ ישית בחלקות למו, לענין לקרוא בתורה כשכל הציבור אינו מתענה בת"ב מנחה, בכותבו שהוא רק להלכה, "ולמעשה צריך מיתון קצת", וש"צל"ל ע לדינא אם יקראו ויחל". ונראה מדבריו שלא נסתפק רק לענין ת"ב מנחה ולא לגבי שחרית. אבל להעיר שאף דקאי התם רק לענין ת"ב – י"מ בכוונתו שבאמת דעתו להקל (להלכה עכ"פ) גם בשאר צומות). וגם בשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) דן רק בנוגע קריאת ויחל, אף דקאי התם בת"ב. ובין הדברים כותב "הרי קריאת ויחל בד"צ וכ"ש קריאה דט"ב בשחרית הם שייכים רק עבור מה שאירע לאבותינו". וכן בשו"ת דברי' נחמי' או"ח סמ"ב שכתב להקשות על הצ"צ, כתב נמי למיסבר סברא לחלק בנוגע לת"ב שחרית. וראה גם דברי קהלת (במשלי שלמה לחוברת השלישית ליום כ"ד ס"ב – ע' 102): היעלה על הדעת שבשחרית ת"ב לא יקראו בתורה אם אין י' מתענים בבהכ"נ. (ועיי"ש שמזה מוכיח שכ"ה גם בשאר צומות). ודלא כשו"ת חלקת יעקב או"ח סרט"ו סקי"ב שגם בת"ב שחרית החמיר שצ"ל לכה"פ ג' מתענים. וראה שו"ת משנת יעב"ץ או"ח סמ"ט).

290) כך הלכה רווחת בפוסקים. וכ"כ הרבה ראשונים להדיא. וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ומעשה רב. והאריכו בזה בכ"מ. וראה מה שאסף איש טהור והביא כל המובא בית ה' בנר ציון (סניור) בין המצרים פ"י סס"ו. ואכ"מ.

291) ספר המנהגים ע' 47.

292) כן המנהג בבית חיינו. וכ"ה במענה מר"ח מנ"א תשל"ה (תשורה לאזאר ט"ו מנ"א תש"פ ע'32. ליקוט מענות קודש תשל"ה ע' 178. וראה גם יומן ת"ב תשל"ד. ולהעיר ממס' סופרים פי"ח ה"ז: ויש שמניחים את [תיק ה]תורה על הקרקע (באבלות) [בעטיפה] שחורה, והובא בטור סתקנ"ט.

293) בנוגע ליולדת וקריאת שם לבת – בכמה אחרוני זמננו העתיקו כדבר הפשוט שלא לעשות מי שבירך ליולדת ותינוק. וציינו למהרי"ל ומנהגי ווורמיישא ופיורדא. ועוד. אלא שבכל הנ"ל נזכר רק בנוגע למי שבירך לעולה. ומסברא, טובא יש לחלק, דלא גרע ממי שבירך לחולה, שפשוט שעושים גם בשחרית. ואדרבה, יולדת תוך שבעה בחזקת סכנה, ונוגע יותר ממי שבירך לחושאיב"ס. ובכלל, מנהגנו שלא לאחר קריאת שם לבת. ובבית חיינו אכן נהגו הגבאים לעשות מי שבירך ליולדת (אף שפשוט שאין להביא ראי' מהנהגת הגבאים, שלפעמים היתה "שלא ברצון חכמים" ולא מיחו בידם – ראה אג"ק חי"ג ע' קנג. שיחת יו"ד שבט תשכ"ג. ש"פ מטו"מ תש"מ. יום שמח"ת תשמ"ג. המלך במסיבו ח"א ע' מז. שם ע' קטז. ח"ב ע' רנז. בצל החכמה ע' 117. היכל מנחם ח"ג ע' רמה. רשימות דברים חיטריק ח"ב ע' צח. ושוב כעי"ז כמה שנים לאח"ז – ברשימת ענינים וסיפורים להרב"ש (עשרה בטבת העת"ר). לקוטי ספורי התוועדויות ע' 323. ובכ"מ).

294) דלא גרע מאבל שמברך הגומל. וראה גם פחד יצחק ערך ברכת הודאה. פתה"ד ח"ב סרי"ט סקי"ז. מל"ח ס"ט סכ"ד. ס' חיים סכ"ו ס"ט. יפ"ל ח"א שם סק"ה. שו"ת ויען אברהם חאו"ח סי"ט. וראה שד"ח אס"ד מערכת ביהמ"צ ס"ב סק"ג. ודלא ככה"ח סתקנ"ט סקל"ח, ונגררו אחריו בכ"מ.

295) ראה שו"ת באתרא דרב סי' י'שיד. וש"נ.

מי שאינו מתענה לא יעלה לתורה[296]. קראו לתורה למי שאינו מתענה וצר לו להודיע מפני חילול ה' יעלה.

המגביה את הס"ת יושב על כסא רגיל.

מנהגנו לקרות ההפטורה אסוף אסיפם בניגון הרגיל של כל השנה[297].

לתשומת לב: נוסח ברכות ההפטרה שבספרי "קינות" הנפוצים אינם כנוסח חב"ד. וניתן למצוא הנוסח המדוייק בסידור.

יושבים על הקרקע[298] כל זמן שאומרים קינות וקורא הקינות בבכי' ויללה כמי שמתו מוטל לפניו. ולא כמקצת אנשים מריקים שמרימים קולם בשמחה בכל מיני זמר וכו' והס שלא להזכיר. ובעונותינו הרבים וכו' באים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ומשיחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם עוסקים בשמחת תורה וכו'[299].

בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת חוץ, כדי שלא יפסיק לבו מן האבל. וכל שכן שלא ישיח עם גוי. "וכ"ש שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ"נ. ועון גדול הוא דאפילו שלא בט"ב אסור להראות קלות בביהכ"נ וכ"ש בט"ב ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ד' שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם"[300].

נוהגין לומר הפזמון "אלי ציון" חזן וקהל ובעמידה[301].

מי שלא הספיק לגמור קינות לפני חצות ימשיך לאחר חצות.

> בספר תורת חיים[302]: "שמעתי מאאמ"ו ז"ל שהמחהש"ק לא הי' כורך סדר הקינות שנדפס עם איכה, וקנה בכל שנה ושנה מחדש, ובת"ב אחר הקינות הניח הקינה בביהכ"נ הפקר, שאם יכרוך אותו ויקחהו לשמרו על שנה הבאה נראה כמתייאש מן הגאולה"[303]. ויש שכתבו שלעתיד יאמרו כל הקינות בדרך שירה ויתהפכו כל הקינות לשמחה[304].

לאחר התפילה, נכון שכל אחד יקרא מגילת איכה.

אחר התפלה הולכים מבית הכנסת כבני אדם הנזופין למקום ואין נותנים שלום זל"ז[305].

אחרי חצות היום (**1:01**) ואחר סיום הקינות – יושבים על הכסא כרגיל.

"בענין הליכה לבית הקברות הרי אף שנזכרה בספרי הוראה לא ראיתי את כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נוהג כן, אפשר אחד מהטעמים כיון שאי אפשר לטבול ביום זה מקודם לזה במקוה, ועד"ז מצאתי בנימוקי או"ח תקנ"ט להרה"צ ממונקאטש. ומ"ש שם שיש הולכים מבחוץ, גם באופן זה לא ראיתי נוהג כ"ק מו"ח אדמו"ר, ויש לבאר גם זה ע"פ מ"ש בכ"מ שגם

---

296) גם מי ששכח ואכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה – שו"ת באתרא דרב סי' כט'פז.

297) כן מעשה רב. והוא דלא כמ"ש במג"א סי' תקנט סק"ו ועוד (לאומרו בניגון איכה). ולהעיר, שבסדר טרווייש ע' 13 שאומרים בניגון דרשו ולא בניגון שבת חזון, ובדרשו ראיתי מהוגנים שלא משנים נגינה משאר הפטרות רק מקצרים בה.

ובכ"מ כתבו לאומרו בניגון "מלמדי מקרא וברכותי'" (או "בניגון המקרא ולא בניגון אחר [שאר] ההפטרות"), ויש שכתבו לאומרו ללא ניגון הטעמים, ויש שכתבו בניגון בכי' (ואולי היינו ניגון הרגיל אבל בבכי').

298) בכ"מ, שדוקא בישיבה ולא בעמידה. [ומש"כ בט"ז סתקנ"ט סק"ד, דאה"נ אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ – אי"ז שייך לנדו"ד, ומיירי לענין אבל, וכוונתו להוכיח גוף החובה דישיבה ע"ג קרקע, לפי שהוא ל"ת שבאבל ולא מ"ע שבאבל, עייש"ה. ואכן, יש שכתבו שבזמן אמירת קינות הוא כבשעה שבאים מנחמים שצ"ל בישיבה. ואכ"מ].

299) ראה לבוש סתקנ"ט ס"ד. נהג כצאן יוסף ס"ז. קב הישר ספצ"ד.

300) ראה קיצור של"ה ריש מס' תענית. מקו"ח רסי' תקנט. יוסף אומץ (האן) סתתפ"ו. א"ר סתקנ"ט סקי"ז. משנ"ב שם סקכ"ב. כה"ח שם סק"נ. שו"ת אהל אברהם יג, ב.

301) וכן מעשה רב.

302) סופר סתקנ"ט סק"ב.

303) וכ"ה בספורי חסידים בשם הרה"צ מטשעכנוב.

304) ראה מנהגי קודש רוזין ע' קכח בשם הרה"צ מרוזין. ובכ"מ.

305) וראה שער המלך (על מועדים – נדפס בשנת תקל"ד) שהזהיר על כך שיש שהולכים מביהכ"נ ומיד הוא להם כמו שהולכים לחירות מיגון לשמחה וממלאים שחוק פיהם, ולא כן הוא, שכל היום כשר למול ערלת לבבו וכל היום דוה לבנו על חורבן בית אלקינו וכו' ולכן יציאתו מביהכ"נ תהא ג"כ בכפיפת ראש ובכפיפת קומה.

ע"י ההבטה וראי' בבית החיים נעשה איזה קישור ובמילא גם זה יש לקשר עם העדר הטבילה הנ"ל"[306].

נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר חצות[307]. ולצורך סעודת מצוה מותר גם קודם חצות[308]. אבל אם אינו מתעסק בקינות וכיוצא, יותר טוב להתעסק בצרכי סעודה שלא יהי' מתעסק בדברים בטלים ויבוא לידי שחוק.

לא ילך ויטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק וקלות והיתול[309].

> בלקוטי שיחות[310]: להשתדל במשך ימים אלו, ובפרט ביום הת"ב (בהשעות שמותר להניח תפילין), לזכות יהודים במספר גדול הכי אפשרי במצות הנחת תפילין.
>
> בספר השיחות תשמ"ח[311]: יש להציע . . אז די וואס עשירי באב [בקביעות שנה ההיא – ת"ב נדחה] פארן . . אין פארשידענע ערטער בכדי רעדן מיט אידן וועגן אידישקייט בכלל און תשעה באב בפרט – זאלן מיטנעמען א צדקה– פושקע וואס דערמאנט און רופט ארויס נתינת הצדקה, און אויך "מיטנעמען" דברי תורה (מענינא דיומא) וועלכע מ'קען יענעם זאגן בעל–פה, באותיות המתאימות לו בדרכי נועם ובדרכי שלום, "האמת והשלום אהבו"[312].

מנהג ישראל להרבות בצדקה[313] ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב[314]. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

סדר תפילת מנחה

תפלת מנחה בשעה מאוחרת. למעשה, ב–770 נהגו להתפלל בשעה הרגילה[315]. ועכ"פ יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט נכון

---

306) אג"ק חי"א ע' שז.

307) כדי שיהא יושב ושומם באבלות של ירושלים להתעסק ולהתאונן בנהי וקינות ולא בדברים אחרים המשמחים ומסיחים מן האבלות.

308) בערוה"ש סתקנ"ט ס"ט: שנצרך לצורך סעודת מצוה שלא תספיק ההכנה לאחר חצות דאז יכולים להכין גם קודם חצות ולא שכיח דבר זה.

309) כ"ה בכלבו סס"ב, והביאו בשו"ע סתקנ"ד סכ"א. ובמהרי"ל ומחז"ו ועוד כתבו, שהרי תורה בטילה משום דכתיב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים. ובשלחן שלמה סתקנ"ד סק"ב, דפשיטא שאסור לטייל ולשמוח מה"ט, ובעו"ה העולם אין נזהרין בזה ועושים ת"ב כשמחת תורה ולא פסיק חוכא מפומייהו כולא יומא וכו' עיי"ש.

310) ח"ט ע' 251 (משיחת ש"פ דברים, ש"פ חזון, תש"ל. וביומן הריל"ג ע"ה משנת תשל"ה – נדפס בהתקשרות גל' תיט – שנמסר לו שהצעטל הנ"ל ע"ד הוספה בתורה ובצדקה וכו' – שבו גם הוראה האמורה – שייך גם השנה (תשל"ה)).

311) ח"ב ע' 575.

312) ובר"ד משיחה הנ"ל (ש"פ דברים תשמ"ח): מהעצות לזה (בענין הצדקה, למשל) – להביא קופת צדקה: כשמביאים קופת צדקה – לא צריכים להאריך בדיבורים ולעורר אודות נתינת הצדקה, שכן, תיכף ומיד כשרואים קופת צדקה מבינים שצריכים לתת צדקה בפועל, ליקח הכסף ולהכניס בתוך קופת הצדקה, ובמילא, עושים כן בפועל. משא"כ ע"י הדיבור ע"ד נתינת צדקה – הרי (נוסף לכך שפלוני עלול להפגע מהרושם שבאים **לעוררו** אודות קיום מצות הצדקה) גם לאחרי הדיבור, נשאר עדיין הכסף במקום אחד, הנותן במקום שני, קופת הצדקה (או גבאי צדקה) במקום שלישי, והמקבל במקום רביעי! ומובן, שהפעולה בכל זה צריכה להיות בדרכי נועם ודרכי שלום, באופן שיתקבל אפילו בהרצון דנפש הבהמית, ובפרט ב"יום רצון", שלכן, יש להשתדל שלא ליצור רושם שבאים לספר לו דבר שאינו יודע אודותיו, ועאכו"כ שבאים לעוררו לתקן הנהגתו וכיו"ב.

313) צדקה זו – לא מכספי מעשר.

314) ראה בפירוש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעות רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וכ"ה בפשטות הכוונה בל' הרמב"ם מתנות עניים פ"ט ה"ג "שאכלו העם ולנו ולא חילקו צדקה". (אבל ראה פירש"י סנהדרין דלקמן). וראה של"ה מס' תענית נר מצוה. א"ר סתקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סקי"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש כה ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 85). אבל י"ל בכוונתם שנותנים **לקראת** ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מיירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל סר"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו בליל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבליל תענית הכוונה במוצאו (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תוה"ו איתנהו. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי'.

315) להעיר ממל"ח ס"י סקפ"ב דקס"ד לומר דלא טוב עושים המתפללים מנחה גדולה שעדיין אינו זמן לומר נחם. ושוב כתב ליישב שהכל זמן אחד, ועוד דשלמים וכן רבים סוברים לומר בכל התפלות ואינו לעיכובא לדקדק כולי האי.

להקדים מחמת כמה טעמים וחששות[316]. ובתשעה באב בפרט, מחמת הנחת תפילין, כדלקמן.

אין להניח תפילין אחר תחילת השקיעה. ולכן יזהר לסיים תפילת מנחה ולהניח תפילין דר"ת לפני השקיעה. ואם היו עליו מקודם אין צריך לחלצן. ולאחר צאת הכוכבים צריך לחלצן אם הוא ברבים שמא יטעו לומר שמותר להניחן לכתחילה בלילה.

> אין ליובאוויטש ביום התענית פלעגט מען דאוונען מנחה שפעט. דאס איז געווען א דיוק. איך מיין ניט שפעט נאך דער זון אונטערגאנג. נאר אין די שפעטערע שעות, למשל, זייגער אכט אום שבעה עשר בתמוז, און זייגער זיבען אום תשעה באב[317].

נוהגים להחזיר הפרוכת לפני מנחה. וכן מדליקין הנרות כרגיל.

סדר תפלת מנחה:

- לובשים טלית (מי שאינו לובש טלית, יחליף הט"ק ויברך עליו) ותפילין של רש"י ומברכים עליהם.
- קוראים את השמע (כל ג' פרשיות[318]). אין כופלים ג' התיבות "אני ה' אלוקיכם" אבל אומרים "אמת"[319].
- שיר של יום (וקדיש יתום).
- אין כאלקינו (וקדיש דרבנן).
- תהילים (וקדיש יתום) וכל השיעורים השייכים לשחרית, **ואח"כ** סדר תפילת מנחה.

"השיעורים השייכים לשחרית" היינו אותם השיעורים קבועים שלומדים בהמשך לתפילת שחרית, "משא"כ אלו שאין שייכים ל(תפלת) שחרית"[320].

---

316) בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות. לענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. (ראה שו"ע אדה"ז סתרכ"ג ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"ב ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם יל"ע אם בסידורו (שחזר בו בכמה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכי].

317) לקוטי דבורים כרך א קח, ב.

318) ויאחז הציצית, כיון שלא אחז הציצית בק"ש בבוקר. וגם לאלו שלא נהגו כך (ראה לעיל בשחרית ע"ד הדעות בזה) – מ"מ נכון לאחוז כעת. ולהעיר שגם בק"ש בתפלין דר"ת מנהגים שונים – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יט'שלד.

319) ראה היום יום י"ז אייר. וה"ה בק"ש בתפילין דרש"י היום, שלא יהי' כמעיד עדות שקר בעצמו, מחמת שבשחרית קרא ללא תפילין.

320) ש"ברובא דרובא לכל אחד יש שיעורים" – ע"פ מענה מז' שבט תשמ"ח – נדפס בליקוט מענות קודש תשמ"ח ע' 53. וסימן קו–מחיקה על התיבות "האם הכוונה גם לחת"ת?". ובהסבר הענין – במענה מי"ט אדר תשמ"ח (שם ע' 70), שמשלימים לפני מנחה דוקא השיעורים "השייכים לשחרית", כלומר, "שייכים ל(תפלת) שחרית". (ובליקוט מענות נשמט הקטע שבכתי"ק שבפנים). ואולי הכוונה "שכל שהוא סדר היום אין בו משום ת"ת לאבל". (וראה גם עד"ז באג"ק חי"א ע' שו, בנוגע לשיעורי משניות שאחר התפלה, שאחר חצות דינו כשאר השיעורים שהעוסק בזה בכל ימות השנה שומר עליהם גם בת"ב. ואולי הכוונה גם שם לשיעורים קבועים ושלאחר התפלה. וכ"מ מהציון שם להיום יום. וראה לקמן באו"א. שוב נתפרסם שבו' מנ"א תשמ"ח (ליקוט מענות ע' 124) נתקבלה תשובה, בנוגע פרסום המענה הנ"ל: "בשמי לא להדפיס בזה כלום כיון שאין אצלי בירור בזה").

באשר לזמן השלמת שיעורי חת"ת במשך היום, ראה לקמן בפנים (ודלא כהבנת השואל שם שאין לומדים אותם כלל בת"ב).

ופשוט, שעד"ז הוא במי שרגיל ללמוד "הלכות בית הבחירה" בהמשך לתפילת שחרית דוקא. אמנם, כל שאין הדבר כן, אפשר ללומדם במוצאי היום. ולהעיר מסה"ש תנש"א ח"ב ע' 691 הערה 87 (ע"ד הספק אם צריך ללמוד הל' ביהב"ח בעשירי באב, כשת"ב חל בשבת ונדחה), שנזכר שם (בין הדברים) בסוגריים ב' אופנים בדבר: "באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום". ואולי הכוונה גם שם כנ"ל, שתלוי ברגילותו. וגם יל"פ בפשטות, דלא נחית לדינא כאן, וכדרכו בקדש, ור"ל שהלימוד צ"ל באופן המותר, והיינו איך שתהא ההכרעה בדבר, אחרי חצות או במוצאי ת"ב, וכפי הדין העולה אחרי העיון בפוסקים. ויתכן גם לפרש שהכוונה כאן "באופן המותר, כמובן" – ללמוד בדברים המותרים דוקא. ואח"כ מוסיף אופן (ועניין) אחר בנוגע לזמן הלימוד. והל' צע"ק. וכ"ה בר"ד מההתוועדות (ש"פ בלק תנש"א): "אמנם אין מקום (ס'האט קיין ארט ניט) ללמוד אז ענינים שאסור ללמוד בת"ב, אך אפשר ללמוד זאת במוצאי ת"ב, או ללמוד ענינים המותרים בלימוד בת"ב". ובתוכן קצר: "אלא שמצד איסור לימוד התורה בת"ב – פשוט שיש ללמוד הלכות אלו באופן (או בזמן) המותר, או ללמוד ההלכות במוצאי היום".

ומכלל הדברים עולה, שהותרו הן שיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (שהוא ע"ד סדר היום), אף שאינו שיעור שנתפשט בכלל ישראל, ויש להשלימם לפני מנחה, והן שיעורי חת"ת שנתפשטו ונתקבלו אצל אנ"ש כחובה גמורה, אף שאינם בהמשך לשחרית. אבל כל שיעור אחר שרגיל בו אבל אינו שייך לשחרית לא הותר. ונראים הדברים, שהוא כעין פשרה והכרעה בין שיטת הטו"ז והמג"א, בההיתר לחזור הפרשה בת"ב (ראה שו"ע סתקנ"ד ס"ד ובנו"כ. וראה סיכום הדעות בכה"ח שם סקכ"ב. וראה שו"ת יהודה יעלה יו"ד סשס"ח. ועוד), שבשיעור שנתפשט ונתקבל כחובה לרבים הותר מדין "חובת היום" (ראה ס' המנהגים טירנא מנהג ת"ב. לבוש סתקנ"ד ס"ד. ט"ז יו"ד סי' ת סק"א.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בתשעה באב במנחה אומרים בברכת בונה ירושלים "נחם[321] ה' אלהינו את אבלי ציון וכו[322]", וחותמים "מנחם ציון ובונה ירושלים". טעה או שכח ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), ונחם בבונה ירושלים כיחיד, וברכת כהנים ("אלקינו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

סדר התפלה למנחה: וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קוראים ג' גברי בפרשת ויחל[323] ומפטירין בדרשו בכל תענית ציבור, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו" ו"נחם"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום, משניות (כרגיל) וקדיש דרבנן.

המניחים תפלין דרבינו תם שימושא רבא וראב"ד בכל יום, גם בתשעה באב עושין כן לאחר תפלת מנחה. ואומרים ג' פרשיות שמע, קדש והי"ה כי יביאך כרגיל.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה[324].

שיעורי חת"ת: באגרות קודש[325] שאין דוחים לכתחילה שיעורי חת"ת למוצאי תשעה באב.

שיעור רמב"ם: במורה שיעור לרמב"ם היומי – "השיעור של תשעה באב ללמוד במוצאי תשעה באב"[326].

שיעור הלכות בית הבחירה: באופן המותר, כמובן, לאחרי חצות היום, או להשלים במוצאי היום[327].

הגהות מהר"א אזולאי ללבוש שם, והב"ד בברכ"י סק"ג בשם מט"מ סתשכ"ב. לחה"פ – הובא בבל"י יו"ד שם סק"ג. וראה הררי קדם ח"ב סי' קמה), ובשיעור שרגיל בו בהמשך לשחרית (אף שאין כל אדם אומר אותו – ראה מג"א סתקנ"ט סק"ז. ובנוגע למעמדות – מנהגי וורמיישא שמש ע' קכז. הגהות למנהגי וורמייזא קירכום ע' רעא. ברכ"י סתקנ"ד סק"ב. ועוד. וכן בנוגע לחק לישראל – מועד לכל חי פלאגי ס"י סק"צ. זכל"א אות ט – סתקנ"ד ס"ט, הב"ד בכה"ח סקי"ט. ויש שהקלו בזה – ראה אמרי פינחס השלם ח"א אות ת – ע' קמט. וכן נהגו להקל בכ"מ – ראה שו"ת פרח מטה אהרן (האדאס) הגהות לשו"ע סתקנ"ד. וראה גשה"ח פכ"א ס"ה בנוגע מאן דקפיד ללמוד לחם חוקיו בסדר חק לישראל. וראה דובר שלום פישל סתקנ"ד סק"ח) ה"ז כ"סדר התפלה" (ראה עורוה"ש סתקנ"ד ס"ו. שו"ת דברי מלכיאל ח"ו ס"ט). וצע"ק בסה"ש תרצ"א ע' 219. ואולי מדין להוט אחר התורה (ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' ב'תנג) ולאונסו שאני. גם באג"ק הנ"ל משמע קצת להתיר בכל שיעור קבוע].

321) בסידור תהלת ה' "ויירשוה עובדי זרים". וכ"ה בסידור עם דא"ח וסידור העבודה ועוד. אבל בסידור תורה אור (ועוד) "עובדי פסילים". וכן בסידור אדה"ז הנקרא דפוס ראשון (שלאוו, תקס"ג). וכן בכמה סידורים הישנים. וכ"ה בחוברת בין המצרים שי"ל לקראת בין המצרים תש"ד. ובכ"מ ש"זרים" הוא משינויי הצנזורה.

322) מה שאומרים נחם בזמננו בירושלים – ראה לקו"ש ח"ט ע' 53.

323) באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים. (וראה לעיל בלוח שבעה עשר בתמוז בדיני קריה"ת במנחה).

324) ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמיירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקו"ט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

325) חי"ג ע' שלא, עיי"ש הטעם.

ולהעיר, שבשיעור תהלים "כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרה במנחה", ובשיעור תניא – להעיר מההיתר עד"ז לאבל (ראה ס' המנהגים ע' 77, והארכנו מזה לעיל), וגם בשיעור חומש – ה"ז בכלל "לחזור הפרשה" (רמ"א או"ח סתקנ"ד ס"ד, וע"פ פי' הט"ז סק"ג. אבל שם לכאו' מיירי ללא פירש"י).

והארכנו בכללות הענין, בקובץ הארבעים.

326) וכבר נתחבטו רבים ושלמים בהחילוק בין חת"ת לרמב"ם. ונאמרו בזה כמה ביאורים. וראה בארוכה אצלנו בקובץ הארבעים. ודרך בכעי"ז בהתקשרות גל' לו.

327) ספר השיחות תנש"א ח"ב ע' 691 ובהערה 87.

ובפירוש וכוונת הדברים – ראה לעיל בסדר תפלת מנחה בהערה בנוגע "שיעורים השייכים לשחרית".

בכמה פוסקים[328] הובא שמנהג העולם לומר פסוקי נחמה בערב, ו"אין למנוע אמירתה כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה' ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב".

בת"ב יש לומדים (אף שמעטים הם ביותר – ולא נתפרסם כלל וכלל) בתורה (בנביאים[329]) פרשת היום ע"ד . . "צום החמישי" (ע"ד שבכל יום אומרים שירו של יום וכיו"ב). ויתירה מזה – התורה היא נצחית גם לע"ל, כולל חלקים אלו בנביאים המדברים ע"ד הצומות; אלא **שבתורת אמת** ותורה **אור** – מאיר בגלוי הטוב שבכל דבר (כמבואר במ"א בענין יעקב ועשו האמורים בפרשה[330]), היינו הטוב שבצומות אלו, כפי שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים **טובים** לע"ל, ואדרבה – ע"י הלימוד בנוגע להירידה לפי שעה, ה"ז מגדיל השמחה והיום טוב[331].

בספר המנהגים, מנהגי בין המצרים: דער צ"צ פלעגט רופן דעם רוזינער "דער היליגער רוזינער", וסיפר: דער היליגער רוזינער האט מרחק געווען עצבות ואפילו מרירות, איז בא חסידים געווארען – שטיפערי. תשעה באב האט מען זיך געשפילט אין בערעלאך[332]. דערנאך איז געבליבען אז מען זאל עפענען דעם דאך פון בית המדרש אראפלאזען א פעטליע און וועט עס ווערן אריינגיין זאל מען ארויפווארפען אף עם די פעטליע און אויפהייבען עם אפן דאך, וכן עשו. דערווייל איז אריין דער רוזינער. די וואס זיינען געווען אפן דאך האבען דאך ניט געזען געווי האט מען עם אויך אנגעהייבען אויפהייבען אז מען האט עם דערקענט – האט מען עם אראפגעלאזען צוריק. האט דער רוזינער געזאגט: רבונו של עולם, אויב דיינע קינדער האלטען ניט דיין יום טוב, טא נעם עם צו פון זיי.

בר"ד משיחת ש"פ ויגש תשכ"ה: וזהו מה שבליבאוויטש היו שעות בת"ב אשר היו בשמחה, ולכאורה ווי איז דאס אויסגעהאלטן דהרי גם תורה שהוא למעלה מזמן ומקום מותר רק ללמוד איזה הלכות (מצד אבילות), ואיך שייך לומר שיהי' שמחה? אלא הוא כנ"ל שאין העיקר הבכי', אלא צ"ל העבודה בפועל ממש, שדוקא עי"ז בונים את הביהמ"ק הפרטי, וכמ"ש באגה"ק שע"י הגאולה הפרטית באים לגאולה הכללית כו'.

כתב בברכי יוסף (להחיד"א)[333]: כי במנחת ת"ב נולד משיח הנקרא מנחם כו' ומצאתי כתוב דמזה הטעם לא מיחו חכמים על רבות בנות דאחר חצות מתעסקות בכל כחן לכבד הבית ולתקן המטות וכיוצא מתקוני הבית וזה מנהג קדום בערי איטאליא לנשים. ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה ולא יתיאשו ח"ו. וראה בספרו מורה באצבע[334] שכתב: כל מה שאסרו רז"ל בט"ב הוא עד הלילה ואין להקל אחר תצות בשום דבר רק שמקילים לנשים לסדר הבית קצת וזה לקבוע בלבם אמונת הגאולה.

בשער הכוונות ענין תשעה באב: מה שנהגו ביום ט' באב במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט' באב ונשרף בעת המנחה, וכפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן

328) ראה ברכ"י או"ח סתקנ"ט סק"ז שהביא מכמה פוסקים לכאן ולכאן. וכתב ששו"ר שכ"ה בס' הכוונות להאריז"ל (הועתק לעיל). והלשון שבפנים – בספרו מורה באצבע ס"ח סרל"ח.

329) מלכים ב כה, ח–כד. ירמיה לט, ח–י. זכריה ח, יח–יט.

330) לקו"ש ח"כ ע' 341 ואילך לקו"ש ח"ל ע' 145. ועוד)

331) סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 547 הערה 63.

332) להעיר מר"ד משיחת כ' מנ"א תשי"א, עיי"ש.

ובשו"ת דברי ישראל (וועלץ) ח"א סי' קנה, מביא מה שהתריעו הפוסקים, ומסיים שמ"מ אין לבטל מה שנהגו התינוקות כי לא לחנם נהגו כן.

333) סתקנ"ט סק"ז.

ומצינו כדוגמתו כבר בכלבו הל' ת"ב סס"ב (וכ"ה בארחות חיים הל' ת"ב סי"א (בשינויים קלים). והובא בב"י דלקמן (הביאו במג"א סתקנ"ב סקי"א), וביוסף אומץ (האן) סתתצ"ג. ועוד), שאחרי שהביא איסור הרחיצה בת"ב כל היום, ושמי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה עובר על דברי חכמים, כתב: "אבל מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב והזקנים הראשונים הנהיגו זה ולטובה נתכוונו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב. וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות כן צריך לעשות לגואל ולמנחם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן שהן חלושי כח אבל אנו כולנו מאמינים ובטוחים בנחמות הכתובות שנויות ומשולשות בספרי הנביאים אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק". ועד"ז הוא במכתם תענית ל, א. ועוד. ובמאירי תענית ל, א: על שאמרו במדרש שהמשיח נולד בו ביום ורמז לנחמה וגאולה. ושם ל, ב: שלא מיחו בידם חכמים ולא עוד אלא שסועדים בידם וכו' ואין הדבר נאה. וראה הנסמן בהגהות המהדיר לכלבו שם.

וכבר כתב על זה הבית יוסף סוסי' תקנד: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נאמר וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. וראה גם ד"מ שם.

334) ס"ח סרל"ז.

במה שדרשו בגמרא על פסוק[335] מזמור לאסף אלקים באו גוים כו', והקשו מזמור קינה מבעי לי', ותירצו כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בנ"י, ואז חשבו ישראל שלא תהי' תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא הי' משליך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמשז"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון כו', ונלע"ד ששמעתי ממורי ז"ל טעם אחר והוא כי אז במנחת ט"ב[336] נולד המשיח הנקרא מנחם, כנזכר במדרש איכה רבתי.

בר"ד משיחת ט"ו מנחם־אב תשד"מ (מסרט הקלטה): שטייט אין ספר הכוונות אַ דבר נפלא, און ברענגט דאָרטן אויך אַראָפּ, אַז וואָס איז דער ענין וואָס מ'זאָגט תשעה באב לאחרי חצות זאָגט מען "נחם", מיט נאָך כמה ענינים של נחמה, "יושבים על הספסלים" – ווי ער ברענגט דאָרטן אַראָפּ – לאחרי חצות היום; לכאורה – ווי ער פרעגט דאָרט די שאלה – האָט דאָך געדאַרפט זיין איפכא מסתברא, אַז וויבאַלד אַז לערב הציתו אש במקדש – האָט דאָך דעמאָלט געדאַרפט זיין דער **חומר** בענינים אלו, און דאָ זאָגט מען אַז דוקא דעמאָלט איז יושבין על הספסלים און מ'זאָגט "נחם"? זאָגט ער, אַז דעמאָלט וועט הציתו אש במקדש איז געווען ביי אידן אַ **שמחה גדולה**! אַזוי איז דער לשון אין ספר הכוונות. ניט ער זאָגט אַז ס'איז געווען איבער־אַ־יאָר אָדער בזמן האריז"ל וכיוצא בזה; ער זאָגט "**באותו היום**" איז געווען ביי אידן אַ שמחה גדולה. און איז ער מבאר אין וואָס ס'איז באַשטאַנען די שמחה, אַז מצד דעם מצב הענינים דעמאָלט איז געווען רחמנא ליצלן די אפשריות פון "כילה חמתו" אויף "שונאי ישראל"; בשעת זיי האָבן געזען בערב, וואָס בערב איז געווען דער חומר הדין, דער חומר העונש, איז וואָס איז געווארן? "הציתו אש בהיכל", "כילה חמתו על העצים ועל האבנים" – אָט דעמאָלט איז געווען "**מזמור** לאסף", ווי ער פרעגט אין מדרש תהלים: "**בכי'** לאסף מיבעי לי'"? וואָס איז געווען דער "**מזמור** לאסף" – איז געווען וואָס "כילה חמתו על העצים ועל האבנים", זיינען אידן געווען בטוח אַז **עם ישראל חי לעד ולעולמי עולמים!** אפילו אין אַזאַ מעמד ומצב האָט זיך דאָס אויסגעלאָזט צו עצים ואבנים. און כאמור, דער חידוש אין ספר הכוונות איז, אַז ער שרייבט אַז דעמאָלט איז געווען אַ שמחה גדולה ביי אידן, אין דעם תשעה באב פון חורבן בית שני, לאחרי חצות היום! און ס'איז ניט געווען אַ דבר לשעתו – דערנאָך איז דערפאַר געווארן מידי שנה בשנה, אַז לאחרי חצות היום איז "יושבין על הספסלין ואומרים נחם", און דערפאַר איז אויך גלייך אַז ס'וועט נאַכט, וואָס דעמאָלט אין זמן קידוש הלבנה – לייגט מען דאָס ניט אָפּ אויף שפּעטער, נאָר מ'איז גלייך מקדש את הלבנה במוצאי תשעה באב.

בכמה מאמרי דא"ח ושיחות קודש[337] נזכר מה שאמרו בגמרא ובמדרש[338] על הפסוק[339] "כמער איש ולויות", ש"בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים[340] המעורין זה בזה", "כאיש המעורה בלויי' שלו". וידועה הקושיא[341], שהרי "כרובים מעורין זב"ז" מורה על גודל החיבה בין הקב"ה ובנ"י, שהוא "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום" (ב"ב צט, א), והלא זמן החורבן הוא ההיפך ממש מזה. ונתבאר, ע"פ המבואר בחסידות בכ"מ שככל שגדול ההעלם, זה עצמו מורה על גודל הגילוי, והיינו הגם שבחיצוניות נראה כגלות וחורבן, בפנימיות הוא תכלית הגילוי ביותר, הגילוי דגאולה העתידה. (ולכן, כדאי החורבן והגלות לפי שעה בחיצוניות, בכדי שסו"ס יגיעו להגילוי דגאולה העתידה). וזוהי

---

335) ובר"ד ש"פ עקב, כ"ף מנ"א תשד"מ: ולהעיר מ"ש בגמרא ש"תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור", קאי על חורבן בית שני. אמנם מכיון שבשער הכוונות מקשו ענין זה עם מ"ש בספר תהלים "מזמור לאסף גו'" דקאי על בית ראשון, מובן, שגם בבית ראשון "תשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור".

336) וראה לקו"ש חל"ט ע' 229 ד"ה במנחת, במש"כ בכ"מ (בבאה"ט סתקנ"א סקכ"ה ובפמ"ג שם במ"ז סק"ח ועוד) "במוצאי ת"ב" שצ"ל "במנחת ת"ב". (ובלקו"ש שם נזכר גם שכצ"ל בא"ר. אבל בא"ר לפנינו סתקנ"א סקמ"ו כתב בסתמא "בט"ב". ואולי גם בזה צ"ל "במנחת ת"ב").

337) ראה בכ"ז: לקו"ש ח"ב ע' 360 ואילך. סה"מ מלוקט ח"ב ע' רסט. ח"ד ע' שנ. ח"ה ע' רה. ר"ד משיחת ש"פ פינחס תשכ"א. ש"פ ראה תשכ"ג. ש"פ דברים תשמ"א. יום ב' דחה"ש תשד"מ. ש"פ עקב תשד"מ. ליל שמח"ת תשמ"ז. ובכ"מ.

וכבר הביאו שכעי"ז מצינו בכ"מ בספרי חסידות הקדומים, ואף קודם לזה – ראה הנסמן היכל הבעש"ט גל' יט. ויש להוסיף לשם: ס' עבודת ישראל להר"י קמחי (קסא, א). ולהעיר מפלח הרמון להרמ"ע (שער ח מהות והנהגה פ"ט – כג, א).

338) יומא נד, ב. פתיחתא דאיכ"ר ט.

339) מ"א ז, לו.

340) במהות הכרובים שנז' כאן – האריכו בכ"מ. וראה בארוכה מש"כ הרה"ג הר"ש שי' קראוס בקובץ לשמוע בקול דברו. וש"נ.

341) ראה רמב"ן ב"ב צט, א ורייטב"א שם וביומא שם בשם הר"י מיגאש. (ושם, שנעשה להם נס שלא לטובה. ועוד ביאורים – במפרשים).

הסיבה שכשנכנסו לקדש הקדשים ראו הכרובים כמער איש ולויות, "כאיש המעורה בלווי' שלו", שזה מורה על הקירוב והאחדות דהקב"ה וכנס"י בתכלית, עד למעמד ומצב ד"והיו לבשר אחד", כי בקדש הקדשים נמצא ה"פנימיות" בתכלית הגילוי, ובפנימיות – זמן החורבן הוא עת רצון, שתוקף האהבה הוא בגילוי, ולעין כל, עד לאוה"ע ("בשעה שנכנסו נכרים")[342]. וע"ד המבואר במה שבשעת שריפת ביהמ"ק "שמחו שמחה גדולה", לפי שהקב"ה כילה חמתו על עצים ואבנים, שבזה מתבטאת אהבתו העצמית של הקב"ה לכנס"י, שגם כאשר נמצאים בתכלית הירידה, מציאותם קיימת לעד ולעולמי עולמים (אלא, שבזמן החורבן היתה הפנימיות בגילוי רק בקדה"ק, ובעולם כולו הי' חורבן וגלות). ומכיון שבאותו זמן היתה תכלית אהבתו העצמית של הקב"ה לבנ"י בגלוי, לכן הי' אז זמן הכי מתאים ומוכשר ומסוגל לעשות תשובה.

ובעומק יותר, שהוא ע"ד מארז"ל חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שהוא יוצא לדרך, דמכיון שבזמן הגלות כנסת ישראל היא כאשה שהלך בעלה למדינת הים, לכן, לפני יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך היתה הפקידה[343], ולכן היו אז הכרובים כמער איש ולויות (אלא שהפקידה שהיתה אז היתה בהעלם, ובגילוי הי' החורבן והגלות, והכוונה בזה היא, שע"י העבודה שזבמן הגלות, ובפרט ע"י עבודת התשובה, תהי' הפקידה בגילוי בבנין ביהמ"ק השלישי). ויתרה מזו, שגם כשכבר יצא הבעל לדרך, ה"ז רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הענין לא הלך הבעל למדינת הים, אלא נמצא ביחד עם אשתו. ויובן ע"פ תורת הבעש"ט שב"מקום שמחשבתו של אדם שם הוא נמצא", וממילא אפילו בשעה שבנ"י נמצאים בגלות, נמצאת מחשבתו ית' כביכול עם בנ"י, וכן גם אצל בנ"י שבפנימיותם "לבי ער" להקב"ה (ולכן "היתה כאלמנה" בכ"ף הדמיון, ולא אלמנה ממש ח"ו). ומכיון שכן הוא בפנימיות, ה"ז פועל על החיצוניות ג"כ (ולא שמבטלת את החיצוניות, כ"א שהפנימיות היא העיקר, והחיצוניות טפלה אליו), באופן שהחיצוניות נגררת אחרי הפנימיות, שבגלות (חיצוניות) גופא נרגשת הפנימיות (גאולה). וההסברה בזה: ע"פ הידוע שהגלות נמשלה לעיבור והגאולה ללידה, וכמו שלמטה, לאחרי הפקידה נעשה יצירת הולד, אלא שבתחילה הוא בעיבור בבטן אמו (בהעלם), ובמשך זמן העיבור הולך וגדל עד שמגיע זמן הלידה שאז יוצא לאויר העולם (בגילוי) – עד"ז הוא למעלה, שבשעת הפקידה שברגע שלפני התחלת הגלות נעשה מיד המשכת האור (יצירת הולד) גם למטה, אלא שההמשכה היא בהעלם, באופן דגלות (עיבור), ובמשך זמן הגלות הולך וגדל מיום ליום, עד שבקרוב ממש תהי' הלידה והגילוי בגאולה העתידה.

בכ"מ בשיחות קודש[344] הובא הסיפור שבירושלמי ומדרש[345] בקשר ללידת[346] משיח בתשעה באב

---

342) להעיר משטמ"ק ב"ב שם שרצה להראות לגוים חיבתן של ישראל. ובפרשת דרכים דרוש כג, שנעשה להם נס לטובה שרצה הקב"ה להורות לנו, דאכתי חביבותי' גבן והשרה שכינתו ביניינו להורות שהוא מצטער בצרותינו. ואפשר שכדי שידעו הגוים שהקב"ה נתרצה לישראל הוצרך להראות להם שהשכינה עמנו. וביערות דבש ח"ב דרוש יג כתב, שלפי הירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) החורבן הי' בר"ח אב, וחל בשבת, וא"כ היתה השכינה שורה בנו.

343) ומכיון שהפקידה היתה **לפני** יציאתו של הבעל (הקב"ה) לדרך, נעשה **יצירת** הולד לפני החורבן, וברגע שלאחרי החורבן **נולד** מושיענו של ישראל.

344) ראה בלקו"ש ח"ה ע' 149 הע' 51. חי"ט ע' 511. חכ"ז ע' 364. חכ"ט ע' 14. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 574 ואילך. תשמ"ט ח"ב ע' 611 ובהערה 27. תנש"א ח"ב ע' 721 ואילך. שם ע' 744 ובהע'. סה"ש תשנ"ב ע' 237 הע' 114. ר"ד משיחת אחש"פ תשי"ב. ש"פ צו תשי"ד. כ' מנ"א תשכ"א. מטו"מ תשכ"א. מוצש"ק יו"ד שבט תש"ל. ד"ה ושננתם תשל"ח. אחש"פ תשמ"ב. וראה אג"ק ח"ג ע' קסו. חט"ז ע' עט. ועוד.

345) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. איכ"ר פ"א, נ"א. וראה במדב"ר יג, ה "בכל מקום שנאמר ויהי צרה והיה שמחה אתיבון ליה . . והכתיב (ירמיה לח) והיה כאשר נלכדה ירושלים אמר להם אף היא אינה צרה אלא שמחה שבו ביום נולד מנחם".

346) בנצח ישראל למהר"ל פכ"ו: לידה זאת אינה לידה ממש גשמית כמו שהיה ענין כל לידה, כי אין החכמים מדברים מענין הגשמי כלל, רק מופשט מן הגשמי. ורצונם לומר שנולד המשיח, דהיינו מצד עצם כח המשיח שהוא נמצא בעולם. וזה כי קודם שחרב הבית לא שייך משיח בעולם כלל . . וכאשר חרב הבית, אז יש בעולם כח מה שלא היה קודם . . סוף סוף נולד שם משיח, שלא היה דבר זה קודם, כי קודם אין ראוי שיהיה המשיח כלל בעולם. ועד"ז כתב האברבנאל בספרו ישועות משיחו ח"ב פ"א: שלא נולד משיח בפועל כשנחרב בהמ"ק אבל עלה במחשבה ית' להולידו ולהביאו בזמנו שהיתה לידתו בכח לא בפועל. והובאו בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 744 בהע' 93. וראה גם בספר בית אלקים להמבי"ט שער היסודות פנ"ב.

אבל בכ"מ שנולד כפשוטו. וראה יפה מראה לירו' שם (ועד"ז ביפה ענף השלם לאיכ"ר שם – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13) שצ"ל שנולד ממש (ודחה שם הפי' שנולד היינו במחשבה, או שר"ל שמן היום ההוא בכל דור ודור נולד אדם ראוי להיות משיח אם יהיו ראויים). וראה זכר דוד מ"ג פנ"ג שהשיג על האברבנאל והוכיח שהדברים כפשוטן.

ובלקו"ש חכ"ט שם הע' 62: ואף שאומר "**דאתיליד** פריקהון דיהודאי" (ואיך שייך שיהי' מוכן תיכף לגאול את ישראל) – הרי מצינו דוגמתו קודם המבול דביום שנולד עזר לאמו וכו' עיי"ש. ועד"ז הוא בסה"ש שם בשוה"ג. וראה גם יפ"מ לירושלמי שם. ובר"ד משיחת אחש"פ תשמ"ב: לכאורה אינו מובן – איך יכולה להיות הגאולה מיד לאחר החורבן, והרי מושיעים של ישראל היה אז תינוק בן יומו?! אך הענין הוא, דכיוון שעניינו של משיח הוא יחידה הכללית – למעלה ממדידה והגבלה לגמרי, הרי כאשר מדובר אודות משיח, אפילו

מיד לאחר החורבן[347], שהי' יהודי שחרש שדהו וגעתה פרתו[348], ועבר לפניו ערבי שהי' מבין שיחת בהמות, ואמר לו שמצעקת הפרה יודע הוא שעתה חרב ביהמ"ק, וכאשר מיד לאח"ז געתה פרתו פעם שני', אמר לו הערבי שעתה נולד מושיען של ישראל ("יליד מלכא משיחא" "דאיתייליד פריקהון דיהודאי"), ואמר לו ומה שמו, א"ל מנחם שמו. ונקודת הענין, שכבר ברגע שלאחרי החורבן[349] מוכן וממתין המשיח לגאול את עם ישראל. ואחד הטעמים, שכשמאיזה טעם שיהי' יש ענין בלתי רצוי הקב"ה מביא בהקדם עידוד חזק שלא יפלו ח"ו ברוחם וכו'. ויתירה מזו, שמכיון שלידת משיח היתה ברגע שאחר החורבן, מובן שהתחלת העיבור שלו היתה תשעה חודשים לפני החורבן, וכמרז"ל שהקב"ה מקדים רפואה למכה. ומאז בכל דור ודור[350] ישנו המשיח שבדור שממתין ומצפה לגאול את עם ישראל. ובפנימיות הענין: ידועים דברי הילקוט שמעוני "עלה אריה במזל אריה והחריב את אריאל . . **על מנת** שיבא אריה במזל אריה ויבנה אריאל", שמטרת החורבן אינה אלא הכנה ו**על מנת** לבנות ביהמ"ק השלישי (סותר על מנת לבנות), ולכן, לא רק שברגע שלאחרי החורבן מוכן משיח לגאול את ישראל, שביחד עם החורבן ישנה **הכנה, התחלה ואפשריות** הגאולה (וכמובן ההכרח לזה בפשטות[351]: כיון שכשבנ"י עושין תשובה מיד הן נגאלין מוכרח שמשיח יהא מוכן מיד ברגע שלאחרי החורבן בכדי שתוכל להיות הגאולה[352]), אלא יותר מזה, שהחורבן והגאולה אינם בהפסק זמן, בהפסק רגע ביניהם, שתיכף **ממש** לחורבן היתה למטה התחלת הגאולה, נולד מושיען. כלומר: כלומר אצל בנ"י לא שייך ענין של חורבן בפני עצמו, כי התורה היא תורת חסד, וא"כ כאשר ישנו ענין של חורבן הרי יחד עם זה באה מיד גאולה וזוהי הכוונה הפנימית של החורבן והגלות – בכדי שעל ידו יוכלו לבוא לענין הגאולה. וזמן לידת משיח הוא דוקא בשעת תכלית הירידה, בשעה שהציתו הנכרים אש בהיכל, כי כשהחושך גדול ביותר ה"ז גופא ראי' לגודל הגילוי, ולכן דוקא בשעה זו נולד משיח הנקרא מנחם, ונתגלה פנימיות האהבה והחיבה דהקב"ה לישראל, ועד ש"אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקבלו נחמה".

ו"בכל ט"ב נולד משיח, כמ"ש בו אני היום ילדתיך, היום אם בקולו תשמעו כו', אך זהו למעלה מעלה בבחי' הרוחני' דנשמו' באבי"ע עד ג"ע התחתון דעשי', אבל לא בא ונמשך למטה בגילוי בגשמיו'"[353]. וכן מבואר בשיחות קודש, שענין זה – לידת משיח – חוזר מחדש בכל שנה (ובכל שנה באופן נעלה יותר) בתשעה באב, וכיון שביום הולדת של אדם מזלו גובר[354], הרי שבתשעה באב גובר מזלו של משיח צדקנו, וזהו יום מסוגל לגאולה האמיתית והשלימה. וכל זה נוגע ל**הלכה למעשה**, כמבואר בכתבי האריז"ל שהסיבה לאמירת תפלת נחם במנחת תשעה באב – "כי אז במנחת ט"ב

אם הוא תינוק בן יומו – אי"ז סתירה לענין הגאולה כו' מאחר שזהו ענין שלמעלה לגמרי מכללות המדידה והגבלה דזמן ומקום! אמנם, בסה"ש תנש"א שם: "נולד מושיען וגואלן של ישראל, ולא עוד אלא שגם לאחרי שנעשה גדול, כולל ובמיוחד גדלות רוחנית". ובהערה שם: "ומסתבר יותר לומר שגם זה נכלל ב"נולד מושיען של ישראל" – שאין הכוונה להיציאה לאוויר העולם, שאז בפועל אינו "מושיען של ישראל" אלא **להתגלות** (דוגמת לידה כפשוטה) ד"מושיען של ישראל", שכבר ראוי ומוכן לגאול את ישראל בפועל ממש". וראה רשימה קצרה משיחת ש"פ דברים תש"ל – בס' משבחי רבי ע' 164.

347) בית שני – כ"ה ביפה ענף למדרש ויפה מראה לירושלמי. וכ"כ באור יקר לרמ"ק דלקמן.

348) בר"ד משיחת הושע"ר תנש"א שהיתה פרתו של הערבי, עיי"ש הביאור. (והוא לפי הגי' בילקוט מכירי משלי בסופו).

ומה שנרמז ע"י צעקת שור דוקא, לרמז גם על משיח בן יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו, שמשיח בן יוסף יקדים לחרוש כל העולם (אגדת אליהו לירושלמי שם).

349) וביפה ענף לאיכ"ר שם, מה שלא נולד לפני החורבן, דמינכרא מילתא שנולד לגאולה משא"כ אילו נולד מתחילה.

350) וראה פרי צדיק (ר"ח אב): וכן כל דור נולד בחינת משיח בת"ב ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר מיד עלה הרהור תשובה בלבם ואחר כך לעת ערב כשנשרף ההיכל מזה נולד בחינת משיח.

351) עוד טעמים שנולד מיד: כדי להודיע לו שהוא המשיח ועל ידו נגאלים ישראל, וצועק על צרתם של ישראל בגלותם והקב"ה רואה בצרתו ובעבורו מרחם על ישראל. ועוד, שכיון שקדם מלך המשיח לצאת לאויר העולם ביום החורבן כבר ניתן מתנה גמורה לעם ישראל וצריך לגאלם, דמשמיא מיהב יהבי מישקל לא שקלי, וצריך לפדותם אף שיהיו דור שכולן חייב. ועוד, שיראו שרי אוה"ע שכבר הכין והזמין משיח לישראל לגואלם, ולכן מקילים השעבוד, באומרם למחר כשיפדו מידינו מה תהא עלינו, וזה לטובתם של ישראל – אגדת אליהו לירו' שם.

352) וכ"כ באור יקר להרמ"ק פ' לך לך ש"ב ס"ד (ע' קלט) שלא הי' ראוי שישלטו אוה"ע בישראל אלא יום אחד ולכן נולד גואלנו מיד כדי שאם יזכו יגאלנו מיד. ועיי"ש בארוכה בפי' המדרש. ובסי' יעב"ץ הל' ת"ב: שמיד הי' ראוי לחזור ולהבנות בהמ"ק אם היו ראויים.

353) מאמרי אדמו"ר האמצעי דברים ח"א ע' קב – נסמן בלקו"ש חל"ט ע' 8 הע' 12 ובסה"ש תנש"א ח"ב ע' 722 הע' 13. וראה גם מאמרי אדהאמ"צ קונטרסים ריש ע' רלו.

354) כולל מזל מלשון "ונוזלים", שממזלו של משיח (שישנו בכל דור ודור במצב שראוי לגאול את ישראל תיכף ומיד) נוזל ונמשך לכל ישראל (ובפרט בניצוץ משיח שבכאו"א מישראל). וזה צריך לעורר אצלו התגברות בעבודתו להוסיף מצוה אחת שתכריע הכף "וגרם לו ולהם תשועה והצלה".

נולד המשיח הנקרא מנחם", ומטעם הנ"ל אומרים ברכת הלבנה (הקשורה במיוחד לגאולה) במוצאי ת"ב דוקא "כי בט' באב נולד משיח".

בר"ד מליל ב' דחה"ס תשנ"ב: בתשעה באב מחפשים עצות כיצד להפטר מכל עניני תשעה באב, ועד להפיכתו "לששון ושמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו" כפי שהי' בתשעה באב האחרון [תנש"א].

בשיחת יום א', עשירי באב – תשעה באב נדחה (לפני תפלת ערבית) ה'תנש"א, נדפסה בספר השיחות תנש"א[355], בהערת המו"ל: בשעה 8:35 בערב נכנס כ"ק אדמו"ר שליט"א לבית הכנסת ואמר שיחה. ואח"כ נתן לכאו"א שטר של דולר ע"מ לתת אותו או (חילופו) לצדקה ובהוספה מדילי'. ואח"כ התפללו תפלת ערבית. ולאחרי התפלה התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א לנגן ניגון הקפות דאביו ז"ל.

מיומן עשירי באב (ת"ב נדחה) תנש"א (כפי שנכתב בשעתו): על תפילת ערבית הכריזו שתהי' ב–8:50. בשעה 8:37 יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א בפתאומיות מחדרו ויצא מג"ע התחתון וניגש **לבדו** למעלית. א' שנכח שם רץ מיד ופתח את דלת המעלית וכ"ק אדמו"ר שליט"א נכנס ובינתיים הצטרפו גם המזכירים, ונכנסו אחרי הרבי למעלית. למטה, בפרוזדור הכניסה ל'זאל' אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א להריל"ג בזה הלשון בערך: "איך וועל זאגן אפאר וועטער דערפאר בין איך אראפ פריער". בינתיים קמה מהומה דקדושה, כל הת' מהזאל למעלה הגיעו במהירות למטה וכל הקהל הלך אחרי כ"ק אדמו"ר שליט"א לעבר בימת התפילה (כאשר לרוב הקהל שלא שמע שהרבי מתכונן לומר שיחה עדיין לא היה ברור מה קורה בדיוק, וכל זה הוסיף לדריכות מה הולך להיות). כ"ק אדמו"ר שליט"א הגיע למדריגות ובמקביל סידרו את הסטנדר שעמד מוכן לתפילה, והעבירוהו למקום אמירת השיחה. כ"ק אדמו"ר שליט"א המתין מעט, עלה וניגש לסטנדר ופתח בשיחה. השיחה ארכה כ–17 דקות. ומיד בסיומה (ב8:56) – כפי שהזכיר בשיחה שיש ענינים ששייכים עוד **לפני מעריב** – ירד לחלק שטרות לצדקה. לאחר שהמבדיל גמר ברכה אחרונה, התחיל כ"ק אדמו"ר שליט"א במפתיע לנגן את הניגון דשמחת תורה (המיוחס לאביו ר' לוי יצחק זצ"ל), וכל הקהל הצטרף בהתלהבות עצומה. כשקרב למדריגות עודד בידו בתנועה של שמחה גדולה מאוד וכו', וכן עודד בדרכו. (לא קידשו את הלבנה, כיון שהיתה מכוסה בעננים). מאליו מובן, שגם לאחר צאת כ"ק אדמו"ר שליט"א לא פסקה השירה, ואדרבה הלכה וגברה. הקהל יצא בריקודים סוערים מתוך שמחה רבה גלויה ופנימית, בהמשך לשיחה וכו' והניגון דשמח"ת. רק כעבור זמן ארוך ניגש הקהל לאכול סעודה לאחרי הצום.

מתוך מאמר שכתב אחד התמימים לאחר מכן: כתמימים הנמצאים אצל הרבי שליט"א וחיים עם השיחות והאווירה הגאולתית המיוחדת שהוא משרה עלינו, הרגשנו שכל הענין הזה של תשעה באב (שנדחה ליום ראשון) לא כל כך 'משתלב' פה... הרבה יותר הרגשנו את שבת חזון – בה הרבי מעורר תמיד לשלול כל ענין של היפך השמחה. אבל בשנה הזו ראינו את זה בצורה מיוחדת, כשבמשך ההתוועדות הרבי חזר שוב ושוב על הווארט (שבמוגה הוא מופיע רק פעם אחת, אבל בהתוועדות זה היה הציר המרכזי) "כל האוכל בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", כשהרבי מדגיש כי בשנה זו זכינו לאכול בתשיעי, ובמילא נזכה ל"**באילו** התענה" שיתבטל כל הענין של הצום וכו'. הרבי האריך אז גם במעלה של חמשה עשר באב והשמחה הגדולה שצריכה להיות בו, כשהוא מקשר זאת לשמחת סיומי המסכתות של ימים אלו. ראו כיצד הרבי מחפש לעסוק רק בענינים של טוב ושמחה. זכורני שלאחר מכן, ישבנו בסעודה מפסקת בשבת קודש ב־770 ובאווירת ההתוועדות כולם החלו לעשות כמה שיותר סיומים (מי על מסכת משניות ומי על פרקי אבות, העיקר לערוך עוד ועוד 'סיום' ולהוסיף בשמחה...). כשהגיעה שעת השקיעה, כבר לא יכלו עוד לאכול – אבל עדיין המשיכה השמחה והריקודים הסוערים, ממש כמעט עד כניסת הצום... גם בצום עצמו ראינו הנהגה מיוחדת שלא היתה מעולם, כשמיד אחרי איכה הרבי סימן על חלוקת דולרים, ובעוד שבכל פעם, היו מוכנים הדולרים מראש, כעת רק יצאה השבת והרבי עמד וחיכה (כשכמובן בינתיים אי אפשר לשיר...) עד שילכו להביא את הדולרים לחלוקה. למחרת אחרי שחרית, התקיימה חלוקת הדולרים הרגילה של יום ראשון. אני זוכר כיצד אנחנו יושבים בזאל הקטן, בשעת אחר־צהריים של תשעה באב, ופתאום מתקבלת הידיעה שהרבי ירד למטה, אנחנו מסתכלים בשעון ורואים שעוד לא הגיע

355) ח"ב ע' 721.

הזמן לתפילת מעריב. כמובן אנו רצים מהר למטה ורואים את הרבי עולה לבימת התפילה ומסמן על רצונו לומר שיחה – גם זה היה הלם גדול, לא היה תקדים להנהגה זו. בשיחה עצמה שוב הרעיש הרבי אודות הענין של משיח, שיום זה הוא "יום לידתו". אם חשבנו שבכך תמו ההפתעות, נכונה לנו הפתעה נוספת – כשאחרי השיחה, שוב סימן הרבי על רצונו לחלק דולרים, כשחלוקה זו היתה **השלישית באותו יום!** דבר שעד אז, לא קרה מעולם... אחרי מעריב והבדלה החל הרבי במפתיע בשירת "ניגון ההקפות" לאביו רלוי"צ, כשהקהל כולו נסחף בריקודים סוערים במשך שעה ארוכה, כשזמן רב לקח להיזכר כי בעצם צמנו היום וצריכים ללכת לאכול משהו... ראינו איך הרבי משתדל לצמצם את הענינים הבלתי רצויים של הצום (אך כמובן, בגבולות הברורים של השולחן־ערוך) למינימום האפשרי..."

מוצאי תשעה־באב, אור ליו"ד מנחם־אב

צאת הצום[356] [וזמן תפלת ערבית] בשעה: **8:25**.

אין לאחר תפלת ערבית משום טירחת הציבור שהרבה אנשים שהתענית קשה להם ובפרט מעוברות ומניקות, ותענית ציבור אין צריך תוספת.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים **קטנים**. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים[357] – לפי שאין אנו בקיאים בהם[358] צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים[359]. ולכן, נכון לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך[360].

נוטלים ידים ג"פ בסירוגין בלי ברכה [ונועל מנעליו[361] ורוחץ פניו ופיו[362]] לפני קידוש לבנה כמו במוצאי יו"כ[363].

בספר סדר היום: ילך לביתו ויקבל תנחומין על אבלותו ויאמין באמונה שלימה שאלקינו יתברך ויתעלה ינחמנו מאבלנו כאשר הבטיח ע"י נביאיו.

אחרי מעריב, קידוש לבנה[364] – בחגירת אבנט ובסידור. [בנוגע אכילה לפני קידוש לבנה – ראה בהערה[365]].

בפרי עץ חיים[366] בהגהת צמח: שמעתי בדמשק ששאלו להרח"ו ז"ל למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב והשיב לי לבשר ללבנה ולישראל כי כשנחרבה הבית וגלו הרי הם עתידין להתחדש כמותה הרי ישראל והשכינה עתידין להתחדש וזהו בשורה אז וגם כי בט' באב נולד משיח.

ממכתב מוצאי ת"ב תשד"מ[367]: מנהג ישראל תורה היא לקדש את הלבנה **דוקא** במוצאי תשעה באב, ומפורש הטעם בכ"מ, כי בשו"ט היא כי ישראל והשכינה עתידין להתחדש כמותה, וגם כי

---

356) זמן כוכבים בינונים לאדה"ז.

357) שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

358) והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבד"צ שבועות תשע"ה.

359) ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

360) והעיר המזכיר הריל"ג ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להרה"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שיסכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' – ואולי יותר מפעם אחד – שהורה להכריז הנ"ל.

וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג'רג. ושנ"ת.

361)) הלכות ומנהגי מהר"ש מנוישטט סתי"ג. וכ"ה בפמ"ג סתקנ"ד בא"א סק"א לענין קדוש לבנה.

362)) בנוגע לקדוש לבנה: פניו – בעבודת הקדש להחיד"א במורה באצבע סרל"ט. ופיו – בלוח כולל חב"ד.

363)) אג"ק ח"כ ע' רפד.

364) ואין לדחות קידוש לבנה ליום אחר (נוסף על הטעם שבכתהאריז"ל כדלקמן בפנים) דשהויי מצוה לא משהינן.

365) פשטות הלשון בס' המנהגים אודות מוצאי יוה"כ משמע כהדעות שיש להדר לאכול לפני קידוש לבנה. וראה גם ר"ד דיום א' דחגה"ס תש"ל. וכן נהגו במוצאי יוה"כ עד תשל"א. אבל בפועל נוהגים כעת דלא כנ"ל. ולהעיר גם מאג"ק מוהריי"צ ח"ג ע' רכח.

366) שכ"ג – כוונת ט"ב ובין המצרים בסופו. וכ"ה במשנת חסידים סוף מס' תמוז.

367) לקו"ש חל"ט ע' 229.

במנחת ט"ב נולד המשיח.

ובספר השיחות תש"נ[368]: ולהעיר ממנהג ישראל לקדש הלבנה במוצאי תשעה באב, די"ל שלאחרי שנתברר בט"ו באב שבטלה הגזירה בתשעה באב, יש מקום לקדש הלבה תיכף במוצאי תשעה באב, שקידוש לבנה מורה על קידוש ועלי' בלבנה, ובישראל הדומין ומונין ללבנה. ולהעיר מהמובא בספרים שקידוש לבנה הוא סגולה לאריכות ימים ולנסיעות כו' (וי"ל הטעם ע"פ מ"ש בפנים בנוגע להוספה באריכות ימים הבאה ע"י הוספה בלימוד התורה מט"ו באב ואילך).

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי. ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר[369] ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי עד חצות היום. ומכ"ש שלא יהיה

368) ח"ב ע' 614 הערה 66.

369) בתבשיל של בשר – לפענ"ד מקום להרוצה להחמיר שלא לאכול תבשיל ש"ב.

ואפרש שיחתי: הנה, במאמ"ר סתקנ"ח סק"א (הו"ד במשנ"ב בבה"ל שם ד"ה שלא לאכול וכן בכה"ח סק"ד) – כתב להתיר במוצאי ת"ב בתבשיל ש"ב. אבל למעשה לדידן צע"ק לומר כן, שהמאמ"ר מתבסס על פס"ד המחבר בשו"ע סתקנ"א ס"י שמותר בתבשיל ש"ב בט' הימים, וממילא כש"כ במוצאי ת"ב. אבל לדידן גם בט' הימים אסור וכפס"ד המג"א שם סקכ"ט. ועוד, דאנן קיילי"ן גם בנדרים לאסור בתבשיל, כמ"ש בש"ך יו"ד סרי"ז סקי"א, ודלא כמחבר שם ס"ט, כמ"ש במג"א שם (אף שלכאו' בש"ך שם קאי ברוטב, ואילו דין תבשיל ש"ב נתפרש שם ביו"ד סרט"ז ס"ט ולא העיר בזה הש"ך מאומה. אבל כ"כ שם בפרישה סרט"ז סקט"ז), ובמג"א קאתי עלה הן מחמת לשון בנ"א, והן שבאומר קונם בשר שאני אוכל אסור גם למחבר בתבשיל ש"ב (ראה במחה"ש. ובשמן המאור למג"א שם כתב בכוונת המג"א דדמי לגבינה אחר בשר, שהמנהג גם בתבשיל ש"ב. וראה עד"ז באמרי דוד לט"ז סתקנ"א סק"ט). ואין טעם לחלק בין מנהג כשר דמוצאי ת"ב למנהג שבט' הימים לענין ד"ז, שהרי ג"ז מנהג טוב שבכלל בל יחל, עכ"פ מדרבנן. (והנה, נחלקו במחמיר ע"א אם אסור גם בתבשיל ובכלים ב"י. ואכ"מ. ולכאו' תיקשי למקילים מדין נדר, לדידן שגם תבשיל ש"ב בכלל. וכה"ק בתורת זבח לבעל קיצשו"ע ס"מ בהעלה שלמה סק"ג. וראה גם שו"ת אבני צדק מהדו"ח יו"ד סצ"א. וצ"ל, דהוא רק במקום שמעיקרא כך המנהג).

ועד"ז במש"כ במאמ"ר שם בנוגע לכושש"ב – ומ' שתלוי זב"ז – ג"ז רק ע"פ פס"ד השו"ע. אבל אנן בדידן, היוצאים ביד רמ"א, זהירים בכושש"ב – ואפי' בהבדלה – ליתנו לתינוק.

ומזה מובן שאין להוכיח גם מכה"ח, שהוא למנהגם. (אמנם, ראה שם שהציב ציו"ן לסתקנ"א סקמ"ב, והוסיף "ודוק", והרי שם הביא גם דעת המחמירים), אבל על המשנ"ב קשיא טובא.

והוכחתו משו"ת מהרי"ל – כמובן אין בזה כדי הוכחה, יעו"ש.

ואדרבה, מקושיית האחרונים שהביא בנוגע לסכין של שחיטה בת"ב אחר חצות – י"ל דמוכח שלא שמיעא להו לתירוצו. וראה מג"א סתקנ"א סקכ"ח ופמ"ג ויא"פ שם. סתקנ"ט סקי"ד וט"ז סק"ח ועוד. פמ"ג בא"א סתקנ"ד סקי"א. ולא העמידו הדברים דקאי באופן שמבשל הבשר בכדי לאכול תבשיל ש"ב. ואדרבה מזה שנקטו הפוסקים שלמנהג כשר מצניעים סכין של שחיטה גם בעשירי, מוכח שגם תבשיל ש"ב אסור (ראה עד"ז אמרי דוד שם לענין גוף האיסור בתבשיל ש"ב מר"ח עד התענית. ושם לענין רוטב). אבל יל"ד בקל, שהרי המנהג להצניע סכין של שחיטה מר"ח קאי גם למתירים תבשיל ש"ב.

[ובמוצאי ת"ב נדחה – י"ל דתליא בפלוגתא באם מותר לשתות בעצמו מכוס הבדלה. והנה, בדגמ"מ ר"ל ולהוכיח ממהרי"ל הנ"ל להיתרא. והמשנ"ב לשי' – אכן מיקל בזה ג"כ. אבל כו"כ כ' להחמיר. וראה במקומו אצלנו בלוח בקביעות שת"ב חל בשבת. אמנם, היינו בדרך ק"ו, שאם אסרו אפי' בכושש"ב ובשתי' של חובה – כש"כ בתבשיל ש"ב. אבל אין ראי' להיפך, שלמתירים יין הבדלה בת"ב נדחה – ה"ה להתיר בתבשיל ש"ב. ופשוט. וכשחל עשירי בע"ש, מקום להקל יותר, שי"א שלכבוד שבת מותר גם בבשר ויין, ראה שו"ת מור ואהלות פוסק באהל ברכות והודאות סל"ט (לז, ג) בשם הרה"צ הרלוי"צ מבארדיטשוב, הובא באר"ח ספינקא סתקנ"ח סק"א. אבל שאר הפוסקים לא כ"כ].

ואף שלא מצינו מי שחולק על המשנ"ב – כבר נת' שכל דבריו מבוססים על המאמ"ר, ומכיון שד' המאמ"ר הם ע"פ פס"ד השו"ע – נפל היסוד ונפל הבנין (בשגם שגם המחבר גופא כ"כ רק בשם יש מי שאומר. אלא שבזה י"ל שהוא לפי שלא מצאה במק"א – ראה שמן המאור שם. וכן בשמן המאור דלקמן. וראה גם הגהות הרש"ש למג"א סתקנ"א סקכ"ט. וכ"כ בכה"ח שם ס"ק קמא. השומר אמת אדאדי קונט' מקום שנהגו דיני ת"צ ס"ד).

ובדוחק י"ל, שכיון שמוצאי ת"ב קיל טפי (ראה מג"א סתקנ"ח סק"א ובפמ"ג בא"א שם) לא החמירו עד כדי כך. ואכתי צ"ב, דליתסר מדיני נדרים עכ"פ, וכנ"ל. ובפרט, בליל מוצאי התענית גופא דאיכא גם משום אבלות ועינוי של יום, לענין בשר ויין עכ"פ (ראה לענין ת"ב נדחה, ברמ"א סתקנ"ח ס"א ובמג"א שם ס"ק"ג. ושם שהוא כמוצאי תענית של תשובה. ובמחז"ו סרס"ו וסידור רש"י סת"ח: משום אנינות הלב ותוקפו של צום. וה"ז ע"ד דעת הפוסקים שאסרו בעשירי רק בבשר ויין והתירו כיבוס ותספורת, ונימוקם שאף שהאבלות נגמרה בליל עשירי, בשר ויין לאו משום אבלות נגעו בה, שהרי אבל גופא מותר בבשר ויין, וטעם האיסור בבשר ויין, שבו בוטל התמיד ונסוך היין, וגם שאין שמחה אלא בבשר ויין, וכדי להרבות אבל שאם יאכל או ישתה ישכח רישו ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער, וכ"ז שייך גם בעשירי, ולחלק מהטעמים – גם בתבשיל ש"ב. וראה שע"ת סקי"ח).

ומצינו בשו"ת מהרש"ל סצ"ב: מאחר שקיבלו עליהם כל ישראל נעשה חובה וכו' בעשירי שהוא בעל מיצרא דט"ב ובו נשרף עיקר הבית **כש"כ, דלא גרע** מהני ימי דהן מר"ח שנהגו בו איסור אע"פ שאינם בשבוע שחל ט"ב וכו' א"כ **כש"כ בעשירי**. (והרי נהגו כמהרש"ל לאסור גם ברחיצה וכיבוס ותספורת, ומה"ט גופא). ולדבריו ק"ו פריכא הוא, שאין ללמוד מהיתר תבשיל ש"ב מר"ח, דהא בעשירי גרע טפי. ועכ"פ, גם לדידן דמוצאי ת"ב קיל טפי, ליכא ק"ו, דדיו לבא מן הדין להיות כנידון, ואנן קיילי"ן להחמיר מר"ח בתבשיל ש"ב. (ולהעיר ממט"ו עייאש סתקנ"א סקכ"ד שבסעודה המפסקת אסור בתבשיל ש"ב מדינא).

ומריש הו"א, דתליא בפלוגתא אם תבשיל ש"ב אסור לגבי אונן (ראה ברכ"י יו"ד שמ"א סק"ב. הגהות רע"א שם. יד שאול שם. פת"ש שם סק"ג. והביא שם שו"ת נוב"י תניינא יו"ד סרי"ב. תשובה מאהבה ח"ג בהערות ליו"ד שמ"א (ע, ד). שמן המאור או"ח סע"א למג"א סק"ד. הגרא"ז מרגליות הל' אונן ס"ד. מהר"י אסאד ח"א יו"ד קשנ"ו. וראה שד"ח אס"ד מערכת אנינות סכ"ב. ובלקט יושר יו"ד ע' 85: ואונן אינו אוכל אפי' רוטב מן הבשר או עשב שנתבשל עם הבשר), וה"נ כאן באבלות של מוצאי תענית. אבל אינו, דשאני באונן שאינו

שם כלי שיר עד אחר חצות יום עשירי (מחר בשעה **1:01**). וה"ה שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות.

קטן שהגיע לגיל שלש שנים בימי בין המצרים: הנה, גזיזת השערות יש לדחותה לאחר בין המצרים. והיינו, בעשירי באב אחר חצות היום.

האחרונים קיבלו "מקומי עד שכבי **קומי**" – פירוש מזמן אמירת קומי רוני בלילה (במגילת איכה) בט' באב[370] ועד זמן שכבי עד הבוקר (במגילת רות) בשבועות, צריך להיות **קומי רוני בלילה** – להוסיף בלימוד התורה בלילות.

בק"ש שעל המטה (לפני חצות) אין אומרים תחנון.

יום רביעי, יו"ד מנחם־אב

פרטי הדינים עד חצות – ראה לעיל במוצאי הצום. חצות היום בשעה: **1:01**.

> בשיחת ש"פ דברים תנש"א: היות אז די ימים שלאחרי תשעה באב – ביז חמשה עשר באב – זיינען א המשך צו תשעה באב – איז טאמער משיח ווועט זיך ח''ו פארהאלטן אין די הימים הבאים – איז מען מציע אז מ'זאל ממשיך זיין מאכן "סיומים" ביז חמשה עשר באב, ועד בכלל.

ביוסף אומץ (האן)[371]: אחר שעבר תשיעי ועשירי יסיח אדם דעתו מן החורבן ויזכור לנחמה וכו' שהאבלות אחר זמנה היא איסור.

משחרב בית המקדש תקנו חז"ל שבכל שמחה יהא בה זכר לחורבן[372], כמו שכתוב: "אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי".

משחרב בית המקדש תיקנו חכמים שבאותו הדור וגזרו שלא יבנה לו ישראל בניין מסוייד ומצוייר כבנין המלכים, ולא יסייד את כל ביתו בסיד, אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח[373] בלא סיד, כדי לזכור החורבן. ומה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור[374]. דין זה חל גם על המשפץ בית דירתו, שישייר מקום בגודל אמה על אמה, במקום גלוי מול דלת הכניסה לבית, בלי סיד, צבע או טפט[375]. וכן הצובע ביתו – ישייר אמה על אמה. ונחלקו הפוסקים האם מותר לכסות מקום זה.

בכלל מנהג איסור, ונאסר בבשר רק כדי שלא ימשך באכילתו וימנע מלהתעסק בצרכי המת (ראה נוב"י שם), אבל כאן ה"ז כשאר דברים המותרים ונהגו בהם איסור, ודומה ממש לאיסור מר"ח עד התענית, וכנ"ל, אין בבשר ויין דין אבלות, שהרי אבל מותר בזה.

ולאידך, במוצאי תענית של תשובה לא מצינו להחמיר בתבשיל של בשר, רק בבשר ויין גופא. ועד"ז לא אישתמיט בשום דוכתא שהמחמירים בבשר ויין מי"ז תמוז יחמירו גם בתבשיל ש"ב (אף שפשטות המג"א סתקנ"א סקכ"ט דאכולהו קאי, שבמש"כ בשו"ע שם ס"י להקל בתבשיל ש"ב "בימים הנזכרים" (דקאי אמש"כ בס"ט שם, למר כדאית לי' ולמר כדאית לי), כתב דלמעשה נהיגי להחמיר בכולהו. אלא שתלוי בג' הטעמים שבמג"א שם, שאם משום מנהג המקום, הרי לא נתפשט המנהג להחמיר מי"ז תמוז בכלל). ואיכא למימר נמי, דשאני תענית של תשובה שהוא בדרך עינוי ולצעורי נפשי' קמכוון והא אצטער (כבאר"ח הל' ת"ב ס"ד בכלבו הל' ת"ב סס"ב, ונעתק במג"א שם), ונימא דשאני מנהג כשר במוצאי ת"ב, שהוא עד"ז, ול"ד למר"ח עד התענית שהוא בגדר מיעוט שמחה. אלא שכל עיקר חילוק זה לא נתפרש בפוסקים, ומסתבר דכי אהדדי נינהו, ועכ"פ לענין דין נדרים. ועד"ז, יש מקום בראש לחלק, בין מנהג מר"ח, שהוא מנהג הרבים, למנהג כשר במוצאי ת"ב, שאינו נחלת הכלל. אלא שלמעשה נתפשט המנהג גם בזה (ראה בט"ז סתקנ"ח סק"א: כבר נתפשט בכל המדינות האלו והיינו לערך ארבעים שנה). ול' הב"ח שגזרו על הציבור לנהוג כן. (אבל בשכנה"ג בהגה"ט סק"ב כתב שלא ראיתי שגזרו כן על הצבור, ומנהג פשוט בכל העולם מלבד קצת יחידי סגולה שאוכלים בשר ושותים יין בליל עשירי. ובפשטות תלוי במנהג המדינות – ראה גם במח"ב סק"ד). ומסתבר דלא מהני התרה למנהג כשר דעשירי, אחרי שכבר קיבלום עליהם.

ועוד זאת, שבמקו"ח בקיצור הלכות רסי' תקנח הביא מתורת חיים שאין לאכול בליל עשירי רק פת פירורים. וכבר כתב בטור סתקנ"ח שאוכלים רק להשיב הנפש שיהא קרוב לעינוי. ומקורו מראבי"ה שתתפ"ו (ובב"ח שם דהיינו שגם בשאר מאכלים יאכל רק להשיב הנפש. אבל בט"ז סק"א שא"צ למעט באכילת שאר דברים. וכ"מ בראבי"ה שם). ואף שלא נהגו כן, מסתיין להחמיר בדאפשר בתבשיל ש"ב.

370) אבל פשטות הגמ' סוף תענית שמט"ו באב מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה. ובמג"א סרל"ח סק"א הביא מהעולת שבת "מט"ו באב עד ט"ו באייר". וראה לקו"ש חי"ד ע' 206 וחי"ט ע' 447 ד"ה בנתנם, דלא פליגי ומוסיפים על הש"ס, עיי"ש דוגמא לדבר.

371) סתתצ"ג ואילך.

372) וראה שו"ת באתרא דרב סי'כא'רכז במה שלא נהגו ליתן אפר על ראש החתן, וכן לא באמירת אם אשכחך.

373) יש שכתבו שצריך לשייר בכל חדר וחדר. אך לדעת רוב הפוסקים, די שיהא כנגד הפתח בכניסה לבית.

374) וכתבו הפוסקים, שמה שלא נהגו כן עתה לא ידענו טעם ברור. וראה גם משנ"ב סי' תקס סק"ב. דע"ת שם. **ועוד.** וראה אצלנו בהלכה יומית אות שמד. שו"ת באתרא דרב סי' ה'תצח.

375) ואינו מועיל להחסיר משלימות היופי של החדר באופן אחר, וצריך להיות דוקא אמה על אמה ללא סיד בקיר כנגד הדלת.

וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ומכל מקום, לצורך מצוה מותר. וכן כתבו הפוסקים להתיר כשהמטרה לעורר הלבבות לעבודת השם. ויש שהתירו גם אם שומעים בכדי להפיג עצבות. והרבה נוהגים להקל לנגן ולשמוע מוזיקה גם לשם תענוג והנאה. ומצינו שכתבו הפוסקים ללמד זכות עליהם בכמה אופנים. אמנם, שורת הדין היא כנ"ל[376].

אמרו חז"ל שאסור[377] לאדם שימלא שחוק[378] פיו בעולם הזה[379] שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו". ומכל מקום, כשהיו החכמים מסתכלים בבירור נחמת ירושלים היו שמחים ושוחקים.

בספר השיחות תנש"א[380]: לפרסם בכל מקום ומקום שעומדים בסיום וחותם דמעשינו ועבודתינו ובהתחלת התקופה דתשלום השכר, ובהתאם לכך צריכה להיות העבודה גם בענינים השייכים לימות המשיח, החל מלימוד התורה בעניני משיח וגאולה וביהמ"ק, ועוד ועיקר – מתוך מנוחה והתיישבות, שמחה וטוב לבב, כולל גם ע"י עריכת התוועדויות של שמחה, ובמיוחד בשייכות לשמחת נישואין ושבעת ימי המשתה, מעין ודוגמא והכנה לקיום היעוד "אז (לעתיד לבוא) ימלא שחוק פינו", אשר, בדורנו זה שנשיא הדור, כ"ק מו"ח אדמו"ר, ששמו השני יצחק, ע"ש הצחוק והשמחה, הוא נשיא השמיני ("**אז**" בגימטריא שמונה) להבעש"ט, נעשה הענין ד"ימלא שחוק פינו" (לא בלשון עתיד, "אז", אלא) בלשון **הוה**.

כתב השל"ה[381] בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל": "כלומר עתידין כשיתבשרו להגאולה יאמרו שירה על מה שעתיד לבוא דהיינו על הנסים שיבואו שיתבשרו עליהם יקדימו לשורר מיד ויהיו בחוזק אמונתם כאילו נעשה כו'".

בספר השיחות תשנ"ב[382]: כשם שביציאת מצרים "**מובטחות היו צדקניות שבדור** שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים", כך גם בהגאולה מגלות זה האחרון, שנשי ישראל הצדקניות צריכות להיות מובטחות **ובודאי מובטחות הן** שתיכף ומיד ממש באה הגאולה האמיתית והשלימה, ועד **שמתחילות תיכף** (ברגעי הגלות האחרונים) **בהשירה** [ובהערה שם: בתכלית הצניעות, כמובן וכו'] ו**בתופים ובמחולות, על בוא הגאולה האמיתית והשלימה!** ובפרטיות יותר: ביחד עם התפלה, הבקשה והדרישה מהקב"ה שיביא את הגאולה תיכף ומיד ממש, שהיא מתוך רגש של **צער ומרירות** ("מרים על שם המירור") על אריכות הגלות, שבאה לידי ביטוי בהצעקה מקרב ולב עמוק "**עד מתי, עד מתי, עד מתי**"! ... חדורות הן (גם ובעיקר) ברגש **השמחה**, ושמחה גדולה ביותר שבאה לידי ביטוי **בהשירה**, מצד גודל הבטחון ש"הנה זה (המלך המשיח) בא", וכבר בא!

בספר השיחות שם[383]: בנוגע להתפלה על הגאולה האמיתית והשלימה (ובפרט לאחרי שכבר "כלו כל הקיצין" ונשלמו כל עניני העבודה, כדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו) – שנוסף על רגש הכוסף והתשוקה והגעגועים להגאולה (עד עתה), צ"ל **עכשיו** גם ובעיקר רגש **השמחה** מזה שהגאולה באה בפועל ממש ברגע זה ממש.

הרואה [המקומות בהם היו מקודם] ערי יהודה בחורבנן [שבודאי כמה מהם נמצאים בין לוד

---

376) ראה בכ"ז בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טז'תקמד.

377) והוא ממדת חסידות – ראה הנסמן בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשעט.

378) האיסור רק ב"שחוק", הרגשת השמחה ביותר, ולא בשמחה גרידא, ובזה גופא – רק בממלא פיו שחוק. וראה לקו"ת במדבר יח, ד. מאמרי אדה"ז תקס"ה ח"א ע' תקח. אוה"ת שה"ש ח"ב ע' תשט. ד"ה אלפיים שנה תשי"א. ובשיחת אחש"פ תשי"ז, שלמלא פיו שחוק היינו שמחה בל"ג. וכעי"ז באוה"ת בראשית ח"א ע' מ. שם ח"ד ע' תשצד.

379) ונחלקו הפוסקים בנוגע לשמחה של מצוה – ראה אצלנו שם. וראה שיחת יום ב' דחה"ש תשמ"ח. ובשיחת פורים תשכ"ח – באו"א.

380) ח"ב ע' 808. ונעתק כאן בקיצור. ונת' אצלנו שם.

381) חלק תושב"כ פרשת בשלח (נעתק בסה"ש תנש"א ח"א ע' 300 הע' 153) בביאור דברי המדרש "עתידין ישראל לומר שירה לע"ל".

382) ע' 307

383) ע' 320. ובהערה 142 שם, בנוגע לשמחה: שפורצת גדר – לא רק פריצת גדרי הגלות, אלא גם ובעיקר פריצת גדרי הגאולה, שהגאולה עצמה היא באופן ד"נחלה בלי מצרים" כו' עיי"ש.

וירושלים] מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות[384], ואומר: "ערי קדשך היו מדבר" וקורע[385].

הרואה ירושלים[386] בחורבנה מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "ציון מדבר היתה ירושלים שממה"[387] וקורע [עוד הפעם]. ראה ירושלים תחילה וקרע, אינו קורע עוה"פ על ערי יהודה.

כשרואה [מקום] בית המקדש [היינו כיפת הסלע או כותל המערבי – מה שרואה תחילה], מברך "ברוך דיין האמת" בלא שם ומלכות, ואומר: "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך בו אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה", וקורע [שוב פעם].

צריך לקרוע צד שמאל של בגדו העליון ושל חולצתו, אבל לא יקרע את הטלית קטן או בגד התחתון (גופיה). הקרע צ"ל בגודל טפח. הקריעה צ"ל מעומד. יכול לקרוע אותו הבגד כמה פעמים, ויבדיל בין קרע לקרע כשיעור ג' אצבעות.

כל הקרעים האלו – בידו (ויכול להתחיל ע"י סכין) ומעומד.

גם בימים שא"א בהם תחנון – קורעים. אבל לא בשבת ויו"ט.

היה הולך ובא לירושלים, הולך ובא – תוך שלושים יום, אינו קורע קרע אחר. ואם לאחר שלושים יום, חוזר וקורע (והוא הדין בערי יהודה ובמקדש).

אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה, אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה, וחוזרת וקורעת העליון, כדי שלא תגלה את לבה ויבואו האנשים העומדים שם לבוא לידי הרהור.

אין להקל בימינו בדינים אלו. ואדרבה – ראה באגרות קודש[388] "ועתה נוגע עוד יותר להוציא מדעת האומרים שהחלטת U.N. בשנת 1948 ביטלה ברכות אלו"[389].

> בספר השיחות תשמ"ח[390]: ענין השמחה קשור ושייך **להגאולה:** שמחה בתכלית השלימות – תהי' בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, שאז **יבטלו** כל הענינים הבלתי רצויים, ועד כמ"ש "ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים", ואדרבה, הענינים הבלתי–רצויים עצמם **יהפכו לטוב**, שעי"ז יתוסף בענין השמחה ביתר שאת וביתר עוז, בתכלית השלימות, "שמחת עולם על ראשם". ואולי י"ל שענין זה מרומז בתיבת "**שמחה**" – ששרש התיבה היא "**שמח**", והרי ג' אותיות אלו הם גם השרש דתיבת "**משיח**" . . ובהמשך לזה באה הצעה ובקשה מיוחדת – **ל(הוסיף בענין ה) שמחה כדי להביא את משיח צדקנו והגאולה האמיתית והשלימה בפועל ממש.** ובהקדמה: במשך כל הדורות דזמן הגלות ציפו בנ"י והתפללו בכל יום ויום לביאת המשיח, ועאכו"כ צדיקי ונשיאי

---

384) כ"כ בב"ח או"ח סתקס"א ד"ה מצאתי בשם ליקוטים, והב"ד במשנ"ב שם סק"ו וכה"ח סק"ה. שערי צדק שער משפטי ארץ פי"א ס"ז. פאה"ש פ"ג ס"ב. וכ"ה ביומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ב' מנ"א תרפ"ט: קרענו את בגדינו ובירכנו ברכת דיין אמת. אלא שלא נתפרש שם שהוא ללא שו"מ. וראה שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' קכט סק"ה. ולהעיר מאג"ק דלקמן: ברכות אלו.

385) ראה שו"ת באתרא דרב סי' ב'תקנג.

386) קאי על ירושלים העיר העתיקה. בנוגע לעיר החדשה – פלוגתא בדבר.

387) כ"ה בלשון הפסוק (ישעי' סד, ט). וכלה"כ – כ"ה במו"ק כו, א ובפיר"ח שם ורי"ף (ושם: ירושלים מדבר שממה) ורא"ש ומרדכי שם, וכן גם בטור (אבל בדפוס ונציא ש"י – כבשו"ע). וכ"ה בשאילתות פ' ויחי שאילתא לה. וכן בתורת האדם לרמב"ן (וכ"כ בתפלה על חרבות ירושלים שלו, נעתק בסוף פירושו עה"ת, שכך עשה), הל' שמחות למהר"ם (אבל בכמה דפוסים: וירושלים), אשכול, רי"ץ גיאת הל' אבל, המאורות (ושם: וירושלים. וכ"ה במאירי וס' הבתים שערי תענית ש"ז), פסקי רי"ד (ושם חסר תיבת ירושלים) וריא"ז, כפתור ופרח פ"ו, רי"ו ני"ח ח"ב (ושם נעתק רק ציון מדבר היתה).

אבל בשו"ע או"ח סתקס"א ס"ב: "ציון היתה מדבר שממה". וכ"ה בלבוש שם. וכן העתיק באבל השטים דיני קריעה סט"ז ועוד.

ובמרמב"ם תעניות פ"ה הט"ז בנוסחת הדפוסים שלפנינו: ירושלים מדבר וגו'. אבל בדפוס ונציא שי"א ושל"ב הובא כלה"כ. ובכמה כת"י ודפוסים יש שם דילוג בכלל. וראה קרית מלך שם שהגי' ברמב"ם בכפסוק.

וכן תיקן בהגהות לבו"ש על השו"ע. וכ"ה בגליון המשנ"ב. וכן העתיק בטור ברקת וערוה"ש שם ועוד.

388) חט"ו ע' תנב (משנת תשי"ז).

389) וראה גם שיחת שבת הגדול תש"ל.

ובאג"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ב ע' רה: עס שטייט אז מיא דער זעהט ירושלים דארפמען רייסין קריעה (און איצטערדיקין ירושלים ואס מיא האט דארטין אנגיבוייט די טיאטערס און זא וייטער מאגמען 2 מאהל רייסין). [=כתוב שכשרואים ירושלים צריכים לקרוע. ועל ירושלים העכשווי, שבנו שם התיאטרונים וכדומה מותר לקרוע פעמיים].

390)ח"ב ע' 627.

ישראל שאצלם היתה התשוקה והגעגועים כו' לביאת המשיח בתוקף הכי גדול, וכמה מהם מסרו נפשם לדחוק הקץ (למרות האזהרה שלא לדחוק את הקץ), כידוע בדברי ימי ישראל: אבל אעפ"כ, אין זה מגיע לה"שטורעם" ע"ד ביאת המשיח שהתחיל כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בהכרזתו הידועה ב"קול קורא" שנדפס בשעתו (לפני יותר מארבעים שנה) בהקריאה והקדושה – "**לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה**" – לאלתר דייקא, תיכף ומיד ממש . . אמנם, מאז ההכרזה "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה" וה"שטורעם" להביא את המשיח – עברו כבר עשרות שנים, ומשיח צדקנו עדיין לא בא... א"כ נשאלת השאלה: מה עוד לעשות שלא עשו עדיין?!... ויש לומר, שהדבר שעדיין לא עשו בשביל להביא את המשיח הוא – **עבודת השמחה הרצוי' בשביל להביא את המשיח**: נוסף לכך ששמחה פורצת כל הגדרים, גם גדרי הגלות, יש בשמחה סגולה מיוחדת להביא את הגאולה – כמבואר בהמשך שמח תשמח . . שהשמחה של המצוה מגעת למעלה יותר מהמצוה עצמה, ועל ידה דוקא מעוררים השמחה העצמית דלעתיד לבוא. ואף שבודאי היתה שמחה של מצוה בכל הדורות שלפנ"ז . . מ"מ, בשמחה של מצוה עיקר ההדגשה היא על (**אופן) העבודה**, שהעבודה צריכה להיות בשמחה, ואילו המדובר כאן אודות השמחה להביא את המשיח – הוא על **השמחה כשלעצמה**, שמחה בטהרתה, **עבודה של שמחה** לשם מטרה ותכלית **דביאת המשיח** . . והעיקר – שבמקום אריכות הדיבור והשקו"ט כו', יתחילו במעשה בפועל: **לצאת בקריאה והכרזה ע"ד הוספה מיוחדת בשמחה כדי להביא את המשיח**, ובודאי שעי"ז יביאו את המשיח בפועל ממש, ובזריזות הכי גדולה, "לא עיכבן כהרף עין", ואדרבה – **ינסו ויווכחו**!!

יום ועש"ק פרשת ואתחנן, י"ב מנחם־אב

העברת הסדרה שמו"ת – פ' ואתחנן.

הדלקת נרות שבת קודש בשעה: **7:33** (18 דקות לפני השקיעה).

שבת קודש פרשת ואתחנן, שבת נחמו, י"ג מנחם־אב

בשעת קריאת עשרת הדברות עומדים ופניהם אל הספר תורה.

"שבת שאחר תשעה באב מפטירין נחמו נחמו עמי . . מפטירין בנחמות ישעיהו באחר תשעה באב עד ראש השנה", "שבע דנחמתא" – שאז מתחילה הנחמה ("נחמה בכפלים") על החורבן והגלות ע"י (ההפטרה בדברי הנביאים ע"ד הבטחת הקב"ה על) הגאולה האמיתית והשלימה.

הסדר ד"שבע דנחמתא" הוא באופן שהולך וניתוסף בענין הנחמה מצד בקשתם של ישראל שאינם מסתפקים בנחמה שלפני זה, כידוע מה שכתוב באבודרהם שההפטרות ד"שבע דנחמתא" הם באופן של שקו"ט בין הקב"ה לכנס"י, שלאחרי ההפטרה הראשונה "נחמו נחמו עמי", ש"הקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו עמי", משיבה כנס"י "ותאמר ציון עזבני ה'", כלומר, "איני מתפייסת מנחמת הנביאים", ו"הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו", "ענ' סוערה לא נוחמה", ו"על זה חוזר הקב"ה ואומר אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'".

שבת נחמו היא השבת הסמוך לתשעה באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל[391].

נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. ועושים אותו כיום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש[392].

בר"ד משיחת שבת נחמו, ט"ו באב, תשל"ז: מ'האט דאך געדעדט פריער וועגן דעם עילוי פון שבת נחמו אז דאס איז די נחמה בכפלים שלאחרי הירידה דת"ב, און אויך וועגן דעם עילוי פון ט"ו באב, וואס דאס קומט גלייך נאך די ירידה פון ת"ב, און אויף דערויף זאגט די משנה לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב . . און איצטער איז דא מערניט ווי דער מנהג ישראל אז בט"ו באב זאגט מען ניט קיין תחנון . . איז דאך אבער פארשטאנדיק גודל הענין פון מנהג ישראל דוקא, דערפון וואס ס'איז מבואר גודל מעלת ההקפות (אז) מצד דערויף וואס דאס איז א מנהג ישראל . . וואס דערפון איז

391) מהרי"ל.

392) ריטב"א תענית ל, ב. דרשות ר"י אבן שועיב (תל' הרשב"א) פ' ואתחנן. יוסף אומץ (האן) סתתצ"ד.

אויך פארשטאנדיק בנוגע צו דעם ענין פון ט"ו באב ווי דאס איז בזמן הזה, אז מצד דערויף וואס איצטער איז דאס מערניט ווי א מנהג ישראל, איז דאס אן ענין נעלה ביותר ע"ד מעלת ההקפות. און דער ענין פון ט"ו באב איז דאך פארבונדן מיט א שמחה גדולה ביותר, ביז אז דאס קומט אראפ אין א ענין של ריקוד, "בנות ישראל יוצאות וחולות כו'", וואס דער ענין פון ריקוד באווייזט אויף גודל מעלת השמחה . . א גרעסערע שמחה וואס קומט אראפ אין ריקוד דוקא. און אין ריקוד גופא קען זיין א ריקוד וואס איז במדידה והגבלה, און ס'איז דא א ריקוד וואס ער איז אין אופן פון בל"ג. וואס לכאורה איז ניט פארשטאנדיק ווי אזוי קען זיין ביי אן אדם מוגבל אן ענין של ריקוד אין אן אופן פון בל"ג? איז דער סימן אויף דערויף – דער ענין העיגול א מחול, וואס דאס באווייזט אויף אן ענין של בל"ג . . און אזוי ווי ביי חסידים האט מען דאך מתיר געווען זינגען און אפי' טאנצן בשבת – זאל מען איצטער זינגען א ניגון, צי "לכתחילה אריבער" אדער "ופרצת" אדער אן אנדער ניגון אן ווערטער, און זינגען דאס אין אן אופן פון בל"ג כו'. און ניט אז מ'זאל דאס זינגען אין אן אופן פון "ויפתוהו בפיהם ובלשונם וגו' ולבם לא נכון עמו", אז בשעת מעשה טראכט מען וועגן דעם עסק און וועגן דאלארן און וועגן דרייערייי וכו', נאר מ'זאל זיך אריינלייגן אין דעם ניגון עכ"פ אין די פאר מינוט וואס מ'זינגט אים און ניט טראכטן וועגן אנדערע זאכן. און יעדערער זאל ארויסגיין פון זיין גלות פנימי, וואס מ'איז שקוע אין דעם בוץ און מ'האט דערפון הנאה, כידוע דער משל פון כ"ק מו"ח אדמו"ר. און פון דעם "אם לא תדעי לך היפה בנשים" (המדובר לעיל) בהמאמר זאל מען קומען צו דעם ענין פון "עד דלא ידע", אז ס'זאל זיין א שמחה למעלה ממדידה והגבלה. (חסר הסיום).

בספר השיחות תשמ"ח:[393] בעמדנו בשבת נחמו, בסמיכות ממש ליום טוב דחמשה עשר באב, זמן המוכשר ומסוגל ביותר לתיקון כללות ענין החורבן והגלות – יש להוסיף ("דמוסיף יוסיף") ביתר שאת וביתר עוז ב"מעשינו ועבודתינו" הממהרים ומזרזים את הגאולה, להוסיף עוד פעולה ועוד פעולה כדי להחיש ביאת משיח צדקנו בפועל ממש.

ובפרטיות יותר – להוסיף בלימוד התורה ("מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה"), נגלה דתורה ופנימיות התורה ו"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" – תוספת הידור בקיום המצוות, כולל ובמיוחד – מצוות הצדקה, השקולה כנגד כל המצוות . . ובאותיות פשוטות: לכל לראש – וממילא צריך כאו"א לעשות חשבון צדק בנפשו בנוגע ללימוד התורה, נתינת הצדקה וכללות המצוות, האם עבודתו היתה כדבעי, כפי החיוב על פי דין, ללא חסרון. וגם לאחרי שמשלים את החסר ובאופן של שלימות – אין להסתפק בזה, אלא צריך להוסיף עוד יותר, הן בכמות והן באיכות [ובהערה: ולדוגמא: בלימוד התורה – להוסיף הן בכמות זמן הלימוד, והן באיכות הלימוד, באורך רוחב ועומק כו'. ובצדקה – להוסיף הן בכמות הממון, והן בענין דסבר פנים יפות, ובכמות הממון גופא – לא רק לפי ערך ההוספה בעשירות שלו שסכום ה"מעשר" גדול יותר, אלא גם הוספה מ"מעשר" ל"חומש", להוספה יתירה מ"חומש" כו'] . . והוספה זו הולכת ונמשכת (ואדרבה – בעילוי אחר עילוי) במשך כל התקופה ד"שבע דנחמתא" (עד ראש השנה, שבו יומשך חיות חדש ונעלה יותר כו'), כלומר, אין זו הוספה חד–פעמית, אלא הוספה באופן של קביעות, מיום ליום, במשך כל ה"שבע דנחמתא" . . דבר ברור הוא שדורנו זה הוא דור האחרון של הגלות ודור הראשון של הגאולה – דוגמת הדור שנכנס לארץ לאחרי חמשה עשר באב שבו "כלו מתי מדבר", ואז נעשו "כולם שלמים ועומדים להכנס לארץ מאותן שכתוב בהן (בפרשתנו) חיים כולכם היום". ולכן בעמדנו בסמיכות ממש לחמשה עשר באב, שבו מודגש ביותר שנמצאים בסיום הגלות ד"מדבר העמים" ו"עומדים להכנס לארץ" באופן של גאולה נצחית שאין אחר גלות – צריכה להיות הדגשה והוספה מיוחדת בכל הקשור לקירוב הגאולה, כולל ובמיוחד – הצפי', הבקשה והתפלה על הגאולה (ע"ד ובדוגמת תפלת משה, **תקט"ו תפלות**, כדי לפעול הכניסה לארץ באופן של גאולה נצחית). על כל אחד ואחת לעשות חשבון צדק בנפשו: מה עשה עד עתה לקירוב הגאולה?!... ובפרט על ידי התבוננות שמשיח צדקנו עומד ומצפה בקוצר רוח לגאול את ישראל . . לאחרי שכאו"א ואחת ישלים את התלוי בו להחיש את ביאת המשיח, ומכיון שמשיח צדקנו בכבודו ובעצמו עומד וממתין לפעולה שלו, הרי מובן גודל האחריות המוטלת עליו, ביחד עם גודל הזכות כו'.

בספר השיחות תשמ"ט[394]: ה"נחמה בכפלים" שבהתחלה ו"ראש ה"שבע דנחמתא" הו"ע

393) ח"ב ע' 581 ואילך.
394) ח"ב ע' 629 ואילך.

כללי **שלמעלה** מכל פרטי הדרגות ד"שבע דנחמתא", ונמשכת בכולן, שבכאו"א מהן הנחמה היא "בכפלים" . . בנחמה בכפלים נכללת גם הנחמה הכי נעלית שאין למעלה ממנה – נחמה ממהותו ועצמותו ית' . . מובן שה"**כלי**" לקבל נחמה זו, שתומשך ותתגלה ותחדור בפועל ממש, הוא, על ידי עבודה דוגמתה באופן ד"**כפלים** לתושי"", הן בנוגע לעצמו, והן בפעולה על הזולת, היינו, שעבודתו בעצמו היא באופן ד"כפלים", ועבודתו עם הזולת היא באופן ד"כפלים".

פרקי אבות פרק ד'.

מוצאי שבת קודש בשעה **8:34**.

יום ראשון, י"ד מנחם־אב

במנחה אין אומרים תחנון

יום שני, חמשה עשר באב

אין אומרים תחנון

"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'"

מהטעמים לכך בגמרא: א. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. ב. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. ג. יום שכלו בו מתי מדבר. ד. יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו. ה. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ו. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה.

בגמרא[395], ש"מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה כו' מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", ופרש"י: "מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". וענין זה מובא גם להלכה[396]: "ויש לאדם להתחיל ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך", ו"מט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט".

בביאור הענין "שבהן בנות ירושלים (וי"ג: ישראל) יוצאות וחולות בכרמים" – ראה בהערה[397].

בספר השיחות תנש"א[398]: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", גרעסער פאר דער שמחה פון "מועדים לשמחה" אין די שלש רגלים . . און גרעסער אפילו פון דער שמחה "עד דלא ידע" פון פורים און די שמחה פון שמחת תורה בשנים שעברו.

נוהגין שמחמשה עשר באב ואילך מברכים ומאחלים "כתיבה וחתימה טובה" (שהיא גם הגמטריא ד"חמשה עשר באב").

בשלשלת היחס (בתחילת לוח "היום יום") תש"נ: "מורה לפרסם הוראת חז"ל דמט"ו באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו".

בפע"ח (דרוש על ט"ו באב"): "ט"ו באב . . שהוא [שלימות] מילוי הלבנה". ובמאמרי חסידות נתבאר שעיקר היו"ט הוא כי אז הוא שלימות מילוי הלבנה. והענינים שאירעו בחמשה עשר באב הם כמו תוצאות מענינו **העיקרי** של יום זה – שלימות מילוי הלבנה.

ברשימות הצ"צ למגילת איכה ש"בט"ו הוא עיקר שלימות הלבנה, וט"ו באב בפרט יש לו בחי' גבוה יותר משאר ט"ו בחודש .. כל שהירידה למטה יותר . . עי"ז העלי' יותר . . ולכן עד"ז לפי שבת"ב עיקר ירידת המל', פני לבנה כו', ע"כ העלי' שלה בט"ו באב גבוה יותר כו'". ונתבאר בכמה מאמרי דא"ח.

משיחת ש"פ דברים תנש"א[399]: בקשר מיט חמשה עשר באב . . איז כדאי אז מ'זאל מאכן בכל

395) סוף מס' תענית.

396) רמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ח.

397) ראה לקו"ש ח"ד ע' 1336. ח"ט ע' 261. חי"ט ע' 80. חכ"ד ע' 57. בהשאלה בההיתר מצד צניעות וכו' – ראה בשו"ת באתרא דרב סי' ה'תו וסי'ו'קסו. וש"נ.

398) ח"ב ע' 735.

399) סה"ש ע' 721 ואילך.

מקום ומקום א התוועדות גדולה בשמחה גדולה, צוזאמענקלייבן אידן, אנשים נשים וטף, און רעדן דברי תורה, ומה טוב – מאכן א "סיום" מסכת, און געבן א נתינה לצדקה, און אננעמען החלטות טובות צו מוסיף זיין בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים . . ובהדגשה – א התוועדות מתוך שמחה וטוב לבב, בהתאם צו דעם וואס "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", ביז מיט א שמחה הכי גדולה, בדוגמא ווי שמחת נישואין, וואס דערמיט איז פארבונדן די שמחה ויו"ט גדול פון ט"ו באב (שבהן בנות ירושלים (וי"ג: בנות ישראל) יוצאות כו' וחולות בכרמים כו').

בריבוי שיחות קודש נתבאר מעלת חמשה עשר באב וההוראות מזה בעבודת ה'. כאן הובאו כמה נקודות:

יום טוב גדול ביותר: כל אחד מישראל צריך לעשות כל התלוי בו שמיד בתחילת ובראשית היום של ט"ו באב יהי' ניכר ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו'" כמבואר ענינו גם בהלכה שמט"ו ואילך צריך להיות הוספה בלימוד התורה וכו' (תשמ"ט).

מעלת היום: בכ"מ הובאו דברי המהרש"א ש"ביום שמחת לבו – זה בנין בית המקדש" אחמשה עשר באב קאי, שטעמי שמחתו תלוים בבנין המקדש; מעלת היום טוב דחמשה עשר באב לגבי שאר ימים טובים – להיותו לאחרי גודל הירידה דתשיעה באב, ענין החורבן והגלות, אשר, ירידה זו היא צורך עלי', עד לעלי' הכי גדולה – גאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו, ובחמשה עשר באב מאיר מעין הגילוי דלעתיד (ביטול הירידה דתשיעה באב, ויתירה מזה – שנהפך לששון ולשמחה וליום טוב), ולכן נעשה יום טוב גדול יותר מכל שאר הימים טובים (תשמ"ח); הטעמים שבגמרא שלא היו יו"ט כחמשה עשר באב הם ענינים שבניגוד והיפך הדברים שאירעו בתשעה באב (חכ"ד; תשמ"ז); יש בו עילוי לגבי ט"ו באב שבשנים שעברו, מכיון שבינתיים ניתוסף במעשינו ועבודתינו (תשמ"ט); מתחילה ההכנה לחודש אלול, שמתחילין לברך ברכת כתיבה וחתימה טובה (ש"פ עקב תש"נ); מאיר בו הגילוי דפנימיות עתיק, והמעבר מתכלית הירידה דת"ב לתכלית העילוי דפנימיות עתיק הוא ענין שבאין ערוך כלל, ללא סדר והדרגה כלל, וגם יהודי פשוט שאין לו ידיעה כלל אודות פנימיות עתיק, מבין בפשטות ש"ארי' שאג" קאי על עצמות ומהות, וא"כ יודע הוא בפשיטות שישנו הגילוי דעצמות ומהות, למעלה מהגילוי דבחי' פנימיות עתיק (ש"פ ראה תשמ"ב); עבודת התשובה שבדרך דילוג דט"ו באב היא בתכלית העילוי, שלא ע"פ סדר והדרגה כלל, וזוהי הנתינת כח לעבודת התשובה דחודש אלול שהיא עבודת התשובה ע"ד הרגיל ע"פ סדר והדרגה (שם).

עריכת התוועדות: כדאי שיעשו בכל מקום ומקום, לאנשים נשים וטף, התוועדות גדולה בשמחה גדולה, בהתאם לכך ש"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", עד לשמחה הכי גדולה, בדוגמת שמחת נישואין (תנש"א); מן הראוי שההתוועדות תהיה באופן של "משתה ושמחה" על ידי אכילה ושתי' ועד לסעודה ממש (תשמ"ט); מובן ופשוט שהשתי' צריכה להיות מתוך זהירות שלא תביא לבלבול הדעת והמוחין, אבל לאידך גיסא, צריכים לשתות משקה "המשמח אלקים ואנשים", רק שהשתי' היא בכמות קטנה ביותר, עם כל ההגבלות בזה (שם); בהתוועדות ידברו דברי תורה, ומה טוב – לערוך "סיום" מסכת, לתת נתינה לצדקה, ולקבל החלטות טובות להוסיף בכל עניני תורה ומצוות ובכל ענינים טובים (תנש"א); להוסיף ולהרבות בהתוועדויות של שמחה בהתחלת היום, במשך היום, בסיום היום ובמוצאי היום, כולל גם ההמשך והשלימות בימים הסמוכים, ובאם יהי' צורך ־ אפשר להשלים ולערוך התוועדות בשבת שלאחרי זה (תשמ"ט); אפילו אלו שעשו התוועדות רק שהם מסופקים אם זה הי' כדרוש או שהי' אפשר לעשות יותר, יש לפשוט את הספק בפשטות, על ידי שעושים מיד עוד התוועדות באופן של כפליים לתושי' (שם).

הוספה בתורה ובאריכות ימים ושנים טובות: בהתוועדות יש לעודד ולחזק איש את רעהו להוסיף בלימוד התורה, "מכאן ואילך דמוסיף יוסיף", "מוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו" – להוסיף הן בנגלה דתורה והן בפנימיות התורה (תשמ"ט); ההוספה בלימוד התורה שייכת גם אצל נשים (בפרט בהלכות הצריכות להם) וגם אצל טף, תינוקות של בית רבן ובפרט בימי הקיץ בהן הם שוהים במחנות קיץ (תש"נ); כדאי ונכון לפרסם ולהכריז בכל מקום ומקום את הוראת חז"ל ש"מחמשה עשר באב ואילך דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו". (שם); ובפשטות – שגם כשהגיע לגיל ק"כ שנה, הרי, ע"י ההוספה בלימוד התורה ניתוסף אצלו אריכות ימים ושנים טובות – עד ק"פ שנה, כשנות חייו של יצחק, שזהו מספר השנים הראוי להאבות (ועל ידם – לכל בני ישראל) (שם); ה"הכרזה והפרסום" צריכים להתחיל בו בעצמו, ובכך

יתעורר כל אחד להוסיף בלימוד התורה, בכמות ובאיכות, וכמו כן יפרסם ויעורר את בני ביתו, ואת כל יהודי שיכול להשפיע ולעורר אותו (שם); ההכרזה והפרסום בנוגע להוספה בלימוד התורה צריכה להיות מתוך הדגשת המשך הענין – שעל ידי זה "יוסיף חיים על חייו", הדבר יחזק יהודים להתמסר ללימוד התורה באופן של "כל עצמותי תאמרנה" בהתעמקות ונעימות ("געשמאק")! (שם); נוסף לכך שגם עד עתה יש לכל אחת ואחת קביעות עתים בלימוד התורה, בודאי שהקדוש ברוך הוא נותן את היכולת והכח להוסיף בלימוד התורה, ועבודתו של האדם היא להמשיך ולגלות היכולת והכח בפועל ממש (תשמ"ט); כדאי לנצל את ההוראה מחמשה עשר באב – להוסיף במיוחד בשיעורי תורה **ברבים**, על ידי יסוד שיעורים חדשים במקומות שעדיין לא קיים בהם שיעור, ולחזק ולהרחיב השיעורים שכבר קיימים (תש"נ); ובהוספה גופא – כמה וכמה דרגות בעילוי אחר עילוי: כללות העבודה על דרך הרגיל צריכה להיות באופן של הליכה, ועד להוספה באופן של חידוש. ומזה מובן, שכאשר מדגישים ענין של הוספה בזמן מיוחד – הרי זו הוספה שלא על דרך הרגיל, באופן **שבאין–ערוך**! (תשמ"ח); גם אם יש לאדם דאגות הפרנסה וכיוצא בזה הרי הוא מקבל החלטה שהדבר לא יפריע לו להוספה בלימוד התורה, ועל ידי עצם ההחלטה בזה – הקדוש ברוך הוא מברך אותו, שמלכתחילה לא יהי' לו דאגות ולומד תורה במנוחת הנפש ומנוחת בגוף, ובפרט שכך צ"ל ע"פ דין שכל יהודי ראוי לקבל ע"פ דין והלכה "כסעודת שלמה בשעתו", ואף יותר מכן באריכות ימים ושנים טובות, מתוך בריאות הגוף והנשמה (תש"נ).

בספר השיחות תשמ"ח[400]: על ענין עיקרי זה – שגם "מי שאינו מחכה לביאתו . . הוא כופר . . בתורה ובמשה רבינו" – לא שמים לב (כראוי), ולכן, יש צורך "להרעיש" ע"ד החיוב וההכרח **לחכות לביאתו**, "אחכה לו בכל יום שיבוא", **וכהודעת** כל אחד ואחד בתפלתו לפני השם "לישועתך קוינו **כל היום**", לא רק בכל יום אלא גם כל היום". ופשוט, שכיון שמפורש הדבר בתורה, אין כל תועלת להתעלם מזה, ר"ל, כי "דבר אלקינו יקום לעולם".

בספר השיחות תנש"א[401]: ע"פ האמור לעיל ע"ד הדגשת ענין הגאולה (במיוחד) בזמן זה – מתעוררת תמיהה הכי גדולה: **היתכן שמבלי הבט על כל הענינים – עדיין לא פעלו ביאת משיח צדקנו בפועל ממש?!... דבר שאינו מובן כלל וכלל!** ותמיהה נוספת – שמתאספים עשרה (וכמה וכמה עשיריות) מישראל ביחד, ובזמן זכאי בנוגע להגאולה, ואעפ"כ, אינם מרעישים לפעול ביאת המשיח תכף ומיד, ולא מופרך אצלם, רחמנא ליצלן, שמשיח לא יבוא בלילה זה, וגם מחר לא יבוא משיח צדקנו, וגם מחרתיים לא יבוא משיח צדקנו, רחמנא ליצלן!! גם כשצועקים "עד מתי" – הרי זה מפני הציווי כו', ואילו היו מתכוונים ומבקשים וצועקים **באמת**, בוודאי ובוודאי שמשיח כבר היה בא!! מה עוד יכולני לעשות כדי שכל בנ"י ירעישו ויצעקו באמת ויפעלו להביא את המשיח בפועל, לאחרי שכל מה שנעשה עד עתה **לא הועיל**, והראי', שנמצאים עדיין בגלות, ועוד ועיקר – בגלות פנימי בעניני עבודת השם. הדבר היחידי שיכולני לעשות – למסור הענין אליכם: **עשו כל אשר ביכלתכם** – ענינים שהם באופן דאורות דתוהו, אבל, בכלים דתיקון – **להביא בפועל את משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!** ויה"ר שסוכ"ס ימצאו עשרה מישראל ש"יתעקשו" שהם מוכרחים לפעול אצל הקב"ה, ובודאי יפעלו אצל הקב"ה – כמ"ש "כי עם קשה עורף הוא (למעליותא, ולכן) וסלחת לעוונינו ולחטאתנו ונחלתנו" – להביא בפועל את הגאולה האמיתית והשלמה תכף ומיד ממש.

בספר השיחות תשנ"ב[402]: בלשון חז"ל "כל ימי חייך להביא לימות המשיח": "כל ימי חייך" – פירושו בכל רגע ורגע שהאדם חי, הן ביום והן בלילה, הן ער והן ישן, שגם אז הוא חי ע"י נשימת האויר ("כל הנשמה תהלל י–ה", "על כל נשימה ונשימה שאדם נושם כו") שמוכרח להיות בכל רגע ורגע (משא"כ אכילה ושתי'). ו"כל ימי חייך להביא לימות המשיח" – פירושו שהחיות שלו (בכל רגע ורגע) הוא בהבאת ימות המשיח, כלומר, לא רק בשעה שחושב ומדבר ועושה פעולות להבאת המשיח , אלא עצם חיותו ("חייך") הוא להביא לימות המשיח.

400) ח"ב ע' 534.
401) ע' 474.
402) ע' 131.

קיצור דיני שכחה וטעות

ר"ח מנחם-אב ותשעה באב תשפ"ד

טעות	נזכר/ה	הדין
ראש חודש אב – תפלת העמידה • ערבית, שחרית, ומנחה		
שכח[1] ולא אמר יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"יעלה ויבוא" וממשיך "ותחזינה"
	לאחר "המחזיר שכינתו לציון" קודם "מודים"	אומר יעלה ויבוא קודם מודים
		ערבית: אינו חוזר[3]
	קודם **שסיים**[2] ג "יהיו לרצון" השני[3]	חוזר[4] לרצה[5]
		ערבית: אינו חוזר[5]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפילה[8] ז
		ערבית: אינו חוזר[3]
	בשחרית: לאחר שהתפלל מוסף	אינו חוזר
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ובנה ירושלים"[1]	קודם שאמר "ברוך אתה השם"	חוזר ל"ותחזינה"
	לאחר שאמר "ברוך אתה השם"	מסיים "המחזיר שכינתו לציון"
	לאחר שחתם "בונה ברחמיו", קודם **שסיים**[2] ג "יהיו לרצון" השני[3]	חוזר ל"רצה"[5] ח
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפילה[8]
תפלת העמידה – מוסף		
אמר "אתה יצרת"	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר **שסיים** ברכה אמצעית	אינו חוזר[9] יא

הערות

1. וכן הדין אם מסופק[א].

2. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר לרצה[ג].

3. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר לרצה[ד].

4. טעה ואמר יעו"י וסיים ותחזינה עינינו וכו' יצא[ה].

5. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"רצה".

6. והסיח דעתו מלומר תחנונים.

7. וצריך להמתין כדי הילוך ד' אמות לאחר שאמר "יהי רצון . . שיבנה וכו'[ו].

8. בשחרית אם כבר סילק התפילין – נכון שיניחם שוב[ז].

אם נזכר כשהגיע זמן תפילה שלאחריה מתפלל פעמיים שמונה עשרה, ראשונה לחובה ושנייה לתשלומין (ואפילו במוצאי ר"ח). אבל אם שכח יעלה ויבוא בשחרית וכבר התפלל מוסף, אינו מתפלל תשלומין. ואין תשלומין אלא בזמן תפלה הסמוכה לה אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה. ראה פרטי דין זה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תשנ.

ולפני שמתפלל שנית מותר להפסיק[ט].

9. אם חתם "מקדש ישראל וראשי חדשים". וכדאי שיכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו. ואם חתם "מקדש **השבת** וישראל וראשי חדשים", אם נזכר תוך כדי דיבור – אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא. אבל אם נזכר לאחר כדי דיבור - חוזר ל"ראשי

טעות	נזכר/ה	הדין
התפלל מוסף לשלש רגלים	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכה האמצעית	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[10] ג "יהיו לרצון" השני[11]	חוזר ל"ראשי חדשים"[12]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפלה
התפלל ברכות אמצעיות של חול*[15]	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "חונן הדעת"	חוזר ל"ראשי חדשים"
	לאחר שסיים ברכה אמצעית, קודם **שסיים**[13] ג "יהיו לרצון" השני[14]	**אם לא הגיע עדיין זמן מנחה:** חוזר ל"ראשי חדשים"
		אם הגיע כבר זמן מנחה: מסיים התפילה[15]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפילה[16]
חתם "מקדש **השבת** וישראל וראשי חדשים"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים" ויצא
	לאחר כדי דיבור, קודם **שסיים**[10] ג "יהיו לרצון" השני[11]	חוזר ל"ראשי חדשים"[12]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפלה[יב]
חתם "מקדש ישראל **והזמנים**"	תוך כדי דיבור	אומר "מקדש ישראל וראשי חדשים"
	לאחר כדי דיבור, קודם **שסיים**[10] ג "יהיו לרצון" השני[11]	חוזר ל"ראשי חדשים"[12]
	לאחר "יהיו לרצון" השני[6]	חוזר[7] לראש התפלה
ברכת המזון		
אמר רצה	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	אינו חוזר[18]

הערות

חדשים".

10. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי") פוסק באמצע הפסוק וחוזר ל"ראשי חדשים"[ג].

11. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"ראשי חדשים"[ד].

12. אם נזכר לאחרי שאמר השם לפני חתימת "הטוב שמך" או "המברך את עמו ישראל בשלום", אומר "למדני חוקיך", וחוזר ל"ראשי חדשים".

13. ואפילו כבר אמר שם השם ("ה' צורי")[ג].

14. ואם התחיל אלקי נצור ושמע קדושה עונה. ועכ"ז אח"כ חוזר ל"ראשי חדשים" (אם לא הגיע זמן מנחה)[ד].

15. ועלתה לו למנחה. ויחזור ויתפלל מוסף.

***15.** ואם מסופק אם התפלל של חול או מוסף של ר"ח יש להסתפק אם יחזור ויתפלל. ולמעשה יכוון וישמע מהש"ץ ויוצא ידי חובתו*[ח].

16. ואם הגיע כבר זמן מנחה, עלתה לו למנחה.

17. כנוסח שבסידור: "**ברוך אתה השם אלוקינו מלך העולם שנתן**

טעות	נזכר/ה	הדין
שכח יעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר ליעלה ויבוא
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[17]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"[18]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[18]
הזכיר חג ביעלה ויבוא	קודם שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חוזר לתחילת ברכה שלישית
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ברחמיו ירושלים"	חותם הברכה ומברך "שנתן ראשי חדשים"[17]
		לאחר שקיעה: חותם הברכה ואינו מברך "שנתן ראשי חדשים"[18]
	לאחר שאמר "ברוך" בהתחלת ברכת הטוב והמטיב	אינו חוזר[18]
אחר "יעלה ויבוא" אמר "ותחזינה עינינו" (כבנוסח התפילה)	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ואומר "ובנה ירושלים"[יג]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	מסיים "למדני חקיך" וחוזר ל"ובנה ירושלים"[19]
	לאחר שסיים "המחזיר שכינתו לציון"	חוזר לתחילת ברכה שלישית[יד]
מעין שלש		
שכח ולא אמר "וזכרנו לטובה"	קודם שאמר "השם" בחתימת הברכה	חוזר ל"וזכרנו לטובה"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת הברכה	יצא ואינו חוזר[טו]

הערות

ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון". ואינו חותם.

18. אם טעה וסבר שע"פ דין צריך לחזור ולברך ונזכר באמצע ברכת המזון שאינו צריך לחזור ולברך, מפסיק אפילו באמצע הברכה.

19. אם סיים ואמר "בונה ברחמיו ירושלים" יצא.

טעות	נזכר/ה	הדין
תשעה באב • תפלת העמידה – ערבית ושחרית		
טעה ואמר נחם	-	אינו חוזר[20]
תשעה באב • תפלת העמידה – שחרית ומנחה		
שכח השליח ציבור להוסיף עננו	קודם שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	חוזר ואומר עננו ומתחיל שוב ברכת רפאנו
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "רפאנו"	אומרה ב"שמע קולנו" כיחיד המתפלל, וחותם "העונה לעמו ישראל[טז] בעת צרה ושומע תפלה"[21].
	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפילה"	אומרה כברכה בפני עצמה לאחר ברכת "שים שלום"
	לאחר שסיים חזרת הש"ץ	אינו חוזר
שכח היחיד ולא אמר עננו	לאחר שאמר "השם" בחתימת ברכת "שומע תפלה"	אומרה (ללא חתימת הברכה) אחר "אלקי נצור", לפני "יהיו לרצון" השני
	לאחר **שסיים**[3] "יהיו לרצון" השני[22]	אינו חוזר
אחר שאמר "בכל עת צרה וצוקה" לא חזר לומר "כי אתה שומע תפלת וכו'"	לאחר שאמר "ברוך אתה ה'"	חותם "שומע תפלה" ויצא[יז]
סיים "בא"י העונה לעמו ישראל"	תוך כדי דיבור	אומר "שומע תפלה"
	לאחרי כדי דיבור	חוזר ומתפלל ברכת "שמע קולנו"[יח]
אמר עננו בין גואל לרופא בברכה בפני עצמו כש"ץ	-	אינו חוזר ואומר בשמע קולנו
לא התפלל שחרית	-	מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם מנחה והשני' לתשלומין[23]

הערות

20. וכן בשאר ימות השנה.

21. ואם חתם ב"שומע תפילה" בלבד יצא.

22. והסיח דעתו מלומר תחנונים.

23. ואומר "עננו"[יט] ו"נחם"[כ] בשניהם.

טעות	נזכר/ה	הדין
תפלת העמידה – מנחה		
שכח ולא אמר "נחם"	לאחר שאמר "השם" בחתימת "בונה ירושלים"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ותחזינה"[24]
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "המחזיר שכינתו לציון"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "ועל כולם"
	לאחר שאמר "השם" בחתימת "הטוב שמך ולך נאה להודות"	אומרו (ללא חתימת הברכה) קודם "יהיו לרצון" השני
	לאחר **שסיים**[3] "יהיו לרצון" השני[22]	אינו חוזר
חתם "בונה ירושלים"	תוך כדי דיבור	חותם "מנחם ציון ובונה ירושלים"
	לאחרי כדי דיבור	אינו חוזר
לא התפלל מנחה	-	מתפלל מעריב שתים, הראשונה לשם מעריב והשני' לתשלומין[25]
תפלת ערבית		
לא אמר קדיש תתקבל לאחר תפילת י"ח	קודם קריאת איכה	אומר פרק תהלים ואח"כ קדיש תתקבל
	לאחר קריאת איכה	אינו אומר קדיש תתקבל
קריאת התורה		
שחרית		
לא אמר קדיש אחר קריאת התורה	-	אומר קדיש לאחר ההפטורה וברכותי'
מנחה		
אמר קדיש אחר קריאת התורה או אחר ההפטרה	-	אינו אומר קדיש קודם העמידה
החזירו בטעות הספר תורה לפני ההפטרה	-	אומר ההפטרה כשהס"ת בארון

הערות

24. ואם אמרו קודם "את צמח" ובברכה בפני עצמה, לא הוי הפסק ולא ברכה לבטלה.

25. ואינו אומר "עננו" ו"נחם" בשניהם[כא].

הערות וציונים להטבלא

א. כך נקטו רוה"פ. וכ"ה הכרעה למעשה במג"א סי' תכב סק"ד. ועוד. וכן המנהג פשוט. ודלא כמי שכתב שלדעת אדה"ז בסי' רסח ס"ט שגם בספק אם אמר יעלה ויבוא יש להסתפק אם צריך לחזור (ויתפלל בתורת נדבה ובשויו"ט אינו חוזר).. ואינו דומה, דהנה, בשו"ע אדה"ז שם הביא מש"כ בכלבו סי' יא שאם הוא מסופק אם הזכיר של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. אבל אדה"ז מחלק שם גופא בין אם התפלל י"ח ברכות ומסופק אם הזכיר שבת שאין ספק שצריך לחזור ולהתפלל שמן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם, למי שמסופק אם התפלל י"ח ברכות של חול או ז' ברכות של שבת שיש יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל. ולכן אין להביא ראי' משם לנדו"ד במסופק אם אמר יעו"י, שהרי ההרגל הוא שאין אומרים יעו"י בתפלת י"ח וחזקה מה שהוא למוד מזכיר. ואף שיש לפקפק בסברא זו, כמ"ש המג"א בתחילת דבריו שם בשם הד"מ דלא אמרינן חזקה שאמר כמו שהוא רגיל אלא בדבר שנתרגל בו הרבה משא"כ ביעו"י דלעולם לא מצינו ל' יום שאינו מזכיר יעו"י לא מקרי הרגל, מ"מ למעשה המסקנא במג"א שם ושאר הפוסקים שחוזר, לפי שעינינו רואות שההרגל להתפלל בלא יעו"י. וכן האריך בשו"ת צ"צ או"ח סי' ג סק"ז, ולא רק מטעם שחזקה מה שהוא למוד מזכיר, אלא גם שמצד הספק גופא חוזר ומתפלל, עיי"ש בארוכה.

וראי' לזה, שהרי במג"א סתכ"ב שם העלה שחוזר, כנ"ל, ועכ"ז איהו גופי' הביא בסי' רסח סק"ה הביא הספק שבכלבו. ועיי"ש שציין גם למש"כ בסתכ"ב. ואף שיש מקום לפרש בדברי המג"א במה שמציין לדבריו בסתכ"ב שכוונתו לומר שלמעשה גם בשבת חוזר, אבל בדעת אדה"ז ודאי אאפ"ל כן, שהרי העלה הדבר בספק בסרס"ח. ועכצ"ל בדעת אדה"ז שיש לחלק בין ר"ח שפסק המג"א לדינא שחזור לדין שבת שנשאר בספק. וגם בכלבו גופא מוכרח שיש חילוק בין שויו"ט לר"ח, שכתב שם בנוגע לשויו"ט שאין מקום לספק לפי שהוא ברכה בפנ"ע. וראה בב"ח סתכ"ב מה שפירש בדבריו. (ואכ"מ)

וצל"ע במש"כ בנתיב החיים סל"ג סקט"ו לדה"ח שם ספ"ב, שיתפלל בתורת נדבה, ולא הביא מקור לדבריו, אף שסתימת רוה"פ שחוזר ומתפלל בתורת חובה. [וגם לדעת נתיב החיים פשוט שצריך להתנות שאם לא הזכרתי יעו"י תהא לחובתי ואם הזכרתי תהא לנדבה]. ונפק"מ מזה, בשויו"ט שאין מתפללים נדבה, שבודאי צריך לחזור.

ולמעשה, כ"ה גם בלוח כולל חב"ד בדיני חוה"מ סוכות. קצות השלחן סמ"ז ס"ה (לענין ברכת המזון ביו"ט שחוזר). וכ"ה בפשיטות בסידור תהילת ה' במקומו, והוא מהדה"ח. ולא הובא שם כלל מש"כ בנתיב החיים להעיר על הדה"ח.

ב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תשכד.

ג. כ"מ במג"א סתכ"ב סק"ג. ועוד יותר בפמ"ג בא"א שם ובמשנ"ב שם סק"ז ובשעה"צ סק"ח. וה"ט שגמר התפלה הוא אחרי סיום הפסוק, וכל שלא סיים מכלל תחנונים הוא. וכן נקטו כמה אחרוני זמננו. ואף למש"כ בירושלמי ברכות פ"ה ה"ג, שהסיח דעת כמי שעקר את רגליו, והובא ברשב"א ברכות כט, ב ובמג"א שם,. וכ"כ בשו"ע אדה"ז סקי"ז ס"ה "שבאמירת פסוק זה עשה היסח הדעת מלומר עוד תחנונים ונשלמה תפלתו" - אין לומר שההיסה"ד הוא בהתחלת הפסוק, וממילא בתחילתו דינו כבר כעקר רגליו, אלא מוסיף שם דלא סגי בגוף סיום התפלה אלא צ"ל גם היסה"ד, אבל ודאי שגם הפסוק גופא הוא מכלל התחנונים. וכ"ה גם משמעות המג"א שם, לאידך גיסא, דלא סגי בהיסה"ד וצ"ל גם אמירת הפסוק. אמנם, אפשר שההיסה"ד הוא כבר בתחילת הפסוק, וממילא אין לומר שכל שלא סיים הפסוק אכתי לא הסיח דעתו, ונימא שיכול לחזור לתפלתו. ועכ"פ, הא ברירא לן שאחרי שהסיח דעתו אין לומר שיכול לחזור בו מהיסה"ד.

ומה שכתבנו שכ"ה גם באמר שם ה' - ה"ט שמעיקר הדין א"צ לסיים הפסוק אפילו אחרי שאמר שם ה', הן מצד ש"ש לבטלה (ראה חסל"א סרט"ו סק"י. חיי"א כלל ה ס"ב. שו"ת צי"א חי"ב ס"מ. וכבר העירו שמש"כ בכוונת החיי"א - צ"ע, ורצונו שם בחיי"א כדברי החסל"א. וראה גם אצלנו בבירור הלכה בענין מי ששכח ועה"נ בשוה"ג הא' להע' ד. וש"נ), והן מצד כל פסוקא דל"פ משה (ראה בכל הנ"ל, ומשמע מחמת שכוונתו להשלים הפסוק, ואף גם בנדו"ד בפעם הב' ישלים. ואם נפשך לחלק - עוד טעמי אחריתי איכא לחלק, בסדליק ענינא וביחיד ובאקראי, ובפרט בתהלים (ראה כלבו הובא מג"א סתכ"ב סק"ח. מור וקציעה סנ"א. אבל ראה

נשמ"א שם משה"ק. וגם לדבריו בנדו"ד ה"ז דרך בקשה ושאני, ועיקר הדין בקריה"ת), וכן כשיש סיבה וליכא למיטעי - ראה שו"ת שבט הקהתי ח"א סשס"ח סק"ט, וכש"כ בנדו"ז שטעם גדול בדבר, והיכי דלא אפשר פסקינן - ראה שו"ת חלק"י או"ח סק"א).

ויש שהטעימו וכתבו שכל שלא סיים הפסוק ה"ז כאילו עומד עדיין במקום שהוא צריך לחזור. ולדעתנו בלאו האי טעמא, הכי הוא. ובמכש"כ מזה שלכמה דעות אסור לענות קדושה וחייב לחזור לתקן תפילתו. ואף להחולקים - יש לחלק טובא.

ד. בכ"מ נסתפקו אם לענות מאחר שעי"ז מופסקת תפלתו ויצטרך לחזור לראש. אבל בפשטות אין טעם שיצטרך לחזור לראש, דלא שנא מאמירת תחנונים שאין תפלתו מופסקת עי"ז. וכן נקטו כמה אחרונים - ראה א"א מבוטשאטש סתכ"ב ס"א (ונשמט בשו"ע מהדו"ח) שאף שנסתפק בדבר, לזה דעתו נוטה. וכן הביא בשו"ת מתת ידו ח"ב סט"ו בשם האור גדול ממינסק (אלא שחלק). וכ"כ בירִיעות האהל על האהל מועד ח"א סא, א. שו"ת יגל יעקב או"ח סכ"ב. אג"מ ח"ג סנ"ו. הליכות שלמה תפלה פ"ח סל"ט. ועוד. [וכבר כתבו שבשו"ת שו"מ קמא ח"ג סס"ט - קאי בע"א, במי שנוהג שאומר יהיו לרצון רק פ"א, ואמרו בכדי שיוכל לענות קדושה, וסברתו שגוף אמירת יהיו לרצון הוא כהיסה"ד. וראה כה"ח סי' קכב סקי"ג].

והסברא שהוא כאילו עומד במקום שהוא צריך לחזור, שכיון שדינו לחזור ה"ז עדיין כעומד לפני המלך (כ"מ שנקט בשו"ת מתת ידו שם. וראה עמק ברכה פומרנציק תפלה ס"א) - לא מצינו לזה מקור. ולדבריהם יצטרך להפסיק באמצע אלקי נצור ואסור לו לסיים פסוק וכו', ולא מצינו כן בשום מקום. (אבל ראה אפיקי מגינים סקי"ז בביאורים סק"ג). ואם נאמר שבטעה הוי כמאן דלא צלי (למאן דס"ל הכי), ונימא דמה"ט הו"ל כעומד במקום שהוא צריך לחזור (ראה שו"ת אר"צ ח"א סכ"ד ד"ה עוד יש) - פשוט דלאו לכל מילי איתמר, ובודאי שם תפלה עלה. ואדרבה, י"א שכיון שטעה הו"ל כאילו תפלתו מופסקת כבר מחמת שצריך לחזור לתקן תפלתו, ומותר גם לענות קדושה. (ובכ"מ הנדזו בזה. וראה קובץ כינוס תורה חו' כ ע' קט ואילך בדעת אדה"ז בהנ"ל).

ומה שי"א דאמירת קדושה הו"ל כהסיח דעתו (וראה תהל"ד סי' קכב סוסק"ד)- לא מצינו כן בשום מקום, וכן לא אישתמיט בשום מקום לומר שאחרי עניית קדושה מותר לענות אמן על כל הברכות. ואדרבה, קיי"ל דבהיסה"ד לא סגי וצ"ל גם אמירת פסוק יהיו לרצון. וראה באר יעקב קרויזר סקכ"ב סק"ג. לקט הקמח החדש שם סק"ט.

ומפורש מצינו בשו"ת הרשב"א ח"ז סת"ה בביאור ד"ז שברגיל לומר תחנונים עונה קדושה ועכ"ז דינו כאילו לא גמר תפלתו לגבי דין מי שטעה בתפלתו ,"התם הוא שהקלו דכיון שרגיל לומר תחנונים הרי הוא כמתפלל עדיין ואין צריך לתזור לראש אבל שניתן לתחנונים אלו דין חומר עיקר תפלה שלא להפסיק לקדיש ולמודים לא" - הרי לנו דלאו מילי סתראי נינהו (אף שברשב"א אינו מוכרח דקאי בחד גוונא, במי שטעה וגם ענה קדושה. וראה שו"ת שבה"ל ח"י סי"ז). ועוד ראינו, שאפי' בטעה ודינו לחזור לא אמרינן שהוא עדיין כעומד לפני המלך, ושאסור להפסיק. ומה"ט נראה שמותר אפי' לענות קדושה לכתחילה אחרי שנזכר שטעה. ושו"ר מה שהאריך בזה בקובץ ששערי ציון (כולל אמרי יושר) חו' ו ((ירושלים, תשפ"ד) ע' קע ואילך שהאריך בכעי"ז. (אלא שנוטה להחמיר בטעות המקלקת, כגון ששאל מטר בימות החמה שאין לו להפסיק לענות קדושה. והנלפענ"ד כתבנו. וראה שם מה שהשיג עליו שם ע' קפט. ואין דבריו מוכרחים).

ה. שאין התחלת הברכה בנוסח רצה מעכבת. וגם אם התחיל מ"ותחזינה", שם ברכה עלה. וכ"מ בשו"ע אדה"ז סי' קיד סוס"ח. וכש"כ בנדו"ז שהתחיל מיעו"י, שגם אם נאמר שהזכרת הקרבנות מעכבת בברכת רצה (ראה הליכות שלמה ר"ח פ"א ס"ב. תפלה פט"ו ס"ה. וראה שו"ת דברי שלום מזרחי ח"ה בהערות והנהגות סנ"ג -ע' תלו - ע"פ תשוה"ג ס"ג) - הרי ביעו"י מזכיר גם שירצה וישמע זכרון ירושלים. וראה פירש"י שבת כד, א ד"ה ואומר. אבודרהם סדר תפלות הפסח. ובכלל, עיקר תוכן הברכה קבלת התפלות שג"ז נכלל ביעו"י.

ויש שנהגו שהתחילו מואשי ישראל - ראה טור או"ח קכ. וראה הנסמן בסידור רע"ג מהדורת שץ נספח לתפלת חול ע' 674. ובמשנ"ב שם סק"א שגם בדילג רצה אי"ז שינוי מטבע. וכ"כ בתורת חיים סופר שם סק"א, הביאו בכה"ח סק"ג. וכ"ה בבני ציון סק"א. וגם לפמ"ג במ"ז שם סק"א - הרי בנדו"ז כבר אמר רצה בפעם הראשונה. ומסתבר בכוונת הפמ"ג שהוא ע"ד הקורא שלא כפי המסורה (ראה שו"ע או"ח סי' קמג ס"ח) ולא שמעכב מצ"ע,

וכדמוכח ממש"כ כן דוקא בעשה במזיד. אלא שהתחילת דבריו משמע שגם בשוגג צריך לחזור לראש הברכה עכ"פ. אבל ראה תו"ח ועוד שם. וראה ספר הביננו (נתי) אות ז (ע' כו ואילך). וכ"כ בעובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג ע' ש בשם הגר"ח שיעו"י במקום רצה. וראה עמק ברכה תפלה ס"ד. שו"ת שאלת רב ח"א ע' שדמ. מבית לוי ח"ו ע' כה. קובץ בית אהרן וישראל גל' קעג סיון תשע"ד. קול התורה תשרי תשע"ג ע' קפו. משברי ים תפלה סוסי' ג. גנת אגוז אלטמאן ע' צד. מגדל צופים ח"ח סל"ז. וחזי לאצטרופי הדעות דמהני הזכרת יעו"י בהודאה. ולצל"ח ברכות כט, ב, גם בשכח בעבודה ונזכר קודם חתימה חוזר לותחזינה.

וראה מרדכי ואגודה ברכות ספ"ד בשם ראבי"ה שבלא התחיל ברכה שלאחרי' ס"ל לומר יעו"י ותחזינה ויסיים וא"צ לחזור לרצה. ומשמע שבלא"ה מוכרח לחזור לרצה. ויל"ד דהתם מיירי לכתחילה. אבל אין ראי' שמעכב. (ובכלל, ראה בראבי"ה השלם ספ"ה בהערת המהדיר שהוכיח שנשמטו מפני הדילוג כמה שורות בדברי ראבי"ה). ומה שמצינו בכ"מ דלא מהני הזכרת טל ומטר אחרי שהתחיל רצה, התם שאני שכיון שהתחיל ברכה שלאחרי' אף שאינו מעכב נעקר כבר משומע תפלה. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ב סי"ד בנידון דידי'.

ו. ראה מקור חיים לחו"י סי' קה סק"א ד"ה כדי הילוך שנסתפק בדבר.

ז. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' י'תשלו.

ח. ראה שו"ת באתרא דרב סי' כה'תתקסח וש"נ.

***ח.** ע"פ שוע"ר סי' רסח ס"ט. משא"כ אם מסופק אם אמר יעלה ויבוא שחוזר - ראה לעיל הערה א.

ט. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כ'רלח (לענין יעו"י). לא'רנו (לענין ש"צ שטעה במעריב).

י. ראה קצוה"ש סכ"ח סק"ב, ובהערות שבסוה"ס.

יא. ה"ז בגדר מזכיר מאורע שלא בזמנו שנחלקו הפוסקים. ולמעשה, גומר תפלתו ומתפלל תפלת נדבה. אבל בתפלת מוסף שאין מתפללים נדבה בהכרח שיגמור תפלתו. אמנם, בנזכר קודם חתימת הברכה ודאי יחזור לראש הברכה לאפוקי נפשי' מפלוגתא ושתהא תפלתו כהוגן אליבא דכו"ע. וגם באמר כבר שם השם - כיון שי"א שמחזירין אותו, חותם למדני חוקיך.

יב. ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כג'שיב.

יג. כבשח באמצע ברכת המזון שחוזר למקום שפסק. ועד"ז כתב בקצוה"ש סמ"ז סקכ"ה מטעם אחר, עיי"ש.

יד. וראה חשוקי חמד בכורות נ, א בארוכה.

טו. מג"א סר"ח, סקי"ז. משנ"ב שם סקנ"ח. כפה"ח שם סקס"ז. וראה בארוכה בבירור הלכה בענין השוכח ועל הניסים ס"ט.

טז. בשו"ע אדה"ז סי' קיט ס"ה: העונה בעת צרה ושומע תפלה. אבל נראה פשוט שהוא לפי הנוסח שבעננו חותמים רק "העונה בעת צרה". אבל לנוסח אדה"ז בסידור, כדעת הטושו"ע רסי' תקסו, שגם בעננו חותמים בהוספת "לעמו ישראל" (וראה בארוכה בענין זה בויצבור יוסף בר ח"ג פי"ד) פשוט שכצ"ל גם בזה. ולית דין צריך בושש. ושו"ר שהעיר בזה על לוח כולל חב"ד בס' בצאתי לירושלים שלזינגר בחלק השו"ת ס"ד במכתב לכ"ק אד"ש. (והמענה אליו נדפס באג"ק ח"כ ע' רפג, ודן רק בפרטים אחרים שבמכתבו).

יז. שג"ז בכלל מעין חתימה סמוך לחתימה, שהרי אמר "כי אתה ה' העונה לעמו" שהוא מעין חתימה. ואף שאינו אותו הענין, עכ"פ ה"ז מעין ודומה לחתימה. וראי' פשוטה, מברכת הביננו לגי' רמב"ם רי"ף מחז"ו ועוד. וראה שו"ת אבני זכרון ח"ג סי"ז. וראה יתר על כן בשו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע.

יח. וה"ט, לפי ששינה ממטבע שטבעו חכמים, וכדמוכח בל' הרמ"א סתקס"ה ס"א. וקאי אנוסח חתימת הברכה (וכ"ה להדיא בלבוש ס"ב. וראה גם בביהגר"א שם שהוכיח שהוא שינוי מטבע. ודלא כא"ז סק"ג וערוה"ש ס"ב שפי' בד' הרמ"א דקאי אגוף אמירת עננו ביחיד המתענה). ובחיי"א כלל קלב סי"ד שהחותמים בהעונה וכו' טועים טעות גדול. וכ"פ בשו"ת מעט מים סע"ח, שאין העונה בעת צרה בכלל ש"ת, עיי"ש.

וכן נקטו גדולי ההוראה - ראה שו"ת משנ"ה חי"א ספ"ח. הליכות שלמה פי"ג ס"ח. שמעתתא דמשה סתקס"ה ס"א. ובשם הגריש"א - שערי שמחה יזדי ס"א. ובשם הגרח"ק - אשי ישראל פמ"ד ס"י. וראה גם מפי השמועה בחיזוק למשכני יעקב פי"ג ס"א. שו"ת שבה"ל ח"ח סי' קלב. רבבות אפרים ח"א סשע"צ.

אבל בשו"ת עין אליעזר סמ"ט פסק שיצא, מתרי טעמי, חדא שסמך אמ"ד שגם המשנה ממטבע שטבעו יצא. ועוד שכתב דחדא מילתא היא, וה"ר

ממש"כ המג"א סי' קיט סק"ז שש"צ ששכח לומר עננו אומרו בש"ת וחותם בשניהם.

אלא, שאין ראי' משם, דהתם טעמא מאי שש"ת כולל גם תפלת תענית (ע"פ פירש"י תענית יג, ב ד"ה בשומע), ויש בכלל מאתים מנה (וראה גם א"א מבוטשאטש או"ח סי' תקסו. ולפלא שלא הביא ד' המג"א. ועיקרי דבריו אינם מובנים שלא מצינו כה"ג בטושו"ע), ומה"ט אם חתם הש"צ בש"ת לחוד נמי יצא. אבל איפכא לא שמעינן, שאין בכלל מנה מאתים. וכעי"ז כתב בשו"ת מעט מים שם. (ולהעיר שכמה פוסקים חלקו על המג"א. אבל אדה"ז פסק כוותי' שם ס"ה). והעיקר, שדברי הרמ"א ברור מללו שהוא בגדר שינוי מטבע.

ובאמת מצינו בסי' רבינו שלמה הנדמ"ח בשם הגאונים שגם היחיד חותם בשתים. אבל בשו"ת מהרי"ל החדשות סנ"ה לגבי אלו החותמים בשתים ד"רובא דעלמא טועים", ושם שהחותמים בשתים דס"ל דחד ענינא הוא. ואיך שיהי', אין ראי' משם כנ"ל.

ובשו"ת יבי"א ח"ז סי"ג דרך אחרי ד' שו"ת עין אליעזר בסברות כעין הנ"ל, והוסיף להטעים שאי"ז שינוי לפי שכך מטבע חתימת הברכה לש"צ. וכסברתו כ"כ בשו"ת ר' עקיבה יוסף או"ח סי' קעט (ומש"כ המהדיר שם בשם א"א מבוטשאטש הנ"ל - אינו, דהתם מיירי בחתם בשתים).

אבל לכאו' אינו, שהש"צ חותם כך על ברכה אחרת, ברכת עננו, וכאן אייריין מדין ברכת ש"ת, שלא מצינו מטבע כזה בש"ת. ובשגם, שגם הש"צ לא יצא אם חתם ש"ת בנוסח "העונה וכו'", כמשמעות המג"א הנ"ל (והרי הוכיח המג"א כן מזה שש"ת כולל גם מילי דתענית, ומינה איכא למישמע שבהיפך לא יצא. אבל יל"ד, שעיקר דבריו לגבי ברכת עננו ולא מחמת ברכת ש"ת. וראה הגהות לבו"ש שם. ולהעיר גם שכו"כ כתבו הפוסקים להשיג על המג"א, וכתבו שיחתום בש"ת לחוד לפי שגם למג"א יצא בדיעבד בכה"ג, ומשמע מדבריהם שבהעונה לחוד ודאי לא יצא. וכ"מ באפיקי מגינים סי' קיט סקי"ב. ומש"כ בסידור יעב"ץ לפני עננו שאם חתם באחת יצא, וקאי על הש"צ - יל"ד שכוונתו בחתם רק בש"ת ולא איפכא).

ובלא"ה, גוף הסברא צ"ב, שמה יועיל שהוא מטבע הברכה לש"צ, אבל ליחיד אינו ממטבע הברכה, ול"ד לפלוגתת הפר"ח וכנה"ג בטעה ביו"ט שחל בשבת והזכיר רק אחד מהן - שאמר מטבע הברכה ליום זה, אלא שלא הזכיר שבת, אבל הכא אי"ז מטבע ברכתו שמחוייב בכך.

וגם צ"ע, דמאי שיאטי' דדיני חתימה בשתים לדין משנה ממטבע, שלא הרי זה כהרי זה, שבדיני חתימה בשתים, "חדא מילתא" היינו שהענינים קרובים זל"ז (ראה ברכות מט, א ובראשונים, וראה מאירי שם לגבי ברכת הנפרע לעמו וכו' אחרי המגילה), וע"ד דין מעין חתימה סמוך לחתימה שהוא רק מעין ודוגמת החתימה, אבל בדין שינוי מטבע, גדר חדא מילתא (ראה ט"ז או"ח רסי' רצד) היינו שהוא אותו הענין ממש, ואפי' אם הוא מעין הענין לא די בכך.

ודוגמא לדבר: בחתימת מקדש השבת ביו"ט אף שיו"ט איקרי שבת. וכן גם בחתם מעין שלש על הגפן במקום על המחי' דודאי לא מהני, אף שבחותם בשניהם אי"ז חתימה בשתים (אבל התם ה"ט דארץ היא דמפקא מזון ופירות וכו'. ועכ"ז, פשוט שגם בחותם על הארץ לחוד לא יצא). וה"נ לא סגי במקדש ישראל לחוד, עכ"פ בקידוש (ראה מג"א סתפ"ז סוסק"ב), אף שאי"ז חתימה בשתים דישראל הוא דקדשינהו לזמנים. וכן גם למש"כ הלבוש סי' קיד ס"ו בטעם שמהני להזכיר מוריד הגשם אחר מחי' המתים, שכחתימה אריכתא דמיא ואי"ז חתימה בשתים דחדא מילתא היא - שבודאי לא מהני כשיחתום מוריד הגשם במקום מחי' המתים. [ובאמת, גם בחתימת מנחם ירושלים בברכה שלישית דברהמ"ז, דחדא מילתא היא עם בנין ירושלים, לא הביאו הפוסקים ד' הירושלמי ברכות פ"א ה"ו שיצא (וראה פני משה למהר"ם חביב ומגיד תעלומה לשם), וברמב"ם כתב בשינוי, שאומר "בונה ירושלים או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים", וכבר העירו שגרס בירושלמי באו"א (ראה עלי תמר ירושלמי שם). וכמה מפרשים פי' בירו' שר"ל שלא הזכיר מלכות ב"ד, ולא ששינה המטבע, והיינו שגרסו כך בחתימת הברכה. ואיך שיהי', שאני התם שבאמת חדא מילתא היא, שנחמת ירושלים היינו בנינה. ודוגמא קרובה לנדו"ד שמושיע ישראל ובונה ירושלים הוא בגדר חתימה בשתים - ראה ברכות שם. ובאמת, ברא"ש ברכות פ"ז סכ"ב כתב בשם יש מתרצים, שמנחם עמו ובונה ירושלים הוי חתימנה בשתים, ורק מנחם עמו בבנין ירושלים חדא מילתא. ובשם רבינו יונה שג"ז חתימה בשתים

ורק מנחם ציון בבנין ירושלים חד היא. וראה בשו"ת שואל ונשאל ח"ה סי' קיד שיש שהקפידו דוקא מה"ט לחתום מנחם ציון בבנין ירושלים, ולא מנחם ציון ובונה ירושלים].

וכמה נתחבטו הפוסקים בחתם גאל ישראל במקום גואל ישראל, וכן להיפך, או מקדש ישראל והמועדים במקום והזמנים, ובר"ה מקדש ישראל והזמנים ולא יום הזכרון, ובר"ח מקדש ישראל והזמנים או ויום הזכרון, וכן גם בהזכרת חגה"ס במקום שמע"צ, וכמה מהם החמירו טובא דלא יצא יד"ח, אף שבכולם ודאי חד ענינא הוא. (ול"ד לחתימת "שאותך לבדך ביראה נעבוד", שג"ז מטבע שטבעו, ויסודה בירו' יומא פ"ז ה"א, ונז' בכמה דוכתי. ובאמת בפאה"ש הל' א"י ס"ב סי"ז כתב גם בזה ששינה ממטבע שטבעו חכמים ולא יצא. וראה בית ישראל שם. וכן גם חתימת הפורס סוכת שלום בשבת, שג"ז מטבע שטבעו, וג"ז מירושלמי, הביאו הראבי"ה סל"ג וסוסי' קצו, והטור או"ח סרס"ז ועוד. וכל עיקרו תלוי במנהג, ולכן הטועה בזה יצא יד"ח).

ועוד זאת, דהכא גרע טפי, ולא יצא גם מטעם שאין ליחיד לקבוע ברכה לעצמו כמ"ש התוס' תענית יג, ב ד"ה אלא. ובאמת, ה"ט גופא שהיחיד אינו קובע ברכה לעצמו, לפי שמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכת ש"ת - ראה שו"ת בנימין זאב ח"ב סי' קפה.

(ומקום לומר יתירה מזו, בגדר תפלת עננו דהיחיד, שלא רק שאינו חותם בנוסח ברכה, אלא שמעיקרא נתקן רק בדרך בקשה, וכשאר בקשות שכוללן בש"ת, ולא שחל על היחיד חובת ברכה, וחתימת הברכה היא ש"ת. או כלך לדרך זה, שבאמת ברכת ש"ת כוללת ב' ברכות וחתימת ש"ת מהני אתרווייהו, אבל חתימת העונה ה"ז ברכה אחרת לגמרי). וגם למ"ד שהיחיד יכול לקבוע ברכה בפ"ע בין גואל לרופא, שדחוה הראשונים (ראה רי"ו ני"ח ח"א), אבל אכתי מחוייב בתפלת העמידה ולומר ברכת ש"ת.

אמנם, מצינו בלקט יושר ע' 113 שהביא קס"ד לחתום רק בהעונה גם ליחיד. אבל גם הוא סיים אח"כ בנוסח דידן, ושכן עיקר. ועוד ועיקר, שאא"פ לסמוך ע"ז בהיפך מד' כל הפוסקים. ובכלל קשה לסמוך על לקט יושר להלכה למעשה, דלאו מר בר רב אשי חתים עלה, ואין למדין הלכה מפי מעשה (ובמכ"ש ממה שהנדזו בכ"מ מלסמוך לגמרי על מנהגי מהרי"ל, שנכתבו ע"י מי ששימשו וכו' - ראה הסכמת הגר"ח מוואלוזין למעשה רב. שו"ת חוט השני סל"א. ואכ"מ). וכן בשו"ת מהרש"ל סס"ד הביא שכ"ה בסידורים. אבל לא כתב לעשות כן. ואדרבה.

יט. ראה טהרת השולחן סתקס"ה ס"ג.

כ. שהרי מן הדין אומר בכל התפלות, אלא שנהגו לאומרו רק במנחה מחמת שהוא זמן נחמה. שו"ע סי' תקנ"ז ובנו"כ שם.

כא. שו"ת מגידות סצ"ה.

ב"ה

KEREN ANASH

Supporting Crown Heights Families in Need

עניי עירך קודמים

The Rebbe: You cannot be perfectly happy,
if you do not know that your neighbor is not happy.

KerenAnash.net

Zelle: KerenAnash@770shul.org

PayPal: MaosChitim@770shul.com